

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Bahar/Spring/Vesna 2011 ■ Yıl /Year/Год 1 ■ Sayı /Number/Число 4
ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

QUARTERLY SOCIAL EDUCATION JOURNAL SUBJECT TO INTERNATIONAL PEER REVIEW
ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. – Konur Sokak 66/9 Bakanlıklar-ANKARA

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Erhan İVGİN

Editör/ Editor

Руководитель работы

Ömer ÜNAL

Genel Koordinatör / Director / Директор

Erhan İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакция

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY•Prof. Dr. Taciser ÖNUK•Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU
Prof.Dr. Naciye YILDIZ•Prof. Dr. Tülay UĞUZMAN•Prof. Dr.Kurtuluş KAYALI•Prof.Dr.Özkul ÇOBANOĞLU

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Konur Sokak No: 66/9 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) – Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: hayrettinivgin@gmail.com – erhanivgin@gmail.com

www.bilimseleksen.com

Fiyatı / Price / Стоимость

10 TL (Yurt içi / для граждан Турции)

15 \$ / 10 Euro (Yurt dışı / для граждан
других стран)

Abone Bedeli / Subscription Price

Стоимость подписки

40 TL (Yurt içi / для граждан Турции)

60 \$ / 50 Euro (Yurt dışı / для граждан
других стран)

Baskı Tarihi/ Press Date

20 Ağustos 2011

Baskı / Pres / Типография

BRC BASIM

Samanyolu Cad. No: 35 İskitler/ANKARA

Tel: 0090.312.384 44 54

Temsilcilikler / Representative / Представители

AZERBAYCAN

Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA

e-mail: nezaket_h@yahoo.com Tel: 00994503441135

AZERBAYCAN

Dr. Meyser KAYA

e-mail: tarzenkayaturk23@gmail.com Tel: 00994503290442

KKTC

Doç. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK

Tel: 00905394132608 – 00905428803008

RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİONA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0037744217234

TÜRKİYE

İbrahim İMER

e-mail: i.imer@hotmail.com Tel: 0090546.491 24 15

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале Научный Меридиан следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Hakem Kurulu

Editorial Board

Консультативный совет – Редколлегия

Ord. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Nahçıvan Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)

Ord. Prof. Dr. İsmayıl HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi / AZERBAYCAN)

Ord. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)

Ord. Prof. Dr. Vasıf MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ali UÇAN (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU (Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Byoungduk SOHN (Chongshin University / KORE)

Prof. Dr. Edip GÜNAY (İstanbul Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA (Akademia Nauk / RUSYA FEDERASYONU)

Prof. Dr. Erman ARTUN (Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Gülsen DEMİR (Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Güler GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Harun GÜNGÖR (Erciyes Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Hayrettin RAYMAN (Bozok Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ingeborg BALDAUF (Humboldt Universität zu Berlin / ALMANYA)

Prof. Dr. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Maimunah ISMAIL (Universiti Putra Malaysia / MALEZYA)

Prof. Dr. Maria ÇİKİA (Akademia Nauk / GÜRCİSTAN)

Prof. Dr. Maria Pia PADANI (Universita' Ca' Foscari Di Veneza / İTALYA)

Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Muzaffer TUFAN (İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Natalie O. KONONENKO (University of Alberta / KANADA)

Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Necati DEMİR (Cumhuriyet Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Piriştine Üniversitesi / KOSOVA)

Prof. Dr. Norbert FIRIES (Humboldt Universität zu Berlin / ALMANYA)

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Pavel DOLUKHANOV (University of Newcastle / İNGİLTERE)

Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi-em. / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi-em. / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Shih-chung HSIEH (National Taiwan University / TAYVAN)
Prof. Dr. Suphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştine Üniversitesi / KOSOVA)
Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi-em / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi-em. / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi / KKTC)
Prof. Dr. Walter ANDREVS (University of Washington / ABD)
Prof. Dr. Wan-I LİN (National Taiwan University / TAYVAN)
Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL (Özbekistan İlimler Akademisi / ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN (Muğla Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Giresun Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gloham VATANDOUST (American University of Kuwait / KUVEYT)
Doç. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Lefke Avrupa Üniversitesi / KKTC)
Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Yrd. Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Üniversitesi / TÜRKİYE)

Not : Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

İÇİNDEKİLER
CONTENT
СОДЕРЖАНИЕ

Bulgar Folklorunda Türk Folklor Etkileri Impact Of Turkish Folklore In Bulgarian Folklore Влияние Турецкого Фольклора На Фольклор Болгарии Prof. Dr. Hayriye Süleymanoğlu YENİSOY	9
Омонимия Частиц И Других Частей Речи В Современном Английском Языке Çağdaş İngiliz Dilinde Edatların Diğer Söz Kalıplarıyla Uygunlukları Homonymy Of Particles With Other Parts Of Speech In Modern English G. Edison QADJIEV	19
Kazak Dili Metinlerinde Ses Kategorisinin İletişimsel İşlevleri The Article Is Due To Communicative Functions Of Voice Category Of The Kazakh Language In The Text. Мәтін Көлеміндегі Етіс Табиғатының Коммуникативтік Қызметі В Статье Рассматриваются Коммуникативные Функции Категории Залога Внутри Текста И Делается Всесторонний Анализ Его Залоговой Природы Gaisha Ertaeuna İMAMBAEVA - Aisulu Bolatovna AXMETOVA	28
İşverenlerin ve Çalışanların Çalışma Hayatının Sosyal ve Psikolojik Analizi Personal Qualities Of The Businessman: The Socially-Psychological Analysis Личностные Качества Предпринимателя: Социально-Психологический Анализ Behruz Elmamuz İMAMVERDİOĞLU	34
Karşılaştırmalı Lübnan Türk Halk İnançları Comparative Lebanese Turkish Folkloric Beliefs Сопоставительный Анализ Тюркских Народных Верований В Ливане Dr. Yaşar KALAFAT	43
Creativity Reinforcement And Its Factors Yaratıcılık Potansiyelinin Faktörleri ve Sağlamaştırılması Факторы И Консолидация Творческого Потенциала Ghader Vazifeh DAMIRCHI - Jafar PAKNAZAR	58
Unification Of Legal Regulation Of International Trade In The European Union Унификация Правового Регулирования Международной Торговли В Рамках Европейского Союза Avrupa Birliği Çerçevesindeki Uluslararası Ticaretin Hukuksal Düzenlemesinin Tevhidi Zulfiya Majitovna BAİMAGAMBETOVA	66

“Emr Bil-Maruf” “Nehy-i Anil Münker”in Etkileri The Influence Of “Amr Bil-Maruf Va Nahy Anil-Munkar” Влияние «Амр Бил-Маруф Ва Нахй Анил-Мункар» Asker ABİDZADE	76
Kıbrıs Türk Milliyetçiliğinin Özker Yaşın’ın Romanlarındaki Yansımaları Cypriot-Turkish Nationalisms Reflections In Ozker Yasin’s Novels Отражение Тюркского Национализма В Кипре На Романы Озкер Яшына Dr. Taylan ABİÇ	83
Archaeological Studies In The Ancient Cemetery Of The Iran Age Toukamjan Tokamcan Eski Mezarlığında Demir Çağını Anlatan Arkeolojik Araştırmalar Археологические Исследования В Кургане «Токамджан», Проливающие Свет На Железный Бек Vali JAHANİ	96
Renk Dünyamız ve Türk Kültüründe Renkler Our Colour World And Colours In Turkish Culture Мир Цвета В Турецкой Культуре Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI	106
Students’ Rate Of Satisfaction From Islamic Azad University Astara Branch Azad İslam Üniversitesinin Astara Bölümünde Öğrencilerin Memnunluk Seviyesi Уровень Удовлетворённости Студентов Отделения Астара Исламского Университета Азад Mahnaz KARGER	122
Демографическое Положение В Синьцзяне Шыңжаңдағы Демографиялық Ахуал Demographic Situation In Xinjiang Xinjiang'daki Demografik Durum Kulshat Kabdollaevna SMAGULOVA	129
The Sosial-Psychology Analyses Of Inner Conflict Factors In The Process Of Collective Activities Birlikte Çalışma Sırasında Çalışan Kişiler Arasındaki Münakaşaların Çıkışına Sebeb Olan Faktörlerin Sosyal ve Psikolojik Tahlili Социальный И Психологический Анализ Факторов, Являющихся Причиной Недопониманий Между Рабочими Во Время Работы Hamideh BARZAN	135
Қазіргі Қазақ Тіліндегі Салыстыру Және Тенев Comparison And Confrontation In The Kazakh Language Çağdaş Kazak Dilindeki Karşılaştırma ve Benzetme Doçent Bakıt AKBUZAUOVA	140

XX. Yüzyılın Başlarında Rus Çarlığının Güney Kafkasya'da Yürüttüğü Tarım Politikasının Gelişimi

Agrarian Law From 20 December,1912 Or A New Agrarian Reform In South Caucasus
Развитие Агрономической Политики, Приследуемой Царской Россией На Юге
Кавказа В Начале Хх Века

Doç. Dr. Fazil Eynullahoğlu BAXŞELİYEV 145

Sustainable Forestry And Ecosystem Management With A Look At Two Concepts

Ormancılık ve Ekolojik Sistem Faaliyetlerinin Yönetilmesinde Bulunan İki
Anlayışın Tahlili

Анализ Двух Понятий В Руководстве Мероприятий В Системе Лесоводства И
Экологии

Payam HAMİDİ - Gita EİNOLLAHİ - Mir Mahmood HOSSEİNİ 153

Tourist Attractions Of The City (Case Study: City Of Pars Abad)

Turistlerin Şehre Çekilmesi (Sosyolojik Araştırma:Pars Abad Şhiri)

Наплыв Туристов В Город (Социологическое Исследование: Город Парс Абад)

Mir Mohammad HOSSEİNİ - Gita EİNOLLAHİ - Mir Mahmood HOSSEİNİ..... 158

Kuyumculuk (Sarrafılık) Sanatının Azerbaycan Milli Giyiminin Oluşmasındaki Rolü

The Role Of Jewellery Art Informing Of Azerbaijan National Clothes

Роль Ювелирного Искусства В Формировании Азербайджанского Национального
Костюма

Sevil SADIXOVA 164

Alpu İlçesi Merkez Ağızlarının Birbirleriyle Etkileşimi

An Interactive Analysis Among The Dialects Of Alpu Town

Взаимовлияние Центральных Диалектов Района Алпу

Doç. Dr. Canan İLERİ 171

BULGAR FOLKLORUNDA TÜRK FOLKLOR ETKİLERİ

IMPACT OF TURKISH FOLKLORE IN BULGARIAN FOLKLORE

ВЛИЯНИЕ ТУРЕЦКОГО ФОЛЬКЛОРА НА ФОЛЬКЛОР БОЛГАРИИ

Prof. Dr. Hayriye Süleymanoğlu YENİSOY*

Özet

Osmanlı Türk kültürünün Balkonlarda etkili olması, Osmanlıların bu coğrafyaya egemen olmasıyla başlar. Yüzyıllar boyunca aynı bir devletin sınırları içinde yaşayan topluluklar kültür alışverişinde bulunmuş ve Bulgar toplulukları Türk kültüründen oldukça etkilenmişlerdir.

Bulgar folklorunda; Türk atasözleri, bilmeceler, tekerlemeler, fıkralar, masallar gibi sözlü halk edebiyatı ürünleri yer almıştır.

Makale; Bulgar folklorundaki Türk folklorunun etkilerinin neler olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Bulgar folkloru, Türk folkloru, etkilenme, atasözü, bilmece, fıkra, tekerleme, masal

Abstract

Impact of Ottoman Turkish cultures in the Balkans start from the domination of the Ottoman in this geography. Communities that have been living within the borders of the same state for centuries, exchanged cultures and Bulgarian communities were influenced by Turkish culture to a certain extent.

Bulgarian folklore includes oral folklore literature products such as Turkish proverbs, puzzles, rigmaroles, jokes and fairy tales.

This article supplies information on the impacts of Turkish folklore on Bulgarian folklore.

Key Words: Bulgarian folklore, Turkish folklore, being affected, proverb, puzzle, joke, rigmarole, fairy tale

* Emekli Öğretim Üyesi/TÜRKİYE

Bilindiği üzere, Osmanlı Türk kültürünün Balkanlar'da etkisi, Osmanlı Türklerinin bu coğrafi bölgeye egemen olmasıyla başlar.

Yüzyıllar boyunca aynı bir devletin sınırları içerisinde, aynı sosyal ekonomik koşullarda yan yana yaşamış Balkan halkları birbirleri arasında kültür alış-verişinde de bulunmuş ve bu kültür alış - verişinde Türk kültüründen oldukça etkilennmişlerdir.

Folklor düzeyinde gerçekleşen etkilenme daha belirgin, daha güçlü olmuş ve Balkan halkları folklorunun gelişmesi ve zenginleşmesinde Türk folkloru önemli rol oynamıştır.

Bulgar folkloruna genel bir bakış yapılırken atasözleri, bilmeceler, tekerlemeler, fıkralar, masallar gibi sözlü halk edebiyatı türlerinde Türk folklor etkilerini kolayca bulmak mümkün olduğunu belirtmek gerekir. Bildirimizin konusunu da sözü geçen edebiyat türleri oluşturmaktadır. Bulgar melodilerinde, halk danslarında, müzik aletlerinde, halk sahne sanatında da Türk etkisi bulunduğu hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

Bulgar folkloruna ilk ilgi, geçen yüzyılın yirmili yıllarından sonra başlar. Sırp bilgini Vuk Karaciç 1822 yılında bir kaç Bulgar halk türküsü yayımlar. Daha sonraları Yuriy Venelin gibi bazı Rus bilim adamları Bulgar folkloruna ilgi gösterir. Otuz lu yıllardan sonra Bulgarlar da Slav Romantizmi akımına kapılır ve Bulgar aydınları kendi folklorlarından eserler toplamaya başlar, bunları Rus bilginlerine gönderirler. İlk toplanan, kayda alınan Bulgar folklor eserlerinde Türk folklorunun da etkisi ortaya çıkar.

Geçen yüzyılın ortalarından başlayarak uzun yıllar Bulgar folklorunun malzeme ve en çok atasözü, özlü sözler toplayan Bulgar aydını Petko Raçev Slaveykov'dur. Bulgarca atasözleri kayda alırken Slaveykov, Bulgarların pek çok Türkçe atasözü de kullandıklarını duyar. Bu hususta ilk hatırasını şöyle anlatır: "Külliyyatımı, en çok uzun süre kaldığım Bala'da zenginleştirdim. Bu köyde o zamanlar (yani 1844 yılında-H.S.Y.) dükkân ve kahvehanelerde erkekler kendi aralarında daha çok Türkçe konuşuyorlardı. Bu da beni bu dilden "eski sözleri" i kaydetmeme sevketti. İtiraf etmeliyim ki Türkçe "eski sözler"i ben çok daha anlamlı buluyordum, daha sık kullanılmakta olduklarını ve hayatta daha kolay uygulandıklarını görüyordum" (P.R. Slaveykov, Bilgarski pritçi, I, sf. XV-XVı)

Atasözlerinin özel bir adı olmadığı da Slaveykov'un dikkatini çeker ve kullanılan binlerce atasözüne nasıl olmuş da halk bir ad uydurmamış, diye hayret eder. Türklerin de Bulgarların da "bir lafvardır" (İma edna duma), "Eski bir söz vardır" (ima edna satara prikazka), "Birisi demiş" (Nakoy si kazal) gibi ifadeleri kullandıklarını tespit eder.

İvan Şişmanov, Türk atasözlerinin Bulgar folklorundan başka, öteki Balkan halklarının folklorunda da önemli yeri olduğunu belirtmektedir. Konuyu biraz genişleterek "Aynı kültür etkisi altında yüzyıllar boyu yaşamış Balkan halklarının Türkülerinde, masal motiflerinde merasim ve adetlerinde var olan aynı benzerlikleri ata sözleri de göstermektedir", diyor (Sb Nu, i 48; Sbornik i Sjezdu Slovanckych geografu a etnografu, Praha 1926, sf. 382)

Benö Tsonev "Bulgar Dilinin Tarihi" başlıklı eserinde Türkçenin Bulgarca üzerindeki etkisinden bahsederken, bu etkinin sadece kelimelerden ibaret olmadığını, Bulgarcada bir çok Türkçe deyimlerin, atasözlerinin ve özlü sözlerin de kullanıldığını vurgulamakta ve bir hayli örnek vermektedir. Göstermiş olduğu örneklerden: "Kendi düşen ağlamaz", "Artık mal göz çıkarmaz" gibi Türk atasözlerinin günümüzde de Bulgarcada kullanıldıkları bir gerçektir.

Bulgar folklorcusu Mihail Arnaudov da sözlü halk edebiyatının büyük bir bölümünü oluşturan ve hacim bakımından en kısa; en yaygın ve en sevilen eserlerin atasözleri olduğunu yazarak, bu sözlü edebiyat türünde özellikle Türk folklor etkisinin çok güçlü olduğunu bildirmektedir (M. Arnaudov, Oçerts po bulgarski folklor, 1968, sf. 614).

Sayıları bir kaç bin olan (ki sadece Slaveykov iki binden fazla Türk atasözü toplamıştır) Türk atasözleri St. Mladenov, St. Bobçev gibi bilim adamlarına da araştırma konusu olmuştur. St. Mladenov, Bulgarların kullandığı Türk atasözlerini ilk kez bilimsel amaçla toplayan bilim adamıdır. Türk kültürünü yakından tanıyan, İstanbul Galata-Saray mezunu hukuk progesörü St. Bobçev, hukukla ilgili atasözleri üzerinde ilginç araştırmalar yapmıştır. Türk atasözlerinin esas kaynağı ve Bulgarcaya geçiş yolları da araştırılmış ve bunların genellikle yerli Türk halkının falklorundan sözlü olarak (şifahi yollarla) geçtiği tespit edilmiştir. Bunu göz önünde bulundurarak Stoyan Çilingirov, falklor eserlerinin Bulgar devletinin sınırları içinde yaşamakta olan öteki toplulukların folkloruyla karşılaştırılarak incelenmesine önem vermiştir.

Türk atasözlerine günümüzün Bulgarcasında Türkçe biçimleriyle de, yarı çeviri veya tam çeviri biçimleriyle de rastlamaktayız. Türkçe biçimlerde ilk değişmeler ses bakımından olmuştur. Deyimler, atasözleri bir dilden başka bir dile kolayca geçebilir. Geçtikleri dilde bunlar, alınma kelimelerden de daha kolay, dapa çabuk yerleşir. Türkçe atasözleri de klişeleşmiş biçimleriyle Bulgarcaya geçmişlerdir. Bu dile geçince de ilk uğradıkları değişmeler ses bakımından olmuştur. (Bulgarcanın fonetik sisteminde bulunmayan "ö", "ü" ünlülerinin, "c", "ğ" ünsüzlerinin telaffuzu değişmiştir. Örneğin "(Deli'y)e her g'un bayram", "Yolciya yol, kurba-ya g'ol biçiminde değişmişlerdir. Bulgarca konuşanlar bunları Türkçe söyledikleri gibi, Bulgarca da söylemeye çalışmışlardır. Slaveykov bu hususta şöyle yazıyor: "Ancak farkına vardım ki Türkçe konuşurken böyle "eski sözler"i kullananlar, Bulgarca konuşurken de bazan bunları Bulgarca söylemeye, en azından bunların anlamlarını Bulgarca olarak ifade etmeye çalışıyorlardı ve başarıyorlardı da. Özellikle kadınlar, onlar da Türkçeyi biliyorlardı, ama Bulgarca söylüyorlardı, hem de o sözü Bulgarcaya öyle çeviriyorlardı ki, şimdi bizim en büyük okumuşumuz dahi bu kadar uygun çeviriyamaz" (Slaveykov, 1972, sf. 20-21)

Türkçe bazı atasözlerinin bugün de Bulgarlar tarafından Türkçe kullanıldığına tanık oluyoruz. Örneğin "Eski dost düşman olmaz", "Evdeki hesap çarşıya uymaz" vb. atasözlerini Türkçeyi bilen ve bilmeyen yaşlı ve orta yaşta Bulgarlar kullanmaya devam ediyor. Bu duruma Bulgar sanat eserlerinde de sık sık rastlanmaktadır.

Çağdaş Bulgarcada Türk atasözleri çevrilmiş biçimleriyle daha sağlam yerleştiği bir gerçektir. Bulgar halk dilinde yerleşmiş Türk atasözleri ve deyimler genellikle Bulgarcaya çevrilmiş biçimleriyle varlıklarını sürdürmektedirler. Bunların bir bölümü tam olarak, kalka olarak çevrilmiş, bir bölümünde de bazı Türkçe unsurlar korunmuş, yani yarı çeviri, yarı kalkalar durumundadırlar. Bu türlü durumlarıyla da Bulgar halk dilinden yazı diline geçmişlerdir. İşte birkaç örnek: Türkçe olarak kullanılanlar:

Bu dünya basamak basamak. Biri iner, biri biner.

Eski dost düşman olmaz, olsa da yakışmaz.

Evdeki hesap çarşıya uymaz.

Nerde çokluk, orda bokluk.

Tam çeviri biçiminde kullanılanlar:

V seki den ne e Velikden - Her gün bayram olmaz.

Kotkata po grıbnе pada - Kedi sırtı üstüne düşmez.

Na ludiya vseki den evelikden - Deliye her gün bayram.

Na kogoto na karutsata se kaçva, negovata pesen pee - Kimin arabasına binerse, onun türküsünü söyler (çağırır).

Yarı kalka denilenler, yani Türkçe unsurlardan biri veya bir kaç korunmuş olanlar: .

At ima, megdan nama - at var, meydan yok.

Edin akıl za lete li, za zime li - Bir akıl, yaza mı, kışa mı. Dneska si vezir, utre - rezil - Bugün vezir, yarın rezil.

Yarı çeviri olarak Bulgarcada kullanılanların sayısı oldukça çoktur, çünkü bu gruba sadece atasözleri değil, deyimler ve özlü sözler de dahil edilir.

Bulgar folkloruna geçmiş Türk atasözleri konu bakımından da pek çok türldürler. Bunların büyükbir bölümü her zaman ve her yerde uygulanabilen genelolaylar ve motiflerle ilgilidirler. En yaygın olanlardan birkaç örnek verelim:

Bir çiçekle yaz olmaz - S edno tsvete lato ne stava.

Eğri oturmalı (oturalım), doğru söylemeli (söyleyelim/) - krivo da sedim, pravo da govorim.

Balık baştan kokar - Ribata se vmirisva ot glavata.

Bulanık suda balık avlamak - V mıtna voda riba lovı.

Islanmışın yağmurdan korkusu olmazmış. Islanmışın, yağmurdan pervası yok

- Mokır ot dijd ne se boi.

Görüldüğü gibi Türk atasözleri ve özlü sözlerin Bulgar folklorunda önemli bir yeri vardır. Bunların bazıları Türkiye Türkçesinde ya yoktur, ya da kayda alınmadığından unutulup gitmişlerdir. Bulgar ağızlarında ve Bulgaristan (ve Balkan) Türk ağızlarında halen var olan, henüz unutulmamış olan, ancak yeni koşullar içinde unutulmaya yüz tutmuş Türk atasözlerini kayda almak, bunlar üzerinde araştırma

yapmak folklor araştırmacılarımızın büyük bir görevi olmalıdır. Bunları araştırmak, kültür tarihimize katkıda bulunmak demektir.

Çocuk folklorunda da Türk etkisi vardır. Türklerin ve Bulgarların bir arada yaşadıkları yerleşim yerlerinde, mahallelelerde çocuklar iki dilde de rahatça konuşabiliyorlardı. Beraber oynarken birbirlerinden bir çok şeyler öğreniyorlardı. Bulgar çocukları, Türk çocuklarından yazı-tuğra, saklambaç, körebe, birdirbir, mendiloyunu gibi çocuk oyunlarını, bir çok bilmeceler ve tekerlemeler öğrenmişlerdir. Bilmeceler hakkında Stefan Mladenov'un değerli bir araştırmasından bir çok bilgi alabiliriz. Tekerlemeler de çocukların sevdiği folklor türlerindendir. Parmakları saymak motifini örnek gösterelim: BULGARİST AN TÜRK FOLKLORUNDA

Baş parmak: Haydi yeyelim, demiş.

Pati parmak (İşaret parmağı): -Ne yeyelim? demiş.

Orta parmak (Orta direk) -Ne Allah veriyse, onu yeyelim, demiş Saadethanım (Dördüncü parmak): - Haydi çalalım, demiş.

Gül bebek (Kıtır parmağı, küçük parmak): -Çalarsanız, söylerim, demiş.

Bunu duyunca dört parmak da bir olmuş, Gül bebegi kıtır mıtır, yemişler. Bu yüzden de parmak küçük kalmış. BULGAR FOLKLORUNDA

Paletsit kazal:-Haydi da yedem. Pokazaletsit-Kakvo da ya dem? popital. Sredniyat prist: Kakvoto Gospod dal, otgovorit. Çetvırtiyat prist:-Hayde da kradem, kazaI. Malkiyat prist: Şte kaja, rekI. i te go zali.

Parmak sayma motifine öteki Balkan halklarının çocuk folklorunda da rastlanmaktadır. Aynı motifi Kuzman Şapkarev'in derlemesinde de Hamdi Hasan'ın bir yazısında da örnekleriyle buluyoruz. Tekerlemenin Türkçe, Makedonca, Sırpça ve Arnavutça varyantlarında esas olan: açlığı giderecek tek çare hırsızlıktır. Küçük parmak buna karşı çıkınca, öteki parmaklar arasında dayanışma olur ve küçük parmak cezalandırılır.

Çok sevilen ve çok yaygın folklor türlerinden biri de fıkra türüdür. Fıkralar denince de ilk akla gelen ad Nasreddin Hoca'nın adıdır. Tüm Bulgar folklorunda tek olumlu Türk siması Nasreddin Hoca'nın siması olduğunu belirtmekle büyük bir gerçeği açıklamış oluyoruz. Hangi folklor türünü ele alsak, her yerde Türkler birer olumsuz tip olarak verildiğini görüyoruz. Bu folklor düşüncesi, Bulgarların Uyanış devri yazılı edebiyatında hakim olmuş, bilhassa 1840'lı yıllardan başlayarak 1977-78 Türk-Rus (Doksanüç) Savaşına kadar yazılmış yazılı edebiyatta-sanat eserlerinde, gazete ve dergi sayfalarında çıkan yazılarda, Türkler her yönlü olarak birer olumsuz tip halinde verilmişlerdir. Gelenek haline gelmiş bu durum günümüzün en yeni Bulgar edebiyatında da varlığını korumaktadır.

Nasreddin Hoca kimdir, ne zaman ve nasıl Bulgar folkloruna girmiştir?

-Bütün bu sorulara Bulgar araştırmacısı Veliçko Vılçev'in Kurnaz Petre (Hitir Petir) ve Nastradin Hoca başlıklı büyük eserinde bulmaktayız:

Nasreddin Hoca Türktür, Türk halkının bir temsilcisidir. Halkın haklarını savunan bir hocadır. Folklor yoluyla Bulgar halkı arasında popülerlik kazanmıştır. XVI.-XVII. yüzyıllarda Türk halkı sayesinde Bulgarlar arasında köy yaşam tarzına uygun bir biçimde bir tip olarak girdiği belirtilmektedir. XVIII. ve özellikle XIX. yüzyılın başlarında Türk İmparatorluğu sınırları içerisinde Nasreddin Hoca'ya ilgi arttığı bir dönemde, Nasreddin Hoca Bulgarlar arasında da sevilen bir sima olarak yaygınlık kazanır. XIX. yüzyıl ortalarında Nasreddin Hoca'nın fıkraları Bulgar gazetelerinin sayfalarında da belirtmeye başlar.

Nasreddin Hoca fıkralarını müstakil bir derlerye toplayıp yayımlayan ilk Bulgar aydını, Hacı Nayden Yovanoviç olmuştur. 1853 yılında Nasreddin Hoca ve Hasekiy Hakkında Eğlenceli ve Meraklı Hikayeler başlıklı derlemesini Belgrad'ta yayımlar ve bu eseriyle ilk defa Nasreddin Hoca'yı Bulgar okurlarına sunar. Veliçko Vılçev'e göre, bu derlemesiyle Hacı Nayden Yovanoviç ilk defa Balkan halkları arasında yazılı olarak Nasreddin Hoca'yı popülerize etmiş olur. Böylelikle Romen folklorcusu G.Konstantin'in Nasreddin Hoca fıkralarını Balkan halkları arasında ilk yayan Anton Pann olduğu düşüncesini düzeltmiş olur. Anton Pann'ın eseri 1867'dendir, Hacı Nayden Yovanoviç'in söz konusu derlemesi ise 1853 yılındandır.

Bulgar folklorunda Nasreddin Hoca fıkralarının sayısı oldukça çoktur. Sava Popov, türlü varyantlarıyla birlikte bu fıkraların sayısı iki bin dolayında olduğunu bildirmektedir. Veliçko V ilçe v bu sayıyı biraz yüksek bulsa da Hoca'nın fıkralarının Bulgar folklorunda sayı ve konu bakımından pek çok olduğunu belirtmektedir.

Bulgar halkı arasında en yaygın fıkralardan birkaç başlık verelim:Nasreddin Hoca Oturduğu Dalı Kesiyor

Nasreddin Hoca Gölü Mayalıyor

Parayı Veren, Dödüğü Çalar

Keramet Kürktedir

Kazan Doğurdu

Nasreddin Hoca Başka Eve Taşınıyor

Bana inanmıyorsun da Eşeğe mi inanacaksın

Dünyanın Sonu Ne Zaman Gelecek

Nasreddin Hoca Berber Dükkanında

Bilmeyenler Bilenlere Anlatsın

Bulgar folklorunda rastlanan Nasreddin Hoca fıkralarını başlıca üç grupta toplayabiliriz: 1. Nasreddin Hoca'nın baş kahraman olduğu fıkralar; 2. Nasreddin Hoca'nın adı geçmediği fıkralar; Nasreddin Hoca ile Kurnaz Petre (Hitir Petir, Make-donlarda ise Kurnaz Peyo) fıkraları. Kurnaz Petre kimdir, bir folklor kahramanı olarak ne zaman sahneye çıkmıştır?

Bu sorulara yine Veliçko Vılçev cevap vermektedir.

Kurnaz Petre hakkında ilk yazılı bilgiler geçen yüzyılın ortalarındandır. 1873 yılında Bulgar aydını İliya Bliskov, Hitir Petir (Kurnaz Petre) fıkraları başlığıyla

küçük bir kitap yayımlar. Kitabın önsözünde: Yunanlılar Ezop'u ile, Türkler Nasreddin Hoca'sıyla, Ruslar Balakirev'iyile öğünürler. Bulgarlar da Kurnaz Petreleri olduğu halde neye bu komik kahramanı popülerize etmesinler? düşüncesini ortaya atar. Böyle bir şakacı kahramanın daha önceki yüzyıllarda Bulgar halkı tarafından yaratılmış olduğu araştırmacılarca tahmin edilmektedir. Nasreddin Hoca'nın siması Kurnaz Petre'nin simasından oldukça farklıdır. Nasreddin Hoca, talebedir, bir softadır, bir hocadır. Kurnaz Petre ise Bulgar halk kitlelerinden çıkmış cahil, yoksul bir köylü çocuğudur. Bu Bulgar komik kahraman derlemeciler, yazarlar tarafından yüceltilir, repertuarı da Nasreddin Hoca fıkralarıyla bir hayli zenginleştirilir. Bu konuda Veliçko Vılçev'in ilginç bir düşüncesi var: Görüldüğü gibi, bu durumda bir "millileştirme" söz konusudur ve bundan yabancı folklor hiç bir şey kaybetmez, ancak Bulgar folkloru da hiç bir şey kazanmaz, diyor V.Vılçe. Birçok derleyicinin Nasreddin Hoca'nın başına bir Bulgar kalpağı, ayağına da potur ve çarık giydirmek yeterlidir, düşüncesini V.Vılçev hiç de uygun bulmamaktadır. Asrımızın kırklı ve ellilerinde yayımlanmış bazı derlemelerde N asreddin Hoca fıkralarının başlıkları dahi değiştirilmeden Kurnaz Petre fıkraları olarak verilmiştir. İhtibar Elbiseyedir", "Elli Kuruşa", "Git, Eşeğe Sor" gibi başlıklar örnek olarak verilmektedir.

Birçok fıkra da N asreddin Hoca ile Kurnaz Petre ikiz kardeş olarak görülür. Her iki simada da demokratiklik, derin insancılık, iyimserlik ortak noktaldır.

Bu iki edebiyat ve folklor kahramanı arasında aldatmaca ustalığı ve daha büyük yalan söylemekte yarış yapma motifleri birçok fıkraya konu olmuştur. Böyle fıkraların bir bölümünde aldatmada Nasreddin Hoca keskin zekasıyla üstün gelir, aldatmada, yalan söylemede yarışı kazanır. Bazılarında ikisi de eşit durumdadır. Başka bir bölüm fıkra da ise Kurnaz Petre ile N asreddin Hoca yarışmasında Hoca aptal bir sima olarak gösterilir. Aslında bu grup fıkralar da Nasreddin Hoca fıkralarıdır. Ancak Bulgar derleyicileri ve yazarları Hoca'nın bu fıkralarını o derece değiştirmişlerdir ki üstün zekalı Kurnaz Petre olmuş, yarışı aptalca kaybeden ise Hoca olmuştur. "Kurnaz Petre Nasreddin Hoca'ya ders veriyor",

"Bekle duvar düşmesin" vb. fıkralar asrımızın ortalarından bu yana çok yaygınlık kazanmış, okul ders kitaplarında da sık sık bunlara yer verilmiştir. Zamanında bu durum Aziz Nesin'in de dikkatini çekmiş, ulu bir milletin ölümsüz bir simasıyla bu derece alaytmenin anormal bir şey olduğunu belirtmişti.

Folklorda masal motiflerine gelince: İvan Şişmanov, masal motiflerinde de Türk etkisi bulunduğunu yazmıştı. Mihail Arnaudov ise masal türünün Türk folkloru sayesinde Bulgar folkloruna girdiğini belirtmiş, birçok örnek vermiştir. Bulgar melodileri, türküleri, şarkıları üzerinde araştırma yapmışuzmanlar, Türk etkisinden de bahsetmişlerdir. Rayna Katsarava "İki Türk Şarkısının Balkan V aryanları" başlıklı araştırmasında Slav halklarının halk müziğinde Türk etkisini ele almıştır. Katsarova'nın bildirdiğine göre, XIX. yüzyılda bazı Bulgar kentlerinde zamanın bir modası olarak birçok Türk şarkıları benimsenmiş, bunlardan bazıları Türkçe olarak, bazıları da Bulgarca çevirisiyle söylenmişlerdir. Bulgar şarkılarına da Türk

melodileri verildiği durumlar olmuştur (R.Katsarova, Balkanski varianti nadve turski pesni, sf. 115-132).

Bu araştırmasıyla müzikolog Rayna Katsarava büyük dilci Benö Tsonev'in on yıllar öncesi yaptığı bir öneriyi gerçekleştirmiş oldu. B.Tsonev şöyle yazmıştı: "Türkçeden birçok melodi ve şarkılar geçmiştir. Şarkıların birlerini (bulgarcaya) çeviriyorlarmış, bazılarının ise melodilerini alarak bunları Bulgarcaya uyduruyorlarmış. Müzikolog bir kimse hangi Bulgar şarkılarının Türkçeden geçtiğini araştırıp bulsa, ne kadar da ilginç olacaktır. Böyle şarkılarda belirli bir oryantal motifi vardır, biraz maniye andırırlar. Bir çok böyle şarkı olduğuna ben inanıyorum. örneğin "Ah, arkadaşlar, beni dinleyin, belki de son defa olarak..." şarkısının Türk melodisi vardır. Sonra, "Tanyeri ağaralı, canım anneciğim" veya "İstanbul'da çar çarlığını sürdürüyor" şarkılarının da melodileri Türkçe melodilerdir. Kurtuluş-tan (yani 1877-78 Türk-Rus Savaşından) sonra Bulgar vatandaşları(mız) Türkçe ve Yunanca şarkı söylüyorlardı. Anlaşmazlık (müstakil Bulgar kilisesi mücadelesinden söz edilmekte - H.S.Y.) çıkınca Yunanca şarkılar geri plana kaldı, ancak Türkçe olanlar okunmaya (söylenmeye) devam etti. Türk şarkıları sadece nağme olarak değil, gerçek Türkçe şarkılar olarak, Türkçe metinleriyle Kurtuluş-tan sonra da hatta uzun zaman söylenmeye devam ediyordu" (B.Tsonev, İstoriya na bulgarskiya ezik, ... sf. 337).

Yukarıda söylenenlere şunu da eklemeliyiz: Türk şehir şarkıları türü sayesinde Bulgar musikisinde de bir şehir şarkıları türü oluşmuş ve gelişmiştir. Bulgar şehir şarkılarından bir çoğu bugün de sevilen şarkılardır.

Son olarak Yılmaz Öztuna'nın da Bulgar musikisinde, müzik aletlerinde, halk oyunlarında Türk etkisi hakkında yazdıklarından birkaçcümle aktaralım: "İslam aleminde Türk Müsikisi hakimiyet veya te'sirleri, dominant mahiyette, kesin ve büyüktür. Balkanlar ve Doğu Avrupa'da Türk Musikisinin büyük tesir sahalarından biridir. İslam alemi dışında en büyük te'sirler burada görülür. Zira bu topraklar Osmanlı öncesi ve sonrası olmak üzere bin yıla yakın Türk hakimiyetinde kalmıştır." Yılmaz Öztuna, Balkanlar ve Doğu Avrupa kavimlerinin hepsinin musikisinde Türk musikisi te'sirleri olduğunu, Türk sazları, Türk nağmeleri kullandıklarını vurgulayarak şöyle devam ediyor:

"Güney Slav kavimleri, Slovenler, Sırlar, Hırvatlar, Makedonlar, Bulgarlar, Karadağlılar, Slavonlar ve Slav olmayan Balkan kavimleri: Romenler, Yunanlılar, Arnavutlar üzerinde zaten Osmanlı öncesi Türk hakimiyet asırlarının izleri derindi, Bulgarlar, Slavlaşmış aslen Türk bir kavimdir. Osmanlılar ise, XLV. asrın 2. yarısının ilk yıllarından başlayan, XV. asırdan itibaren iyice yerleşen hakimiyetleriyle, klasik Musikilerine kadar bu bölgelere ve kavimlere nüfuz ettiler... Bütün bu kavimler üzerindeki Türk kültür ve bu arada Musiki te'sirlerinin bakıyyeleri, bugün de açık şekilde devam etmektedir. Bu milletlerin Musikilerinde Türk Musikisi te'sirleri elle tutulur, gözle görülür ve kulakla işitilir şekildedir. Halk Musikileri, sazları, usulleri, şekilleri, usupları, nağmeleri, Türk Musikisinin damgasını taşımaktadır. Raks, kıyafet, adet ve dilde de aynı derecededir. Yunan ve Bulgar raksları Türk rakslarının aynıdır. Birçok klasik Türk Musikisi makamlarının seyir hususiyetleriy-

le beraber geçtiği binlerce Balkan halk Musikisi parçasının notası çoktan yayınlanmıştır"

(Yılmaz Öztuna, Türk Musikisi - Bkz: Türk Dünyası El Kitabı" sf. 505-506).

Bulgarlar, musikide olduğu gibi sahne sanatında da Türk etkisinde kalmışlardır. Gölge tiyatrosu önce şehir folklorlarına girmiş ve zamanla kültürlerinin ayrılmaz bir unsuru olmuştur.

BULGAR FOLKLORUNDA TÜRK FOLKLOR ETKİLERİ Başlıklı konumuzla ilgili literatürü gözden geçirirken dikkatimizi çeken şu oldu: Baştan, araştırmacılar TÜRK KÜLTÜR ETKİSİ- TÜRK FOLKLOR ETKİSİ'nden bahsetmişlerdir. Zamanla bazı araştırmacılar P ARALELLER kelimesini kullanarak yazılarına örneğin BİLMECELER ALANINDA TÜRK-BULGAR PARALELLERİ (Bkz: Sı. Mladenov), HUKUKLA İLGİLİ ATASÖZLERİMİZDE BULGAR-TÜRK PA RALELLERİ (Bkz: St. Bobçev) gibi başlıklar vermişlerdir. Yakın geçmişte ise - seksenli yılların ikinci yarısında bilhassa, Bulgar folklorundaki ve genellikle Bulgar kültüründeki Türk etkisi ya Türk kültüründe bir Bulgar etkisi olarak gösterilmiş ya da Türk etkisi değil de, başka halkların bir kültür etkisi olduğu iddiaları ortaya atılmış ve geçmişte eserlerinde Türk etkisinden bahsetmiş Mihail Arnaudov, Rayna Katsarova ve daha birçok Bulgar bilim adamı eleştirilmiştir. Örnek olarak Türk kültür etkisini tamamiyle reddeden yazılar Bulgar Bilimler Akademisinin 1988 yılında yayımlanmış olduğu BULGAR HALKININ VE BULGAR MİLLETİNİN OLUŞMASI PROBLEMLERİ başlıklı derlernede bulunduğu nu belirtmek yeterlidir.

Bir arada yüzyıllar boyunca yaşamış Balkan halkları elbette ortak kültür eserleri de yaratmışlardır, elbette birçok folklor türlerinde paralellik olabilir, ancak Türk kültür etkisini tamamiyle redd~tmekle de hiçbir şeyelde edilmediği de bilinmelidir. Geçen yıldan beri UNESCO'nun bir programı çerçevesinde Balkan halklarının folklorlarının araştırılmasına başlanmıştır. Bu araştırmaları da Balkan ülkeleri folklor uzmanlarının yapması öngörülmektedir. İşte bu araştırmalar sonucu Balkan halkları birbirine ne vermiştir, bu halkların ortak folklor eserleri hangileridir gibi birçok sorulara cevap verilmiş olunacak ve böylelikle bazıBalkan ülkelerinin kültür politikalarında görülen suistimallere önyargılara belki de son verilmiş olunacaktır.

KAYNAKLAR

Acaroğlu M.T., Nasrettin Hoca'nın ikiz Kardeşleri. Bunlar arasındaki Benzerlikler ve Ayrılıklar. i. Milletlerarası Nasrettin Hoca Sempozyumu Bildirileri. 15-17 Mayıs 1989, Ankara, Ayrıbasım.

Arnaudov M., Oçertsı po bulgarskiya folklor, T.I.,

Baklacı S., Bulgar Folklorcularının Türk Atasözlerine olan ilgisi. LV.

Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri. Ayrıbasım, An-' kara, 1992.

Bobçev S., Bilgarsko - Turski usporiditsi v yuridiçeskite niposlovitsi.

Nauçen pregled. III (1931). Çilingirov St., Turski poslovitsi, pogovorki i haraktemi izrazi. izvestiya na Nar. etnogr. muzey, III (1932).

Hasan H., Megusebnite vliyaniva vo detskiot folklor kay turtsite, makedontsite. Srbite i albantsite vo Yugoslaviya. institut za folklor "M.

Tsepenkov" - Skopje Otdelen otpechatik, Skopje, 1991. Karadimitrov M., Midri turski izreçeniya, Sofia, 1933. Katsarova R., Balkanski varianti na dve turski pesni. izvestiya na institutaza muzikoznanie, T. 16, Sofia, 1973.

Mladenov St., Ein Betrag zum türkischen Sprichwörter schta Zeitschrift der deutschen Morgenland. Gesellschaft 68 (1914).

Mladenov St., Tursko-bılgarski usporeditsi v oblastta na gatankite, iz vestiya na Nar. etnogr. muzey, Sofia, IV (1927).

Öztuna Y., Türk Dünyası El Kitabı. ikinci Cilt. Bkz. : Türk Musikisi, Ankara, 1992.

Problemi na obrazuvaneto na bılgarskata narodnost i bılgarskata natsiya, izd. na BAN, Sofia, 1988.

Slaveykov P.R., Bılgarski narodni pritçi, sıbrani i zapisani ot "Bılgarski knijitsi". 1854, april, kniga ii.

Slaveykov P.R., Tsarigratski vestnik, V (1855), No: 255, 17 dekemvri. Slaveykov P.R., Bılgarski pritçi ili poslovitsi i haraktemi dumi, ç.I.,

Plovdiv, 1889, ç.II, Sofia, 1897. Şapkaraev K., İzbrani dela, Tom tretı, Mısla, Skopje, 1976.

Şışmanov İv., SbNU, i; Sbornik i sjezdu Sloveckych geografu a etnografu, Praha, 1926.

Tsonev B., İstoruya na bılgarskiya ezik, Tom vtori, Sofia, 1984. Vlıçev V., Hitır Petr i Nastradin Hoca, Sofia, 1975.

Yaşar-Nasteva O., Makedonya'da Nasreddin Hoca, Balkanlar'da Türk Kültürü, Sayı 3, Bursa, 1992.

Yenisoy Süleymanoğlu H., Çağdaş Bulgarcada Türkçe Kökenli Deyimlerin Durumu, Ankara, 1992.

ОМОНИМИЯ ЧАСТИЦ И ДРУГИХ ЧАСТЕЙ РЕЧИ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

ÇAĞDAŞ İNGİLİZ DİLİNDE EDATLARIN DİĞER SÖZ KALIPLARIYLA UYGUNLUKLARI

HOMONYMY OF PARTICLES WITH OTHER PARTS OF SPEECH IN MODERN ENGLISH

G. Edison QADJIEV*

Özet

Edatlar, yardımcı söz türü olarak, cümlede istenilen asıl söz türü ile beraber kullanılmakla; onun anlamını güçlendiriyor veya ayrı-ayrı sözün, söz birliğinin anlamını değiştirebiliyor.

Bir çok edatlar, aslında zarf, ulaç, bağlaç, sıfat vb. söz türleri ile omonimlik oluşturuyor. Makalede; bütün bu durumlar, fonksiyonel ve kontekstual açıdan araştırılmaktadır.

Anahtar kelimeler: edat, zarf, sıfat, fonksiyonel, kontekstual

Resume

The particle may be connected with any notional part of speech, serving to emphasize, restrict or make negative the meaning of separate words, groups of words or even the whole phrases.

Almost all particles in Modern English are homonymous with other parts of speech, chiefly with adverbs, prepositions, conjunctions, adjectives etc. All such cases are thoroughly considered from the functional-contextual point of view in this article.

Key words: Particle, adverbs, functional-contextual , adjectiv,speech

* Kandidat filoloqiçeskix nauk, doçent Azerbaidjan skoço universiteta özıkov/
AZERBAIJAN

Частицами в английском языке называются служебные слова, которые используются для усиления, уточнения, ограничения или отрицания других слов или словосочетаний в предложении.

“В настоящее время частицы, как и другие служебные слова, являются предметом активного изучения в лексико-синтаксическом аспекте, в частности в связи с вопросом о модальном содержании предложения. Особое внимание уделяется разграничению частиц и сочетаний с частицами, с одной стороны, и омонимичных единиц, – с другой” (16, с. 361).

В отличие от предлогов и союзов, которые выполняют грамматические функции, частицы, обслуживают различные семантические потребности слов, членов предложения или целых предложений. При этом они не только повышают информативные возможности этих единиц, но и делают их более точными и выразительными, эмоционально и экспрессивно насыщенными. Эти свойства частиц заложены в их разнообразных лексических значениях. “Семантика частиц связана с отношением говорящего к сообщаемой информации. При помощи частиц в высказывании что-то уточняется, выделяется, отрицается, выражается сомнение в чем-то, восхищение, удивление по поводу сообщаемого, так или иначе, оценивается содержание высказывания” (17, с. 253).

“При образовании частиц, омонимичных наречиям, частицы могут остаться близкими к наречиям по своему лексическому значению. Однако даже наиболее близкие к наречиям частицы всегда отличаются от наречий тем, что они лишены вещественного значения и, как слова лексически неполноценные, не могут выражать признаков других явлений, свойств или качеств; отсюда – различие грамматического значения частиц и наречий, выражающееся в различном характере их подчинения другим словам. Далее, несмотря на сходство синтаксической сочетаемости, частицы не могут выполнять в предложении свойственной наречию функции обстоятельства” (13, с. 215).

Как известно, частицы образуются путем развития у слов, принадлежащих к другим частям речи, такого лексико-грамматического значения, которое обособляет их от исходного значения слова. Так как в современном английском языке исходное слово в большинстве случаев сохраняется, то омонимия частиц и других частей речи представляет собой очень распространенное явление. В сущности, не имеют омонимов только частицы *else, solely, barely, merely*. Остальные частицы омонимичны тем частям речи, из которых они выделялись, главным образом наречиям *just, still, never, precisely, yet, too* и т.д., в меньшей мере союзам *but*, местоимениям *all, either*, прилагательным *only, right, even* и т.д. (13, с. 215).

Конечно, в одной статье невозможно охватить особенности употребления всех частиц. Поэтому, рассматривая функционально-семантические особенности некоторых из них, мы обращаем особое внимание на омонимию частиц и других частей речи в современном английском языке.

Начнем с отрицательной частицы *not*, которая требует особого рассмотрения. Как и другие частицы, *not* может употребляться с разными классами слов и предложений: *not he, not the student, not beautiful, not forty, not yesterday, not to see, not seeing, not when he comes* (6, p. 219).

Not ставится после вспомогательных и модальных глаголов, а в остальных случаях впереди слов и конструкций, к которым она относится.

I am *not* tired. You must *not* start before ten. I *don't* think so. At last she was silent, *not* knowing what to answer.

Если в предложении имеется несколько вспомогательных глаголов, то *not* ставится после первого из них.

I shall *not* have written the letter by that time tomorrow.

Известно, что каждая предикация может быть как положительной, так и отрицательной: *He is –He isn't; It rains –It does not rain; Speak! –Don't speak!*

Положительное значение не отражается. Оно существует благодаря наличию противоположного отрицательного значения. Последнее обычно выражается с помощью единицы *not* (*n't*), которую Б.Хаймович и Б.Роговская считают *предикатным отрицанием* (*predicate negation*). Это особая единица, отличающаяся от частицы *not* по некоторым особенностям (6, p. 230).

а) частица *not* имеет правостороннюю сочетаемость с разными классами слов, словосочетаний и предложений.

Not wishing to disturb her, he tip-toed to his room. May I ask you *not to cry* at me? You may come any time, but *not when I am busy*. Но предикатное отрицание *not* имеет только левостороннюю сочетаемость со следующими 24 глагольными формами: *am, is, are, was, were, have, has, had, do, does, did, shall, should, will, would, can, could, may, might, must, ought, need, dare, used*.

В предложении все эти слова и слова-морфемы являются структурными частями сказуемого.

б) в отличие от частицы *not*, предикатное отрицание обычно редуцируется в речи и соединяется с предшествующим глаголом: *do not = don't; will not = won't; shall not = shan't; cannot = can't; must not = mustn't; ought not = oughtn't* и т.д.

в) предикатное отрицание *not* остается в предикации даже тогда, когда она редуцируется. Is mother sleeping? She *isn't*. He has bought the book, *hasn't* he?

г) предикатное отрицание *not* может представлять всю предикацию как слово-морфема, употребляясь для отрицания предыдущего высказывания (в отрицательных ответах на вопросы) с выражениями *I believe, I hope, I suppose, I expect*, а также с модальными словами – предложениями *of course, certainly, sure, perhaps* и т.д.

Can you lend me this book? – I'm afraid, *not*, I'm still reading it. – Ты не мог бы одолжить мне эту книгу? – Боюсь, *нет*, я все еще читаю ее.

Do you smoke? – Of course *not!* – Вы курите? – Конечно, *нет!* Are we late? I believe *not.* – Мы опаздываем? Думаю, *нет.*

Исходя из этого, некоторые грамматисты считают предикатное отрицание *not* как специальную синтаксическую единицу, как синтаксическую слово-морфему отрицания, которая отличается от других средств выражения отрицания.

He *didn't* return. There *isn't* any book on the table. He *never* returned. There is *no* book on the table (6, p. 231). Как было указано выше, многие английские частицы омонимичны другим частям речи. Переход в частицы связан с утратой словом своего категориального значения и развитием значения частицы. В результате перехода слов разных частей речи в частицы образуются следующие омонимические ряды в современном английском языке:

1) частица – наречие.	6) частица – местоимение.
2) частица – прилагательное.	7) частица – междометие.
3) частица – союз.	8) частица – глагол.
4) частица – предлог.	9) частица – категория состояния.
5) частица – артикль.	10) частица – существительное.

Теперь более подробно рассмотрим названные омонимические явления.

- 1) частица – наречие:

I have *just* come. – Я *только что* пришел. В данном предложении наречие времени *just* выступает в функции обстоятельства времени.

I *just* came to see you. – Я *просто* зашел провести тебя. Здесь *just* выступает в роли ограничительной частицы.

She dresses very *simply*. – Она одевается очень *просто*. Наречие *simply* выступает в функции обстоятельства образа действия.

The noise was *simply* terrible. – Шум был *просто* ужасен. *Simply* в данном предложении играет роль усилительной частицы.

Проведя анализ научно-методической литературы, мы не встретили в английских грамматиках отдельно выделенной группы частиц, выражающих отношение говорящего к сообщаемому, как это отмечается в работах российских грамматистов. Поэтому, мы выделили из всего класса частиц группу, которая выражает субъективную оценку говорящего, допущение, определенность, уверенность. В современном английском языке к этому разряду относятся: *actually, exactly, indeed, easily, positively, precisely, right*. Рассмотрим данные частицы более подробно.

В наиболее общем виде смысл частицы *actually* связан с указанием на какой-либо факт реальной действительности, часто выступающий как нечто новое, неосознанное, а порой и неожиданное по сравнению с тем, что говорилось ранее, что обычно считается истинным. Поэтому функция этой частицы – указание на действительное положение дел. Эквивалентом могут служить русские частицы: *на самом деле, действительно*.

None of them *actually* saw the Monster. – Никто *на самом деле* не видел Лохнесское Чудовище.

... the people who were appointed to top posts never *actually* applied for them before they were approached. –... люди, назначаемые на высшие должности, *на самом деле* всегда подавали заявления лишь после того, как им предлагали это сделать.

Частица *easily* развилась из наречия со значением “легко” (It can be *easily* done). В современном английском языке данная частица выполняет две функции:

а) используется для усиления значения предположения при модальных глаголах *may, might, could* и переводится на русский язык – *вполне*:

...my lodgings might *easily* have been one of those scruffy little houses by the station. –... мое жилье *вполне* могло бы оказаться одним из тех убогих домишек у станции.

б) относится ко всему предложению и указывает на отсутствие сомнений говорящего в истинности сказанного. Возможные эквиваленты *easily* в этом случае – русские слова *явно, определенно, несомненно, очевидно*:

... it is only eleven a.m., but already it is *easily* the most eventful day of Rodney Wainwright's life... –... еще только одиннадцать часов утра, но день, *определенно*, уже стал самым богатым на события днем в жизни Родни Вейнрайта...

Слово *positive* обычно функционирует как прилагательное, а *positively* как наречие, но однако встречаются случаи, когда оба слова употребляются как частицы. Они сигнализируют об отсутствии у говорящего сомнений в правильности высказанной оценки. Русские эквиваленты указанных частиц могут быть разными, в зависимости от сочетаемости и общего контекста. Возможности перевода *positive* и *positively* на русский язык даются в следующих примерах:

1. There's a *positive* maze of streets behind the hotel... – За отелем располагается *настоящий* лабиринт улиц...

2. We've really given up trying to get out of him – it's such waste of time, and he *positively* enjoys being dark and enigmatic. – На самом деле мы уже больше не пытаемся добиться от него ответа, это такая трата времени, и ему *явно* нравится быть таинственным и загадочным.

В современном английском языке слово *precisely* встречается и как наречие, и как частица.

1. You could *precisely* quantify the influence of Shakespeare on Eliot. – Вы могли бы *в точности* измерить влияние Шекспира на Элиота.

2. At *precisely* that moment, Persse became aware of the presence of another person in the room. – *Как раз / именно* в этот момент Пэре понял, что в комнате присутствует еще кто-то.

В первом случае *precisely* выступает в качестве наречия, оно отвечает на вопрос *как?*, относится к глаголу и переводится сочетанием *в точности*. Во втором предложении *precisely* выполняет функцию подобную частице *exactly* и переводится русскими частицами *именно* и *как раз*.

Слово *indeed*, как и *actually* указывает на действительное положение дел, на то, что у говорящего нет никаких сомнений в правильности, точности передаваемой информации. Эта частица употребляется достаточно часто и переводится на русский язык как *действительно*:

Angelica, he learns from Tardieu, was *indeed* at the conference, but didn't join the sightseeing tour. – Как он узнал от Тардье, что Анжелика *действительно* была на конференции, но не поехала со всеми на экскурсию по городу.

Слово *right* обычно встречается как прилагательное (*he made the right choice*) или наречие (*turn right*) со значениями *правильный, правый* и *правильно, право*. Однако, в современном английском языке *right* используется как частица, выступающая в эмфатической функции, то есть с помощью этой частицы говорящий подчеркивает интенсивность характеристики. Также данная частица нередко несет в себе уверенность, определенность высказываемой мысли и переводится как *прямо*:

I was already collecting the notes together and stashing them away *right* here in the hotel safe... – Я уже собирала деньги и хранила их *прямо* здесь, в сейфе отеля...

2) частица – прилагательное:

I have *only* two letters to send (частица). She is the *only* child in the family (прилагательное) They are *just* about to leave (частица). He is a *just* man (прилагательное).

I can't cook. I can't *even* boil an egg (частица). I couldn't remember those *even* numbers on the wall (прилагательное). You are coming *right* out into life, facing it all (частица). He is *right* (прилагательное).

3) частица – союз:

You are *but* a child (частица). I looked at her *but* she paid no attention to me (союз).

4) частица – предлог:

He told me *but* one letter of the word (частица). The library is open every day *but* Monday (предлог).

5) частица – артикль:

Частица *the* (омоним определенного артикля) употребляется перед прилагательным и наречием в сравнительной степени.

The nearer the sea, the fresher the air. – Чем ближе море, тем свежее воздух. *The more we study, the more we learn.* – Чем больше учимся, тем больше знаем. М.Свон отмечает, что слово *more* в этой конструкции может употребляться с существительным (10, p. 123).

The more money he makes, the more useless things he buys. Такие конструкции на русский язык переводятся как *чем... тем...*

Чем больше денег он зарабатывает, тем больше ненужных вещей он покупает.

6) частица – местоимение:

"I don't advise you to go close to this cage, either" – he said (частица).

Give me a pen or a pencil. *Either* will do (местоимение). He is *but* 9 years old (частица). There is no one *but* heard it (местоимение). Во втором примере *but* употребляется в функции местоимения *who*.

7) частица – междометие:

Слово *never* в современном английском языке может быть частицей, наречием и междометием. Частицу *never* следует отличать от наречия *never*; как частица *never* означает *так и не, ни разу* и имеет эмоционально-оценочный оттенок, как наречие, *never* употребляется в предложениях с перфектной формой глагола и переводится как *никогда*, а как междометие переводится сочетанием *He может быть! Да ну?!*

He answered *never* a word (частица). I have *never* been to London (наречие). He ate the whole turkey – *Never!* (междометие)

8) частица – глагол:

These days we've been working with *still* greater efficiency (частица). She could not *still* the child (глагол).

9) частица – категория состояния:

He *alone* can do it (частица). He is *alone* at home (категория состояния).

10) частица – существительное:

She has *but* one child (частица). It is your duty to do it, so let's have no *buts* about it (существительно)

В современном английском языке эти омонимы различаются между собой по значению, по сочетаемости и по синтаксической функции.

Таким образом, можно сказать, что частицы несут оценку излагаемых фактов с точки зрения субъективной модальности, а также служат для выражения достоверности сообщаемого, показывают степень уверенности говорящего в его реальности.

Частицы, как и слова других частей речи, могут быть однозначными и многозначными. Возьмем, к примеру, слова *only* и *just*. Оба они могут быть как ограничительными, так и усилительными частицами.

а) как ограничительная частица, *only* может употребляться с любой частью речи и занимать разные позиции в предложении.

Л.Типинг пишет, что слово *only* иногда неправильно ставится в предложении, в результате чего искажается смысл высказывания. Как видно из нижеследующих примеров, позиция слова *only* значительно влияет на смысл предложения.

Only Mary passed in French (= no one else passed). Mary *only* passed in French (= passed but did not get honours). Mary passed in French *only* (= passed in no other subject) (12, p. 182). Т.Фитикидес также считает, что частица *only* часто неправильно употребляется. Например, мы не говорим *I only saw him once after that*, мы обычно говорим *I saw him only once after that* (5, p. 81).

б) как усилительная частица, *only* обычно употребляется с союзом *if* и относится ко всему предложению.

If only he were here now. – Ах, если бы он был здесь сейчас. *Just* как ограничительная частица обычно употребляется перед числительными и другими частями речи, имеющими числительное значение.

The man gave the boy *just* 3 dollars. Her faint smile deepened *just* a little. Частица *just* имеет усилительные значения, когда она сопутствует глаголу в изъявительном наклонении, употребленному в эмоционально насыщенном предложении, или глаголу в повелительном наклонении.

The concert was *just* splendid. – Концерт был *прямо* великолепным.

You know, time *just* flew. – Ты знаешь, время *просто* летело. *Just* listen to me attentively! – Ну-ка слушайте меня внимательно! Вопрос о позиции частицы в структуре предложения все еще остается нерешенным. Б. Ильиш критически рассматривает три возможности определения статуса частиц в предложении. Во-первых, можно считать их самостоятельными единицами, для которых следует найти особый термин, так как они явно не являются ни одним из пяти традиционных членов предложения. Вторая возможность – и именно эта трактовка принята в большинстве грамматик, признающих существование частиц, – считать их частью того члена предложения, к которому они относятся. Однако, Б.Ильиш не принимает этой трактовки на том основании, что частица может находиться в дистантной позиции по отношению к тому члену предложения, к которому она относится. Третья возможность – считать частицы стоящими вне предложения и не учитывать их при анализе (5, pp. 160-161).

Некоторые лингвисты считают, что Б.Ильиш справедливо отмечает эту весьма странную трактовку и склоняется к первой теории – считать частицы особыми членами предложения, не имеющими пока названия (14, с. 98).

В английском языке, частица постоянно увеличивается, но парадоксально то, что практически не существует полных описаний их семантики, в связи с этим частицы часто переводятся буквально, либо не переводятся вообще. Некоторые грамматисты часто вовсе не упоминают термина “частица” (particle), а относят их к наречиям и, иногда, к прилагательным. Границы частиц как особой, самостоятельной части речи пока точно не очерчены. В словарях они сплошь и рядом смешиваются с наречиями, модальными словами, категорией состояния, союзами. Предстоит еще многое сделать, чтобы выявить их существенные черты и отграничить от слов остальных частей речи (14, 16). По нашему мнению, правы те авторы, которые считают, что теория частиц английского языка еще очень мало разработана.

Литература

1. English Usage. London: Harper Collins Publishers, 1993.
2. *Fitikides T.J.* Common Mistakes in English. Fifth edition, Longman Group Limited, 1976.
3. *Ganshina M.A., Vasilevskaya N.M.* English Grammar. Ninth edition revised, M.: Higher School Publishing House, 1964.
4. Harper's English Grammar. New York, Popular Library, 1965.
5. *Ilyish B.* The Structure of Modern English. Leningrad: Prosvescheniye, 1971.
6. *Khaimovich B.S., Rogovskaya B.I.* A Course in English Grammar. Moscow, Vyssaja Skola, 1967.
7. *Kobrina N.A., Korneyeva E.A., Ossovskaya M.E., Guzeyeva K.A.* An English Grammar. Morphology. M.: Prosvescheniye, 1985.
8. Longman Dictionary of Common Errors. British National Corpus, Printed in China, 1997.
9. *Maclin A.* Reference Guide to English: A Handbook of English as a Second Language. Washington, D.C. USIA, 1996.
10. *Swan M.* Practical English Usage. Second Edition. London: Oxford University Press, 1998.
11. *Thomson A.J., Martinet A.V.* A Practical English Grammar. London, Oxford University Press, Fourth edition, 1987.
12. *Tipping L.* A Higher English Grammar. London: Macmillan & Co. Ltd, 1964.
13. *Жигадо В.Н., Иванова И.П., Иофик Л.Л.* Современный английский язык. Теоретический курс грамматики. М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1956.
14. *Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почетцов Г.Г.* Теоретическая грамматика современного английского языка. М.: Высшая школа, 1981.
15. *Маулер Ф.Н.* Грамматическая омонимия в современном английском языке. Автореф. дис. докт. филол. наук., М., 1985.
16. Современный русский язык. М.: Высшая школа, 1981.
17. *Шанский Н.М., Тихонов А.Н.* Современный русский язык. Часть II, М.: Просвещение, 1981.

KAZAK DİLİ METİNLERİNDE SES KATEGORİSİNİN İLETİŞİMSEL İŞLEVLERİ

**THE ARTICLE IS DUE TO COMMUNICATIVE FUNCTIONS OF VOICE
CATEGORY OF THE KAZAKH LANGUAGE IN THE TEXT**

**В СТАТЬЕ РАССМАТРИВАЮТСЯ КОММУНИКАТИВНЫЕ
ФУНКЦИИ КАТЕГОРИИ ЗАЛОГА ВНУТРИ ТЕКСТА И ДЕЛАЕТСЯ
ВСЕСТОРОННИЙ АНАЛИЗ ЕГО ЗАЛОГОВОЙ ПРИРОДЫ**

МӘТІН КӨЛЕМІНДЕГІ ЕТІС ТАБИҒАТЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚЫЗМЕТІ

Gaisha Ertacuna İMAMBAEVA* - Aisulu Bolatovna AXMETOVA**

Özet

Makalede Kazak Dilinde yazılmış metinlerde ses kategorilerinin iletişimsel işlevlerinin neler olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Kazak metinlerindeki özne-nesne yüklemelerinin iletişimsel görevlerinin dilbilgisi kuralları çerçevesinde durumları anlatılmaktadır.

Anahtar kelimeler: iletişimsel işlev, metin, Kazak dili, dilbilgisi kuralları.

Қазіргі таңда тіл білімінің тілдік зерттеуін функционалдық тұрғыдан қарастыруы тілдік қатынас шеңберінде өткенді талап етеді. Қазіргі заманның ғалымы Ф.Ш. Оразбаева тілдік қатынасты жан-жақты зерттей отырып, бұл ұғымды былайша анықтайды: «Тілдік қатынас (ТҚ) – адамның ойлау, пайымдау, сөйлеу, тыңдау, түсіну, айту, пікірлесу т.б. әрекеттеріне тікелей қатысты құбылыс. Сондықтан тілдік қатынасқа байланысты құбылыстардың теориялық негіздерін анықтау; айтылған, берілген, жазылған хабарды қабылдаудың әдіс-тәсілдерін айқындау; сол сияқты қарым-қатынас

* İnnovaüiәlik Euraziә Universiteti «Jurnalistika Jәne Orıs Filoloqiәsı» Kafedrasının Doüenti, Filol. F.K. /KAZAKSTAN

құралдары мен тұлғаларын, олардың қолданылу жолдарын белгілеу қазір өзекті мәселелер қатарына жатады» (Оразбаева 2005: 272.).

Маңызды мәселелерінің бірі – етіс категориясын қатынастық шеңберінде қарастыру мәселесі. Сонымен, етіс – тілдік қатынаспен байланысы тығыз, семантикасын қатынастық ерекшеліктермен анықтауға болатын, грамматикалық категорияларының біріне жатады. Қазіргі етіс теориясының жаңа ағысына етіс категория көрінісін сипаттама жағдаятпен, немесе қатынастық жағдаятпен айқындап, шек қою жақтары еніп отыр.

Егер коммуникацияны – байланыс, хабарлама, қарым-қатынас десек, логикалық зерттеу жүргізу, берілген категорияға, біз сөз етіп отырған етіс категориясына, жіті көзбен қарауға негіз береді. Қарым-қатынастың көптеген мәселелері мына ғалымдардың еңбектерінде баяндалған: Ф.Ш. Оразбаева, Я.С. Выготский, В.Г. Костомаров, А.Н. Леонтьев, В.Л. Скалкин. Қызметті объектіге тура максатпен әрекет ететін және өзінің қажеттіліктерін жүзеге асыратын негізгі зат субъект ретінде көрсетіліп қоршаған ортамен әрекет жасау десек, онда қарым-қатынасты субъект және объект қатынасын ашатын қызмет деп санауға болады. Қарым-қатынас үрдісін тұлғааралық деңгейде алуға болады, яғни тұлғалар үлкен этникалық қоғамдастық мәдениетін тасымалдаушы болатын ерекше субъектілік әрекеттестік. Сонымен бірге қарым-қатынас – тұлғалардың өзара келісілген әрекеттестігінің тәсілі ғана емес, білімді, дағдыны, қызметтің қалыптасқан формаларын және т.б. беру болып табылады.

Қарым-қатынас танымдық үрдістердің динамикасына адамның уәжділік саласы арқылы әсер етеді. Қарым-қатынаста оның субъектілеріне кіретін қасиеттер өң алады. Сонымен бірге қоғамдық қатынастар қарым-қатынаспен тығыз байланыста бола отырып, жеке тұлғалардың тура әрекеттестіктерімен пайда болады, дамиды.

Демек, етістің қайсыбір түрін таңдау арқылы сөйлеуші айту мазмұнының болмысқа қатыстығын өз көзқарасын білдірумен жеткізеді, яғни дәйектілік, актуалдық қызметін орындайды, осының нәтижесінде етіс категориясы, соның ішінде – пассив, прагматикалық мәнді категорияларға жатады. Қазіргі лингвистикада тілдің прагматикалық жақтарын анықтайтын екі категориялық бағыт қалыптасқан:

1. ұсынған ақпаратқа баға беріп, айтқанды қабылдауды болжайтын, сөйлеушіге бағытталған категориялар.

2. ұсынылған ақпарат иесі – адресатқа, тыңдаушыға әсерін тигізетінін болжайтын, әңгімелесушіге бағытталған категориялар.

Ф.Ш. Оразбаева «Тілдік қатынас» атты еңбегінде, жалпы, қарым-қатынастың түрлері көп, - деген пікіріне қоса, тілдік қатынасқа мынадай анықтама береді: «Тілдік қатынас – тіл арқылы байланыс, сөйлеу тілі арқылы адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауы; қоғамдық, ұлттық тіл арқылы ұғынысу, түсінісу; яғни адамзаттың тіл арқылы сөйлесім әрекетін меңгеруі тілдік қатынас дегенді білдіреді» (Виноградов 1947: 40.). Ғалым

Ф.Ш. Оразбаева қазақ тіл білімінде тілдік қатынасқа қатысты терминдердің қалыптаспағанын ескере отырып, бұл ұғымдарды қазақшаға аударып, өзіндік тарапынан терминдерді ұсынғандығы – ғылыми еңбегінің құндылығын арта түседі. Негізінен, прагматика тілдік бірліктерді қатынастық жағдайда, сөйлеушінің тыңдаушыға ықпалын тигізетіндей, пайдалануды зерттейді, яғни айтылған сөз бен бағытталған тұлғаны көрсету.

Сонымен, жоғарғы айтылғандардан «пассив – кимыл субъектісі» деген қатынас агентивтік толықтауыш арқылы пассив құрылымдарының прагматикалық ерекшеліктерін зерттеуде керекті. Прагматикалық субъект ұғымын қарастыра келе, шығаратынымыз грамматикалық деңгейде грамматикалық субъект ретінде сөйлемнің бастауышы, семантикалық синтаксис семантикалық субъект ретінде кимылдың агенсін көрсетеді. Прагматикаға байланысты – семантикалық субъект үш нәрсеге бөлінеді: орындаушы, сөйлеуші, ақпарат беруші. Маңыздысы, тыңдаушыға тиісті әсерін тигізіп, оны бір нәрсеге жетелейтіндей, бағытталған хабарлама сөз, мазмұнына субъектінің қатынасы бар, барлық ақпараттық хабарды тема мен ремаға бөліп, қатынастық реттелу күш алады.

Қазақ тіл білімінде тілдік қатынасқа қатысты терминдер қалыптаспағанын ескеріп, бұл ұғымдарды ғылыми тұрғыдан зерттеп, қолданысқа түсуге ат салысқан ғалым Ф.Ш. Оразбаева тілдік қатынастың жүзеге асу үшін нұсқасын жасайды. Ф.Ш. Оразбаеваның пікірінше, «тілдік қатынас жүзеге асу үшін Баяншыдан (Б) шыққан Хабар (Х) Тұлғалар (Т) арқылы Қабылдаушыға (Қ) келіп, одан ары қайтадан байланысқа түсіп, тілдік айналымда адамдардың бір-бірімен түсіністігін іс жүзіне асырады», - делінген (Оралбай 2007: 45.). «Тілдік қатынастың негізі – тіл», - дей келе, ал етіс тілдік категория болғандықтан, ғылыми жұмыс бетінде аталмыш категорияның тілдік қатынасқа түскенде, қандай көрініс табады, немен ерекшеленеді деген сұрақтар көлемінде бұл құбылысты қарастыруды жөн көрдік.

Мәтін – тұтас, ең жоғарғы қатынастық бірлік болып, сонымен қатар, оның байланыс жүйесі негізгі ерекшеліктеріне жатады. Мәтін ішіндегі семантикалық байланыс міндетті түрде орын алып, «мәтін» ұғымының мазмұндық жағын, оның мағыналық бітімін айқындайды. Сайып келгенде, мәтіннің жиынтығы – әр мәтіннің ажырамас ерекшелігіне жатады. Мәтінде пассивтік құрылымның агентивтік толықтауышпен қолданылуын зерттеуде тілдік бірліктердің құрылымдық жүйесі ашылады да, тиісті тілдік материал негізінде грамматикалық пен лексикалық арақатынастық аталмыш зерттеудің әдістемелік тәсілдерінің негізінде дәлелді қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Мәтін элементтерін бір жүйеге келтіріп, тілдік тәсілдерді нақты белгілеп, сонымен қатар, мәтін көлемінде келтірілген мысалдарды, реттеу жұмысының теориялық ережелері мен толық анықтамасы бар. Негізінен, мәтін жүйесінде сөйлем өзбетінше тұра алмай, басқа сөйлемдермен тек қана тығыз байланыста болады. Мәтінде тек қана байланысқан сөйлемдер аяқталған күрделі ойды жеткізеді.

Қазіргі кезде тіл білімі саласында сөйлем төңірегінде назар аударарлықтай көптеген мәселелер бар. Ғалым Ф.Ш. Оразбаева тілдік қатынаста өзіндік орны мен маңызы бар қатысымдық тұлғаларға: сөз, фразеологиялық тіркестер, сөйлем және мәтін жататындығын айтқан. «Тілдік қатынас» атты еңбегінде: «сөйлем – тілдік қатынастың орындалуына тікелей себепкер болатын ең қажетті тұлға. Сөйлем баяншының айтайын, жеткізейін деген ойын, хабарын қабылдаушыға түсінікті етіп қана қоймай, сонымен бірге оның (қабылдаушының) қайыра жауап беруінің көзі, көрсеткіші де болып табылады» (Қалыбаева 1951: 60.), – деп айтылған. Сондықтан, мәтіндегі ақпаратты дұрыс түсініп алу үшін оның құрамындағы әр сөйлемнің тілдік бірліктеріне аса мән беру қажет.

Бастысы – сөйлем ішіндегі тілдік бірліктер бір ерекшелікпен ғана емес, мағыналық айырмашылықпен де белгіленеді. Сөйлем құрамында бір емес, бірнеше тілдік бірліктер бар. Нәтижесіне қарағанда, тілдің лексика-морфологиялық құралы синтаксистік бірліктермен өзара байланыса отырып, синтаксистік бірліктердің рөлі мен мағынасына әсерін тигізеді.

Тіл білімінің зерттеуінде мәтін тиісті заң бойынша құрылған, бір-бірімен бірлескен, қатынастық мақсатқа бағытталған тілдік бірліктерден жасалған сөйлемдер. Мәтіннің синтаксистік жақтарын зерттеу сөйлемдердің талдауына жүктеледі. Мәтінді құрастыруда тиісті рөлді тема-рематикалық құрылым атқарады. Айтылым тек қана синтаксистік құрылым болмай, мәтіннің динамикасын қабылдайтын бөлшегі ретінде саналады.

Мәтін – ең жоғарғы коммуникативтік бірлік бола тұра, мағыналық бүтіндігімен, айтудың тілдік тәсілдер жиынтығымен сипатталады. Мәтін құрылымы агентивтік толықтауышпен пассивтік құрылым енгізілген, мәтін қазығын құрып, негізгі сюжеттік ағысы бар, өзара байланысқан сөйлемдер, асырмалы фразалық бірліктер, айтылымдар арқылы үлкен кешен жасайды. Агентивтік толықтауышпен пассивтік құрылымдарды синтаксистік жүйе арқылы меңгеруде, ең дұрыстығы, оны көпаспектілік тұрғыдан қарастырып, аспектілердің тығыз байланысын мағыналық факторларды есепке алумен өтеді. Барлығын жинақтай келе, функционалдық синтаксис ретінде қарастыруға болады. Пассив – ырықсыз етісті қолдануы мәтін бірлігі мен байланысын қамтамасыз етеді. Синтаксистік құрылымдар тиісті рөл атқарады.

Қазақ тіліндегі етіс категориясын функционалдық тұрғыдан зерттеуге бағыт алып, оның қатынастық шеңберінде өзіндік ерекшеліктерін көрсету арқылы етістің толық лексика-грамматикалық табиғатын ашуға мүмкіншілік туатындығы сөзсіз.

Қазіргі қазақ тілінде тілдің қарқынды дамуына байланысты, тілдік қатынас күшейіп, үлкен жетістіктерге шыққан сәтте ортақ етістің қолданыс аясы да кеңейе түсті, мәселен, көбінесе, ортақ етістің «ортақтас» мағынасынан гөрі «өзара байланыс» мағынасы жиірек қолданыста кездеседі. Қазақ тілінде ортақ етістің кең таралуына тіліміздің сөздік қорын байытуға

сөзжасам жүйесінің тигізетін ықпалы зор, мәселен, жиі қолданыста болатын сөздерге: «қоштасу, амандасу, достасу, татуласу» т.б. сөздерін жатқызуға болады.

Қазақ тіл білімінде ортақ етістің бір субъектінің екінші субъектіге «бірлесіп, көмек ету» мағынасы ерекше орын алады. Бұл ортақ етіс категориясын сипаттауда сөйлем шеңберіндегі қимыл диатезасы басқаша түрде берілуі мүмкін. Қимылды орындайтын негізгі субъект бастауыш рөлін атқарудан шығып, өз орнын «көмек беретін», бірлескен екінші субъектіге табыс етеді де, өзі жанама толықтауыш сөйлем мүшесіне ауысады.

Сөйлемде қимылға «көмек етушінің» қатысымы күшейе түсіп, ал негізгі қимыл атқарушы субъект өзіндік қатынастығын алшақтатып алса да, бірақ мүлдем жойылып кетпейді. Тарихқа көз салсақ, бұндай етіс формалары ХІ ғ. көне түркі ескерткіштерінде, әсіресе М.Қашқаридың ғылыми еңбектерінде көрініс тапқан. Ойымызды дәлелдеу үшін мынадай сөйлемдер келтіруге болады: «Ол маған хат жазуға болысты»; «Ол маған үй жинауға болысты».

Сонымен, ортақ етісті функционалдық тұрғыдан зерттеу барысында ескерілетін жайт – бұл етістің үш қырлы мағыналық көрінісі, оның қатынастық шеңберінде қолданыс тауып, әрқашан қозғалыс үстінде болып, өзгеріске ұшырап, динамикалық дамудың жемісі деп білеміз.

Қазіргі қазақ тіліндегі ортақ етістің жұрнағы (-ыс, -іс, -с) тек оның үш түрлі мағынасын білдіруге ғана емес, көптік мағынаны көрсетуге де қолданылатындығы сөзсіз. Ортақ етіс арқылы берілетін қимыл-әрекеттің көптік мағынамен қатар, белсенділік, нәтижелі бағыт алу, қайталама, біркелкі қимылды көрсету жақтарымен ерекше көрінісі – бұл етіс түрінен көптік мағыналы мәнге ие есім сөздер шыққандығы белгілі, мысалы: «айтыс, келіс, жарыс» т.б.

Сайып келгенде, қазақ тіліндегі етіс категориясының лексика-грамматикалық табиғатын ашуға талпыныс – етістің тіл білімінің барлық тілдік салаларымен байланысы бар, функционалды тұрғыдан ерекше сипатқа ие, тілдік қатынаста тиісті орын алған, көп қырлы, күрделі, тілімізде басты рөл атқаратын, етістікке тән категориялардың бірі деп танимыз. Пассив (ырықсыз) пен актив (негізгі) етістерді салыстырғанда, қарама-қайшылыққа іс-әрекеттің екі түрі түседі: біреуі – іс-әрекетті жасау, екіншісі – іс-әрекетке бағына, тап болу. Пассив пен актив құрылымдарында етістік сөйлем аяғында нақты орнығып, сөздердің орын тәртібінің өзгерісіне, тек қана, бастауыш пен толықтауыш рөліндегі сөздер ұшырауы мүмкін. Етіс құрылымдарында етістік сөйлемнің шыңы мен тірегі ретінде көрініс табады.

Етісті функционалды тұрғыдан зерттеуде негізгі бағыты ретінде функционалды-семантикалық өріс теориясын басшылыққа алған тиімді.

Сөйтіп, етісті сөз еткенде, оларды актив және пассив деп ажырату дұрыс сияқты. Етіс етістік табиғатының лексика-грамматикалық мағынасымен байланыса келе, өзіндік категориялық қасиетіне орай, басқа сөздерді жетегіне

алып, тіркесімділік арқылы жасалатын синтаксистік бірліктердің құрылымында қимылдың субъект-объектік қатынастығын көрсетеді.

Пайдаланған әдебиеттер

- 1 Аманжолов С. Қазақ әдеби тілі синтаксисінің қысқаша курсы (Оқулық). – Алматы, «Санат», 1994. – 320 бет.
- 2 Виноградов В.В. Русский язык. Уч педги., – М-Л., 1947. – 606 б.
- 3 Қалыбаева (Хасенова) А. Қазақ тіліндегі етіс категориясы. – Алматы, 1951. – 29 б.
- 4 Омарова А. Қазақ тіліндегі нөлдік морфеманың функционалдық және семантикалық аспектісі: филол. ғыл. докт. ... дис. – Алматы, 2006. – 281 б.
- 5 Оралбай Н. Қазіргі қазақ тілінің морфологиясы. – Алматы, 2007. – 388 б.
- 6 Оралбаева Н., Мадина Ғ., Әбілқаев А. Қазақ тілі (практикалық курс). Алматы, 1964. – 149 б.
- 7 Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: оқулық. - Алматы: «Сөздік-Словарь», 2005. – 272 б.
- 8 Сыздықова Р. Сөздер сөйлейді. – Алматы, 1997. – 269 б.
- 9 Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі, – Алматы, 1964. – 315 б.

İŞVERENLERİN VE ÇALIŞANLARIN ÇALIŞMA HAYATININ SOSYAL VE PSİKOLOJİK ANALİZİ

PERSONAL QUALITIES OF THE BUSINESSMAN: THE SOCIALLY-PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

ЛИЧНОСТНЫЕ КАЧЕСТВА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯ: СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Behruz Elmamuz İMAMVERDİOĞLU*

Özet

Makalede; psikolojinin tarihi tahlil ediliyor. Çalışma hayatında, işverenlerin ve çalışanların birlikte çalışmaları sırasında; stratejik planlamada kişilerin karşılıklı ilişkileri, bireysel davranışların bu ilişkilerdeki etkileri araştırılıyor.

Makalede ayrıca; çalışma organizasyonlarında araştırmanın, yönetmenin etkileri ve rolleri de ortaya konmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çalışan, işveren, çalışma hayatı, sosyal ve psikolojik tahlil, stratejik planlama

Summary

In article degree of study of a problem in the history of psychology is analyzed, influence of character of interaction of persons of businessmen and strategic planning in the organization is considered. The author defines the relation to influence of norms and principles of functioning of the enterprise organizations, character of a management of these organizations on formation of the person of the businessman.

Key words: business, the person of the businessman, the social-psychological analysis

* BDU-nun psikoloji bölümünün doktora öğrencisi (Department of consultation, Parsabad Branch, Islamic Azad University, Parsabad Moghan/IRAN)

İşgüzar təşkilatın sosial məsuliyyəti üçün aşağıdakı məsələlər daim diqqət mərkəzində olmalıdır. Təşkilat üçün sərfəli olan uzunmüddətli perspektivlər. Yerlərdə əhəlinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması və bu sahədə dövlət tənzimləməsinin aradan qaldırılması işgüzar təşkilatın cəmiyyətin həyatındakı sosial fəaliyyəti kimi, onun öz maraqlarına da xidmət edir. Fəaliyyətin belə xarakteri sosial nöqtəyi-nəzərdən biznes üçün münbit şərait yaradır.

Geniş ictimai kütlənin istəyi və istehlakının xarakterinin dəyişməsi. Bizneslə əlaqədar olaraq sosial istəklər radikal dəyişikliyə uğrayırlar. Cəmiyyətin yeni istəkləri ilə təşkilatın sosial problemlərinin həlli üzrə real təkliflərinin uzlaşdırılması həm gözlənilən, həm də mühüm amildir. Sosial problemlərin həllinə kömək üçün vasitələr. İşgüzar təşkilatlar güclü insani və maliyyə resuslarına malik olduqlarından bunun bir hissəsini sosial ehtiyacların ödənilməsinə yönəltmək lazımdır. [1s:56]

Təşkilatın özünü sosial ədalətli aparması üçün mənəvi öhdəliklərin qəbul edilməsi. Təşkilat – cəmiyyətin üzvü olduğundan onun davranışı cəmiyyətdəki mövcud mənəvi normalarla uyğun olmalıdır. Təşkilat cəmiyyətin fərdi üzvləri kimi hərəkətlərində sosial məsul olmalı, cəmiyyətin mənəvi dayaqlarının möhkəmləndirilməsinə xidmət etməlidir. Eyni zamanda sosial məsuliyyətin formalaşmasının qarşısını alan amillərə malikdir.

Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırı bilirik:

1.Mənfətin maksimumlaşdırılması prinsipinin pozulması. Resusların müəyyən hissəsinin sosial ehtiyacların ödənilməsinə sərf edilməsi mənfəətin maksimumlaşdırılması prinsipinə mənfi təsir göstərir. Təşkilat iqtisadi maraqlarının ödənilməsinə daha çox diqqət yetirdikdə və sosial problemlərin həllini dövlət idarələri və xidmətlərinin öhdəsinə buraxdıqda özünü daha çox sosial məsuliyyətli hesab edir.

2.Sosial ehtiyacların ödənilməsi üçün xərclər. Sosial ehtiyacların ödənilməsi üçün yönəldilmiş xərclər təşkilat üçün zərər hesab olunur. Son nəticədə, bu xərclər qiymətin yüksəlməsi formasında istehlakçı üçün problemə çevrilir. [1s: 57]

3.Beynəlxalq bazarlarda digər ölkələrin sosial sahəyə vəsait ayırmayan təşkilatlar ilə rəqabətdə işgüzar təşkilat qeyri-bərabər vəziyyətdə qalır. Nəticədə onların Beynəlxalq bazarlarda satış həcmələri azalır və xarici ticarətin tədiyyə balansının passivləşməsi tendensiyası güclənir.

Direktorlar, rəislər seçilmədikləri, yaxud, təyin olunduqları üçün onlar cəmiyyət qarşısında hesabat verməyə borclu deyillər. Bazar iqtisadiyyatı təşkilatın iqtisadi göstəricilərinə nəzarətin yaxşı, cəmiyyətin sosial ehtiyaclarının ödənilməsi sahəsindəki fəaliyyətə nəzarəti isə aşağı səviyyədə həyata keçirir. Cəmiyyət işgüzar təşkilatın iqtisadi fəaliyyəti barəsində birbaşa hesabatın qəbul edilməsi qaydasını işləyib hazırlamayınca, firma bu sahədə özünü tam məsuliyyətli hesab etməyəcəkdir.

4. Sosial problemlərin həllinin tam həyata keçirilməməsi. İstənilən təşkilatın işçi heyəti, ilk növbədə, iqtisadiyyat, bazar və texnika sahələrindəki fəaliyyətə hazırlılıqdır. O, sosial xarakterli problemlərin həllində nailiyyətlər əldə etmək

bacarıqlarından, təcrübəsindən məhrumdur. Cəmiyyətin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərindəki fəaliyyətlərlə dövlət idarələri və xeyriyyə təşkilatlarındakı müvafiq mütəxəssislər məşğul olmalıdırlar.

İşgüzar təşkilatın ictimai qurupların sosial tələblərinə qarşı fəaliyyəti strateji planlaşdırmanın bütün hallarında olduğu kimi, gələcəkdə baş verə biləcək hadisələrə uyğun qurulmalıdır. İctimai quruplarla münasibətdə məqsədlərin seçilməsi və oyun qaydalarının müəyyənləşdirilməsinə təşkilat rəhbərlərinin təsirinin məhdudluğunu qəbul etmək lazımdır. Bu məqsəd və qaydalar müxtəlif ideologiya nümayəndələrinin apardıqları danışıqların, sövdələşmələrin və öz baxışlarına üstünlük qazandırmaq üçün istifadə edilən digər vəsaitlərin sayəsində reallaşdırılan siyasi proseslər müəyyənləşdirilir. Təşkilatın ictimai quruplarla münasibətləri sosial məsuliyyət baxımından təşkilatın məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsi. [2s: 25]

Təşkilatın fəaliyyətinə müxtəlif məhdudiyyətlərin həqiqi və potensial təsirlərinin qiymətləndirilməsi. “Güc sahəsinin” təhlili.

İctimai quruplarla münasibətdə işgüzar təşkilatın strategiyasının təhlili əsas etibarlı ilə üç istiqaməti əhatə etməlidir: məqsədləri, məhdudiyyətləri və təşkilatın fəaliyyət göstərdiyi xarici güc sahəsini.

Bir çox işgüzar təşkilatlar cəmiyyətlə münasibətlər məsələləri ilə bağlı bəyanatlarında qeyd edirlər ki, onlar cəmiyyətin bütün sosial quruplarının tələblərinə qarşı diqqətli olmağa üstünlük verirlər. Praktiki nöqtəyi-nəzərdən isə müvafiq tələblər ictimai münasibətlərin tələbləri ilə çox vaxt ziddiyyət təşkil edirlər. Məsələn, mənfəətli fəaliyyət və məşğulluğun təmin edilməsi hazırda Avropanın ən kəskin sosial problemlərindən biridir. Bununla əlaqədar olaraq təşkilatlar ancaq elə məqsədlərin həllinə üstünlük verməlidirlər ki, son nəticədə də problem yüksək səviyyədə həll edilsin. [2s: 34]

Bundan başqa müəyyən məqsədlərin priortetlərini təyin etmək də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan qeyri-iqtisadi tapşırıqların həlli son nəticədə təşkilatın ödəmə qabiliyyətindən asılıdır. Mənfəət əldə olunması kimi əsas məqsəd daim işgüzar təşkilatın rəhbərliyinin diqqət mərkəzində olsa da, çox vaxt təşkilatdan kənardakıların diqqətindən yayınır. Ona görə də, məqsədlərin prioritetinin təşkilatın mənfəətlilik səviyyəsindən asılılığı haqda nəticəyə gəlmək tamamilə əsaslı hesab oluna bilər.

Əgər işgüzar təşkilat cəmiyyətin əsas qurupları ilə münasibətlərin ilkin mərhələsində sosial sahədə fəaliyyət üçün öz imkanlarının inkişafına xüsusi diqqət yetirməzsə, sonralar onun ictimai problemlərə göstərdiyi reaksiyalar qeyri-səmərəli və qeyri-məhsuldar olacaqdır. [7s:78]

Məlumdur ki, sahibkarlıq fəaliyyəti iqtisadi fəaliyyətin bir növü olmaqla yanaşı dərin sosioloji köklərə malikdir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin yaranması orta əsrlərə təsadüf edir. Bu o dövrlər idi ki, artıq iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif sahələrində özünə-məxsusluq, şəxsi təsərrüfat kimi anlayışlar formalaşmışdı.

Sahibkarlığın ilkin təmsilçiləri tacirlər, sənətkarlar və missionerliklə məşğul

olan şəxslər olmuşdur. Mədəniyyət cəmiyyətdə insanların davranışlarının, qarşılıqlı münasibətlərinin, motivlərinin formalaşmasında böyük rol oynayaraq irsi dəyər kimi qəbul olunur. Bu baxımdan sahibkarlıq mədəniyyəti sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkilinin ayrılmaz hissəsidir. Sahibkarlıq mədəniyyəti ümumi mədəniyyət ünsürləri üzərində qurulur və xalqın mədəniyyəti ilə sıx bağlıdır. Elmi ədəbiyyatlarda mədəniyyət anlayışına müxtəlif təriflər verilir: “Mədəniyyət ictimaiyyətin, yaradıcı qüvvələrin və insan qabiliyyətlərinin, insanların həyat və fəaliyyətlərinin təşkili formalarında və növlərində, onların yaratdıqları maddi və mənəvi dəyərlərdə ifadə olunan inkişaf səviyyəsidir.

Bu baxımdan fikrimizcə, mədəniyyət inkişafın müəyyən tarixi mərhələsində insanların davranışlarını, fəaliyyətlərini və həyatın müxtəlif cəhətlərini ifadə edən kompleks anlayışdır. [6s: 123]

Sahibkarlıq mədəniyyəti haqqında müxtəlif elmi mülahizələr irəli sürülmüşdür. Məşhur tədqiqatçı R.Ryüttinger hesab edir ki, sahibkarlıq mədəniyyəti insanların dəyərlər haqqında prinsipləri və təsəvvürləri sistemidir. Dəyərlər haqqında təsəvvürlər müəssisə üçün nəyin əhəmiyyətli olmasını aydınlaşdırır, prinsiplər isə müəssisənin necə idarə olunması və fəaliyyət göstərməsini başa düşməyə imkan verir.

Rusiya iqtisadçısı V.D.Kozlov sahibkarlıq mədəniyyətinə belə tərif vermişdir: “Sahibkarlıq mədəniyyəti fəaliyyətin formal və qeyri-formal norma və qaydalarının, adət və ənənələrin, şəxsi və qrup maraqlarının, müəssisə işçilərinin davranışlarının, müəssisəyə rəhbərliyin, iş şəraitindən razılığın, qarşılıqlı əməkdaşlığın, işçilərin müəssisənin inkişaf perspektivlərində maraqlarının xüsusiyyətlərini inikas etdirən sistemidir.

Beləliklə, sahibkarlıq mədəniyyəti bu fəaliyyətin iştirakçılarının qarşılıqlı münasibətlərini və müəssisəni dəyərlərini müəyyən edir. Hər bir yeni yaranan müəssisə öz daxili mədəniyyətini formalaşdıraraq özünün daxili və xarici münasibətlərinin təməlini qoymuş olur.

Sahibkarlıq mədəniyyətinin ümumi əlamətlərindən aşağıdakıları göstərmək olar: qanunilik; hüquqi sənədlərdən, müqavilələrdən, qanuni sazişlərdən və işgüzar ənənələrindən doğan vəzifə və öhdəliklərə ciddi riayət.

Sahibkarlıq mədəniyyətinin formalaşmasına təsir göstərən daxili amillərə aşağıdakıları aid etmək olar: sahibkarın məqsədi; onun ideyaları və dəyərlər sistemi.

Sahibkarın və ya müəssisənin liderinin nüfuzu: kollektivdə qeyri-formal əlaqə kanalları və s. Sahibkarlığa ümumi etika qaydalarına riayət olunması zəruri şərtlərdən biridir. Bu normalara peşəkarlıq etikasını, müəssisənin etik dəyərlərini, sahibkarın tərbiyə və mədəniyyət səviyyəsini, cəmiyyətdə mövcud olan adət və əxlaq normalarını, təhsil səviyyəsini və başqalarını aid etmək olar. [5s:58]

B.Karlof sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili mədəniyyətinin on əlamətini göstərmişdir:

1.Sosiallıq, sahibkarlıq mədəniyyətinin formalaşmasına onun bütün iştirakçıları təsir göstərirlər.

2. Kollektiv üzlərinin davranışını tənzimləyir.
3. İnsanlar tərəfindən yaradılır.
4. Bütün işçilər tərəfindən dərk olunmuş və ya dərk olunmamış formada qəbul olunur.
5. Ənənələrə riayət edilməsinə əsaslanır.
6. Öyrənilməsi mümkündür.
7. Dəyişmək qabiliyyətinə malikdir.
8. Çoxcəhətlidir.
9. Dərk olunan və dərk olunmayan ola bilər.
10. Həmişə inkişafdadır.

Sahibkarlıq mədəniyyəti istehsal (müəssisə) mədəniyyətinin, sahibkarların mədəniyyətlərinin formalaşmasından, sahibkarlıq etikasından və mədəniyyətin digər elementlərindən asılı olaraq formalaşır.

Müəssisələrin mədəniyyəti aşağıda göstərilən amillərin təsiri ilə müəyyənləşir:

1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin predmeti;
2. Sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili;
3. Müəssisə sahibinin və işçilərin motivasiyası;
4. İdarəetmə mədəniyyətinin səviyyəsi, rəhbərlərlə maddəli işçilərin qarşılıqlı münasibətlərinin mexanizmi;
5. Bazarda aparıcı mövqeylərin əldə edilməsinə şərait yaradan xüsusi idarəetmə üslubu. (7s:190).

Sahibkarlıq mədəniyyətinin formalaşması və inkişafı təbii və məqsədyönlü fəaliyyət nəticəsində həyata keçirilə bilər.

ABŞ-da inkişaf etmiş müəssisələrin sahibkarlıq mədəniyyətinin öyrənilməsi, bizə aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir:

1. Bu müəssisələrdə dəqiq dəyərlər sistemi, onlara nail olmağın yollar və imkanları barədə hər bir işçinin məlumatı var.

2. Bu müəssisələrdə peşəkar yararlılıq, yüksək əmək keyfiyyətinə istiqamətlənmək, etibarlılıq çox yüksək qiymətləndirilir;

Yapon iqtisadçısı Kadzuma Tatensi "Sahibkarların əbədi ruhu" adlı əsərində yazır: İnsanları yalnız əmək haqqının miqdarı ilə işə cəlb etmək absurddur. Cavan işçinin qabiliyyətlərindən tam istifadə etməyin ən səmərəli yolu ona elə iş şəraiti yaratmaqdır ki, burada o, yaradıcılıq və məqsədə nail olma sevincini hiss etsin.

İnkişaf etmiş ölkələrdə əhəlinin rifahının və yaşayış səviyyəsinin yüksək olması insanlarda özünüdərkətmə və özünəhərmət hisslərinin inkişaf etməsinə şərait yaradır. Belə şəraitdə fəaliyyət göstərən sahibkar mütləq yüksək etik xüsusiyyətlərə malik olmalıdır. İqtisadi və mənəvi dəyərlərin müqayisə oluna biləcək qədər eyni əhəmiyyət kəsb etdiyi müasir dövr sahibkarlıq etikasına və etikət qaydalarının dərinədən öyrənilməsi zərurəti ilə səciyyəlidir. Bu xüsusiyyətləri izah

etmək üçün əsas anlayışların mahiyyətinə aydınlıq gətirmək lazımdır. Bunları aşağıdakıları misal göstərmək olar:

1. Mənəviyyat – insanın davranışının tənzimlənməsi funksiyasını həyata keçirən ictimai institut və ictimai şüurun formasıdır.

2. Etika – insanların bir-birinə və cəmiyyətə münasibətləri üzrə öhdəlikləri, onların davranışlarının əxlaq normaları sistemidir.

Müəssisələrin dövlət, alıcılar, təchizatçılar və muzzdlu işçilərlə münasibətlərdə davranışlarının etik normaları korporativ etika adlı elmi istiqamətdə öyrənilir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin bütün subyektləri ilə münasibətdə sahibkarlıq etikası özünü biruzə verir və bu münasibətlərin qurulmasında və xarakterində mühüm rol oynayır.

Sahibkarlıq etikası verdiyi sözə əməl etmək, götürülən öhdəlikləri yerinə yetirmək, vəzifə və öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə görə mənəvi məsuliyyət daşımaq və bu kimi başqa xüsusiyyətlərdə təzahür edir. Bu istiqamətdə tədqiqat aparmış alimlər müasir sahibkarın etik normalarını aşağıdakı kimi qeyd edirlər: [6s.130]

Sahibkar etika qaydalarına riayət etməklə özünün müsbət imicini yaratmalıdır. Davranışda nəzakətlik, ədəbililik, hörmətçilik, diqqətlik kimi xüsusiyyətlər sahibkarın həyat tərzinin daim elementləri olmalıdır. Xoşniyyətlik, dialoq mədəniyyəti, emosiyaların tam idarə edilməsi kimi xüsusiyyətlər də sahibkarlıq etikasına aid edilə bilər.

Sahibkarlıqda etiket qaydalarına həmçinin aşağıdakıları aid etmək olar: təqdimetmə və tanışlıq qaydaları; işgüzar əlaqələrin qurulması qaydaları; danışıqlar prosesində özünü aparma qaydaları; xarici görünüşə, geyim stilinə verilən tələblər; danışıq tərzinə verilən tələblər; xidməti sənədləri tərtib etmək mədəniyyəti.

Sosial məsuliyyət isə özündə, etikanın qızıl qaydasını, ədalətliyi, utilitarizmi və insan haqlarının gözlənilməsinə, ətraf mühitin qorunmasını, yəni qeyri-ekoloji məhsulların istehsalının dayandırılmasını, qadınlara, qocalara, uşaqlara və milli azlıqlara qarşı hüquq bərabərliyinin yaradılmasını ehtiva edir.

Bir çox ölkələrdə dövlət və müxtlif növlü biznes şirkətləri daxili sənədlərində öz etik prinsiplərini müəyyənləşdirirlər. Bu sənədlər iş, yaxud işgüzar etika kodeksi və ya davranış kodeksi adlanırlar. Məcəllələr elə bir sahələrə yayılmışdır ki, burada dövlət tənzimləməsi yeterincə deyil, ya da sahibkarların və şirkət menecerlərinin fikrincə kifayət qədər sərt deyildir. Bir çox ölkələrdə dövlət məmurları üçün də davranış kodeksləri mövcuddur.

Siravi işçidən tutmuş rəhbərliyə qədər şirkətin bütün əməkdaşlarına ünvanlanan və yeni kodeksə dair bütün rəy və arzuları əks etdirən uyğun suallar toplusunu yaratmaq. Yeni kodeksin layihəsini bütün işçilərlə bir neçə dəfə müzakirə etmək və onların qeydləri əsasında ən dolğun variantı hazırlamaq. Kodeks təşkilatın həyat fəaliyyətinin ümumi prinsiplərini müəyyənləşdirir və direktorlardan tutmuş texniki işçilərə qədər bütün işçi heyətini birləşdirir. [2s: 20]

Sosial-psixologiyada psixi olan prosesdən şəxsiyyətin formalaşması və sahibkarlıq fəaliyyətin səmərəli təşkilində rolu nəzərə gəlir və mühüm rol oynayır.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bəzi sahibkarlar və işçilər özlərinin güzəran təcrübəsində bu psixoloji həqiqəti kəşf etdikdən sonra özlərinin qabiliyyətlərinə inanırlar.

Bu mənada psixi proses dedikdə duyğu, qavrayış, diqqət, hafizə, təfəkkür, nitq, təxəyyül, iradə və hissləri nəzərdə tutacağıq.

Deməli, psixi proses ənənəvi termindir. Müasir psixologiyada psixi proses, hallar və xassələr terminlərinin hər birinin özünəməxsus evristik mənası, vardır və anlayışlar eyni zamanda sahibkarlıq fəaliyyətində bu və ya digər dərəcədə iştirak edir.

Məsələn, iki sahibkar təsəvvür edin. Biri tənbəldir, digəri əməksevərdir. Biri iş yerində oturduğu yerdən ayağa qalxmaq istəmir, o biri isə işdən doymur. Yaxud, biri sakitdir, digəri coşğundur, biri ünsiyyətli, digəri isə qaradınməzdir.

Müasir psixiologiyada insanı fərd (bioloji varlıq) və şəxsiyyət (sosial varlıq) kimi nəzərdən keçirirlər. İnsanı bir fərd və şəxsiyyət kimi xüsusiyyətləri onun psixi proseslərində, psixi hallarında və xassələrində bütün təfərrüatı ilə əks olunur. Məsələn, xarakteri pis olan adamın təsadüfən ayağını tapdalayırsan, əvəzini çıxmaq üçün az qala bunu ömür boyu yadında saxlayır; xeyirxah adamın ayağını tapdalayırsan, əhəmiyyət vermir, elə oradaca yadından çıxır.

Sahibkar aləmdə isə onlardan artıq özünü hifz etmə, özünü tənzim etmə məqsədilə istifadə olunur. Sinir sisteminin yaranması və təkamülü ilə birlikdə sözün əsl mənasında psixi inikas əmələ gəlməyə və inkişaf etməyə, orqanizmin ətraf mühitə bələdləşməsində və öz davranışını tənzim etməsində mühüm rol oynamağa başlayır.

Yəni psixika xüsusi surətdə təşəkkül etmiş materiyanın xassəsidir. Bir mühüm cəhətə diqqət yetirmək lazımdır ki, təşəkkül etmiş materiyanın substansiyası (latınca - *substantia* mahiyyət deməkdir) deyil, xassəsidir. Həm də hər cür materiyanın deyil, ancaq xüsusi surətdə təşkil olunmuş, yəni üzvi materiyanın – beynin xassəsidir.

Psixi həyatın elmi təhlili şəxsiyyətin analizi psixi faktların öyrənilməsini, onların əmələ gəlməsi, formalaşması və inkişafı qanunauyğunluqlarını, başqa sözlə, təbii olduqları psixoloji qanunların müəyyən olunmasını nəzərdə tutur.

Kəşf olunmuş və dəqiq formulə edilmiş psixoloji qanunlar elmi nəzəriyyənin əsasını təşkil edir. Onlar dəqiq məntiqi hesablamalar yolu ilə bu və ya digər psixi hadisənin inkişaf meylini qabaqcadan müəyyən etmək, onların qarşılıqlı əlaqə-sini aydınlaşdırmaq və bu əsasda da həm nəzəri, həm də praktik məsələlərin həlli yolunu tapmaq imkanı verir. Sahibkarlığın psixi fəaliyyətin mexanizmlərinin öyrənilməsi də mühüm məsələlərdən biridir. Psixi həyatın qanunauyğunluqları haqqındakı biliklər öz-özlüyündə bizə hələ bu məsələnin mahiyyətini aydınlaşdırmağa imkanı vermir. Halbuki biz hər dəfə psixi həyatın qanunauyğunluqlarını təhlil edərkən istər- istərməz onun mexanizmlərinin aydınlaşdırılması zərurəti ilə qarşılaşırıq.

Psixi fəaliyyətin mexanizmləri bu və ya digər psixi prosesi həyata keçirən

konkret anatomik-fizioloji aparatın işi ilə də bağlıdır.

Elmi-texniki tərəqqi dövründə müxtəlif elmlərin, xüsusilə bio-fizika, biologiya, nevrologiya, neyrocərrahiyyə, kibernetika, sosial psixologiya və s. inkişafı ilə əlaqədar olaraq psixi fəaliyyətin mexanizmlərinin öyrənilməsi sahəsində də yeni imkanlar açıldı. Bu şəraitdə psixi fəaliyyətin mexanizmləri məsələsi ilə bilavasitə psixoloqların məşğul olması zərurəti meydana çıxdı. Elmin inkişafı baxımından bu tamamilə qanunauyğun hal idi: psixi fəaliyyətin mexanizmləri məsələsinin müxtəlif elmlər tərəfindən öyrənilməsi bir şəraitdə onların səyini birləşdirmək lazım idi: müasir psixologiya bu məsələyə sahibkarlıq və şəxsiyyətin formalaşması baxımından yanaşır. [1s:67]

Psixikanın əmələ gəlməsi materiyanın hərəkətinin bioloji formasının təşəkkülü ilə bağlıdır. Şəxsiyyətin inkişafının keyfiyyətə yeni mərhələsidir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinə keçid zamanı onun hərəkət formaları da keyfiyyətə dəyişir. Çünki inikasın forması materiyanın varlıq formasından asılıdır.

Sahibkarlıq fəaliyyəti hərəkət və ya maddələrin mexaniki, fiziki və ya kimyəvi şəkildə qarşılıqlı təsiri kimi meydana çıxır. Yalnız materiyyaya şəxsiyyətin inikas formaları xasdır, onun ilk əlaməti qıcıqlanmadan ibarətdir.

Sahibkarlıq və işgüzarlıqda ictimai şüur mühüm rol oynayır. İctimai şüur dedikdə bütövlükdə müəyyən cəmiyyət və müəyyən sosial qrup üçün səciyyəvi olan baxışlar, ideyalar nəzərdə tutulur. Cəmiyyətdə ictimai şüur müxtəlif formalarda : ictimai-siyasi və hüquqi nəzəriyyələr və baxışlar, fəlsəfə, əxlaq, incəsənət, din şəklində meydana çıxır, ictimai varlığı əks edirib, ona fəal təsir göstərən bu formalardan hər birinin öz inikas obyektı və üsulu vardır, hər biri insanın ictimai varlığına özünəməxsus bir şəkildə təsir göstərir.

Cəmiyyəti təşkil edən insanlar olmadan cəmiyyətin yaşaması mümkün deyildir, deməli, fərdi şüur olmadan ictimai şüur da mümkün deyildir.

Məşhur Amerika psixoloqu Q.V.Olporta görə, şəxsiyyət fərdin davranış və təfəkkürünü müəyyən edən psixofizik sistemlərin dinamik təşkilidir. Bu baxımdan Ç.V.Olportun fikrincə, şəxsiyyət nə mental, nə də müstəqil olaraq sinir hadisəsi deyil. O, öz tədqiqatlarında bu məsələyə konseptual əhəmiyyət verirdi və elə buna görə də şəxsiyyəti psixofiziki sistemlərin dinamik təşkili kimi səciyyələndirirdi.

Bu yanaşmada «dinamik təşkil anlayışının özünəməxsus evristik mənası vardı. Q.V.Olport «Psixofiziki sistemin dinamik təşkili dedikdə şəxsiyyətdə cismani və psixi olanın vəhdətini başa düşürdü və vaxtilə R.Dekartın irəli sürdüyü psixofiziki paralelizm prinsipinin əleyhinə çıxırdı. A.V.Petrovski və M.Q.Yaraşevskiye görə psixologiyada şəxsiyyət dedikdə, fərdin əşyavi fəaliyyətdə və ünsiyyətdə mənim-sədiyi sistemli (sosial) keyfiyyətlər nəzərdə tutulur.

Bu keyfiyyətlər fərddə ictimai münasibətlərin təmsil olunma səviyyəsini səciyyələndirir. Vaxtilə K.K.Platonov şəxsiyyətin strukturunda aşağıdakı yarımstrukturları fərqləndirirdi:

1. Bioloji cəhətdən şərtlənən yarımstruktur (temperament, cins, yar xüsusiyyətləri, bəzi hallarda psixikanın patoloji xassələri.

2. Şəxsiyyətin istiqaməti yarımstruktura (həvəslər, arzular, maraqlar, meyllər, ideallar, əqidə). Q.N.Andreyeva bu araşdırmaları təhlil edərək göstərir ki, sosioloji cəhətdən yanaşmada şəxsiyyət sosial münasibətlərin obyektı kimi nəzərdən keçirilir. Ümumi psixoloji kontekstdə isə fərdin psixi fəaliyyətinin ümumi mexanizmləri açılır.

Halbuki, şəxsiyyət ictimai münasibətlərin nəinki obyektı, həm də subyektdir. Sosial psixologiyayı şəxsiyyət elə bu kontekstdə maraqlandırır. Q.M.Andreyevanın fikrincə sosial psixologiyada bir tərəfdən, sosial təcrübəni konkret qrupda mənimsəyir, digər tərəfdən özünü bu qrupda necə reallaşdırır və sosial fəaliyyət həyata keçirir. Başqa sözlə, sosial psixologiya şəxsiyyətin davranış və fəaliyyətini real konkret qruplarda öyrənir. Şəxsiyyətin qrupla qarşılıqlı münasibətləri və onun qrupda ünsiyyətinin xüsusiyyətləri sosial psixologiya və sahibkarlıq və İşgüzar təşkilatların fəaliyyəti üçün mühüm və əhəmiyyətlidir.[6 s.121].

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

- 1- Atkinson J.W. & feather, (1966) A theory of achievement motivation. New York: wily.
- 2- Social-learning theory of identificatory processes , in hand book of socialization theory and research Chicago, 1969, p . 213-262
- 3- Sayemoon, 1995, the study habits and attitudes , p. 82
- 4- Atkinson J.W. (1965). Motivational determinats of risk – taking behavior psychological review 64, 359-377
- 5- Bayramov Ə.S. Əlizadə Ə.Ə . 2003, Sosial psixologiya . Bakı .
- 6- Bayramov Ə.S. Əlizadə Ə.Ə . 2006, Sosial psixologiya . Bakı .
- 7- Klat,J.W.(1993). Psychology. Belmont, California: Wadsworth publishing Co.
- 8- Şəxsiyyətin inkişafının etnopsixoloji məsələləri Bakı: (ADU) ,1985.
- 9- Influence of models reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses , J.O. Personality and soc. Psychology, 1965.
- Saymoon , the study Habits and Attitudes , 1995.

KARŞILAŞTIRMALI LÜBNAN TÜRK HALK İNANÇLARI

COMPARATIVE LEBANESE TURKISH FOLKLORIC BELIEFS

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТЮРКСКИХ НАРОДНЫХ ВЕРОВАНИЙ В ЛИВАНЕ

Dr. Yaşar KALAFAT*

Abstract

Lebanese Turkmen were taken together with the army by Yavuz Sultan Selim during the Egyptian expedition in 1516 and they were placed to the locations conquered at certain intervals starting from Aleppo.

Even today, Lebanese Turks are taken up and studied as Akar Turkmen, Baalbek Turkmen, Crete Turks, Beirut Turks and Syrian Turks. As a part of peoples equipped with Turkish culture in this country, Circassians complete this culture.

In his article, the author analyzes beliefs of these Turkish societies regardless of their religion, be it Moslem, Christian or they are from other religions.

Key words: Lebanon, Akar Turkmen, Baalbeh Turkmen, Crete Turkmen, Beirut Turks, Syrian Turks, Circassians, folkloric beliefs

GİRİŞ:

Bu inceleme çalışmamızın tarihî coğrafyasına, demografik, etnik- sosyolojik dağılımına dair bilgiler Oytun Orhan'ın bir çalışmasından alınmıştır¹. Bu çalışmadaki bizim katkımız; Bayır-Bucak Türkmenleri kültür gönüllüsü Riyad Karaali'nin yardımları ile görüşme imkânı bulduğumuz Nadine Muhammed² ve Menan Temir³'den derlemiş olduğumuz halk inançlarını, Türk kültür coğrafyasının diğer kesimlerindeki benzerleri ile karşılaştırma ve yorumlama noktasında olmuştur.

* Halkbilim Araştırmaları Merkezi Başkanı/TÜRKİYE

¹ ORSAM Ortadoğu Uzmanı Oytun Orhan, “Unutulan Türkler: Lübnan’da Türk Varlığı” oytunorhan@orsam.org.tr

² Nadime Muhammed, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER’de Türkçe eğitimi almış, memleketi Lübnan’ın Kavaşra köyü olan bir Türkmen

³ Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER’de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

Evvelce Bayır-Bucak,⁴ Halep-Şam⁵ ve Golan Türkmenleri⁶ ile bölge Türklüğünün bir parçası olan Ürdün Türklerinin halk inançlarına dair bir denememiz olmuştur⁷. Böylece bölgenin Türk-Türkmen halk inançları Türk kültür coğrafyasını ilmeklemek istedik.

Lübnan Türkmenleri 1516 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır seferi sırasında ordu ile birlikte götürülmüş, Halep'ten itibaren belirli aralıklarla fethedilen yerlere yerleştirilmiştir. Toprak ve para verilerek tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları istenmiştir. Böylece bölgede İstanbul yönetimine bağlı, gerektiğinde lojistik destek ve haber akımını sağlayabilecek güven duyulabilen bir yerleşim oluşturmaktır.⁸

İkinci senaryo, yine Yavuz Sultan Selim'in padişah olduğu dönem ve Mısır Seferi'ne ilişkindir. Buna göre Türkmenler Mısır seferi öncesinde yerleştirilmiştir. Buradaki temel amaç da yapılması planlanan Mısır Seferi sırasında Osmanlı askerlerinin lojistik ve dinlenme ihtiyacını sağlamaktır. Birinci senaryo ile aynı amaç doğrultusunda yerleştirilmekle beraber tek fark zamana ilişkindir. Bölgeye Türkmen yerleşiminin tarihini çok daha eskilere götürerek 12. yy.a kadar indiren ilk yerleşimin Memluklar Türkleri zamanında yapıldığı belirtip, Memluk, Çerkez ve Türkmen ilişkileri ile izah eden görüşler de vardır. Bölgenin Baalbek ve Akar Türkmenlerinin Osmanlı Türklüğünün bölge politikasında görev üstlendikleri de görülmektedir. Bölge Türklerinin Türkiye Türklerine destekleri varlıkları tesadüfen keşfedilebilen son yirmi yıldan beri sürmektedir.⁹

Lübnan Türklerinin varlığı askerliğini yapmakta olan bir türkün Türkçe konuşması 1989 yılında ve bu ülkedeki Giritli Türklerin varlıklarının bilinmesi de keza Türkiye'de tıp eğitimi almış olan Trablusgarp'ta doktorluk yapan bir Giritli bir Türk vasıtasıyla 2007 yılında anlaşılabilmiştir.¹⁰

Lübnan Türkleri; Akar Türkmenleri, Baalbek Türkmenleri, Girit Türkleri, Beyrutlu Türkler ve Suriyeli Türkler olarak ele alınabilmekte Bu ülkedeki Türk kültürlü halkları bir parçası olarak Çerkezler olarak tanımlanmaktadırlar.

Bunlardan;

Akar Türkmenleri; bunlar ülkenin kuzey vilayeti Akar bölgesinde Koboyat yakınlarındaki yaşamaktadırlar. Bunlar, Kavaşra köyü kimliklerini nispeten korumaları, Türkçeyi az da olsa konuşabilmeleri ve Türkiye ile bağları açısından Akkar'daki iki köy arasında ön plana çıkmaktadır. Köyün nüfusu 2800 civarındadır

⁴ Yaşar Kalafat, **Karşılaştırmalı Bayır — Bucak Türkmen Halk İnançları**, Ankara, 1996

⁵ Yaşar Kalafat "Suriye Türklerinde Bahar Bayramı" **Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi**, Ankara 2004 s. 363-369; Yaşar Kalafat, Bayram Kodaman ile "Suriye Gezi Notları ve Bölgede Türk Halk Kültürü", **İzzet Günadağ Kayaoğlu Hatıra Kitabı, Makaleler**, İstanbul, 2005, s.314-326.

⁶ Yaşar Kalafat, "Karşılaştırmalı Kolan/Golan Türkmenleri Halk İnançları", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Bayram Kodoman'a Armağan Özel Sayı, Isparta, 2010 s. 314-325

⁷ Yaşar Kalafat, "Karşılaştırmalı Ürdün Halk İnançları", **Türk Dünyası Araştırmaları**

⁸ Oytun Orhan, a.g.e.

⁹ Oytun Orhan, a.g.e.

¹⁰ Oytun Orhan, a.g.e.

ve tamamı Sünni Türkmenlerden oluşmaktadır. Kavaşra köyü halkının kimliklerinin temel unsuru Lübnanlılık ve Sünniliktir. Türkmenlik bilinci mezhepsel kimliğin ardından gelmektedir. Köyün orta yaş ve üzeri halkı Türkçeyi az da olsa bilmektedir. Gençler arasında Türkçeye yatkın olanlar bulunmaktadır. Ancak, yeni nesil kimliklerini ve Türkçeyi unutmak üzeredir. Son yıllarda Türkiye'nin ilgisinin artması ve Türkçe öğrenimi verilmesi gibi çabalarla kimliklerini ve Türkçeyi koruma yönünde bir bilinç oluşmaya başlamıştır. Kavaşra'nın Türkçeyi nispeten yaşatması ve Türkmen kimliğini korumasında köyün tamamının Türkmen olması önemli rol oynamaktadır. Bir diğer etken eğitim seviyesinin Akkar'daki diğer köye nazaran düşük oluşudur. Arapça eğitim görülmesi ve Türkçenin çocukların geleceğinde avantaj sağlamaması dilin korunması ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Böylece eğitim seviyesinin düşüklüğü Türkçenin korunması açısından avantaja dönüşebilmektedir.¹¹

Aydamun, Kavaşra köyünü geçtikten sonra yaklaşık 15 dakikalık bir mesafededir. Köy demografik açıdan Kavaşra'dan farklı olarak heterojen bir yapı arz etmektedir. 3000 nüfuslu köyde yaşayanların yaklaşık %75'i Türkmen'dir. Yani Aydamun'da 2500 civarında Türkmen yaşamaktadır. Nüfusun geri kalan kısmını Hristiyan Araplar oluşturmaktadır. Hristiyanların %80'i Rum Ortodoks, %20'si de Marunî'dir. Türkmenlerin tamamı Sünni mezhebine mensuptur. 7 Haziran 2009 Lübnan Meclis seçimleri için resmi seçmen sayısı 1849'dur. Bunlardan 1300 civarındaki seçmen Türkmen, geriye kalan 600 ise Hristiyanlardan oluşmuştur.

Aydamun halkı Türkmen olduklarının bilincinde olmakla birlikte kimliklerinin belirleyici ögesi Lübnanlılık ve Sünniliktir. Lübnanlı-Sünni olmaktan gurur duymaktadırlar. Türkçe tamamen unutulmuştur. Çok yaşlı biri ve Türkiye üniversitelerinde okumuş az sayıda kişi haricinde Türkçe bilen bulunmamaktadır. Bunun temel nedeni Aydamun Türkmenlerinin Araplarla iç içe yaşamasıdır. Ayrıca, köyde eğitim seviyesinin yüksek oluşu da Araplaşmanın en önemli nedenlerinden biridir. Okula giden çocuk oranının %100 olduğu köyde eğitimin Arapça olması ve çocukların Araplarla kaynaşması Türkçenin tamamen unutulmasına neden olmuştur.

Baalbek Türkmenleri; Doğu Lübnan'da Beka vilayeti içinde yer alan Baalbek şehri çevresindeki 5 küçük yerleşim birimi ve Hermel şehri yakınında Suriye sınırındaki 1 köyde yaşayan Türkmenlerdir.

Baalbek Türkmenleri yaşam tarzı, kültür, sosyo-ekonomik düzey ve Türkçeyi kullanma gibi unsurlar açısından Akkar Türkmenlerinden farklılık taşımaktadır. Baalbek Türkmenleri daha dışa kapalı bir toplumdur ve aşiret olarak örgütlenmiştir. Şii ve Hristiyanların yoğun olduğu bir coğrafyada yaşamaktadırlar. Köyler farklı din ve mezhebe mensup toplumlarla çevrelenmiş olmakla birlikte kendi içinde homojen bir yapı arz etmektedir. Duris ve Addus köyleri hariç tamamı Sünni Türkmenlerden oluşmaktadır. Bu bölgedeki Türkmenler Baalbek şehri yakınlara dağılmış ve birbirlerine yaklaşık 15'er dakikalık mesafede bulunan 5 Türkmen köyü ve Hermel şehri yakınındaki bir köyden oluşmaktadır. Köylerin tamamı çevre

¹¹ Oytun Orhan, a.g.e.

tarafından Türkmen aşireti olarak bilinmektedir. Köylerin birbiri ile yakın ilişkileri, akrabalık bağlantıları bulunmaktadır.¹²

Şeymiye köyü Baalbek'e yaklaşık 20 km mesafededir. Baalbek Türkmenleri içinde kimliğini en iyi korumuş ve tüm Lübnan Türkmenleri içinde Türkçeyi en güzel ve yaygın olarak konuşanlar Şeymiyelilerdir. Köyün nüfusu 1000 civarındadır ve tamamı Sünni Türkmen'dir. Son seçimlerdeki seçmen sayısı 500 kişi olarak tespit edilmiştir.

Şeymiye tam bir Anadolu köyünü andırmaktadır. Bazı aileler Anadolu'daki Yöröklere benzer bir yaşam tarzı ve görüntüye sahiptir. Köy halkı bizler Türkçe soru sorduğumuzda net olarak anlayamasa da aralarında konuşurken bizler tarafından rahatlıkla anlaşılabilir şekilde Türkçe konuşmaktadır. Buna küçük çocuklar da dâhildir. Aile arasında Türkmence konuşulmaya devam edilmektedir. Köyün tamamının Türkmen oluşu, Şii çoğunluğun yaşadığı bir bölgede bulunuyor olmaları, dışa kapalı bir toplum yapısına sahip olmaları, Şiiler tarafından hoş karşılanmaması, Türkmen aşireti olarak adlandırılmaları ve eğitim seviyesinin düşük oluşu kimliklerini ve Türkçeyi günümüze kadar korumalarını sağlamıştır.

Şeymiye tam bir Anadolu köyünü andırmaktadır. Bazı aileler Anadolu'daki Yöröklere benzer bir yaşam tarzı ve görüntüye sahiptir. Köy halkı bizler Türkçe soru sorduğumuzda net olarak anlayamasa da aralarında konuşurken bizler tarafından rahatlıkla anlaşılabilir şekilde Türkçe konuşmaktadır. Buna küçük çocuklar da dâhildir. Aile arasında Türkmence konuşulmaya devam edilmektedir. Köyün tamamının Türkmen oluşu, Şii çoğunluğun yaşadığı bir bölgede bulunuyor olmaları, dışa kapalı bir toplum yapısına sahip olmaları, Şiiler tarafından hoş karşılanmaması, Türkmen aşireti olarak adlandırılmaları ve eğitim seviyesinin düşük oluşu kimliklerini ve Türkçeyi günümüze kadar korumalarını sağlamıştır.¹³

Baalbek'teki diğer yerleşim birimleri köy statüsündeyken Duris nispeten daha büyük, gelişmiş bir kasaba niteliğindedir. Burada Türkmenler azınlık konumundadır. Toplam nüfus 8000 civarındadır. Bu nüfus içinde Hristiyan ve Müslümanlar eşit olarak dağılmış durumdadır. 4000 kişilik nüfusa sahip Müslümanlar içinde Şiiler %85, Sünniler %15 dağılıma sahiptir. Sünnilerin tamamı Türkmenlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Duris'te toplam 600 civarında Sünni Türkmen yaşamaktadır. Belediye Başkan Yardımcısı'nın verdiği rakamlara göre son seçimlerde seçmen sayısı 2600 olarak açıklanmıştır. Bunların yarısı Müslüman seçmendir. 1300 Müslüman seçmenden 200'ü Sünni'dir.

Duris'te yaşayan Türkmenler ekonomik durum ve eğitim seviyesi açısından iyi durumdadır. Ancak; şehirleşmiş olmaları, Araplarla iç içe yaşamaları, eğitim seviyelerinin yüksekliği, dışa açık olmaları gibi nedenlerle Türkmen kimliklerini koruyamamışlardır. Örneğin, Türkçe konuşulmamaktadır. Sünni Lübnanlı kimliği son derece ağır basmaktadır. Türkiye'ye yakınlık hisleri Sünni bir Lübnanlının duydu-

¹² Oytun Orhan, a.g.e.

¹³ Oytun Orhan, a.g.e.

ğu sempati boyutundadır. Beyrut Büyükelçiliği Baalbek Türkmenlerinin ortak kullanımı için bir okul inşası projesini tamamlamıştır.

Nananiye köyünün toplam nüfusu 800 civarındadır ve tamamı Sünni Türkmen'dir. Köy halkında Türkmen bilinci var olmakla ve bundan gurur duymakla beraber kimliklerini yavaş yavaş kaybetmektedirler. Köyde sadece yaşça büyük olanlar iyi Türkçe konuşabilmekte, küçük çocuklar çok az ya da hiç Türkçe bilmemektedir. Birçok kişi Türkçe isimlere sahiptir. Köyün gelir seviyesi son derece düşüktür. Nananiye halkı Lübnan vatandaşlığını ancak 1994 yılında almıştır. Bu nedenle köyün kaydı bulunmamakta ve resmi olarak yok gözükmemektedir. Halk bütün resmi işlemler için Duris'e gitmektedir. Resmi kaydın olmaması nedeniyle herhangi bir idari birim ya da yetkili de bulunmamaktadır. Halk, tüm Sünniler gibi Gelecek Hareketi ve Saad Hariri'yi desteklemektedir. Köy halkı aşırılıkları olmayan muhafazakâr bir toplum izlenimi vermektedir. Çevre köylerle herhangi bir sorunları, çatışmaları bulunmadığını ifade etmektedirler.

Elektrik konusunda sıkıntı yaşansa da jeneratörler aracılığı ile çözüm üretilmektedir. Köyde uydu vasıtası ile Türk kanalları izlenebilmekte ve Lübnan genelinde olduğu üzere Türk dizileri büyük ilgi çekmektedir.

Son iki yıla kadar Türkiye ile herhangi bir bağlantılarının olmamasından dolayı Türkiye'ye karşı bir ilgi veya bağlılıkları bulunmamaktadır. Sadece iş nedeniyle Türkiye'ye giden az sayıda kişi bulunmaktadır.

Addus köyü Nananiye köyünün hemen yanı başında 5 dakikalık bir mesafededir. Esasen bu köyü ayrı bir köy olarak değerlendirmek bile doğru olmayabilir. Dolayısıyla köy ile ilgili bilgilerin tamamı Nananiye ile paralellik taşımaktadır. Köyün nüfusu 800 civarındadır ve bunun %85'i Sünni Türkmen, %15'i Şii Arap'tır. Yani Addus'ta yaklaşık 700 Türkmen yaşamaktadır.¹⁴

Hadidiye köyü, Addus'a yaklaşık 5 km mesafede son derece küçük bir köy hatta mezra olarak tanımlanabilecek yerleşim yeridir. Toplamda 30 civarında ev ve çadırdan oluşmaktadır. Tamamı Sünni Türkmenlerden oluşan mezranın nüfusu 500 civarındadır.

Al Kaa köyü coğrafi olarak Baalbek Türkmen köylerinden farklı bir noktadadır. Beka vilayeti sınırları içinde olmakla birlikte Hermel şehrine daha yakın bir yerdedir. Suriye sınırına doğru Baalbek Türkmen köylerine araçla 1 saatlik mesafededir. Al Kaa tam Suriye-Lübnan sınırı üzerindedir. Köy halkının bir kısmı Suriye, bir kısmı Lübnan vatandaşıdır. Köy tamamen Sünni Türkmenlerden oluşmaktadır. Toplam nüfus 500 civarındadır. 500 kişinin 300'ü Suriye 200'ü Lübnan sınırları içindedir. Ancak, Lübnan sınırları içinde kalan bölüm dâhil köyün kontrolü daha çok Suriye'dedir. Son derece verimli topraklar üzerine yerleşmiş olan köy tarım ile uğraşmaktadır.

Girit Türkleri; Girit isyanı sonucu isyancıların zulmünden kaçan Türk halkın bir kısmı da Osmanlı mülk olan Suriye, Lübnan ve Trablus'a iskân edilmiştir. Bunlar onlardır.

¹⁴ Oytun Orhan, a.g.e.

Günümüzdeki nüfusları net olarak bilinmemekle birlikte 10 bin civarında Giritli Türk'ün Lübnan'da yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu kişiler kendilerini Türk olarak adlandırmamaktadır. Ancak tarihlerinin, Giritli olduklarının bilincindedirler ve kendilerine muhacir demektedirler. Giritli Türkler ilk yerleştikleri dönemde Arap nüfusa karşı mesafeli durmuş ve kimliklerini, kültürlerini koruma eğilimi içinde olmuştur. Bu durum son nesillerle birlikte değişmeye başlamıştır. İlk nesil Rumca ve Türkçe bilmekle beraber yeni nesiller her iki dili de unutmuştur

Beyrut ve Suriyeli Türkler; Bunlar 1940 ekonomik krizi sonucu Güneydoğu Anadolu'dan göç ederek gelmiş az bir kısmı Türkmen olan halktır.

Beyrut'ta sokakta dolaşırken Türkçe konuşan birisine sıkça rastlamak mümkündür. Lübnan vatandaşlığının yanı sıra Türk nüfus cüzdanına sahip bu kişilerin net sayıları bilinmemektedir. Beyrut'taki Türk vatandaşlarının bir kısmı dernekler altında örgütlenmiştir

Beyrut ve Trablus'ta, çok az sayıda Suriyeli Türkmen aile yaşamaktadır. Bu Türkmenler maddi zorluklar nedeniyle Suriye'den göç etmiştir. Son derece iyi Türkçe konuşmaktadırlar.

Çerkezler; 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonucu Balkanlar Ortadoğu'ya yapılan göçlerle boşaltılırken keder birliği yapan diğer halklarla birlikte Çerkezler de bu bölgeye gelmişlerdi¹⁵

16

Karşılaştırmalı Lübnan Halk İnançları;

Lübnan Türklerinde kırsal kesimde erkekler 18 şehir merkezlerinde 25 yaşlarında erkek ise 30 yaş civarında evlenirler. Yakın geçmişte evlenmeler daha erken yaşlarda olmakta idiler. Evlilikler köy sınırları dâhilinde olur köyün dışına pek kız verilmez ve köy dışından pek gelin alınmaz. Evlilikler Arap ailelerden kız alma şeklinde olabilir. Ancak gayri Müslime kız verilmez ve onlardan gelin alınmaz. Alevî Müslüman Arap alınmaz. Bu konuda "Herkes öz dininden kız alır kız verir" denir.¹⁷ Geçmişe nazaran daha ileri yaşlarda evlenme bayanların daha genç yaşlarda evlenmeleri, kırsal kesimde evlenme yaşının daha erkek olması Türk kültür coğrafyasının ortak özelliklerindendir.

Lübnan Türklerinde bir ailede ortalama 6 çocuk olur. Geçmişte çocuk sayısı daha çok olurdu. Ekonomik ve sosyal şartlar değişince ailelerde çocuk edinme miktarı azaldı. Lübnan Türklerinde çift eşli evlilik yoktur yakın geçmişte de nadiren çift eşli evlilik olurdu. Evlenme şekli olarak kız kaçırma veya kocaya kaçma yöntemi ile evlilik çok az da olsa görülür. "**Beşik Kertme**" yöntemi ile evlilik de yoktur. Geçmişte düğünler evlerde olurlarken şimdilerde ev evliliği pek kalmamıştır. Ölen ağabeyinin dul eşi erkek kardeşi tarafından alınması veya karşılıklı kız karde-

¹⁵ Oytun Orhan, a.g.e.

¹⁶ Oytun Orhan, a.g.e.

¹⁷ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

şi olarak akrabalık kurma yöntemleri pek yoktur.¹⁸ Bu özellikler de zaman içerisinde geçmişte kalmıştır.

Doğumu yaptıran ebelerin oldukça itibarı vardır. Araplar ebe anaya daye derler. Ebe analar, anneler gününde, doğurttukları kimselerin doğum günlerinde arınırlar hediyelerle ziyaret edilirler.¹⁹ Doğu Anadolu’da anadili Kürtçe olan halkta daye anne demektir. Ebe anaların Türk kültürlü halklar arasında özel bir statüsü vardır. Ebeye hakaret etmek anneye yapılmış gibi kabul edilir.

Bu toplumda bebeğin ismini baba tarafından dede ve nene koyarlar. İsimler daha ziyade Kur’an seçilir. Çocuklara isimlerin peygamber isimlerinden seçilmesi gerektiği şeklinde bir hadisin varlığına inanılır Türkler arasında yaygın olan isimler Muzaffer, Zeliha, Meliha, Aslan, gibi olanlardır.²⁰ Öz Türkçe isimler çok kere tabiatan alınmışlardır. Bunlar dağ, kaya, taş su göl, nehir, ağaç ve kuş türlerinin adlarından alınmıştır. İslamî isim algılayışında bilhassa Arap ülkelerinde bu tür isimler büyük ölçüde pagan özellikli olarak bilinir.²¹ Kavaşra köyü Türklerinde çocuk dünyaya gelince ismi kulağına ezan okunarak konulur.²²

Genç kızlar birçok yerde olduğu gibi kismetlerini fallı tahmin etmeğe çalışırlar. En yaygın olan **fal** türü fola olarak bilinen kahve falıdır.²³ Beydili Türkmenlerinde de “Fala inanma faldan da geri kalma” inancı vardır. **Memili/Kedilerin Babası** olarak bilinen zatın geçtiği yer olarak bilinen kayaya taş yapıştırmak suretiyle niyetlerin olması umut edilir.²⁴ Beydili Türkmenleri halk inançları Türkmenistan²⁵, Nahçıvan²⁶ ve Orta Anadolu’da²⁷ Türkmen halk kültürünün orijinal örneklerini içerirler

Kavaşra köyündeki kutsiyet atfedilen **ağaç** etrafında bazı inançlar gelişmiştir. **El Hıdır** veya **El Hızır** diye bilinen bu ağacın bulunduğu yerde özel namaz kılınır. Genç kızların baht açıklığı gibi dilekleri için buraya kızlar bizzat gitmez onların adına anneleri ve daha ziyade teyzeleri ve halaları giderler. Bu ağacın dallarına niyet tutulup “**çaput**” bağlanır ve kurban kesilir. Kesilen kurbanın etinden kurban sahipleri fakir-zengin köy halkının hepsi yerler. Bu bir nevi adak kurbanı veya yatırı ziyareti kurbanıdır.²⁸ Bu ve benzeri ağaç içerikli inançlar Ağaç kültürünün tezahür-

¹⁸ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

¹⁹ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

²⁰ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

²¹ Yaşar Kalafat “Dedem Korkut Kültür Elleri Adlanma” **Prof Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı**, Ağ Çağ, Ankara 2008, s.520-541

²² Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

²³ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

²⁴ Kaynak Kişi; Menan Temir

²⁵ Yaşar Kalafat, Harezim’den Hakkârî’ye Hakkârî’den Golan’a Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Berikan yayınları, Ankara, 2009

²⁶ Yaşar Kalafat, “Nahçıvan Beydili Oğuz Halk İnançları” **Yol Bilim Kültür Araştırma Dergisi, Nahçıvan Özel Sayısı**, S.30, s. 68-86

²⁷ Ali Sayar, Türkistan ve Horasan’dan Anadolu’ya Bektik Türkmenlerinin Kültürü ve Kökleri, Konya, 2008

²⁸ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

leridirler.²⁹ Ağacın Türk kültüründe kökleri kozmik döneme kadar inmektedir.³⁰ Türk kültür coğrafyasında bu költ hala canlılığını korumaktadır.³¹ Günümüzde ağaç költü daha ziyade sanat eserlerinde³² ve halk inançlarında yaşamaktadır. Alanya’da dilekte bulunanlar çınar ağacına çınar ağacına çivi veya bir çaputla birlikte çivi çakılır keza **Buynuz Dede**’ye gidilir 2 rekât namaz kılınır çocuk edinme dileği ile Keçiboynuzu ağacına **çivi** çakılır.³³

Beydili Türkmen költür coğrafyasında **Murt Ağacı** etrafında bazı inançlar gelişmiştir. Murt ağacının dalları kırılmaz, bu ağaçlara taş atılmaz, bunların üzerine çıkılmaz. Bu ağaçlardan mezarların başına ekilir ve hacılar bölgelerine dönünce bu ağaçları süslenmiş şekilleri bulurlar.³⁴

Lübnan Türklerinde oldukça güçlü bir “**Hızır költü**” vardır. “Hızır hakkı için” şeklinde Hızır adı üzerine yenin edilir. Kavillerde Hızır, şahit gösterilir, darda olan kimse Hızır’ı anar ondan yardım istenildiği olur. Mesela “Ya hızır yetiş” denir. Hızır’ın darda olanın imdadına yetişeceğine inanılır. Ancak Hızır peygamber veya mutlak olan anlamında alınmaz. Kavaşra köyündeki El Hıdır/El Hızır’ın Hızır’a ait bir makam bir uğrak noktası veya oradan geçtiğinin görüldüğü yer olarak kabul edilir. Türkmen/Türk köylerinin hepsinde muhakkak bir Hızır makamı yoktur. Böyle yerler pek sık görülmezler.³⁵ Türkiye’de Nusayri-Musallalılar bölgesinde bir köyde çok sayıda Hızır türbesi varken³⁶ Tunceli gibi bazı yörelerde Hızır’ın görüldüğüne inanılan yerler vardır.³⁷ Tavaf Türk halk inançlarında önemli bir yer tutarken³⁸ Beydili Türkmen költür coğrafyasında ulu zatların türbeleri etrafında tavaf yapılmaz mezarın baş kısmında kuran okunur tam devir yapılmaz.³⁹

İran Beydilli Türkmenlerinde bacısız/kız kardeşi olmayan erkek kardeş kızı olmayan evde ucu uç böceğini eline alır “Uç Uç ha uç ananın kızı olsun dermiş” kız evladın bereket olduğuna inanılır ve böylece kız dilemiş olurmuş. Anadolu Türk halk költüründe bu böceğin ismi **Uğur böceği**dir. Onun incinmemesi için

²⁹ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançları İzleri**, Ankara 1999, 3. Bsk. Ankara

³⁰ Emel Esin, “The Kozmic Mountain, The Tree Ant The Aupicious Bestiary In Turkish Iconography”

³¹ Pervin Ergun **Türk Költüründe Ağaç Költü**, Ankara, 2004

³² Ahmet turan, “Hayat Ağacı”, **Türk Költürü Dergisi**, Eylül 1992, s. 353, s. 31–41

³³ Ali Rıza Gönüllü, “Alanya Halk İnançlarında Ağaç Motifi” **Güneyde Költür**, Ekim 1992, S. 44 s. 46–48

³⁴ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER’de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

³⁵ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

³⁶ Yaşar Kalafat, **Balkanlar’dan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları IX-X**, Berikan, Ankara, 2006, s. 200–219

³⁷ Yaşar Kalafat, “Sarı Saltuklular” Müjgan Cumbur Armağanı, Türk Költürü Araştırma Enstitüsü Ankara, 2010 (Baskıda)

³⁸ Yaşar Kalafat, “Diyarbakır ve Çevresi Örnekleri İle Halk İnançlarında Tavaf/Dönme” **Osmanlı’dan Cumhuriyete Diyarbakır**, editörler Bahaeddin Yıldız-Kerstin Tomenendal, T.C. Diyarbakır Valiliği, Ankara 2008, s. 453–463

³⁹ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER’de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

itina gösterilir. Tunceli yöresi alevi halk inançlarında hıdrellezde Hızır'ın bazı evlere geleceğine bereket ve saadet getireceğine geldiği evde işaret bırakılacağı inanılır. O gece bacalara ocak önlerine evin her ferdin kedisine ait bir taş koyar. Hızır kimin taşına işaret koyar ise o yıl evin bereketi ve saadetinin o ferde borçlu olduğuna inanılır. Bu işaret çok kere uğur böceğidir.

El Hızır'da olduğu gibi bölgede kutsal olduğuna inanılan ve etrafında söylence gelişmiş başka ağaç yoktur. Ayrıca kutsal su gözesi, kutsal pınar ve benzeri su etrafında oluşmuş inanç da yoktur. Sadece **El Rami** diye bilinen küçük bir göl vardır. Hastalanan kimseler için buradan su getirilir, buranın suyunun şifalı olduğuna inanılır. Getirilen su ile hasta kimsenin yüzü yıkanır. Gölün efsanesine göre göl bir gece aniden oluşmuştur. Gölle ilgili efsanenin bir parçası da gölün hemen yanındaki aslan şeklindeki kayadır.⁴⁰ Artvin yöresi Türk efsanelerinde gölden çıkan **boğalar**⁴¹ ve Çıldır ve Ahlat bölgesinde ise sudan çıkan **aygırlarla** ilgili efsaneler vardır.⁴²

Lübnan Türkleri yaşam bölgelerini Alevi inançlı Müslüman kesime kapatmışlardır.. Adeta köylerine Alevileri sokmamaktadırlar. Bu konuda çok hassastırlar.⁴³

Kavaşra Türklerinde bebeğin **ilk dişi** çıktığı zaman süt ve şekerden oluşan bir tatlı yapılır, küçük çaplı aile arasında yapılan bir şenlikten sonra bu tatlı komşularla paylaşılır.⁴⁴ Beydili Türkmen coğrafyasında çocuğun değişen ilk dişi atılmaz saklanır.⁴⁵

Bu yörenin Türklerinde bebeğin ilk saç kesilince, **kurban** da kesilir. Kesilen **saç** toprağa gömülür. Geçmişte bilhassa yaşlı hanımlar tarak artığı **saçları** bir torbacığın içinde yastıkları altına koyarlardı. Kesilen kurbanlık hayvanın etinden yemek yapılır ve bu yemek yakın çevre ile paylaşılır.⁴⁶ Saçların bilhassa kadın saçlarının ayakaltına atılmaması, saçların dibinde kişiöğlunun kutu ile ilişkilendirilmiştir.⁴⁷

Lübnan Türkmenlerinde yaygın ve yoğun bir kirvelik müessesesi yoktur.⁴⁸ Beydili Türkmen coğrafyasında sünnet olan çocuğa hediye olarak para verilir.⁴⁹

“Dar vakit” anlayışı Lübnan Türklerinde de vardır. Ele veya herhangi bir yere batmış olan dikenin akşamdan çıkarılmaya kalkınmasına karşı çıkılır **“Akşamdan**

⁴⁰ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁴¹ Yaşar Kalafat, Karşılaştırmalı Yusufeli Halk İnançları” Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu, 10-12 Haziran 2010, Yusufeli

⁴² Yaşar Kalafat, **Ahlatşahlardan Bitlis ve Çevresi Günümüze Bitlis ve Çevresi Halk İnançları**, Berikan yayınları, Ankara, 2009

⁴³ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁴⁴ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁴⁵ Kaynak Kişi; Menan Temir,

⁴⁶ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁴⁷ Yaşar Kalafat “Balkan Türklerinden Örneklerle Halk İnançlarımızda Saç” **I.Uluslar arası Balkan Türkleri Sempozyumu** 28-29 Eylül 2001 Prizren, Balkan Türkoloji Sempozyumu Bildirileri yayına hazırlayanlar, Prof. Dr. N. Hafız, Prof. Dr. T. Hafız BAL_TAM Prizren 2006 sf. 308-314; **Erciyes**, Ocak 2002 S. 301 s. 15-16,

⁴⁸ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁴⁹ Menan Temir,

çıkarmaya kalkma gelin olur” denir.⁵⁰ Dar vakit inancı güneş kültü ile ilgili olmalı. Halk bu saate “günün eşine veya günün evine ulaşması saati” olarak bakılır. Bu saatlerde uyutulmaz, fidan dikilmez yoğurt mayalanmaz, defin yapılmaz yerin “bağlandığı” na inanılır. **Bağlanma** inancı halk inançlarında farklı vasatlarla rastlanır.

Halk inançlarında yerin bağlanması gibi bir de yerin soğuması değimi vardır. Yatılı bir misafir gider gitmez onun hemen ardı sıra yeni bir misafir gelir ise “Ötekilerin yeri soğumadan” denir. Bazen da bir aileme ölüm acısı yaşanmış ise yastan çıkılmadan yeni bir acı yaşamak olsa “ötekinin yeri soğumadan” denir.

Anadolu Türk halk kültüründe “yerin kulağı vardır.” Sözü Lübnan Türk halk kültüründe de vardır ve “İnsan hiçbir söz söylemez ki, onun yanında gözetleyen, yazmaya hazır bir melek bulunmasın” suresi ile ilişkilendirilir. (Kâf, 50/17) “Söz o kese savaşı, Söz ola kestire başı” dizelerinde olduğu gibi tatlı dile ve yerinde, gerekli dilin kullanılmasına işaret eder. Halk inançlarında “Fütuhat gönül dili ile olur” diye bir söz vardır. Türk kültürlü halkların sözlü kültüründe nazar etme ihtimali belirince “dilini ısır maşallah de” denir. Isırma bir cezalandırma yöntemidir. Mezarı veya mezarlığı parmakla göstermek men edilmiştir. Unu yapan çocuğa parmağı ısıtılıp üzerine ayakla bastırılır.

Lübnan Türkmenlerinde gençler evlilik isteklerini anne ve babalarına hala ve amcaları vasıtasıyla yaparlar. Türkmenler arasında dayı amca çocukları arasında yakın evlilik vardır. Evlenme yaşı gelmiş genç kızın kısmeti çıkınca, sözü kesilmeden evvel amcaoğlunun kanaatinin alınması, istemesi halinde önceliğin ona verilmesi uygulaması yoktur.⁵¹

Buranın Türkmenlerinde gelin, yeni evinin eşliğinden içeri girmeden evvel özel yapılmış hamuru fırlatıp duvara yapıştırır. Bu esnada onu damat tutmaktadır. Damada dayanarak bu **hamuru** duvara yapıştırmak üzere fırlatır.⁵² Eşik inancı Beydili Türkmenlerinin halk inançlarında da geniş yer tutar. Eşiğin dışına akşamdan sonra su bilhassa sıcak su dökülmez. Çocukların eşik üzerinde oynamaları uygun bulunmaz.⁵³ Gelin tarafından eşikten geçilmeden evvel duvara yumurta ve hamur yapıştırması bereket ve mutluluk amacıyla yapılır.

Bu kültür bölgesinin evliliklerinde düğün 3 gün sürmektedir. İlk gün düğün yemeği yenilir. İkinci gün kızlar arası eğlenceler yapılır. Üçüncü gün damat gelini baba evinden alarak kendi evine getirir. Gelinin getirilmesinde “**gelin atlanması**” olayı gelinin isteğine bağlıdır. Araba veya atla gelin getirilebilir. Düğünlerde “**Gelin Bayrağı**” olmaz. Köyün meydanına caminin karşısına bir Türk bayrağı dikilir. **Gelin Alayı**’nda olduğu gibi **Hacı Alayları** da düzenlenir. Bu alay hacıların gidişleri ve karşılanmalarında görev alırlar.⁵⁴

⁵⁰ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁵¹ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁵² Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁵³ Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER’de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

⁵⁴ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

Lübnan Türkmenlerinde Yağmur Duası uygulaması pek yaygın olmamakla beraber Lübnan Türkmenleri ile kültürel organik bağı bilinen Halep Türkmenleri bilhassa Beydili Türkmenlerinde **yağmur duası** caminin içinde veya cami meydana caminin önünde yapılır.⁵⁵

Lübnan Türkmenlerinin düğün geleneklerinde **kına** yakma, **kına gecesi** uygulamaları yoktur. Kına daha ziyade yaşlı hanımların saçları için kullanılır. Hz. Muhammed'in Allah'ın yağış vermesi için dua ettiği inancı burada da yaşamaktadır.⁵⁶

Suriye ve Lübnan Beydili Türkmen kültür coğrafyasında **Al Karısı** basmansın önlenilmesi için loğusa hanımın yastığının altına **makas, iğne, kuru ekmek** konur.⁵⁷

Lübnan Türklerinde bebek bekleyen anne adayının dünyaya gelecek olan bebeğinin cinsiyetini tahmin konusunda bazı uygulamalar yapılır. Bunlardan birinde birkaç minderden birisinin altına **makas** konur. Bilgisi olmayan Anne adayı altında makas olan minderin üzerinde oturur ise erkek çocuğunun olacağına inanılır. Bir başka inançta da hamile hanım tesadüfen **yılan** görür ise yılanı rastlar ise erkek çocuk annesi olacağına inanılır.⁵⁸ Azerbaycan ve Aras vadisi Türk halk inançlarında doğacak bebeğin cinsiyetinin belirlenmesi uygulamasında iki minderden birinin altına bıçak diğerinin altına makas konur. Anne adayı altında makas bulunan mindere oturur ise kızının olacağına inanılır.

Lübnan Türklerinde kesinlikle kendi din ve mezheplerinin dışında kimseden kız almazlar. Bir köyün yarı halkı Müslüman ve diğer yarı halkı gayri Müslim ise oradan gelin alınır ve fakat oraya kız gelin edilmez. Demografik yapısı homojen olmayan yerleşim yerlerinde daha çabuk asimile olunacağına inanılır. Lübnan Türkmenleri, mutlu ve kederli günlerinde büyük ölçüde bir araya gelirler doğumlarda toylarda ölümelerde bir birlerini arar keder ve sevinçlerini paylaşırlar. Türkmenlerin kendilerine mahsus gazeteleri, Tv. Rd. ve okulları yoktur. İlişkilerinin iletişimi bu toplantılar vasıtasıyla yapılmaktadır.⁵⁹

Nazar inancı Lübnan Türkmenlerinde de vardır. **Nazardan** korunmak ve onun zararından kurtulmak için en çok başvuru çare nazarlık, nazar boncuğu ve muskadır. Çocukların korunmasında **Mushaf** ve **Hicap** kullanılmaktadır. **Kurt** nazar bağlantılı inançlar da vardır. Gençler vurdukları kurtların kafataslarını salonlarına asarlar. Türk kültür coğrafyasında kurt av hayvanı olarak pek yaygın değildir.⁶⁰ Arabaların ve inşaatları nazardan korunması için sembolik eski **pabuç** asılır veya nazarlıkların içine pabuç da konur.⁶¹ Halep Beydili Türkmenlerinde **Köpek** kafata-

⁵⁵ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER'de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

⁵⁶ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁵⁷ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER'de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

⁵⁸ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁵⁹ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁶⁰ Yaşar Kalafat, Türk Kültürlü Halklarda Türk Halk İnançları/Türk Halk İrfanında Kurt, Berikan yayınları, Ankara 2008

⁶¹ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

sı kemiği binanın dışından asılarak nazara karşı korunmak istenilir. Ayrıca rüyasında korkan kimselerin korkularını gidermek için yastıklarının altına **Enam** konur⁶² Türk kültürlü halklarda ayak ve ayakkabı bir inanç simgesi oluşturmuştur.⁶³

Bayır-Bucak-Halep Kolan ve Lübnan istikametinde meskûn olan Beydili Türkmenlerinde nazar'dan korunmak ve kurtulmak için Kurşun dökülür.⁶⁴ Kurşun dökmek Türk kültür coğrafyasında çok yaygın bir uygulama şeklidir.⁶⁵

Uğur inancı Türk kültür coğrafyasının bu kesiminde de yaşamaktadır. **Kara Yılan** ve **Kara Kedi**'nin uğursuz olduğuna inanılır. **Uğur** inancı daha ziyade kadınlar arasında yaygındır. Uğursuz insan tiplmesi de çoğunlukla kadınlar arasında olduğuna inanılır. Buhurun uğur getireceği inancı vardır. Buhur yakılırken dua edilir.⁶⁶

Nazar ve görünmeyen bazı güçlerin zararından korunmak için bu bölgede **Buhur** yapılır. Buhur daha ziyade Cuma günleri, Cuma akşamları yapılır.⁶⁷ Lübnan Türkmenlerinde üzerlik inanç ve uygulaması fazla bilinmemekle beraber Beydili Türkmen kültür coğrafyasında üzerlik yakılırken üzerine **tuz** dökülür.⁶⁸ Tuz etrafında oluşan inançlar da⁶⁹ ekmekle ilgili inançlarda olduğu gibi çok yaygındır.

Beydili Türkmenlerinde ayakkabının ters dönmüş olması olumsuz mesaj olarak algılanır iyi olarak kabul edilmez. Böyle hallerde ters dönen ayakkabı düzeltilir.⁷⁰ Beydili Türkmen coğrafyasında gelmesi istenmeyen misafirin ayakkabısına tuz konularak ona tavrı alınmış olunur⁷¹

Kurbağalardan kaynaklandığına inanılan ve daha ziyade el ve ayaklarda görünen, **siğil** diye bilinen cilt rahatsızlığının tedavisinde **okunmuş su** kullanılmaktadır.⁷²

Uğur ve uğursuzlukla ilgili bazı emarelerin olduğuna inanılır. Göz kamaşınca, kirpik kırılınca göz kapağının üzerine **ekmek** konur. Böylece geleceğin, beklenen olayın ilgili kimsenin hayrına olacağına inanılır.⁷³

⁶²Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER'de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

⁶³Yaşar Kalafat "Türk Dünyasında Karşılaştırmalı Ayak ve Ayakkabı İle İlgili İnançlar" **Türk Folkloru**, Mart 1999 s. 96 sh. 15-16

⁶⁴ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER'de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

⁶⁵Yaşar Kalafat, "Akşehir Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Od/ateş/Ocak İyesi" Uluslar arası Selçuklu'dan Günümüze Akşehir Kongresi 20-21 Kasım 2008;http:Kanal Kültür.com 01 12 2008

⁶⁶ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁶⁷ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁶⁸ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER'de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

⁶⁹Yaşar Kalafat, "Van Gölü Havzası Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Tuz İnancı" V. Van Gölü Sempozyumu, Van 2009

⁷⁰ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER'de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

⁷¹Kaynak Kişi; Menan Temir

⁷² Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁷³ Kaynak Kişi; Menan Temir

Beydili Türkmenlerinde misafir var iken ev süpürülmez. Bir kızın üzerine **sü-pürge** değer ise dile düşeceğine dedikodusunun yapılacağına inanılır. Korunmak için o kimsenin süpürgeye 3 defa tükürür gibi yapması gerektiği inancı vardır.⁷⁴ Bu uygulama halk inançlarında efsunlama olarak bilinir.⁷⁵ Kız bakılmaya gelinen bir evde süpürge uluorta atılır. Evin kızının süpürgeyi kaldırışına göre gelin adayı tertiplilik bakımından değerlendirilir.⁷⁶ Süpürge etrafında oluşan halk inançları Türk kültür dünyasında bir kod oluşturur.⁷⁷

Lübnan Türklerinde de doğum yapmış annenin ve bebeğinin kırkları yapılır, kırklanırlar. Türkmenistan Türkmenleri ve Doğu Karadeniz **Çepni** Türkmenlerinde olduğu gibi bunların halk inancı kültüründe “Bebeğin Yedisi” inanç ve uygulaması yoktur. Çepniler arasında Hıdrellez’de “**Mayıs 7**” yapılır.

Yöre Türklerinin halk inançlarında yas **40** gün sürer, Yas evinin yemek ihtiyacını komşuları karşılarlar. Yas döneminde yüz yırtmak, saç yonmak, başa toprak atmak gibi uygulamalar yoktur. Cenazeler köyün meydanındaki caminin önünden kaldırılır.⁷⁸ Lübnan Türklüğünü de büyük ölçüde kapsamına alan Beydili Türkmenlerinde ölü defnedildikten sonra mezarına su dökülür.⁷⁹ Bayır Bucak Türkmenlerinde “ölende üstüne su tapılmasın” şeklinde bir kargış vardır. Bir kimseye “aşını yiyim” denilirken ölmesi istenilmiş olur. Kastedilen “ölü aş” dır. Bazen “aş” kelimesi aynı anlamda yerini “helva” ya bırakır. “ananın helvasını ne zaman yiyeceğiz” denilirken “annen hala yaşıyor mu” şeklinde şaka yapılmış olunur. Kismetin kesilsin anlamında “Payın ite kurda kismet olsun” denir. Diğer beddualar arasında “Pirin üzüne/yüzüne gülmesin”, “Seni görüm kurt-kuşa yem olasan/olasın”, “Evinizde kan su yerine aksın”, “Horozun banlamasın”, “Ocağın kararsın”, “Sellere sulara gark olasan” gibi olanlar vardır. “saçın kesilsin” de bir beddua türüdür. **Saç** yasta kesilir. Özellikle genç hanımların saç örüklerinden bir yarısını kökünden kestikleri olur. Bu saç yolmanın bir türüdür.

Su etrafında gelişmiş halk inançları çok yaygındır. **Sulemek**’in etimolojisini su+melek şeklinde yapıldığı olur.⁸⁰ Lübnan Türk halk inançlarında su içerikli halk inançları bu konudaki su israfı haramdır, suyu kirletmek günahıdır. Su da besmele ile içilmelidir gibi İslami inançlarla örtülenmiştir. Su varlığı nimet, yokluğu felaket olarak kabul edilen bir nimettirler.

⁷⁴ Kaynak Kişi; Menan Temir

⁷⁵ Yaşar Kalafat “Gök Tanrı İnancından Günümüze Kadar Efsunlama “Tu-tu-tu” lama Uygulamaları” **II. Uluslar arası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Adana (20 – 24 Kasım 1991) Adana 1993 sh. 271–286; **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Eylül 1992 S.69 s. 50–56

⁷⁶ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁷⁷ Yaşar Kalafat, “Antalya Yöresi Örnekleri İle Türk Kültür Coğrafyasında Süpürge İnancı”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22–23 Kasım 2007, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayına haz. Doç. Dr. Mustafa Oral, Antalya, 2008, s.259–266

⁷⁸ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁷⁹ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER’de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

⁸⁰ Yaşar Kalafat, “Ağrı Yöresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Su Kültü”, **Türk Kültüründe Ağrı**, Atatürk Kültür Merkezi, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Oktay Belli, Ankara, 2009, s. 131- 145

Bu kültürde, “Bir eli bir eli muhtaç eyleme” “sağ gözün sol gözü faydası yoktur” özlü sözleri minnet veya vefa duygularını anlatmaktan ziyade “hesap günü organların da aralarında hak iddia edebilecekleri, her organın hayır işlemi nispetinde kendi borcunu ödeyebileceği” anlamındadır “Misafirden önce yemek masasından kalkılmaz” kelamı kibar ile misafire “fazla yemek yedin, yeter artık kalkalım” mesajı verilmemelidir, anlatılmış olunur.

Buranın Türkmenleri geçmişte ölmüş bir yakınlarını rüyalarında gördüklerinde gece namaz kılar, Kur’an okur rüyalarına giren kimseye dua ederler. **Rüya motifi** bu yörede daha ziyade rüya sahibi uyarıcı olarak kabul edilir. Mesela adak sahibi bir kimse adağını unutmuş ise gördüğü rüya onu yönlendirir, adağını yerine getirir. Rüyalar büyüklere anlatılır. Rüyaı dinleyen kimseler rüya tabir kitapları ve şahsi birikimleri ile rüyayı yorumlarlar.⁸¹

Bu kültür bölgesinde rüyada su görmüş olmak iyi bir rüya olarak, güzel rüya kabul görür. Keza kişinin rüyasında yıkanmak olduğunu görmek de iyi bir rüyadır. Rüyada **yılan, akrep, çıyan** ve benzerlerini görmek iyi sayılmaz. Rüyada **sarı** görmek istenilmeyen bir şeydir. Sarı renkli meyvelerin rüyada görünmesi iyi bir rüya sayılmaz.⁸² Beydili Türkmenlerinde sarı renk hastalık imajı taşır. Rüyasında **kara** gören kimseye para geleceğine inanılır. Genç bir kız rüyasında bağırsız ak ayakkabı görür ise yakında nişanlanacağına yorumlanır.⁸³ Rüyada Kara Türk kültür coğrafyasında tez, erken, çabuk anlamında algılanır.⁸⁴

Beydili Türkmenlerinde rüyasında Mekke’yi gören kimsenin Allah tarafından Mekke’ye davet edildiğine inanılır.⁸⁵

Beydili Türkmen coğrafyası halk inançlarında dünyanın bir öküzün boynuzu üzerinde olduğu inancı vardır. **Öküz** dünyayı bir boynuzundan öteki boynuzuna alırken deprem olduğuna inanılır.⁸⁶

Beydili Türkmenlerinde Halep-Suriye ve Lübnan’da rüyalara çok giren ölmüş şahısların bu hali bilhassa küçük çocuklar itibarıyla rahatsızlık verici duruma gelir ise ölen kimsenin mezarından alınan **toprak** suda eritilir ve su müşteki olan kimseye içirilir. Böylece o ölünün tekrar rüyaya girmeyeceğine inanılır.⁸⁷ Çok sevilen ölmüş kimsenin mezar toprağından alınmış toprağın suyu ölünün hasretine dayanamayan yakınına içirilerek ondan soğumasına çalışılır.⁸⁸

⁸¹ Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁸² Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

⁸³ Kaynak Kişi; Menan Temir,

⁸⁴ Yaşar Kalafat, “Kayseri Yöresi Örnekleri ile Türk Kültürlü Halklarda Rüya İnancı”, **Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi**, Mayıs 2008 S. 365, s 13–15

⁸⁵ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER’de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

⁸⁶ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER’de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydilli Türkmenlerinden

⁸⁷ Kaynak Kişi; Menan Temir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencisi, Gazi Üniversitesi TÖMER’de Türkçe eğitimi almış, memleketi Halep Beydili Türkmenlerinden

⁸⁸ Yaşar Kalafat, “Ağrı Yöresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda **Toprak Kültü**”, **Uluslar arası Türk Kültürü’nde Ağrı Dağı Sempozyumu**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ve Iğdır Valiliği, 28–29 Haziran 2008 Iğdır

Lübnan Türkmenlerinde Muharremlikte Kerbela ve Meşet'i ziyaret etme inanç ve uygulaması yoktur. Muharrem ayının 10 unda **asturaf** olarak bilinen **Aşure** yapılıp komşulara dağıtılır. **10 Muharrem** de 1 gün oruç tutulur.⁸⁹ Muharrem ayı ve bu ayla ilgili inançlar Türk kültür coğrafyasında çok yaygındır.

SONUÇ

Lübnan halk bilimine otopsi yapmak kolay değildir. Özellikle ana dilini TÖMERde aldığı eğitimle öğrenebilen bir genç bir bayan kaynak kişi ise bu işlem bir seri zorluk içerir. Zamanında Fars kültürünü tarihe gömme noktasında asimile edebilen Arap kültürü karşısında varlık gösterebilmek tahminlerin üzerinde zordur. Türkiye'de mistik folklorla karşı ülkesinden savaş açabilen Arap kültür emperyalizminin oluşturduğu perdeyi aralayıp altında Türk halk kültürü izlerini aramak buradan hareketle zenginlik kaynağı bulmuş olmak o derece zordur. Halk inançları cereyanını izleyebilmek için sorgulanacak obje bulsanız inanç etimolojisi yapamazsınız. Muhatabınızın anadili birkaç nesil evvel yerini Arapçaya bırakmıştır. İnsanlardan bilmediğini sevmelerini sevmediklerini benimsemeleri beklemek böylece kültür izi sürmek mümkün değildir.

⁸⁹Kaynak Kişi; Nadime Muhammed

CREATIVITY REINFORCEMENT AND ITS FACTORS

YARATICILIK POTANSİYELİNİN FAKTÖRLERİ VE SAĞLAMLAŞTIRILMASI

ФАКТОРЫ И КОНСОЛИДАЦИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

Ghader Vazifeh DAMIRCHI* - Jafar PAKNAZAR**

Özet

Yaratıcılık potansiyelinin insan hayatını etkilemek anlamında önemli rolü vardır. Bilimde, teknolojiye, sanayide, yönetimde ve bütün değerlerde evrim yaratıcılık kullanımı onların amaçlarını ortaya koyabilecek, hızla gelişen dünyanın standartlarına uygun başarılı organizasyonlar ve firmaların ortaya çıkmasını gerekli kılıyor. Bu araştırmada; İslâm Azad Üniversitesinde; derslerin dışında kişisel yaratıcılık potansiyelinin ve seçimlik faktörlerin oranı incelenmektedir. Bu bir tespit incelemesi olduğundan (yönetici+uzman+çalışan) gibi üç ayrı düzeyde personel arasından 358'i rastgele örneklem olarak seçilmiştir. Bu seçim, evrensel istatistik ve tabakalı örneklem olarak Randceep'in yaratıcılık anket sorunu ile yapılmış ve toplanmıştır.

Anahtar kelimeler: yaratıcılık potansiyeli, yaratıcı organizasyon, kişisel yaratıcılık, yaratıcı proses

Abstract

Creativity is one of the most important characteristic that affects on all part of human life. Fast worldwide evolution in science, technology, industry and management and total values and standards oblige great and successful organizations and firms to put their aims and tendency with regard to creativity use. This research was aimed to study the rate of personal creativity and effective factors on its promotion in Islamic Azad University. This research was Descriptive. Statistical universe was 358 of personnel in 3 levels (managers, experts, employees) that selected on Stratified Random Sampling. Data was collected with Randcepp Creativity questionnaire. Finding detected creativity rate at the under-mediate level. So, we must pay specific attention to notice creativity and weighty factors on it.

Key words: creativity, creative organization, creative person, creative process.

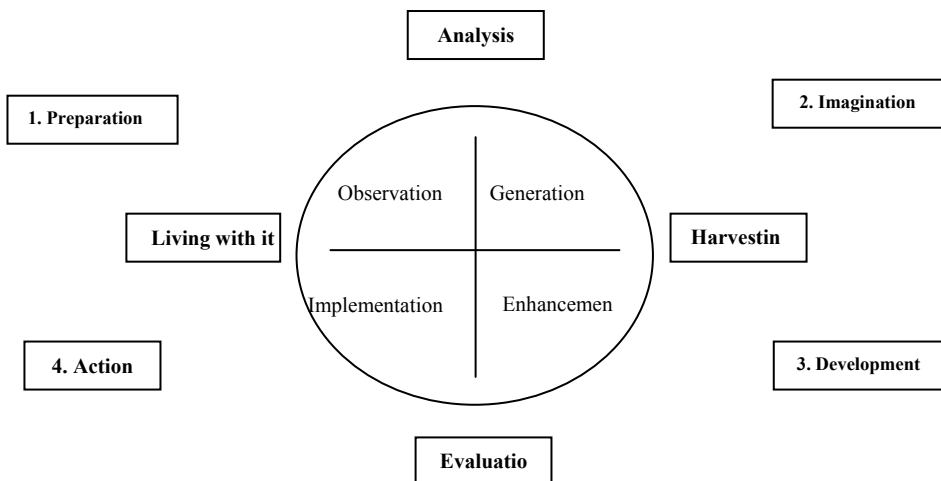
* Department Of Management, Parsabad Barnch, Islamic Azad University, Parsabad/IRAN

** Department Of Psychology, Parsabad Barnch, Islamic Azad University, Parsabad/IRAN

Introduction

After universe appeared and social life developed, human has started to invent. His inventions which were resulted from mind appeared according to the needs. Nowadays changes happen widely and deeply and affect all of our lives. Today creativity is known as key of success and survival. So the evolutions in technology, science and management make universal successful organization to act depending on creativity [1]. In scientist view, creativity is axle of worldwide movement in 21st [2]. Creativity is vital in unstable situation. If there is not any creativity, organization will ruin in long time [3]. It is ability of new and different look at a subject or process of breaking and rebuilding knowledge about a subject and getting new knowledge [2]. Last researches titled these factors as effective factors on creativity: motivating factor, organizational atmosphere, social communication, managerial role and performance, knowledge management, job nature and intelligence [4 to 13].

In Organizational view creativity is new idea and plan to improve quality and quantity of organizational performance such as development in productivity and services, expenses decrease and creating new and better services [14]. Creativity is process of developing new ideas . In 1996 Paul Plsek introduced synthesis model of creative process model has 4 general steps: preparation, imagination, development and action. Creative process starts from distinguishing problem or need, and then it will be analyzed by imagination and offering new ideas. Afterward, new ideas will be enforced to omit weakness. At last, compare the chosen idea with expected goal and result so it is conversion from idea to act. The final step is reporting. With respect to it, human always seek problems and new demand to know it and follow creative process [15].

1: Synthesis model of creative process.

Creativity has deep relationship with human behavior. We are made to pay specific attention to creativity more than past. It is mental process resulted in new and ideal ideas and productions [16]. Freud knows confliction as creativity resource. He believes that creative one usually accepts new idea and belief whereas common rejects them [17]. Open organizational environment and accepting changes is suitable for creativity. This is organizational culture that prepares proper atmosphere for growing or destroying it [7, 18]. Executive managers have main role in structural variable to release creativity outbreak. In trustful environment people are encouraged to offer creative idea and preparing this environment is managers' duty. If they work gracefully and pay attention to creativity essentially, employees will follow them [8, 9 and 10]. Antonio Rosa Jose implied 4 main managerial principles that affect creativity in organization. Based on the careful observation and interviews of employees at three companies, and supplemented by cases from the popular business press, a discovery approach is used to derive four management principles that engender creativity and innovation in organizations: (1) Manage organizations as their knowledge base is more diverse than what would occur naturally. (2) Encourage employees to embrace a collaborative and non-complacent attitude towards work and the organization. (3) Make it possible for organization members to engage in the quick testing of ideas and solutions as they emerge. (4) Reward employee and supervisor behaviors that support these principles and punish resistance to their implementation. These principles work in companies even if creativity and innovation are not stated organizational objectives, and do not require large investments or disruptions to work processes to yield valuable results [19].

Motivational factors especially inner motivation that is affected deeply social environment, have main role in growing creativity. Intrinsic motivation is conducive to creativity and extrinsic motivation is detrimental. Intrinsic job-related motivation which include opportunity for advancement and development, loyalty to employees, appreciation and praise of work done, feelings of being involved, sympathetic help with personal problems and interesting work, are found to encourage employees' risk-taking behavior [4, 5, 6]. Fiaz says that proficiency is one of creativity criteria. No one can't act creatively if not learn needful and relative knowledge. It is one of God gift that needs to be grown and enforced with specific new knowledge. It is inevitable [20]. The effect of creativity techniques is clear as Kilgour in 2007 at his PhD thesis uploaded it [21]. Siadat etal studied relationship of creativity and job nature (job value and chances, feedback, job challenges and independence) and showed significant relationship between them [12]. Professor Harvey C Lehman in Ohio studied relationship of creativity and age. A woman maybe physically weaker than man but creativity is not affected from it, Person with no formal education shows creativity more whereas high-educated one dose not. However, development of personality needs social environment and education [11, 17]. Studying researches about traits of creative person introduce these: subtle, curios, flexible, clever, risky, unselfish, accent to other fate, independent, emotionally stable and self confident. On top of them, they enjoy their jobs [15].

Generally new and complicate world needs human and organizational power focus on achieving foreseen goals. We have creative and clever person whose abilities and talent have been wasted, and the most important reason is disability to distinguish magnitude of creativity and existence of unsuitable environment. We need creativity and creative person to improve in social, economical, cultural and training situations.

With regard to 20 year vision, Iran plans to overcome in economy and trade from its neighbors. Therefore economy depending on knowledge must be the most strategic instrument to be organized correctly and beneficially. Consequently, if we want to reach it have to focus and enforce these instruments such as technology, information, learning structure, creative human and intelligent organization. So according to what said and arrogance in public systems we decided to study this research.

Methodology

Islamic Azad University of is one of the most successful universities in Iran that has 15000 personnel. Many students graduated in Medicine and Para clinic yearly. There are 1000 personnel in the central office divided to 3 groups: 100 managers with PhD, 640 experts with bachelor and master degree and, 358 employees below bachelor degree and diploma.

This study was descriptive. Total of 400 questionnaires selected on statistical Random sampling were submitted to central office to collect data and 358 questionnaires were returned that all of them included. Creativity was assessed by Randsepp creativity questionnaire published with 50 items in 1979 to measure personal creativity in organization. Its reliability was 0.81. It was in 5 point Likert-type scale ranging from "I strongly disagree" to "I strongly agree ". Additionally demographic variables included age, sex, education, job type, firing situation and work history time were collected.

Data analysis was carried out by using the statistical program packages SPSS. P-value, equal or lower than 0.05, were considered statistically significant.

RESULTS

In the first analysis of demographic characteristics included sex, job type, education and firing situation, the data showed in table 1.

Demographic variables	Frequency	Frequency percent	Demographic variables	Frequency	Frequency percent
Male	149	53.2	Diploma	44	15.7
Female	129	46.1	After diploma	35	12.5
Manager	39	14.6	Bachelor	151	53.9
Expert	158	56.4	Master	21	7.5
Employee	79	27.5	PhD and upper	25	8.9
Formal personnel	59	21.1	Contractive personnel	115	41.1
Conventional personnel	97	34.6	Other personnel	2	0.7

Table 1: the frequency and frequency percent of sample viewpoint of demographic variables

The creativity grade was 181.8. So it located at the under-mediate level. Consequently consideration of effective alternatives will be necessary. Data analysis in table 2 showed grade of creativity in each group of demographic variables.

Demographic variables	Rate of creativity	Demographic variables	Rate of creativity
Male	179	Diploma	160
Female	184	After diploma	182
Manager	187	Bachelor	186
Expert	186	Master	190
Employee	171	PhD and upper	191
Formal personnel	185	Contractive personnel	187
Conventional personnel		193	

Table 2: creativity grade in each group of demographic variables

Women grade was more than male but both of them were at under-mediate level (170-189). Low difference was between managers' and experts' grade but a little more than employees. We can attribute this to the managers' and experts' authority and independence. Only personnel with PhD and MS degree located at the mediate level (190-209), with BS and under BS were at under-mediate (170-189) and with diploma were at the uncreative level (50-169). With regards to the firing situation, conventional personnel were at the mediate level but formal and contractive personnel were at under-mediate. Formal and contractive Personnel were at the lower level in comparison with the conventional personnel that was attributed to the assurance of job future whereas conventional personnel try more to fix their job status and be permanent.

Amount of R square of creativity in table 3 indicated that there was not any significant relationship between sex, age and work history time. Therefore we can not predict creativity according to these variables.

variables	Multiple R	R ²	Adjusted R ²	F	Significant level
Sex	0.12	0.014	0.001	1.07	0.36
Age	0.12	0.014	0.001	1.07	0.36
Work history time	0.12	0.014	0.001	1.07	0.36

Table 3: Regression analysis of creativity and sex, age and work history time

One-way variance analysis in relationship between creativity and education, job type and firing situation didn't show any significant relationship (according to the F and Significant level that was more than 0.05).

Variables	F	Significant level
Job type	0.351	0.70
Education	2.096	0.082
Firing situation	0.32	0.81

Table 4: one-way variance analysis of creativity and job type, education situation

Discussion

With respect to the result of data analysis we must consider alternatives to improve and make better creativity quality and its using benefit. Creativity is the superior gift that is put in each person as an organizational cell, the main factor in organization success. Creativity role and importance is proved in achievement to vision, mission and goals.

Attendance to different ideas in firms and cooperating personnel in appointing, performing and evaluating strategic and operational planning and organizational goals induce personnel responsibility to organization and its goal.

As Jose said, one of the main managerial principles is encouraging personnel for having supportive attitude to the organization and its goal. Sharing personnel in decision making and other organizational affairs enforce this attitude.

Team working, successful work group, increasing inter-parts cooperation, job safety and dependency sense to the systems all are main steps to reach creative organization. Job ascension motivation is summarized in tendency to change, risk acceptance and curiosity as creative characteristics. Improving and supporting services and work processing teams, knowing and using new technology, sheltering new and unusual ideas and committees such as proposition committee explain and enforce organizational creativity. An appropriate work life quality, glory sense to organization and chances for rising induce personnel's attempt to solve work problems by their mind power. Freud knows confliction as creativity resource. Creative one usually don't succumb principles and laws. They don't follow policies, process and organizational rules. They always want to change process to conflict stability and get new process.

All of these need organizational culture as creativity incentive, participative management and proper managerial performance. In public systems creative managers provide best situation for upbringing creativity. Job cognition, being responsible, failure analysis, strong working communication, fast and suitable reaction to problems, feedback and having effective sense in organization are sensational in organizational creativity improvement and development. Stimulating personnel to do research, asking their questions in work and try to reach their answers and creating idea room with aim to have a proper atmosphere make organization powerful to use beneficially mind power and creativity to achieve prosperity.

All in all, we offer these alternatives for having creative personnel and organization:

1-

improving organizational culture and providing suitable environment for personnel participation in decision making and organizational performance.

2- Encouraging and rewarding personnel that accept positive changes and punishing ones that resist.

3- Endorsing proposition committee to aid new ideas incidence and raise creativity. When an even lower personnel knows that we listen to his idea, experience and proposition and thank them we will get more value and wealth than what we employ.

4- Pay specifically attention to personnel ideas in strategic planning formulation and use their cooperation and evaluation in systems.

5- Sharing personnel is decision making with regard to their new and unusual ideas.

6- Providing situation for personnel progressing by means of performing empowerment.

7- Creating specific and proper base for knowledge transmission in and out of organization.

8- Creating and developing self-organized work team and participative management.

9- Acknowledge personnel with creativity and its techniques.

5. REFERENCES:

[1] Shahraray M., Madanepoor R., 1997. Innovative & Creative Organization, Management knowledge, 33: 48.

[2] Golestan Hashame S.M., 2004. Introduction of Innovation & Creativity, Esfahan Jahad Daneshgahe, 1:14.

[3] Zaree Maten H., 1995. Creativity, Management knowledge, 24: 59-66.

[4] Amabile Teresa M., 1985. Motivation and Creativity: Effects of Motivational Orientation on Creative Writers, Journal of personality and social, 48: 393- 9.

[5] Wong Simon, 2008. Exploring the Relationship between Employee Creativity and Job-related Motivators in the Hong Kong Hotel Industry, International Journal of Hospitality Management, 27: 246-437.

[6] Shaykh Eslame R., Razaveye R., 2006. Predicting Creativity with Regard to Sex, External and Internal Motivation in Islamic Azad University, 22: 94-103.

[7] Alavee S.H.R., khesre M., 2004. Relationship of Personnel Creativity and Organizational Environment, Payam modereyat, 8: 133.

[8] Melina Rangiaho, 2007. Senior Management's Influence on the Contextual Components of an Organization that Affect Creativity: A Case Study of a New Zealand Manufacturing Company, PhD thesis, Lincoln University.

[9] Cindy Wu Yi & Jeffery S. McMullen, 2006, the influence of leader regulatory focus on employee creativity, Journal of Business Venturing, 23, 5.

- [10] Gorji A., Sajadi H.S., 2006, studying managers' attitude to effective factors on creativity in hospital managers, healthy management, 8, 19.
- [11] Rahimi H., 2008. Study Relationship of Organizational Knowledge Management and Creativity in Esfahan University. In the first congress about knowledge management.
- [12] Siadat S.A., Yarmohami P., Partoy M., 2008, studying relationship between job nature and creativity in Isfahan iron firm, Isfahan administrative university, 2, 19.
- [13] Jing Zhoua & Jennifer M. George, 2003, Awakening employee creativity: The role of leader emotional intelligence , The Leadership Quarterly, 14 , 4-5.
- [14] Feghhe Farahmand N., 2003. Active Management of Organization, Tehran, Forozesh.
- [15] Samadaghaee J., 2002. Techniques of Collective & Individual Creativity, Tehran Center of Public Management Education.
- [16] Louiz G., 2006. Promote Creativity in Organization, Tehran Quality and Management
- [17] Hossaine A.S., 2000. Creativity Nature and Ways of Improvement, Mashhad.
- [18] Faraghat L., 2005. Study Relationship of School Environment and Creativity in Tehran High School, culture & research, 167: 23.
- [19] J. Antonio Rosa, W. J. Qualls, C. Fuentes, 2008. Involving Mind, Body and Friends: Management that Engenders Creativity, Journal of business research, 61: 631-9.
- [20] Fiaz E., 2009. Creativity and Organization, Pegah Hoze.
- [21] Kilgour A. Mark, 2007. The Creative Process: The Effects of Domain Specific Knowledge and Creative Thinking Techniques on Creativity, PhD thesis, Australasian.

UNIFICATION OF LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL TRADE IN THE EUROPEAN UNION

AVRUPA BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDEKİ ULUSLARARASI TİCARETİN HUKUKSAL DÜZENLEMESİNİN TEVHİDİ

УНИФИКАЦИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ В РАМКАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Zulfiya Majitovna BAĬMAGAMBETOVA *

Abstract

The article deals with unification of legal regulation of international Trade in a frame of European Union Peculiarities and stages of unification development in terms of European Integration are revealed.

Key words: Unification, international trade, the European Union, integration, primary law, secondary law, associated law.

Özet

Bu yazı, Avrupa Birliği özellikleri çerçevesinde uluslararası ticaretin hukuksal düzenlemesinin birliğini ele almakta ve Avrupa entegrasyonu bakımından birliğin gelişim aşamaları meydana çıkarılmaktadır.

Anahtar kelimeler: kanunun birleştirilmesi, uyumlaştırılma, uluslararası ticaret, Avrupa Birliği, entegrasyon, birincil hak, ikincil hak, tali hak.

Түйін

Бұл мақалада автор Еуропалық Одақ аумағындағы халықаралық саудасаттықты құқықтық тұрғыдан реттеудің унификациясы мәселелерін

* Al-Farabi Adındaki Kazak Halık Üniversitesi Uluslararası Hukuk Kürsüsü Master (Yüksek Lisans), Doktora Öğrencisi Ph.D/KAZAKİSTAN

қарастырған. Еуропалық интеграция жағдайындағы унификация дамуының ерекшеліктері мен кезеңдері айқындалған.

Ключевые слова: Унификация, гармонизация, международная торговля, Европейский Союз, интеграция, первичное право, вторичное право, сопутствующее право.

In modern conditions the problem of unification of legal regulation of the international trade is still actual. Differences within the standards of national legal systems applicable to foreign trade transactions, sometimes seriously complicate the process of conclusion and implementation of commercial contracts. However the elimination of these obstacles by creating the uniform legal regime undoubtedly contributes to the successful development of international trade. [1]

The way to the successful integration of Kazakhstan into the world economy through a qualitative breakthrough in the economic development of countries with the active international participation was pointed out in the message of the President of Kazakhstan dedicated to the strategy of the entry of Kazakhstan into the number of 50 most competitive countries in the world in 2006. [2]

Revealing the specific features of the contemporary development stage of the European integration it is necessary to focus attention from one side to the variety of forms of integration process development which were being developed and adapted on the basis of unifying ideas and on the other hand to the heterogeneity of methods and approaches used in this case. Within the unifying processes occurring since the beginning of 1950th to the present time on the European continent such forms as cooperation, harmonization, integration and coordination are widely used.[3,p.34]

The European system of law is one of the unique systems of supranational regulation. This system makes it possible to assume acts that are more or less spreading their effects on many countries in the European Union. The basis of the European law system activity is the unification of legal rules. The unification of law is the adoption of uniform regulation and the application of similar laws to the European countries. [4]

With the recognition of the fact that the state and the unity of its domestic legislation are the cornerstone of further development in the law field since the second half of the XIXth century there was a clear understanding of the need for unification in certain spheres of the human activity such as transport which in view of their trans-border nature cannot be effectively regulated not only by national laws but also by the conflicts of law rules. Therefore it is not surprising that the first international conventions on the unification of the law were concluded in the field of intellectual property and transport more than hundred years ago in the period of the "legal nationalism".

After the beginning in the 80th of the XIXth century the process of law unification gradually was extended to other areas of regulation of economics and financial activities, such as purchase and sale contracts, joint note and transfer note, agency agreements, financial leasing and factoring, compulsory motor vehicle insurance and the civil liability of the hotel's owners and etc.

However, in the 80th of our century in view of different reasons the process of unification was slowed down. The necessity of international agreements' ratification was planned in the XIXth century as a tool of unification of a small number of the so-called "civilized countries", but with an appearance on the international arena after the World War II a multiplicity of the independent states made this tool ineffective. [5,p.65]

A new progress in the legal unification process is obliged to the European integration. As the Russian scholar Y. Bazedov notes the reasons for reviving of the unification process in the European context are:
1. The Vienna Convention of 1980 on Contracts for the International Sale of Goods (ratified by nearly 50 states).

For the first time at the international level it was possible to reach the unification of substantive rules which regulates purchase and sale contract.
2. Single domestic market.

The program of unified domestic market adopted in 1985 which gave the legitimacy to the Single European Market Act of 1986 has given incentives to the unification reinforcement process in the spheres of private law in Europe. Thereby the differences in the laws of the member - states continue to rule as the "basic article" of "non-European costs" connected with the removal of obstacles to the integration process in Europe. Therefore the small and medium-sized enterprises provide political support for harmonization and unification even in the appropriate spheres of commercial law and especially of contract law".

3. The European Institutions.

The third reason which makes it possible be hopeful of unification success at the European level lies in the institutional system of the EU. For the first time in the history the supranational organization has the jurisdiction to accept unanimously or by the majority of votes of general rules which are compulsory for its member states. It avoids delays in the ratification procedures.
4. A wider approach of unification: illegal measures.

It is generally accepted that the law-making process does not have to require the appropriate constitutional requirements. On the contrary it increasingly finds approval of actual or functional approach. All the rules and principles are recognized as legal which although are not the same by their nature but they are observed and used as compulsory *de facto*. From these point of view general principles such as legal clarity, freedom of contracts, a narrow interpretation of exceptions or special rules of precedence over the general can be treated as having the force of law even in the countries where they have not been specifically

approved by law or binding judicial decision. In practice the development of these principles has traditionally engaged in legal science. [6, p.67-69]

As a whole tendencies described above testify about the qualitatively new rising in the development process of unification.

Unification as "bringing to uniformity" is testified at the level of separate communities and the European Union as a whole in the form of relationship and interaction of these institutions, principles of its organization and activities, techniques and methods of controversial issues' and problems' solution arising during their function, different rules of behavior and separate legal acts and regulating certain aspects of their daily activities.[7]

The economic integration of independent states of the region unavoidably draws the unification and harmonization of member states' legislation at a higher level than in the universal cooperation. The examples of this fact are the legislative activities of the EU. It was launched on the basis of Roman Treaty signed in 1957 about the creation of the European Economic Community. The numerous changes and additions the most significant of which were introduced in the Maastricht Treaty of 1992, the Amsterdam Treaty of 1997 and the Nice Treaty of 2001 gradually expanded the lawmaking authorities of the EU. But the changes of the Lisbon Treaty signed on 13 December 2007 and after certain obstacles to its ratification by member states still are in force and they require a substantial modernization of decision-making bodies of the EU towards its simplification and expansion of the range of issues on which decisions can be taken.[8,p.136-146] With the conclusion of the Amsterdam Treaty of 1997 the regulation of collaboration of civil matters in the countries of the EU is transferred from the sphere of international law within the scope of EU law. The article 65 included in the treaty covers practically issues of private international law and international civil procedure and specifying that measures on judicial cooperation in civil sphere according to this article have trans -bounder nature and should be taken in so far as it is necessary for the proper functioning of the domestic market. It is considered that realized in the EU developments of the unification of private and private international law are dealt with separately as a relatively independent, complementary and sometimes competing processes. [9, p.93]

In the structure of European law it is accepted to distinguish primary law, secondary law and the closely related rights. [10, p.94]

Legal rules enshrined in the founding treaties constitute the constitutional framework, the fundamental basis of the European Community and the EU are the primary law. Based on legal statutes of the primary law the rules of secondary law are formed and put into effect. This group consists of those regulations that are issued as legally binding regulations by the EU institutions. The rules secondary law provides the actual functioning of the EU, free movement of persons, goods, services, capital, common market and free competition on it. The secondary law is the main array of sources of EU law. It is equally distributes its effect on member countries and EU institutions as well as private individuals.

The secondary law is characterized by the rule with respect to the sources of national law, direct action and integration in national security law and jurisdictional protection [11, p.95].

The secondary law derives from the acts of the EU institutions - regulations, directives, decisions and etc. The rules - the act of a general nature is mandatory in all of its constituent parts and directly applicable in all member - states, the directive is mandatory for each member -state to whom it is addressed in regard to the expected result and keeps the national authorities the freedom of choice, forms and means.

If the primary law has an influence on the international private law by means of the fastening in the constituent treaties of the basic principles of unification process the influence of the secondary law in this region until present time carried out "mainly due to the harmonization of the right of member - states through the adoption of Community directives". [12]

According to Y.Bazedov even full harmonization does not exclude the risk of making conflict decisions since the legal rules applicable in different member - states are still national in form and content. Even after a full harmonization of convergence of national conflict rules of the member - states can be implemented through the unification, which replaces the national regulations on the community level through the adoption of regulations ". [13, p.176-177]

"Concurrent" law includes agreements between member -states concluded in order to implement the realizations of the founding treaties and agreements which although are not foreseen by the founding treaties directed toward the realization of their purposes. And in the first and the second case we are talking about the international legal acts one of which is widely known as the Roman Convention on the law applicable to contractual obligations of 1980". [14, p.95]

Today at the world level the UN Commission on the International Trade Law (UNCITL) and the International Institute of the Private Law Unification (UNIPLU) [15] undertake the most significant role in the unification of the legal regulation of international trade which brought already noticeable positive results. The Hague Conference on the International Private Law, the International Naval Organization (INO), the International Civil Aircraft Organization (ICAO), the World Organization of Intellectual Property (WOIP) and other international organizations are actively involved in efforts to unify the Private International Law.

The contracts regulate the private, civil and legal relations. These contracts usually realize the problem of law unification and harmonization. These kinds of treaties commonly are called the conventions of the International Private Law. [16, p.84]

The examples of such as international agreements of the mainly unification directions are: the Hamburg Convention of the UN on the naval carriage of cargo of 1978, the Vienna Convention of the UN on Contracts of the International Purchase and Sale of Goods of 1980, the UN Convention on the Limitation Period in the International Purchase and Sale of Goods of 1974 and its protocol to it of

1980, the Geneva Convention on the Representation of the International Purchase and Sale of goods of 1983, the Hague Convention on the Law applicable to contracts of the international purchase and sale of goods of 1986, the UN Convention on international bills of exchange and international promissory notes of 1988, two of the Ottawa Conventions of 1988 “On International Factoring” and “On the International Financial Leasing”, the Brussels Convention of the Unification of certain rules relating to Bills of Lading of 1924 and its protocol of 1968, the Warsaw Convention of the unification of certain rules relating to the International Carriage by Air of 1929 and its protocol of 1955, the Guadalajara Convention of 1961 on supplements to the Warsaw Convention of 1929; International: Bernese of 1886, Parisian of 1883, Geneva 1952, Madrid of 1891, the Roman Convention of 1971 and other conventions on the International Protection of Intellectual Property and many other treaties in particular of unification direction. The unification value of these contracts of course is different, significant and scale. [17, p.80-81]

The important steps towards the unification of the European private law have been undertaken by the development of the principles of the European Contract Law and the adoption of the European Parliament Resolution of 15th November, 2001 on the approximation and harmonization of civil and commercial law of the European Union and the European Commission (2003) of the Action Plan of "the general principles of private law» creation in 2010. [18, p.20]

The legal basis of relations of Kazakhstan and the EU plays the Agreement of Partnership and Cooperation (APC) between the Republic of Kazakhstan on the one hand and the European Communities and their member - members, on the other side of the January 23, 1995 which came into force on the 1st of July, 1999. This contract act has a number of peculiarities. First of all attention is drawn to a wide range of relations regulated by the document, ranging from political dialogue and trade and to financial, economic, and regulations affecting business and investment. [19, p.85]

In connection with the expiration of the 10-year term of the APC in order to launch the Kazakhstan-EU relations to a qualitatively new level and strengthen the European vector of the foreign policy of the Republic of Kazakhstan on the eve of the OSCE chairmanship during the 10 th meeting of the Cooperation Council of Kazakhstan – the European Union (Brussels, September, 2008) the parties agreed on the need to update the legal framework and to develop a new political document between Kazakhstan and the EU to replace the current APC. Several consultations are held.

Key vector of interaction between Kazakhstan and the EU at the current stage of cooperation is the work on the implementation of two key policy documents: the Strategy of the European Union for Central Asia in 2007-2013 (adopted by the EU Council in Brussels in June 2007) and the state program "Road to Europe" for 2009-2011 (adopted by the Decree of the President of Kazakhstan in August 2008). The deepening of cooperation between Kazakhstan and the European Union is a

prerequisite for the use of its capabilities towards the approximation of national legislation with the EU legislation, the settlement of the rules governing international trade relations at the multilateral level. Harmonization and unification of international trade act primarily as a legal tool of the states' interaction because the integration solutions penetrate in the legal system of a state and its legislation through the processes of harmonization and unification. For Kazakhstan such as problems are especially actual in the light of active participation in the integration processes taking its course in the framework of the CIS, EurAsEC and Common Economic Space. [20, p.292-293]

The forthcoming accession to the WTO is also a priority for the country and reflects its desire to participate in the world trade on equal terms.

Список использованной литературы:

- 1 **Комаров А.С.** Международная унификация правового регулирования внешнеэкономической деятельности // Законодательство. 1999. №11.
- 2 **Назарбаев Н.А.** Стратегия вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира: Послание президента РК народу Казахстана, 01.03.2006г. // <http://www.akorda.kz>
- 3 **Марченко М.Н., Дерябина Е.М.** Право Европейского Союза. Вопросы истории и теории: учеб. пособие.- М.: Проспект, 2010. – С.34.
- 4 **Буркова А.** Основы унификации права в рамках Европейского Союза. http://www.worldbiz.ru/analytics/detail.php?ID=8052010_
- 5 **Базедов Ю.** Возрождение процесса унификации права: европейское договорное право и его элементы // Государство и право. М., 2000. № 2. С.65.
- 6 **Там же.** С.67-69.
- 7 **Cappelletti M., Seccombe M., Weiler J.** Integration Through Law. N.Y., 1986.
- 8 **Л. М. Энтин [и др.].** Актуальные проблемы европейского права: учеб. пособие / М.: Флинта; МПСИ, 2008.- С.136 -146.
- 9 **Лазарева Ю.В.** Унификация международного частного права в рамках Европейского Союза // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2006. № 1. С.93.
- 10 **Звеков В.П.** Коллизии законов в международном частном праве / М.: Волтерс Клувер, 2007. – С.94.
- 11 **Европейское право. Право Европейского союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник / рук. авт. кол. и отв. ред. Л. М. Энтин.** 2-е изд., пересмотр. и доп. М.: НОРМА, 2008.-С.95.
- 12 **Базедов Ю.** Унификация международного частного права в Европейском Союзе // Московский журнал международного права. 2004. №1.
- 13 **Там же.** С.176-177.

14 **Звеков В.П.** Коллизии законов в международном частном праве / М.: Волтерс Клувер, 2007. – С.95.

15 **Комаров А.С.** Международная унификация правового регулирования внешнеэкономической деятельности // Законодательство. 1999. №11.

16 **Доронина Н.Г.** Унификация и гармонизация права в условиях экономической интеграции государств // Право и экономика. 1997. N 17-18. С. 84.

17 **Вельяминов Г.М.** Международные договоры в «международном частном праве» и его понятие // Государство и право. М., 2002. № 8. С.80-81.

18 **Звеков В.П.** Коллизии законов в международном частном праве / М.: Волтерс Клувер, 2007. – С.20.

19 **Айдарбаев С.Ж.** Интеграционные процессы на постсоветском пространстве в условиях глобализации мира: международно-правовые аспекты. Монография - Алматы: Казак университети, 2010. - С.85.

20 **Там же.** С.292-293.

REFERENCES:

1. **Komarov A.S.** The international harmonization of legal regulation of foreign economic activity // Legislation. 1999. № 11.

2. **Nazarbayev N.A.** The strategy of Kazakhstan's entry to the number of 50 most competitive countries in the world: The Address of the President of Kazakhstan to the people of Kazakhstan. 01.03.2006. // [Http://www.akorda.kz](http://www.akorda.kz)

3. **Marchenko M.N., Deryabina E.M.** The law of the European Union. The questions of history and theory: Teaching aid. - М.: Prospekt, 2010. p.34.

4. **Burkova A.** The basis of law unification within the European Union. <http://www.worldbiz.ru/analytics/detail.php?ID=8052010>.

5. **Bazedov Y.** The revival of Law Unification Process: European Contract Law and its elements // State and Law. М., 2000. № 2. p.65.

6. **Bazedov Y.** The revival of Law Unification Process: European Contract Law and its elements // State and Law. М., 2000. № 2. p.67-69.

7. **Cappelletti M., Seccombe M., Weiler J.** Integration Through Law. N.Y., 1986.

8. **L. Entin [and others].** The actual problems of the European law: Teaching aid. / М.: Flint, MPSI, 2008. p.136 -146.

9. **Lazarev Y.V.** The unification of the private international law within the European Union // The magazine of the foreign legislation and comparative law. 2006. № 1. p.93.

10. **Zvekov V.P.** Law of conflicts in the private international law / М.: Wolters Kluwer, 2007. p.94.

11. The European Law. The European Union law and the legal protection of human rights: a textbook / L. M. Entin. The 2nd revised and added edition. M.: Norma, 2008. p.95.

12. **Bazedov Y.** The Unification of the Private International Law in the European Union // Moscow Journal of International Law. 2004. № 1.

13. **Bazedov Y.** The Unification of the Private International Law in the European Union // Moscow Journal of International Law. 2004. № 1. p.176-177.

14. **Zvekov V.P.** Law of conflicts in the Private International Law / M.: Wolters Kluwer, 2007. p.95.

15. **Komarov A.S.** The international harmonization of the legal regulation of foreign economic activity // Legislation. 1999. № 11.

16. **Doronina N.G.** The Unification and harmonization of law in the context of the economic integration of countries // Law and Economics. 1997. N 17-18. p. 84.

17. **Velyaminov G.M.** The international treaties in the "private international law" and its concept // State and Law. M., 2002. № 8. p.80-81.

18. **Zvekov V.P.** Laws of conflicts in the private international law / M.: Wolters Kluwer, 2007. p.20.

19. **Aidarbayev S.Zh.** The integration processes in the post- Soviet area in the context of world globalization: The international legal aspects. Monograph - Almaty: Kazakh University, 2010. p. 85.

20. **Aidarbayev S.Zh.** The integration processes in the post- Soviet area in the context of world globalization: The international legal aspects. Monograph - Almaty: Kazakh University, 2010. p. 292-293.

KULLANILAN LİTERATÜR LİSTESİ :

1. **Komarov A.S.** Dış ekonomik faaliyetin hukuksal düzenlemesinin uluslararası tevhit // Mevzuat. 1999. No: 11.

2. **Nazarbayev N.A.** Kazakistan'ın dünyada rekabet kabiliyeti yüksek olan ilk 50 ülke arasına girme stratejisi : Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Kazakistan halkına mesaj (ileti) yazısı, 01.03.2006 yıl. // <http://www.akorda.kz>

3. **Marçenko M.N., Deryabina E.M.** Avrupa Birliği Hukuku. Tarih ve teori soruları: yardımcı ders kitabı. - M.: Broşür, 2010. – Sayfa 34.

4. **Burkova A.** Avrupa Birliği çerçevesindeki hukukun tevhit ilkeleri <http://www.worldbiz.ru/analytics/detail.php?ID=8052010>.

5. **Bazedov Yu.** Hukukun tevhit sürecinin yeniden doğuşu: Avrupa borçlar hukuku ve öğeleri // Devlet ve Hukuk. M., 2000. No.2. Sayfa 65.

6. **Aynı yerde.** Sayfa 67-69.

7. **Cappelletti M., Seccombe M., Weiler J.** Integration Through Law. N.Y., 1986.

8. **J. M. Entin [ve başkaları]**. Avrupa Hukukunun güncel problemleri: yardımcı ders kitabı / M.: Flinta, 2008.- Sayfa 136 -146.
9. **Lazareva Yu.V.** Avrupa Birliği çerçevesinde uluslararası özel hukukun tevhidı // Dış ülkeler mevzuatları ve mukayeseli hukuk dergisi. 2006. No.1. Sayfa 93.
10. **Звекон В.П.** Uluslararası özel hukukta hukukun çarpışması / M.: Walters Cluver, 2007. – Sayfa 94.
11. Avrupa Hukuku. Avrupa Birliği Hukuku ve insan haklarının korunmasının hukuksal güvencesi: yardımcı ders kitabı / **L. M. Entin**. 2.ci baskısı, revizyonlu ve ilaveli M.: Standart, 2008.- Sayfa 95.
12. **Bazedov Yu.** Avrupa Birliğindeki uluslararası özel hukukun tevhidı // Uluslararası hukuk Moskova dergisi. 2004. No.1.
13. **Aynı yerde**. Sayfa 176-177.
14. **Zvekov V.P.** Uluslararası özel hukukta hukukun çarpışması / M.: Walters Cluver, 2007. – Sayfa 95 .
15. Komarov A.S. **Dış ekonomik faaliyetin hukuksal düzenlemesinin uluslararası tevhidı // Mevzuat. 1999. No: 11.**
16. **Doronina N.G.** Devletlerin ekonomik entegrasyonu koşullarında hukukun tevhidı ve uyumlaştırılması // Hukuk ve ekonomi. 1997. N 17-18. Sayfa 84.
17. **Velyaminov G.M.** Uluslararası özel hukuktaki uluslararası sözleşmeler ve anlamı // Devlet ve hukuk. M., 2002. No. 8. Sayfa 80-81.
18. **Zvekov V.P.** Uluslararası özel hukukta hukukun çarpışması / M.: Walters Cluver, 2007. – Sayfa 20 .
19. **Aidarbayev S. J.** Dünyanın globalleşmesi koşullarında eski sovyet cumhuriyetlerindeki entegrasyon süreçleri: Uluslararası hukuk yönleri. Monografi – Almatı şehri: Kazak Üniversitesi, 2010. - Sayfa 85.
20. **Aynı yerde**. Sayfa 292-293.

“EMR BİL-MARUF” “NEHY-İ ANİL MÜNKER”İN ETKİLERİ

THE INFLUENCE OF “AMR BIL-MARUF VA NAHY ANIL-MUNKAR”

ВЛИЯНИЕ «АМР БИЛ-МАРУФ ВА НАХЬ АНИЛ-МУНКАР»

Asker ABİDZADE*

Özet

Ünlü Müslüman ülemanları, Kuran’da geçen “emr bil-maruf” ve “nehy-i anil münker”i tedkik ederlerken, bu farzları iki açıdan araştırmışlardır. Bunların çok büyük bir etkiye, sayısız maddî ve manevî, şahsi ve hattâ dünya ile ahiretteki bereketlere sahip olduğunu bildirmişlerdir. Müslüman alimleri; kişiliklerini araştırdıkları “emr bil-maruf” ve “nehy-i anil münker”in ayrı ayrı kişilere ve tüm topluma olan etkilerinin büyük olduğunu ortaya koymuşlardır.

“Emr-i bil-maruf” ve “nehy-i anil münker”in uygulanması topluma ne kadar şahsi ve toplumsal yarar getirirse; ondan uzaklaşmanın da bir o kadar kötü yanları olduğu söylenir. Doğal olarak bu konudaki İslâm hükümlerinin tümünün maddî ve manevî yararları vardır. Onların uygulanmaması İslâmın yayılmasına ve genişlemesine engel olmaktadır anlayışı yaygındır.

“Emr bil-maruf” ve “nehy-i anil münker” gibi evrensel niteliğe sahip olan bu hükümler uygulanmazsa toplumda bir çok boşluklar oluşacaktır.

Bu makalede; “emr bil-maruf” ve “nehy-i anil münker”in bireysel ve toplumsal faydaları ortaya konmaktadır.

Anahtar kelimeler: emr, maruf, nehy, tesir, yasak, iyi, kötü

Abstract

The famous Muslim scientists investigating “amr bil-maruf va nahy anil-munkar” orders from two sides point out that they have great influence, numerous moral and material, personal and social, even worldly and the beyond values. It has been determined by Muslim scientists and personalities that the influence of “amr bil-maruf va nahy anil-munkar” on the individuals and entire society is great.

As followance “amr bil-maruf va nahy anil-munkar” gives individual and

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Elyazmalar Enstitüsü/AZERBAYCAN

social benefits, so aloofness from it has bad influence. Of course, all Islam orders have material and moral values and their inexecution prevents progress of Islamic religion. Inexecution of “amr bil-maruf va nahy anil-munkar” orders having human importance will lead to certain omissions in the society.

In this article the influence and benefits of amr bil-maruf va nahy anil-munkar on the society and individuals have been investigated.

Key words: amr, maruf, nahy, influence, prohibition, order, good, bad.

İslam'ın kutsal kurallarının tüm hükümleri hikmetler ve bereketlerle zengindir. Bu hikmetlerden bazıları açık, yaygın ve anlaşılan, bazıları da açıkça bilinmemelerine rağmen onların insanlar arasında ızları görünür.

İslam dini açısından emr bil-maruf ve nehyi anil-münker, eşi, benzeri olmayan iki önemli farizedir. İslam ümmeti onları uyguladığı halde en iyi ümmetlerden olacqlar. Qurani Kerim buyurur:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَامِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ « (ال عمران □ 110)
بِاللَّهِ»

(«Siz emr bil-maruf ve nehyi anil-münkeri uyqulayıb Allah'a iman getirdiyiniz için yaranmış ümmetlerin en iyisisiniz)

Ünlü müslüman ülemaları emr bil-maruf ve nehyi anil-münkeri tadtık ederken bu farzları iki yönden araşıdırarak onların çok büyük bir etkiye, sayısız manevi ve maddi, şahsi ve hatta dünya ve ahiretdeki bereketlere sahip olduğunu bildirirler. Müslüman alimleri ve şahsiyyetlerini araşırdıkları emr bil-maruf ve nehyi anil-münkerin ayrı-ayrı kişilere ve tüm topluma olan etkisinin büyük olduğu anlaşılmıştır.

Ayrı-ayrı kişilere gösterilen etki: Emr bin-maruf ve nehyi «anil-münker»in uyqulanmasının topluma verdiyi bereketlerden başka, tabii ki, bu toplumun ferdlerini de bereketden uzak koymuyor ve bilhassa iyiliklere davet edenlerle kötülükten döndürenler bu bereketlerden faydalanırlar. Bu etkinin bir kısmı bu dünyada, diger bir kısmı da ahiretde kendini gösterir.

Dünyadaki etkisi: Dünyada insanlara ve ilk önce emr bil-maruf ve nehyi anil-münkeri yerine getirenler nesib olan etki aşağıda gösterilen gibidir:

a) Sağlıklı din ve dünya: Maruflara davet edib münkerden uzaklaşıdıranlar, başka bir kimseleri kötülüklerden uzaklaşıdırıp, iyi amellere doğru hidayet ederek kendileri de bu işin etkisi altına düşecekleri ve sonuçda maddi-manevi, ruhi-cismani sağlık kazanacaklar. Yani zahirde ve batında bir dayak onlara yardım edecektir. Hazret Ali (ə) hazretleri bu hakda şöyle buyurmuşdur:

من كانت فيه ثلاث. □ سلمت له الدنيا والاخرة: يامر بالمعروف و ياتمر به و ينهى عن المنكر و
و. يهافظ على حدود الله جل و علا (59, V, 440) ينتهى عنه

(«Her kimsede şu üç huy olursa, ahireti ve dünyası sağlıklı olar: 1 amr bil-maruf edib kendi de bunu yerine getirenlerden olsa; 2-nehyi anil-münker edib kendi

de bu kötülüklerden uzak kalarsa; 3-Allah-təalanın (c.c) sınırlarını korursa»)

a) İlahi yardım almaq: İlahi kanunların ən doğru uygulayıcıları gerçekte Allah-təalanın emirlerini yerine getiren ve haklı bu kanunları uykulamaya çağırən şahıs hiç Onun yardımından mahrum kala bilermi?!

İmam Muhammed Baqir (e) buyurur:

الامر بالمعروف والنهي عن المذکر خلقان من خلق الله فمن نصر هما نصره الله و
من خذلهما خذله الله.

(«Emr bir-maruf ve nehyi anil-münker sıfatlarındandırlar. Kim onların icrasına yardım etsə, Allah da ona yardım edər. Kim onları aşağılasa Allah da onları aşağılayar»)

a) Bela ve kötülüklerden kurtulmaq: İlahi emirleri uykulamayan ve halkın bu emirleri önemsemediyi toplumlar Allah'ın qəzabına gələrler. Şu belalardan can kurtaranlar günahkarların aksine, kendi sorunlarını hiss edən ve halkını kötülüklerden uzaklaşdırıb iyilikləri davet edenlərdirler. Kurani Kerim'de şöyle denir:

فلما نسوا ماذكروا به انجينا الذين ينهون عن السوء و اخذنا الذين ظلموا بذاب بئیس بما كانوا یفسقون
(اعراف, 165)

«Onlar bizim emirlerimizi unutdukları zaman biz kötülüklerden çekindirenlere nicat verdik, zulm edenleri ise isyanlarına göre çok kötü cezalandırdıq».

Allahu Teale kendi kanunlarını uykuluyanları gökden gelen belalardan korumakla yanı-sıra onların canları ve mallarını da bu yolda karşılaştıkları yaman kişilerin elinden kurtara ve dayanıklılıklarını İlahi kanunları uykulamayanların karşısında artırır.

Ahiretdeki etki: Emr bil-maruf ve nehyi anil-münkerin dünyadaki bütün toplumların ferdlerine, özellikle de iyiliklere davet edip kötülüklerden çekindirenlere, dünyada bereketlerden başka ahiretlerini de etkiler. Şu etkilerden bir kaçını gözden geçirek.

a) Allah'ın rızası: Ayelerle rivayetlerden anlaşılır ki, o Dünyada insana verilen en büyük ve en ali armağan Allah'ın rızasıdır. Allah'a bu rızasını insanlara, onların bir sıra amelleri karşılığında verir. Şu amellerin en önemlisi emr bil-məruf ve nehyi anil-münkerdir. Aydındır ki, Allah'ın emirlerini yerine getiren onun rızasını kazanar. Kurani Kerim hazreti İsmayıl'ı tanıtdıraraq buyurur:

و كان یامر اهله بالصلاة و الزكاة و كان ربه مرضیا» (مریم, 55)

(«O kendi akrabalarını namaz kılmağa ve zekat vermeye davet edər. Allah ondan razı idi»)

b) Hüzura erib, mutlu olmak: İlahi kanunları yerine getirmek isteyen şahıs Allah'ını tanıyıb ona yaxınlaşmağa ve türlü yollarla kendi maneviyyatını artırmağa çalışır.

Allah'ın da hoşuna giden bu türlü amellerden biri fesadları inkar edib, hoş görülen, beyenilen deyerlerin hakim olmasını kabul etməkdir. Şu ise amr bil-maruf ve nehyi anil-münkerdir. Huzur ve ihlas katına çatmağa sey edenin en büyük isteyidir.

Allahu-teala onun bu çalışmalarını cavabsız koymaz. Kurani-Kerim’de huzura erib, mutlu olmak makamına erişenler hakkında böyle söylenibdir.

... و اولئك هم المفلحون. (ال عمران, 104)

(«....Onlar huzura etmiş kimselerdir»)

Bu zaman böyle bir soru ortaya çıkar: Huzura kovuşmak yalnızca ahiretdemi mümkündür? Bu makamın Dünyada yeri olsa da , o maneviyatına göre en yüce ve en kamil şekilde o Dünyada cilvelendiği için ahiret mükafatı gibi dikkata alınıb (göz önüne alınıp).

c)Allah’ın azabından kurtulmak: Dünya günah ve sevap işlerin bir-birine karıştığı yer olduğu sebeble pak ve suçsuz olmayan insanların gördükleri belki de yüzlerle düzgün ve beyenilen ameller ile beraber onların yanlışlara da yol vermemeleri tabii haldır. Fakat Allah-tealanın lütfü onun emirlerini yerine getirmeye çalışan ve aynı zamanda halkı da buna çağırın insanları ahate eder.

Bu vasıtayla emr bil-maruf ve nehyi anil-münkeri yerine getirenler kıyamet günü Yaratan tarafından aff edilecekler.

ç) Cennet’e gire bilmek: Dünyada iyiliklerin sonuçlarından biri İlahi Cennet’e gire bilmektir. Emr bil-maruf ve nehyi anil-münker en güzel amellerle yanısıra diyerlerini de bu tür amellerin icraatına sevk eden sebeplerden biri olduğu halde, əmr-nehyi yerine getirenler ahiretdə İlahi behiştə gitmeyin kismet olması tabiidir. İmam Cəfəri-Sadiq (ə) bu konunun önemliliğini böyle anlatır.

(75,XI,529) «ان للجنة بابا يقال له باب المعروف فلا يدخله الا اهل المعروف» («Cennet’in «babul-məruf» isimli bir kapısı vardır ki, məruf ahalisinden başka kimse ondan keçə bilmez»)

d)Ameli salehlerle bir yerde oturmaq:

Ameli saleh ülemalar ve şəhidler Cennette Allah’ın rahmeti gölgesinde pey-gamberler ve masum imamlar gibi din büyüklerinin etrafında oturanlardan olacaqlar. İhtimal ki, Allah hükümlerinin yerine getirmede canlarını ve mallarını feda eden insanlar kıyamet günü «babül-məruf»dan cennete girib, maruf-ahali ile aynı yerde oturacaqlar. Bu da behiştde emr bil-maruf ve nehyi enil-münker edenlere nasip olan en yüce makamdandır.

Bütövlükde topluma gösterilen etki: Toplum insanlardan oluşmaktadır ve onun ayrı-ayrı ferdleri önce söylediyimiz gibi emr bil-maruf ve nehyi anil-münkerin be-reketlerinden faydalandıklarına rağmen, tabii ki, bu etki tüm topluma sirayet eder. Adı geçen etkini kısaca olaraq araşdırak

1.İslami hükümleri uygulamak: Emr bil-maruf ve nehyi anil münker bir kontroldur ve onu yerine getiren müslümanların her biri islami hükümleri yerine getirmeye yardımcı olur.

Aynı zamanda kendilerini daim başkalarının kontrolü altında olduklarını duyan insanlar Allah kanunlarını uygulayıb, onları yerine getirmeyi kendileri için vacib bilirler.

«ان الامر بالمعروف و الذهى عن المذكر سبيل الانبياء منهاج تاصلحاء فريضة عظيمة بهاتقام

(75,XI,395) «الفرایض...»

(«Əmr bil-maruf nehyi anil-münker peyqamberlerin yolu ve ameli salehlerin yaşam tarzıdır. Bu büyük bir farizedir ki, onunla islamin vacibleri yerine getirilir....»)

2.Toplumsal adalet: İslam hükümlerinin doğru-düzgün yerine getirilmesine ümumi nezaret toplumda adaletin hakim olması ile sonuçlanıb şerefli, adaletli hayat sürmek için uyğun bir ortam yaradar. Zenginler fakirlerin mallarına el koymak, güçlüler ise güçsüzlerin haklarını ayak altına atmayı düşünemezler. Gücsüzler en zor anlarda bile kendilerine aid umud yolu olduğunu düşünerek haklarını savunacak bir barınajın olduğunu hiss edecekler. Diğer bir yönden güçlüler daima kendi yollarında başkalarının haklarına sahip çıkmağa engel olan bir taş görecekler. Böylelikle, toplum adaletli bir biçimde idare edilecektir.

3.Abadlaştırma: Emr bil-maruf ve nehyi anil münkerin uyqulandığı bir toplumda cismani ve manevi huzur ve güzel moral olacaktır. İnsanlar fiziksel yönden sevincli, mutlu, ruhsal yönden de rızayetli, candan geçen, bir-birini sevmeyi kendilerine borc bilenlere dönüşecekler. Müslüman toplumun insanları başkalarına muhtac kalmaması için bir-birlerini çalışmaya çağırıp, kendileri de bu düzenleme işinde üzerlerine düşeni yaparlar ve bu tüm toplumu ahate edecektir.

İmam Muhammed Baqir şöyle diyor:

(75,XI,395) «بها... تعمر الارض...»

(«Onunla (emr bil-maruf ve nehyi anil-münker ile).. yer abadlaşır»)

Böylece, şu farizenin esas etkilerinden biri maddi-manevi yönden düzenlemektir ve hazırda tüm ülkeler şu işle uğraşırlar. Daha bir önemli mesele: İslam ehkamlarının etkisi yalnızca maneviyatla kısıtlı kalmır ve bazı kişiler onlara önem vermeyib daha çok maddi manfeetin (gelirin) ardınca düşerler. Tabii ki, kimse maddiyatdan kaçamaz.

4.Devlet kuruluşunun güçlenmesi: Müslüman devlet kuruluşunda milletin devlet önünde olduğu gibi, devlet memurlarının da millet karşısında sorunları var. Bu karşılıklı mesuliyetin devam etmesi devletin kuruluşunun güçlenmesine yardım edecektir. Millet kanunların yerine getirilmesinde devlete yardım etse, devlet de doğru kanunlar kabul edip, onları gereyince yerine getirmekle ülkenin inkişafına yardım edecektir. Böylece, millet devlete güvener, devlet ise bu güvenin esasında millete güvener ve sonuçda milletle devlet beraber ilerleyib en önemli bir zafer kazanacaklar. İmam Muhammed Baqir diğer bir yerde böyle buyurup:

(75,XI,395) «بها... يستقيم الامر...»

(«Ondan (emr bil-maruf ve nehyi anil-münkerden)... hükümet yaranar....»)

5.Barış ve huzur içinde: Tüm toplumların inkişafı bir çok unsurlara bağlıdır ve bu unsurların en önemlilerinden biri barış ve huzurdur. Toplumda barış ve huzurun olması emr bil maruf ve nehyi anil-münkerin en önemli sonuçlarındandır. Bu işi yerine getirmek halk arasında iş birliyi neticesinde kötü niyetli kişiler kendi çirkin isteklerinden, zalimler zulmlerinden vaz geçerek, soyqunçular ise müsafirleri soymağa cüret etmezler. Bu meseleye İmam Muhammed Baqir böyle işaret edir.

(75,XI,395) «... بها ... تامن المذاهب...» («Onunla (emr bil-maruf ve nehyi anil-münkerle).... yollarda barış ve huzur yaranar....»)

Böylece, bu iki farizenin toplumsal etkilerinden biri de toplumda barış ve huzurun yaranmasıdır.

6.Muminlerin kuvvetlenmesi: Emr bil-maruf ve nehyi anil-münkerin icrası müslimanları bir-birine yaklaştırarak kuvvetlendirir. «Benler» «Bizlere» dönüş-
dükçe müminler hiç bir zaman ve hiç bir yerde kendilerini yalnız görmeyib, bir çok
iqtisadi, kültür ve ilmi açıdan karşılıklı işbirliyi yapıp, islam düşmanlarına karşı
güçlü mukavimet gösterip kendi inanclarını korumak için mücadile etmişlerdir.
Hazreti Ali (e) böyle diyor:

(123,1100) «فمن امر بالمعروف شد ظهور المومنين»

(«Emr bil-maruf eden kimse müminleri kuvvetlendirir»)

Bütün bunlardan, müslümanların (xarici ve daxili) hem kendi aralarında hem
de dışarda olan düşmanlarına karşı dura bilmeleri için hayatlarında ilk önce emr bil
maruf ve nehyi anil- münkerin yerine getrimelidirler.

7.Münafıkların güçlerinin azalması: Kurani-Kerim’de münafıklar müslimanlar-
la müminlerin düşmanları gibi gösterilmişler. Onlar kendi kötü amelleri ile müslü-
manlar arasına ihtilaf salıp islam toplumunun icden sarsıtmağa çalışırlar. Münafık-
lar kötülükleri emr edip iyiliklerin önünü keserler. Kurani Kerim’de onlara ebedi
Cehennem odu vad edilmiştir.

وعذاب المنافقين و المنافقات و الكفار نار جهنم جالدين فيها هي حسبهم و لعنهم الله و لهم عذاب مقیم
(التوبة, ٨٦) («Allah münafık kişilere, münafık kadınlara ve kafirlere içerisinde ebedi
kalacakları Cehennem odu vad etmiştir. (Ateş azab) onlara yeter. Allah onlara
lanet etdi. Onları devamlı bir azap bekliyor»)

Malumdur ki, müslümanlar, münafıklara karşı gelerek onların tüm pılanlarını
bozmaya borçludurlar. İman edenler amellerinde emr bil-maruf ve nehyi anil mün-
ker vasıtasıyla münafıkların karşılarna geçmelidirler. Münafıklara müslümanların
bir-birlerine destek oldukları ve onlara karşı gelenlerin mağlubiyetinden kurtara
bilmeyecekleri bildirilmelidir. Hazreti Ali münafıkları mağlup etmekde emr bil-
maruf ve nehyi anil münkerin rolü hakda böyle buyurur.

(123,1100) «من نهى عن المنكر ار غم انوف المنافقين»

(«Kötülüklerden çekindiren bir kimse münafıkların burunlarını yerə sürter»)

8. İş iyle gelirin paklığı ve helallığı: Tüm işlerin ve gelirin bereketi, onun doğ-
ruluğu ve helallığıdır. Emr bil maruf ve nehyi anil-münkerle insanlar öz
muamilelerinde dolandırıcılıktan, aldatmadan başkasının parasını yemekden vaz
geçip ticaretlerini doğru yollarla götürerler. Sonuçda onlar toplumun desteğini
alarak kendi gelirlerini helal ve pak ederler. İmam Muhammed baqir buyurup:

(75,XI,395) «بها ... تحل المكاسب»

(«Onunla (emr bil-maruf ve nehyi anil-münkerle) qazanc halallaşar»)

Helallıkla kazanılmış rızık yaşamı güzelleştirir, insanları biri-biri ile
davranışlarında hoş görülü kılar. Emr bil-maruf ve nehyi anil-münkerin toplumsal

etkilerinden biri de budur. Bu farzları unutmamak toplumun hayrınadır. Hazreti Ali bu konuda şöyle buyurur:

«فرض الله الامر بالمعروف مصلحة للعوام والى هي عن المذكر ردعا للسفهاء» (123,244)

(«Allah emr bin marufu tüm topluma hayır vermek ve nehyi anil-münkderi aptalları suçdan çekindirmek için vacib edip»)

Emr bil-maruf ve nehyi anil-münkerin tüm bereketlerinin hepsini dile getirmek bizim için imkansızdır. Bu sebeple belirttiğimiz bu fikirlerle yetinmek olar.

Emr bil-maruf ve nehyi anil-münkerden uzaklaşmanın etkisi: Emr bin maruf ve nehyi anil-münkerin uyqulanması topluma ne kadar bireysel ve toplumsal fayda getirirse, ondan uzak durmanın bir o kadar da kötü yanları vardır. Tabii ki, isalm hükümlerinin tümünün maddi ve manevi faydaları var ve onların uyqulanmaması islamın yayılmasına ve genişlenmesine engel olar.

Emr bil maruf ve nehyi anil-münker gibi evrensel niteliye sahip olan hükümler uyqulanmazsa, toplumda bir sıra boşluklar oluşacaktır. Bu minvalla Allahu-Teala nehyi anil-münkeri terk edenleri kötülükle hatırlayarak şöyle söyler:

«كانوا لا يتناهون عن منكر فعلوه لبئس ماكانوا يفعلون» (ماىدة, 79)

(«Onlar bir-birlerini kötülüklerden çekindirmezlerdi»)

Şu iki farzın uyqulanması toplumda çok seilmeyen ve istenilmeyen sonuca varılır. Hazreti Ali bunun sonucunda yaranan durumu böyle tasvir edir.

«ظهر الفساد فلا منكر مغير و لا زاجر مزد جر افبهذا تريدون ان تجاورو الله فى دار قدسه و تكو نوا اعز

اولياىه عنده, لا يخدع الله عن جنته و لا تنال مر ضاته الا بطاعته» (100,128)

(«Fasad yaranıb, ama onu redd eden, onu deyişdiren ve ona karşı gelen yoktur. Allah'ın behiştine gidip onun dostlarından olmak istermiydiniz? Çok uzaktır? Cennet'e varmak için Allah'ı aldatamazsınız. Onun rızasını yalnız Ona itaet etmekle almak olar»)

Bu konuda ayelerden ve revayetlerden anlaşıyor ki, qafletde olanlardan başka hiç kimse emr bil maruf ve nehyi anil-münkerin terk etmenin kötü etkisini gizletemeyecekler. Kurani-Kerim qafletde olanları «sümmün, bu kmün, ümyün» (sağır, lal, kör) adlandırır.

KAYNAKLAR

1. Quran (Z.M.Bünyadov və V.M.Məmmədəliyevin tərcüməsi). Bakı, XLIV+480+LXVs.

2. امدى عبد الواحد. غرر الحكم و درر الكلام. قم، ۱۳۸۰، ص. ۷۱۴.
3. الحر العاملى الشيخ محمد بن الحسن. وسائل الشعية. تهران، ۱۴۰۱، ص. ۸۲۰.
4. فيض الاسلام على نقى. شرح نهج البلاغة. تهران، ۱۳۵۱، ص. ۱۳۴۰.
5. شهيدى محمد جعفر. شرحى بر نهج البلاغة. "انتشارات اميد"، قم، بى تا، ص. ۱۲۱۰.

KIBRIS TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ÖZKER YAŞIN'IN ROMANLARINDAKİ YANSIMALARI

CYPRIOT-TURKISH NATIONALISMS REFLECTIONS IN OZKER YASIN'S NOVELS

ОТРАЖЕНИЕ ТЮРКСКОГО НАЦИОНАЛИЗМА В КИПРЕ НА РОМАНЫ ОЗКЕР ЯШЫНА

Dr. Taylan ABİÇ*

Özet

Edebiyat, bağlı bulunduğu toplumun ekonomik, coğrafi ve siyasî şartlarına göre değişim gösteren bir sanat dalıdır. Bu durumu, Kıbrıs Türk edebiyatında da görmek mümkündür.

Kıbrıs'ın 1878 yılında İngiltere'ye kiralınmasıyla azınlık durumuna düşen Kıbrıs Türkleri, 1974 yılına kadar birçok siyasî olumsuzluklar yaşamış, uzun yıllar Rumların tedhiş hareketlerine direniş göstermiştir. Edebiyatçılar, Kıbrıs Türklerinin yaşadığı bu olumsuz koşulları, bu var olma mücadelesini yakından takip etmiş ve eserleriyle bu mücadeleye katkıda bulunmuşlardır.

Araştırmada, Kıbrıs Türk edebiyatında milliyetçilik fikrinin oluşumu ve bu fikir çerçevesinde öne çıkan ünlü Kıbrıs Türk şair ve yazarı Özker Yaşın'ın "Mücahitler/Kıbrıs'ta Vuruşanlar" ve "Girne'den Yol Bağladık" romanlarındaki yansımalarını tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs Türk Edebiyatı, milliyetçilik, Özker Yaşın, milliyetçi roman

Summary

Literature is a type of art that changes depending on the society's economic, geographic and political conditions. It is possible for this situation to be experienced in Cypriots-Turkish literature also.

Since being colonised by England in 1878 Turkish Cypriots had faced large amount of unfavourable political situations, embraced terrorising activities by Greek-Cypriots up until 1974. Literates have had a close eye on these unfortunate

* Yakın Doğu Üniversitesi/KKTC

circumstances, these battles against existence and contributed to these battles with their works of art.

In this research, we will look into nationalism in Cypriot-Turkish literature and keeping this idea in mind will look into Cypriot-Turkish poet and writer Ozker Yasins “Mucahitler/Kibrista Vuruslanlar” and “Girne’den Yol Bagladik” novels to find reflection.

Keywords: Cypriot-Turkish literature, Nationalism, Ozker Yasin, Nationalist Novel.

Giriş

Milliyetçilik, edebiyatçıları derinden etkilemiş bir akımdır. XIX. yüzyılda başlayıp XX. yüzyılın başında dünyayı saran bu siyasî yapılanma, kuşkusuz halkın yönelimlerini, duygu ve düşüncelerini yakından takip eden aydın ve yazarların da uzak kalamayacakları bir yol izlemiştir. Çalışmamızın konusu olan “Kıbrıs Türk edebiyatında milliyetçiliğin Özker Yaşın’ın romanlarına yansımaları” hususuna girmeden önce, milliyetçi düşüncenin Kıbrıs Türk edebiyatına girmesi ve yayılması bağlamında bir ön değerlendirme yapmakta yarar vardır. Bu noktada “milliyetçilik nedir?”, “Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin oluşumundaki siyasî unsurlar nedir?” ve “Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin Kıbrıs Türk edebiyatındaki yankıları ve gelişimi nasıl olmuştur?” gibi soruları cevaplandırmak gerekir.

Milliyetçilik, birçok düşünür tarafından yorumlanmış, fakat ortak bir kuramsal çerçevede sabit olunamamış bir fenomendir. Her ne kadar, farklı açıklamalar yapılsa da milliyetçiliği, millet kavramından yola çıkarak açıklamak, milliyetçilik hususunda görüşleri ortaya koymak araştırmanın konusunu idrak etmek açısından önem teşkil etmektedir.

Milleti, “*tarihi bir toprağı, ortak mitleri, ve belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğı*”¹ ya da “*bir topluluk oluşturma bilincine sahip, ortak bir kültürü paylaşan açıkça belirlenmiş bir toprak üzerinde yerleşik, ortak bir geçmişe ve gelecek projesine sahip ve kendi kendini yönetme hakkına sahip insan gurubu*”² olarak tanımlarsak, milliyetçilik kavramını, “*bir toprağı, ortak dile, ideallere, değerlere ve geleneklere bağlanmayla ilgili bir duygu ve aynı zamanda bir gurubun onu diğerlerinden farklı kılan sembollerle özdeşleşmesidir*”³ şeklinde bir tanımlamayla ortaya koymak yanlış olmayacaktır. Başka bir ifade ile milliyetçilik, dış güçlere karşı, aynı dili konuşan, dini benimseyen, gelenekten beslenen, romantik beraberliğı de bünyesinde

¹ Anthony, Smith (1999). *Milli Kimlik*, (çev. Bahadır S. Şener), İstanbul: İletişim Yayınları, s.75)

² Evre, Bülent (2004). *Kıbrıs Türk Milliyetçiliğı: Oluşumu ve Gelişimi*, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları, s.7.

³ A.g.e., s.7.

bulunan toplumun bir görünme, güçlü görünme çabasından ileri gelen gizli bir sözleşmedir.

Kıbrıs'ın 1878 yılında İngiltere'ye kiralananmasıyla değişen siyasî yapıyla Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman/Türklerin azınlık konumuna düşmesi ve yüzünü Osmanlıya çevirmesi, milliyetçiliğin temelini oluşturan ve millet olmadaki unsurların (dil, din, ırk v.b.) çekim gücünden kaynaklanmaktadır.

Kıbrıs, 307 yıl Osmanlı egemenliği altında kalmıştır. Bu süre zarfında, küçük isyanlar dışında, ada iyi bir şekilde yönetilir. Adanın 1878 yılında İngilizlere kiralanmasıyla etnik ayrışma baş gösterir. İngilizler, adayı devraldıktan sonra olası bir ayaklanmaya karşı Krallık konseyi emriyle bir 'Yasama Kurulu' kurulmasını emreder, 1882 yılına gelindiğinde, bu kurulun tüzüğünde bir takım değişiklikler yapılır. Bu değişikliklere göre, 'Yasama Kurulu'nda on iki seçilmiş, altı memur üye bulunacaktır. Fakat üye dağılımı nüfusa göre yapılacaktır. Bu bağlamda, üyelerin dokuzu Hristiyan, üçü Müslüman olacaktır.⁴ Bu durum, siyasî olarak Müslüman/Türkleri azınlık haline getirecek, milliyetçi fikrin oluşumuna zemin hazırlayacaktır. Bülent Evre'nin *Kıbrıs Türk Milliyetçiliği* adlı kitabında "Kıbrıs Türk toplumunun Rum nüfusa oranla azınlık konumunda olması ve özellikle ekonomik alandaki ağırlığının yok denecek kadar az olması, Kıbrıslı Türk aydınların içinde yaşadıkları toplumu, Ankara'dan ayrı bir varlık olarak görebilmelerinin önündeki en büyük engeldi."⁵ şeklindeki yorumu, yukarıda belirtilen fikri güçlendirmektedir.

1908 yılında ilân edilen II. Meşrutiyet, 1911 yılında Genç Kalemler dergisinde yayımlanan *Yeni Lisan* makalesi Türk edebiyatında millî edebiyatın, milliyetçi duyuşun miladı olarak kabul edilir.⁶ Türkiye'de meydana gelen bu gelişmeler, Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman/Türkler arasında da coşkuyla karşılanacaktır. Fakat Kıbrıs Türklerindeki milliyetçiliği ve Türklük bilincini asıl ateşleyen olay 30 Ağustos 1922 tarihinde ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bitmesi ve sonrasında 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır. Bu iki durum, Kıbrıs Müslüman/Türkleri arasında coşkuyla karşılanır. Bu tarihten sonra, Osmanlılık, Müslümanlık yanında Türklük kavramı ön planda olacaktır.

Kıbrıs Türkleri, Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Atatürk ilkelerini benimsemişlerdir. Böylece Türkiye'yi anavatan olarak görmüşlerdir. Mustafa Kemal'in de direktifleriyle Kıbrıs'ta açılan konsolosluk ve Türkiye'deki eğitim müfredatının uygulanmaya başlanması, yeni neslin millî değerlerle yetişmesine imkan sağlayacaktır. Türk okullarında, Atatürk ve onun ilkeleri önemli bir yere sahip olacak Türkiye'den gelen Atatürkçü öğretmenlerle millî ruh gençlere aşılanacaktır. Özellikle tarih derslerinde, 1924'e kadar İslam tarihi konuları işlenirken bu tarihten sonra Atatürk ve ulusal mücadele tarihi ön plana çıkacaktır. Farklı bir ifade ile "öğrenci-

⁴ Evre, Bülent (2004). *Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu ve Gelişimi*, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları, s. 31.

⁵ A.g.e., s.65.

⁶ Korkmaz, Ramazan ve diğerleri (2005). *Yeni Türk Edebiyatı*, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 179.

ler Kıbrıs'ın tarihi olarak Türkiye'nin tarihini okuyorlar ve Türkiye'ye anavatan olarak bağlanarak sosyalleşiyorlardı.”⁷

Eğitim alanında bu gelişmeler, edebiyat alanında da gözlemlenmektedir. Kıbrıs Türk edebiyatçıları, estetik, yaklaşım ve tematik olarak Türkiye'deki sanatçıların izinden gideceklerdir. Bu bağlamda, Kıbrıs Türk edebiyatındaki gelişmeler, edebî eğilimler açısından şu başlıklar altında incelenirse, Kıbrıs edebiyatında millî duyusun ne gibi evrelerden geçtiği, 1955-1974 yılları arasında neden ön planda olduğu ve hatta Özker Yaşın'ın eserlerinin oluşumundaki etkenleri anlamak daha kolay olacaktır.

1914 Kuşağı: İslam kimliğinin öne çıkması ve Osmanlı'nın vatan olarak algılanması

Kıbrıs Türk edebiyatının beslendiği kaynak Türkiye'deki edebiyattır. Kıbrıs Türk edebiyatının temsilcileri, adadaki siyasî koşullar nedeniyle Türkiye'deki edebiyatı gecikmeli olarak takip eder. 1914 Kuşağı olarak anılan kuşak, genel itibarıyla Osmanlı edebiyatındaki *batılılaşıma* hareketinin öncülerini takip ederler.⁸

1914 Kuşağı'nın oluşumunda, Kıbrıs'ta da bulunan Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi iki önemli Tanzimat edebiyatı temsilcisinin büyük etkisi vardır. Bu kuşak, 1914 yılında İngilizlerin adayı ilhak ettiğini duyurmasıyla ortaya çıkar. Adanın Osmanlı devletine geri verilmesinin hayal eden aydınlar, bu ilhak duyurusu karşında Osmanlıya bağlılığını göstermek, azınlık konumundaki Müslüman/Türk halkının inancını yüksek tutmak için özellikle Namık Kemal'in *hürriyet* fikrini eserlerinde işlerler. Mehmet Yaşın, bu iki büyük şairin 1914 Kuşağı ve daha sonraki edebî oluşumlardaki etkileri hakkında şunları söyler:

“Ziya Paşa, Kıbrıs'ta bir dizi kültür ve edebiyat etkinliği gerçekleştirecek, daha önce belirtildiği gibi, Lefkoşa'da düzenlediği ‘Ahi Revan Geçitleri’nde, halkın eski tasavvuf ve Tanzimat şiiriyle buluşmasına olanak sağlayacaktı.

Bilindiği gibi, Namık Kemal, meşrutiyeti savunan Batı'ya açık bir düşünür(dü).”⁹

Mehmet Yaşın'ın tespitinin doğruluğunu vurgulamak gerekir. Özellikle Namık Kemal'in 1974 yılına kadar, şiirlerde etkili bir simge olduğu, hatta mitsel bir kahraman olarak algılandığı görülmektedir.

1914 Kuşağı'nın en güçlü temsilcisi Kaytazzâde Nazım'dır. Mevlevî geleneğinden gelen şair, aynı zamanda Jöntürk hareketinden de etkilenmiş bir aydındır. Kıbrıs halkının asimile edilmemesi, dış güçlerce dağıtılmaması için edebî eserlerini meydana getiren Kaytazzâde, Kıbrıs Türk edebiyatında “vatan” temasını kullanan ilk şairdir. Kaytazzade de Namık Kemal gibi Osmanlı'nın modernleşmesi ve varlığının korunması fikrindedir. Bu fikir bağlamında şiir yazar, Larnakalı Mehmet Nazım, Müsevvidzâde Osman Cemal, Mehmed Derviş Efendi, Ahmet Tevfik, Ah-

⁷ Evre, Bülent (2004). *Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu ve Gelişimi*, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları, s. 95.

⁸ Yaşın, Mehmet (2005). *Kıbrıs Şiir Antolojisi*, İstanbul: Adam Yayınları, s. 89.

⁹ A.g.e., s. 89.

met Said Hoca, Nazım Ali İleri v.d., 1914 Kuşağı'nın temsilcileri arasındadır. 1914 Kuşağı'nın şiir dünyası, Müsevvizdâde Osman Cemal'in "Mefâhir-i Milliye Bir Asker Lisânından" adlı şiiriyle örneklenebilir:

"Rahmeyleriz, vicdânlıyız!

Merd-i Hudâ ünvanlıyız!

Mürde değil, biz canlıyız!

Osmanlıyız, Osmanlıyız!

Âlemde biz pek şanslıyız!"¹⁰

Müsevvizdâde, Osmanlıyı, farklı bir ifade ile Osmanlıya mensup olanları pek şanslı görmektedir. Millet fikri henüz edebiyata yansımamıştır. 1914 kuşağını temsil eden diğer şairlerde henüz millet ya da Türklük bilinci oluşmamıştır. Bu bilinç, Atatürk'ün önderliğinde kazanılacak ulusal kurtuluş savaşının bitiminde (1922) kendini gösterecektir. 1914 Kuşağı'nda da Türklük ön plana çıkacak, milliyetçi edebiyatın temeli atılmış olacaktır. Kıbrıs Türk edebiyatında, bu tematik değişimin kaynağının siyasi değişimin edebiyatı yönlendiğini söylemek yerinde bir değerlendirmedir. Öyle ki, 1914 Kuşağı'nın etkilendiği en büyük kaynak olan Namık Kemal'in yerini Türk edebiyatında "Millî Edebiyat"ın öncülerinden Ziya Gökalp alacaktır.

1943 Kuşağı: Türk kimliğinin öne çıkarak Türkiye'nin anavatan olarak görülmesi

Kıbrıs Türk edebiyatında '1943 Kuşağı'nın oluşumunda en büyük etkenin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Kıbrıs Türk halkı tarafından Atatürk ilke ve inkılâpların benimsenmesidir. Bununla birlikte Türkiye'de öne çıkan edebiyatçıların ürettiği milliyetçi eserler, Kıbrıs Türk edebiyatçıları da etkileyecektir.

Kıbrıs'ta Türk milliyetçiliğini tetikleyen önemli bir nokta da, Rumların *enosis* fikridir. Temeli Rigas Ferreos¹¹ adlı bir Rum'a dayanan *enosis* fikri, 1878 tarihin adanın İngilizlere kiralınmasıyla Rumlar tarafından eyleme dönüştürülür. 21 Ekim 1931 tarihinde Kavanin (Yasama Meclisi'nden istifa eden Rum üyelerle beraber 5000 kişilik bir kalabalık Lefkoşa'daki vali konağına gelerek eylem yaparlar ve sonunda vali konağını ateşe verirler. Kıbrıs'a ek kuvvet çağırılır. Rumların İngilizlere karşı çıkardığı bu isyan temelde *enosis* fikrini gerçekleştirmek için yapılan bir eylemdir. Rumların bu başkaldırısı kaygıyla takip eden Kıbrıs Türkleri, Rum saldırılarının kendilerine de yöneleceği kaygısındadır. Nitekim bu kaygıları gerçekleştir. Kıbrıs Türk seçkinleri ve aydınları, Rumların bu saldırgan eylemlerine karşılık, millî birliği korumak ve Kıbrıs Türklerinin haklarını savunmak için 1943 yılında Kıbrıs Türk Azınlığı Kurumu (KATAK)'nu kurarlar.¹² KATAK ile edebiyatta Türklük bilinci daha da yükselir. Özellikle şiir türünde bu bilinç doğrultusunda örneklerin çoğaldığını görürüz.

¹⁰ Yaşın, Mehmet (2005). *Kıbrıs Şiir Antolojisi*, İstanbul: Adam Yayınları, s. 364.

¹¹ Akmaral, Kemal (2004). *Akrıtas Planı ve Kıbrıs*, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, s. 46.

¹² Yaşın, Mehmet (2005). *Kıbrıs Şiir Antolojisi*, İstanbul: Adam Yayınları, s. 94.

Bu noktada Ergenekon Kitap Kulübü’nce hazırlatılan ‘Çığ Seçkisi’ dönemin öne çıkan şair ve yazarlarının Türk kimliği üzerinde yoğunlaşmasına ve tek ses olmasında önemli bir yere sahiptir.¹³ Nazif Süleyman Ebeoğlu, Urkiye Mine Balman, Pembe Marmara, Engin Gönül (Emine Otan), M. İ. Adiloğlu gibi isimler 1943 Kuşağı’nın öne çıkan sanatçılarıdır. 1914 Kuşağı’nda olduğu gibi 1943 Kuşağı’nda da edebî türler arasında şiir türünde verilen eserlerin ağırlıkta olduğunu vurgulamak gerekir.

1943 Kuşağı’da milliyetçi fikri daha iyi kavramak için Nazif Süleyman Ebeoğlu’nun;

*“Halktan gelir kuvvetim, halka gider her yolum
Altaylardan başladı benim ilk zafer yolum
Sarsılmayan bir soyun imanlı çocuğuyum
Cumhuriyetle yeni bir tarih açtı soyum”*

Şeklinde yazdığı hamasi üslûplu dörtlük, Türk soyunu övmekte ve Türkiye Cumhuriyeti’ni benimsediğini göstermektedir. Türkçeyi özenle kullanan, akıcı ve sade bir üslûpla şiir yazan Urkiye Mine Balman “Hasret” şiirinde ise,

*“Yandım vatan aşkıyla fakat yine şaşarım,
Tutuşmuş alev yüzüme su veren yok.
Bazen içerim coşarım nehir gibi taşarım
Fakat beni avutan, sesimi dinleyen yok.*

*Çocuk rüyalarımda odur en güzel diyar,
Ona küçük kuşlarla her gün selam yollarım.
Odur hayallerimde en büyük, en kutlu yâr
Fakat gidemiyorum kapalıdır yollarım.”¹⁴*

diyerek anavatan olarak gördüğü Türkiye’ye olan özlemini dile getirir. Türkiye, vatan olarak algılanmakta, vatandan uzak olmanın derin bir özlem bıraktığı görülmektedir. Balman’ın şiirlerine romantik duyuş hâkimdir. Yukarıda verilen her iki şiir, 1943 Kuşağı’nın fikri ve tematik yönelimlerine örnek teşkil etmektedir. Bu kuşağa bağlı diğer şairlerin de eserlerini aynı romantik duyuşla yazdıklarını söylemek mümkündür. Bu dönemde roman ve öykü türlerinde verilmiş eser pek azdır. Bunun sebebi, millî duyuşun şiir türüyle geniş kitlelere yayılmasının kolay, hızlı ve etkili olmasıdır. Bu yüzden millî duygu, genellikle şiir yoluyla halka aşılmiştir.

1955-1974: Milliyetçi edebiyat

Milliyetçi edebiyat, Kıbrıs Türk modern edebiyatının içinde, Kıbrıs’taki siyasî gelişmeler neticesinde ortaya çıkan bir dönemi işaret eder. Kıbrıs Türk milliyetçiliğin bu tarihler arasında üst seviyede olmasının kaynağı olarak Rumların yeniden *enosis* isteğiyle eylemlere başlamasıdır. 1950 tarihinde Birleşmiş Milletlere *enosis* için başvuran Rum lider Makarios ve aynı tarihlerde *enosisi* dillendiren ‘Megali

¹³ *Türk Dünyası Edebiyatı C.IX* (2007). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 122.

¹⁴ Yaşın, Mehmet (2005). *Kıbrıs Şiir Antolojisi*, İstanbul: Adam Yayınları, s. 390.

İdea'nın mimarı Yunanistan başbakanı Venizelos'un siyasî yaptırımları, Kıbrıs'ta yaşayan iki toplumun ayrışmasına neden olacaktır.¹⁵

Kıbrıs Türk liderler, 27 Kasım 1957'de TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı) kurarak Rumların *enosis* fikirlerine karşılık, *taksim* fikrinin ortaya atarlar.¹⁶

Kıbrıslı Türklerin, farklı bir ifade ile TMT'nin *enosis*'e karşı yaptıkları ilk eylem, İngiliz hükümetinin sert müdahalesiyle kanlı biter. 27-28 Ocak olayları olarak tarihe geçen bu olay sonucunda, 7 Türk'ün ölmesi, 100'e yakınının da yaralanması, Kıbrıs Türklerinin var oluş mücadelesinin başlamasına neden olacaktır. Kemal Akmaral, 27-28 olaylarının sonucunu şu şekilde değerlendirmektedir:

“1. Kıbrıs Türklerinin *Enosis*'e kesinlikle karşı olduklarının, bu uğurda gerekirse canlarını verebileceklerinin İngiliz yönetimine, Kıbrıs Rum ve Yunan liderliklerine kanıtlamıştır.

2. Kıbrıs Türklerinin *Enosis*'e karşı kendi haklarını, çıkarlarını ve güvenliklerini koruyan bir çözüm olarak *taksimi* benimsediklerini açıkça ortaya koymuşlardır.

3. Kıbrıs Türklerinin kesinlikle sömürge yönetimine karşı olduğu ve anti-empyrist bir öz taşıdığına herkese kanıtlanması.”¹⁷

Bu üç madde, Kıbrıs Türklerinin azınlık olduklarını reddettiklerini ve bir var oluş mücadelesi içine gireceklerinin sinyalini verir. Elbette Kıbrıs Türk edebiyatçıları da bu milli direniş karşısında duyarsız kalmayacaklar, 1955-1960 ve 1963-1974 tarihleri arasında edebiyat eserlerinde birçok milliyetçi eser verilecektir. Bu dönemde, başta Özker Yaşın olmak üzere, Mustafa İzzet Adiloğlu, Rauf R. Denктаş, Orbay Deliceirmak, Osman Türkay, Oğuz Kusetoğlu, Ahmet Tolgay, Bener Hakkı Hakeri ve bu dönemde aktif olan birçok şair ve yazar, milliyetçi eserler ortaya koyarlar. Bu şairler arasında özellikle Özker Yaşın'ın şiir, tiyatro ve roman alanında verdiği eserler, ona millî şair unvanını kazandıracaktır. 1914 Kuşağı'ndan milliyetçi kuşağa kadar eserlerin çoğunluk şiir türünde yazıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü milliyetçiliğin aşılmasında en etkili tür şiirdir. Bunu Kıbrıs Türk edebiyatında da görmek mümkündür. Edebiyatçıları, 1955-1960, 1963-1974 yılları arasındaki olumsuz gelişmeleri en çok şiir yoluyla aktarmışlar ve milliyetçiliği yine bu yolla ateşlemişlerdir. Fakat dönemin şartlarını, insanların sosyo-ekonomik koşulları ve siyasî gelişmelerini geleceğe taşımak, Kıbrıs Türk gençlerini geçmişteki olumsuzluklardan haberdar etmek için şiir yetersiz kalmakta ve uzun anlatıma dayalı roman türünün işlevi ön plana çıkmaktadır. Şiir alanında verdiği birçok eserde Kıbrıs, milliyetçilik, Türklük gibi konuları işleyen Özker Yaşın'ın *Mücahitler/Kıbrıs'ta Vuruşanlar* (1970) ve *Girne'den Yol Bağladık* (1976) adlı romanlarıyla da bu konuları işlediği görülmektedir. Bu iki roman, çalışmamızın

¹⁵ Özmen, Süleyman (2005). *Avrasya'nın Kırılma Noktası: Kıbrıs*, İstanbul: IQ Kültür-sanat Yayınları, s. 222.

¹⁶ A.g.e., s. 234.

¹⁷ Akmaral, Kemal (2004). *Akrıtas Plânı ve Kıbrıs*, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, s. 101-102.

konusu olarak farklı bir değere sahiptir. Bu bağlamda, Kıbrıs Türk edebiyatında milliyetçiliğin Özker Yaşın'ın romanlarındaki yansımalarını örneklerle şu şekilde gösterebiliriz:

Mücahitler/ Kıbrıs'ta Vuruşanlar

Özker Yaşın'ın roman türünde yazdığı ikinci eser olan *Kıbrıs'ta Vuruşanlar*, 1974 yılında Varlık Yayınlarından çıkmıştır. Özker Yaşın, bu romanını önce *Mücahitler* adıyla 1970 yılında bastırması, fakat ikinci baskısında adını *Kıbrıs'ta Vuruşanlar* olarak değiştirmiştir (1974). Roman, dört ana bölüm ve Romen rakamlarıyla belirtilmiş alt bölümlerden oluşmaktadır. Roman, “1963 yılının kanlı Noel’inden başlayıp 1964 yılının 8-9 Ağustos tarihlerinde Türk jet uçaklarının Erenköy’ü bombalaması ve şehit olan hava yüzbaşısı Cengiz Topel’in naşının Lefkoşa’dan Türkiye’ye gönderilmesine kadar geçen bölümü aktarır.”¹⁸ Özker Yaşın, bu romanıyla 1963 yılında Kıbrıs Türklerinin çektiği acı ve sıkıntıları roman türünde aktaran ilk kişidir.

Özker Yaşın, *Mücahitler/Kıbrıs'ta Vuruşanlar* romanıyla Rumların *enosis* fikriyle başlattığı ırkçı saldırılarda Kıbrıs Türk halkının yaşadığı olumsuzlukları gerçekçi bir anlatım ile aktarmıştır. Günlük türünün de imkânlarından yararlanan yazar, Kıbrıs Türk halkının millî birliğine vurgu yapar. Rumların yaptığı bütün saldırılara karşı, Kıbrıs Türkünün kenetlendiğini, çekilen maddî ve manevî sıkıntılara, kaybedilen hayatlara ve bırakılıp giden yerleşim yerlerine karşı var olma mücadelesi yürüttüklerini çarpıcı örneklerle işler.

Mücahitler/Kıbrıs'ta Vuruşanlar romanının başkışisi, Halil isimli milliyetçi bir öğretmendir. TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı) üyesi olan Halil, idealize edilen bir tiptir. Kıbrıslı Türklerin Rum saldırılarına karşı direnişinde kendi menfaatlerini hiçe sayarak mücadele eden ve halkı bu mücadelede direnmeye zorlayan bir kahraman tipidir. Romanda olumsuz yanları bulunmayan Halil, bütün kahraman tiplerinde olduğu gibi gücün simgesidir. Psikik yönden zayıf anlar yaşasa da, umudunu kaybetmeyen ve liderlik yapan bir kişidir. Sosyal yönü güçlü olan Halil, halkla iç içe, yardımsever, yol göstericidir. Özker Yaşın'ın Halil gibi idealize bir tip yaratmasındaki amaç, dönemin şartlarıyla ilgilidir. Rum EOKA'cılarının saldırılarına karşı gerek silah, gerekse asker olarak yetersiz olan Kıbrıslı Türklerin direnmek, yok olmamak için birliğe ihtiyaçları vardır. Başkışı Halil, halkın bütün olumsuzluklara rağmen ayakta durmasını sağlayan, zayıflayan millî duyguyu güçlendirmek için umut aşılayan, psikik olarak onları rahatlatan bir kişi olarak romanda yer alır:

“Korkma sen! Bu günler geçecek... Her şey düzelecek.”¹⁹

“«Sen bir gazisin Ramadan, » dedim. «Savaşta bir kolunu kaybettin. Üzülme sakın. İlerde bu kesik kol ile gurur duyacaksın. Sana madalya verecekler...»”²⁰

¹⁸ Yaşın, Özker (2004). *Nevzat ve Ben*, İstanbul: Yeşilada Yayınları, s. 220.

¹⁹ Yaşın, Özker (1974). *Kıbrıs'ta Vuruşanlar*, İstanbul: Varlık Yayınları, s. 34.

²⁰ A.g.e., s. 71.

Alıntılarda da görüleceği üzere, cümleler kesinlik ifade etmektedir. Başkışı Halil, buna benzer sözleri umudunu yitirmek üzere olan insanlara birçok defa söyler. Bu tür konuşmalarla halkı psişik yönden rahatlatır ve millî duygu aşılır.

Özker Yaşın, kişiler dışında, gerçekçi anlatımıyla da milliyetçi duyguların ateşlenmesini sağlar. 1963 kanlı Noel’inde başlayan olaylarla tırmanan çatışma ortamını, Rumların Türklere yaptıklarını, çarpıcı betimlemelerle aktaran Yaşın, okurda büyük bir etki sağlar:

“Dr. Ayhan bir ara sustu. Sonra devam etti.

«Hükûmetin Kanunî Kuvveti imişler!... Hükûmetin Kanunî Kuvevetleri evlerinde oturan kadın, çocuk, ihtiyar, hiç suçu olmayan insanları toplayarak götürüyor. Küçük Kaymaklı’dan bu şekilde alınıp götürülmüş on altı yaşında bir kız getirdiler hastaneye. Durumu anlatılmaz derecede berbattı.»

«İrzina mı geçmişlerdi?»

«Evet. Belki yirmi kişi üzerinden geçmiş. Bekâreti korkunç bir yara haline gelmişti. Kurtarmamız mümkün olmadı.»

«Alçak herifler.»²¹

Rum EOKA’cılarının yaptığı bu insanlık dışı eylemler, romanın sonuna kadar aktarılmaktadır. Tarih kitaplarında “Kumsal baskını” olarak anılan ve belleklerden izi çıkmayan anlatılarla insanı günümüzde de dehşete düşüren bu olay, Özker Yaşın tarafından da aktarılır:

“Terzinin gözleri buğulanmıştı. Sanki o dehşetli geceyi tekrar yaşar gibi idi. Boğuk bir sesle:

«Görmeliydiniz Halil Bey kardeşim» dedi. Görmeli ve sokaktaki o çocuk çığlıklarını, o haykırışları duymalıydınız. Benim gibi silâhsız ve çaresiz kalmalıydınız çok korkunç şey bu! Erdoğan dayanamayıp ekmek bıçağını kapmış... Sabah yolun ortasındaki ölüsünün başına ilk ben gittim. Göğsü kurşunla delik deşikti. Ama elindeki ekmek bıçağını sıkı sıkıya tutuyordu. Vuracaktı gibi...”

Romandan alıntılanan bu metinde de Kıbrıs Türklerin ölüm pahasına direndikleri aktarılmaktadır. Erdoğan adlı kişinin EOKA’cılarının yaptıklarına dayanamayarak ekmek bıçağıyla silahlı Rumlara saldırması, sonunda öleceğini bilmesine karşın üzerlerine yürümesi, milliyetçilik fikriyle yoğunlaşan duyguyu tetiklemektedir. Yazarın gerçekçi anlatımı ve etkileyici örneklerle aktardığı olaylar, romanın Kıbrıs Türklerinin var oluş mücadelesi ve bu mücadele sırasında yaşananları geleceğe taşıması bakımından da önemlidir.

Özker Yaşın, 1963 yılının Aralık ayından başlayarak 1964 yılının ağustos ayına kadar Kıbrıs’taki tedhiş faaliyetlerini aktardığı *Mücahitler/Kıbrıs’ta Vuruşanlar* romanında, günlük türünün imkânlarını kullanarak önemli gelişmelerin olduğu tarihleri ve yaşanan olayları aktarır. Yazar, gazete ve haber ajanslarından yapılan alıntılar da kullanarak 1963-1964 yıllarında yaşanan olayları bir “belgesel” yorumla okurlarına sunar. TMT gibi gizli bir direniş örgütünün işleyişi, Kıbrıs Türk hal-

²¹ Ag.e., s. 22.

kının savunması için yaptığı faaliyetleri hakkında da bilgi aldığımız romanda, millî değerlerin ön planda tutulduğunu, bilinçli bir milliyetçiliğin oluştuğunu görmekteyiz.

Girne'den Yol Bağladık

Özker Yaşın'ın roman türünde yazdığı üçüncü romanı olan *Girne'den Yol Bağladık*, 15 Kasım 1974 - 19 Haziran 1975 tarihleri arasında kaleme alınır ve 1976 yılında İtimat Kitabevi tarafınca yayımlanır. Roman, sekiz ana bölüm ve elli üç yardımcı bölümden oluşur. Bir pazartesi sabahı başlayan roman bir hafta sonra pazartesi sabahı biter. Ana bölümler gün adlarıyla başlandırılır.

Girne'den Yol Bağladık romanı, *Kıbrıs'ta Vuruşanlar* romanının devamı niteliğindedir. Özker Yaşın, Kıbrıs'ta yaşanan ve geriye dönüşlerle on yılı kapsayan bu romanında, siyasi, sosyal ve tarihsel olayları ele alır ve değerlendirmelerde bulunur. Roman, iki toplum arasındaki huzursuzlukları ve bu huzursuzluklardan doğan savaşı anlatır. Başka bir ifade ile roman, 20 Temmuz 1974 barış harekâtının gerçekleşmesindeki nedenleri ve savaş sonrasındaki taksim sürecini ortaya koymaktadır.

Romanın ana teması savaştır. Fakat yazar, romanın başkişisi olarak yarattığı Oktay ve aktardığı gerçek olaylarla milliyetçilik fikrini de ortaya koymaktadır. Başkişi Oktay, *Mücahitler/Kıbrıs'ta Vuruşanlar* romanının başkişisi Halil gibi dürüst, milliyetçi, halkının sorunlarına duyarlı bir mücahittir.

Özker Yaşın, Oktay adlı kişiyle Kıbrıs Türklerinin topraklarını Rumlara satmalarına karşı milliyetçi bir duruş ortaya koymaktadır:

“Kıbrıs Türk Yönetimi Rumlara mal satmayı yasaklamıştı. Rumlara mal satan Türkler hapis veya para cezalarına çarptırılıyordu. Bu yasaklama yazık ki gerektiği şekilde etkili olamamıştı.

Son zamanlarda bir takım aracılar türemişti. Aracılar satış işlemlerini çeşitli oyunlarla yasalara uyduruyorlar, yine Türk toprakları Rumlara satılıyor ve birçok Türk ailesi İngiltere'ye, Avustralya'ya, Kanada'ya göç ediyordu. Özellikle son yıllarda artmıştı bu ada dışına göçler.

Rum yönetimi Türklerin dış ülkelere gitmesini kolaylaştırmak için elinden geleni gösteriyor. Avustralya'ya gidecekler için Rum seyahat acenteleri kredi ile bilet veriyorlardı. Rum memurlar, göç edecek Türklerin pasaport işlemlerini mümkün olan çabuklukla yapıyorlardı. Ada Türkleri eriyor, tükeniyordu yavaş yavaş...”²²

Oktay, babası öldükten sonra annesinin İngiltere'ye göç etme teklifini reddeder. Annesi kocasının ölümünden kısa bir süre sonra İngiltere'ye kardeşinin yanına göç eder. Fakat Rum tarafında kalan topraklarının satmak için sürekli oğlu Oktay'ı sıkıştırır. Çektikleri sefaletin yettiğini, artık kendilerinin de rahat bir hayata kavuşmalarını söyler. Oktay ise hiçbir koşulda topraklarını Rum'a satmayacağını vurgular. Yazar, Oktay'a yüklediği bu görev ile halkın Rumlar karşısında çözülmemeleri, topraklarını terk etmemeleri için millî duygu aşılar.

²² Yaşın, Özker (1976). *Girne'den Yol Bağladık*, İstanbul: İtimat Yayınları, s. 52.

Romanda milliyetçiliği öne çıkaran bir diğer unsur da Yasemin Kumral'ın seslendirdiği “Girne'den Yol Bağladık Anadolu'ya” adlı şarkıdır. Romanın genelinde duyulan bu şarkı, millî duyguyu güçlendirmektedir:

*“İrkimin Akdeniz’de bir sevinci var
Yurdumun Mersin’den öte bir devamı var
Girne’den yol Bağladık Anadolu’ya
Şanlı ordumun Kıbrıs’ta bir zaferi var*

*Dost musun düşman mısın al şu dersini
Yoksa bildirmek kolay sana haddini
Bir İzmir, bir 9 Eylül işte örneği
20 Temmuz sabahı gördün halini*

*Ordusuyla milletiyle bir bütünüz biz
Vatan için göz kırpmadan can verimiz biz
Tarihimde her sayfa zaferle dolu
Barış için savaşan büyük Türküz biz*

*Yurdumun her parçası canımdan kıymetli
Ölürüm de vermem onun bir zerresini
Canla aldık kanla aldık her bir yerini
Şükür tanrım sana, gösterdin bu günleri”²³*

Şarkının sözlerinde yer alan “zafer, ordu, millet, Türk, can vermek” gibi kelime ve kelime grupları milliyetçilik duygularını öne çıkarmaktadır. Bu şarkı her çalındığında, Kıbrıs Türklerinin eşlik etmeleri ve Türkiye’ye olan bağlılıklarını dile getirmeleri; genel olarak Türk milliyetçiliğinin Özker Yaşın’ın romanlarındaki yansımalarıdır.

Kıbrıs Türk milliyetçiliği, özünde Türkiye’ye bağlı Türk milliyetçiliğidir. Kıbrıs Türkleri, anavatanlarından koparılmış ve özgürlükleri elinden alınmıştır. Kıbrıs Türklerinin beklentisi, soydaşlarının onlara yardım etmesidir. Her iki romanda da bu beklentiyi görmek mümkündür. 1963-1974 yılları arasında bu beklenti üst seviyededir. Öyle ki, Mehmetçiğin Kıbrıs’a çıkarma yapması büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Romanda:

“Meserya düzlüğünde güneş altın bir top gibi yükselirken yıllardan beri beklediklerimiz, Mehmetçikler, mavi gök tarlası içinde açılmış beyaz papatyalar gibi iniyorlardı toprağa. Anlatılmaz bir heyecan sarmıştı vücudumu. Yıllarca özlemine çektiğimiz o mutlu sabah gelmişti sonunda...”

(...) Gözlerim yaş dolmuştu. Bu görkemli görüntüyü, gökten inen Mehmetçiklerle seyreden diğer Mücahit arkadaşlarıma baktım. Ağlıyordu hepsi de...”²⁴

²³ Yaşın, Özker (1976). *Girne'den Yol Bağladık*, İstanbul: İtimat Yayınları, s. 56.

²⁴ Yaşın, Özker (1976). *Girne'den Yol Bağladık*, İstanbul: İtimat Yayınları, s. 95-96.

20 Temmuz 1974 sabahı Kıbrıs Türkleri yıllardır bekledikleri yardıma kavuşmuşlardır. Bu durum, uzun yıllar Rumların tedhiş hareketlerine direnmiş, Türklüğü korumak için mücadele vermiş Kıbrıs Türklerini sevince boğmuştur. Özker Yaşın, bu durumu aktararak Kıbrıs Türklerinin içindeki milliyetçi düşüncüyü, vatan özlemini çarpıcı şekilde dile getirmiştir. Özker Yaşın, millî duyguyu işlediği şiirlerinin yanında, roman türünde de kitleleri etkilemeyi başarmıştır. Metin Turan, Özker Yaşın'ın milliyetçi iki romanı için; “*meydanlarda seslendirilebilmesi, yığınları ajite etmek bakımından şiirin yüklendiği işlev başka bir boyut taşıyor olmasına karşın, Kıbrıs Türk romanı, Örneğin Özker Yaşın'ın 1970'lerin hemen ortasında yayımlanan Kıbrıs'ta Vuruşanlar, Girne'den Yol Bağladık romanlarının hafızalarda yaratmış olduğu millî uyanış, bu türün Kıbrıs toplumu ve coğrafyası bakımından taşıdığı anlamı daha da bir ayrıcalıklı kılmaktadır.*”²⁵ Şiirin insan kitleleri üzerindeki etkisi büyüktür. Fakat bir dönemi; dönem içinde yaşanan sorunları, sosyo-ekonomik ve kültürel yapıdaki değişimleri ortaya koyması bakımından, şiir türünün olanakları çerçevesinde aktarılması mümkün değildir. Roman türü ise, dönemin gerçeklerini aktarmak için biçilmiş kaftandır. Özker Yaşın, roman türünü kullanarak Kıbrıs Türk halkının var oluş mücadelesini gerçek olaylardan örnekler vererek ve kişilerini dönemin psikik kaygılarıyla işleyerek 1963-1974 tarihleri arasındaki dönemi ve bu dönem içerisindeki milliyetçi duyusu etkileyici bir üslupla aktarmayı bilmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak Kıbrıs Türk edebiyatı, millî mücadele ile şekillenmiş, Türk milliyetçiliğinin ön plana çıkarıldığı bir edebiyattır. Özellikle, şiir alanında boy gösteren Kıbrıs Türk edebiyatı, roman ve anı türlerinde de birçok eseri bünyesinde barındırmaktadır.

Kıbrıs Türk edebiyatının tanınmasında, Özker Yaşın'ın büyük bir katkısı vardır. Özker Yaşın, şiir, roman, tiyatro ve anı türlerinde verdiği eserlerle Kıbrıs Türk halkının sorunlarını, duygu ve düşüncelerini eserleriyle dünyaya duyurmaya çalışmıştır. Özellikle Kıbrıs Türk halkının var olma mücadelesini işlediği eserleriyle milliyetçilik fikrini ön plana çıkaran Yaşın, halkı tarafından millî şair unvanıyla onure edilmiştir. *Mücahitler/Kıbrıs'ta Vuruşanlar ve Girne'den Yol Bağladık* romanlarıyla dönemin çatışma ortamını, Rumların *enosis* eylemlerini, bu eylemlerden muzdarip Kıbrıs Türk halkını, coğrafi, siyasî ve sosyoloji gibi kaynaklardan da yararlanarak bir aydın duyarlılığıyla ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Akmaral, Kemal (2004). *Akritas Planı ve Kıbrıs*, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları

Anthony, Smith (1999). *Millî Kimlik*, (çev. Bahadır S. Şener), İstanbul: İletişim Yayınları.

²⁵ Turan, Metin (2009). *Kıbrıs Türk Romanı'nda TMT Olgusu*, KKTC: Kıbrıs Türk mücadelesi ve bu mücadelede TMT'nin Yeri uluslar arası sempozyum bildirisi, s. 232.

Evre, Bülent (2004). *Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu ve Gelişimi*, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.

Korkmaz, Ramazan ve diğerleri (2005). *Yeni Türk Edebiyatı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Özmen, Süleyman (2005). *Avrasya'nın Kırılma Noktası: Kıbrıs*, İstanbul: IQ Kültür-sanat Yayınları

Samani, Meltem Onurkan (1999). *Kıbrıs Türk Milliyetçiliği*, İstanbul: Bayrak Matbaası.

Turan, Metin (2009). *Kıbrıs Türk Romanı'nda TMT Olgusu*, KKTC: Kıbrıs Türk mücadelesi ve bu mücadelede TMT'nin Yeri uluslar arası sempozyumu bildiri

Türk Dünyası Edebiyatı C.IX (2007). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Yaşın, Mehmet (2005). *Kıbrıs Şiir Antolojisi*, İstanbul: Adam Yayınları.

Yaşın, Özker (2004). *Nevzat ve Ben*, İstanbul: Yeşilada Yayınlar.

Yaşın, Özker (1974). *Kıbrıs'ta Vuruşanlar*, İstanbul: Varlık Yayınları.

Yaşın, Özker (1976). *Girne'den Yol Bağladık*, İstanbul: İtimat Yayınları.

ARCHAEOLOGICAL STUDIES IN THE ANCIENT CEMETERY OF THE IRAN AGE TOUKAMJAN

TOKAMCAN ESKİ MEZARLIĞINDA DEMİR ÇAĞINI ANLATAN ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В КУРГАНЕ «ТОКАМДЖАН», ПРОЛИВАЮЩИЕ СВЕТ НА ЖЕЛЕЗНЫЙ ВЕК

Vali JAHANI*

Özet

Makalede; İran'ın Gilan Eyaletine bağlı ve Hazar Denizinin güney-batı bölgesinde bulunan Reştin şehrinin 150 km. kuzeyinde bulunan Tokamcan'da yapılan arkeolojik kazıntılar anlatılmaktadır. Tokamcan'ın eski mezarlığında yapılan kazılardan çıkan buluntulardan Demir Çağına ait önemli bilgiler elde edilmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısında; Marlik, Geytorieh, Korvin, Cemşidabad, Varamin, Pişva, Mercan'da yapılan kazılar sonunda elde edilen bulgular ile 20. yüzyılın birinci yarısında Talesde Toul'dan açığa çıkan buluntuların mukayeseleri yapıldığında çok benzer özellikler ortaya çıkıyor. Rudsar'da bulunanlar da bu bölgenin Demir Çağı'nda önemli uygarlıkların merkezi olduğunu doğruluyor.

Anahtar kelimeler: Gilan eyaleti, Tokamcan, Demir Çağı, Mezarlık

Abstract

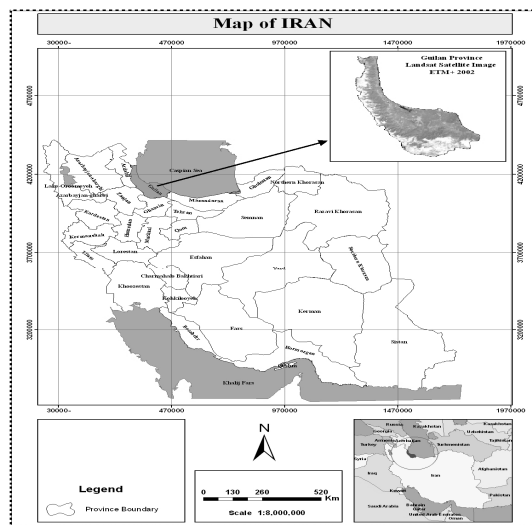
This paper contains a report of the newly-discovered Iron Age cemetery of Toukamjan located about 150 km to the east of Rasht in the Gilan Province, at the southwestern zone of the Caspian Sea.

The finds from sites are comparable to the assemblages found in Marlik, Gheytarieh, Khorvin, Jamshid Abad, Pishva in Varamin, Mariyan, Toul in Talesh which chronologically fall within late second half of 2nd mill. BC to the first half of 1st Mill. BC.

The existence of this cemetery, in addition to the others in the Roudsar, emphasizes that the region flourished during the Iron Age period.

Key words: Gilan Province, Toukamjan, cemetery, Iron Age, in the first century BC.

* P H D student at the Akademiy/AZERBAIJAN

Location map of Gilan in Iran on the map

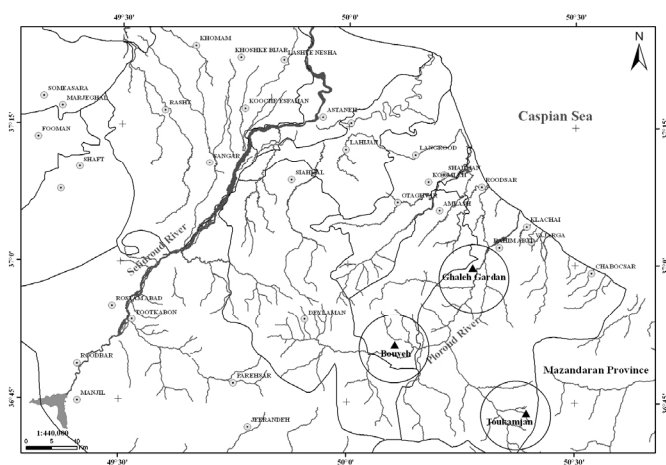
Guilan province is situated at the western-south shores of the Kaspian sea,north of Iran ,being restricted from the south by the Alborz mountain range from the rest of the country.This range causes compression of cloudds and prevent them from being able to go southwardly giving rise to heavy waterfurivers to provide most beautiful country-wide landscapes. Irain falls,high moistures and formation of dense forests as

Toukamajan is a village of upper eshkevar , from the district of Rahim Abad , at about 60Km from Roudsar capital- city.It is at 45Km distance from Rahim Abad itself.

It's population is just about 46 (consisting 17 families) . It's access is provided through the road of Rahim Abad to Garmabddasht village , after passing the villages of orkam and Baltarak , to reach the village of Toukamajan.

At a 500m distance from the western side of the village , there exist various rivers to be used for local gardenings as well as agricultural watering.

The mountainous village of Tukamajan is a very important Archaeological site with great potentialities . Husbandary and gardening is the most common job of the local people.

Ancient cemetery location on the map Torkamjan Plroud River

An Antecedent of Archaeological activities at Tukamajan

Following a number of Non- scientific and scatterred survays in ancient cemeteries of Tukamjan ,the author visited the site at 2003 and provided a report to be delivered Iron cultural Heritage Organization (G.C.H.T.O.),after which it was inscribed as a national site under No..... A second visit at2009 was needed for compiling aproposed excavation program in Tukamjan cemeteryit was found tate that a number of tombs have been destroyed by illegal excavation Then a permition was needed from G.C.H.T.O. for a survey on the objects found in those tombs;the out come of which to be presented bellow.

Toukamjan It is an extended cemetery with a norther_southern orientation at an approximate 500m distance from the village of Chakol and west of village of Toukamjan ,at the steep slope of the mountain ?.The lowest and the highest of the cemetery are about 1850 and 2050m respectively. It is located in a cool area and is know locally as Toukuamjan ,Khardasht,and Chakol,but here it is called the same as it's official name as Toukamjan.

Variety of tombs in the cemetery

Three kinds of tombs can be identified according to our scientific survey, accepting the existence of numeruouse illegal excavations:

- 1.Tombs whit laid out cut stones;
- 2.Simple holed tombs.
- 3.Megalitic tombs.

The first category is it self divided to 2 kinds:

- 1.1.Tombs with 4 stone-walls;
- 1.2.Tombs with stoned width side and natural soil in the long side.

Explanations of the two kinds:

1.1. These tombs have 4 stone walls consisting of huge rocks arranged regularly over each other without any mortar. The arrangement is wide and large, and pieces are being inclined and also thrust over each other in the upper section of the tomb. Some of the tombs have such stone arrangement structure as the observer thinks them as mud-brick laid out.

The tombs are in general covered by two huge-flat stones. Dimensions of a tomb vary from 108x65x60 cm to 220x97x108 cm. These tombs were generally used for the burial of a single body. Later burials had also occurred in some tombs with an increase in the size of the tomb, as well as increase in number of bodies. The shape of the tomb depended on the social position of the dead as number of buried bodies.

Similar tombs of these types have been discovered and surveyed in many ancient sites of Gilan, in both east and west of Sefidrud river, namely in such areas as Aghevar, Maryan, Daylaman, Amlash, Amarlow, Eshkavar, Ghalakhouti, Marlik, Jamshedahbad, Sharan, Khlouras, Joban, Khafaristan, Vaskh, Sherchak

Which mostly belong to Iron age. Objects of these sites are now in Rasht museum as well as Iron national museum in Tehran.

2.1. Toukamjan's tombs are similar to ((room-tombs)) and their single difference with the first type is the use of tomb's soil instead of stone in their long side. This kind of tomb is usually very rare.

The second category are simple hole tombs including an elliptic burial basin. The tomb was filled with soft soil after the burial and was also filled with gifts and objects dedicated to the dead at last the tomb's level was flattened. These tombs are among the poorest ones from the quality and quantity of buried objects point of view in Toukamjan Iron age tombs. These types of tombs usually have the same size as the size of body and are even coordinated with the body's state of insertion in the tomb. Holed tombs don't belong to some specific sites and are in fact discovered in various sites in the country such as (Esmaelabad, Siyalk, Hesar, Hasanlou, Ghaytareh, Pishvayvamin, Toraghtapeh, Shadad, Kgorvin in Gilan and in other places in Iran.

Stone laid tombs

As their name suggest, these refer to kind of tombs provided by putting a number of rock pieces over the tomb just for its identification. Like simple hole tomb, these also lack any Architectural feature what so ever; namely, just by using the soil, and after putting the body in the tomb, they filled it by soft soil. After the end of burial service, a number of rock pieces were put on the tomb quite irregularly and just for it to be recognizable. These are very rarely observed among ancient tombs.

It seems the burial orientations in Tokamjan cemetery were depended on the sun_light;s direction, as most bodies were buried in a west_to_east direction. Discoveed objects with the tombs are mostly Iron, bronze or carnelian objects as well as Gypsum Necklace. Some of them has religious uses and the others are related to daily life or having a use for hunting ,ornamentation and war. Pottery wares put in the tombs in clued cup,jar,vase and dish which had been dedicated to the time of funeral Bronze objects include dagger , arrow heads, bracelets and Necklaces.

Concluding remarks

Vaious Archaeological surveys in ancient caves of Gilan,date back the antecedent of human settle in the province to paleolithic era;while most of the objects found there belong to Iron age(kiduny Bay ,2007,8

In spite of numerous illegal excavations in the, Toukmjan cemeteries , the sites were surveyed in an emergency manner giving rise to the discovery of a number of bronze and pottery objects, enabling us to compare them with other sites of Iron age.

Objects found in Toukamajan were pottery wares with <<gutte_like>> pipes and deep and voluminous bodies his means that liquid dis placements had main applications in daily life and therefore , the sustenance of he people were husbandary.

Abundance of paintless potteries as will as population increase at Iron_I and early Iron_II age in the south wertern areas of Kaspian sea, are among the first reasons to be referred o by most Archaeologists in Gilan . Also by accepting the delay of Iran entrance to this area and the domination of bronze in building devices and other materials, as can be seen in the objects of these three cemeteries, one can provide a basis for a comparative analysis of these sites wih those of other Iran age sites and being able to fix their date .

Gray and black pottery objects with <<gutter_like>> pipes, as well as painted and arnamentetion_ carved vessels are comparable to those found in Marlik, Qeytariyeh, Khorvin, Djamshisd_abad, Pishva (of Varamin), Maryan and Tul (of talesh) and are being dated oughly as the same period o time as them. Metal object are mostly Bronze and include dager ,plats and arrow_heads. Personal adornements of gold and silver are also begin found consisting bracelets ,Necklaces ,coins,beads;a sample of which also contains an impression of crescent at joining point of the handle.This is a common specification of the objects found in the north of the country ;such as ragers found at Amlash ,marlik,kelar_dash,as well as else where such as Talesh and Lorestan.

Our general reasonings are enumerated as follows:

1.Strict similarities between potteries Tukamjan cemeteries with objects found from such sites as Ghala_Kuti, Deilaman , Hasani_Mahalleh and Lamah_Zamin.Dting of these sites through carbon_14 method is about Iron_I.

2.as for the shope of the tombs,simple hole_likeand stone laid ones of the Iron age,be long to oldest tombs in Gilan.

3.Gray potteries with short pipes at the neck and with spherical or cilydrical bodies ,are among the earliest vessels havinga pipe,comparable with samples found at sialk (A) and Djamshid_abad which are the oldes vessels of the Iron age.

4.Potteries of these cemeteries are divided to four groups according to their decorations; namely decarations of the kinds of engrsd ved, udded, hotted and relived , with their Geometric designs as parallel or horizo ntal lines as well as creccents which also belong to Iran age decorations.

5.potteries are principally gray, red and brown and even a single case of pure buff pottery has not been observed. As the coulors of all potteries are comparable to those of jamshidabad , his cemetery no doubt belongs to Iran_I age. burials also belong to the same period .

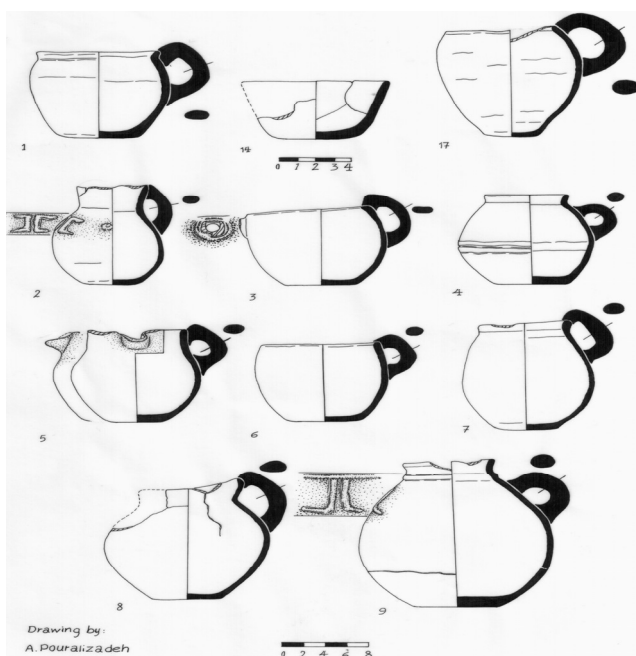
6.Most of the potteries are hand_made with variety of added decorations (Spoony and painted),which are also another specification of Iron_ age.

7.In this period ,all of practical mental objects were bronze and Iron was just used for ornamentation objects This is also the case in Iron_I cemeteries of Bueh,Tukamjan and ghal'eh Gardan;as all metal objects are bronze.A find conclusion is thus that these cemeteries of polerud river area all belong to Iron_I priod.One hopes that further surveys in the futnre provide us with more evidences for a firm proof of the Iron age domination of the area.

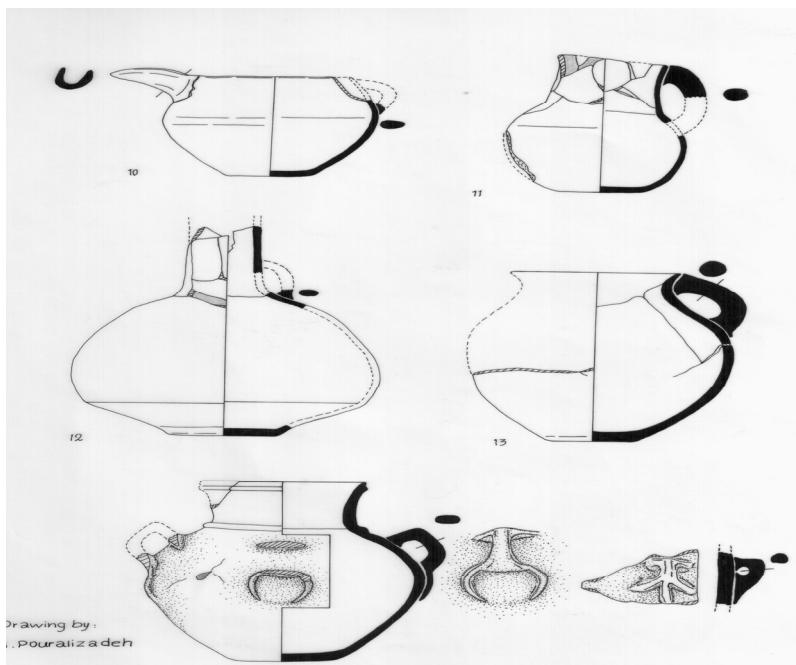
**Table. Deseriptions of potteries from
Tukamjan cemetery**

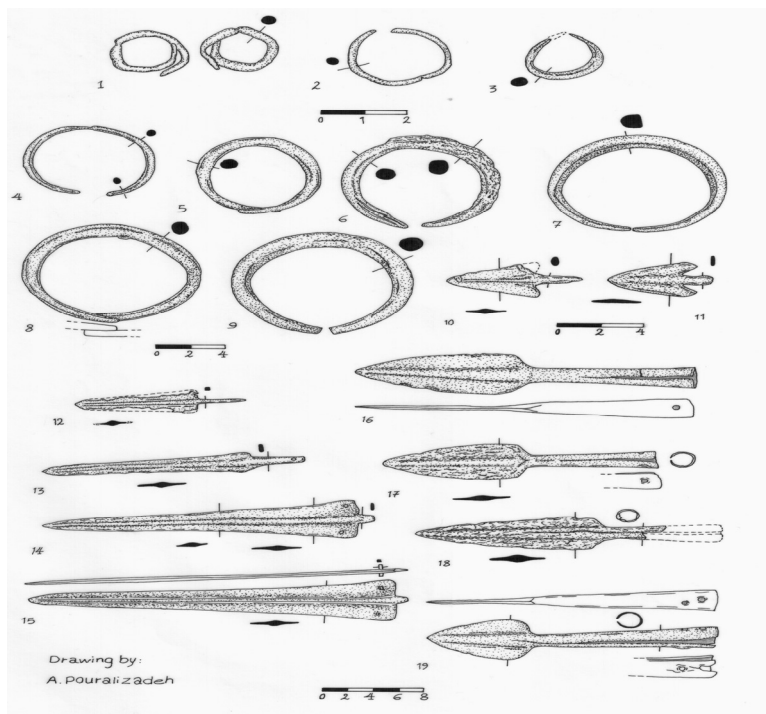
The number of the design in Tukamjan	Describition of the object	The name of the areas to be compared	The reference of the comparision
1	A little vessel like a cup, completely baked, having a ertical handle attached ti the body	Kabud Msgue	
2	Grayvessel potteries with hand_Made bodies and engraved paintings.	Kabud Msgue	
3	Black wide _ mouth pottery vessels with a vertival handle attached to the bady and pipe_like water_ exist near the adge. Upper		

	part of the handle has been highlighted decoratively		
4	A hand _ made narrow mouth pottery vessel in gray colour.	Hasanlu	
5	A hand _ made gray wide _mouth pottery vessel with a vertical handle attached to the edge and the upper part of the body	Kabud Mosque	
6	A wide mouth pottery vessel with a vertical handle attached to the body.		
7	A hand _ made pottery vessel with a vertical handle attached to the edge; Outer surface burnished to some extent.	Buyeh, Djamshidabad	
8	A hand _made wide _mough pottery vessel in black, with a vertical handle attached to the body Kabud Mosque	Kabud Mosque	
9	A hand _ made gray pottery vessel with a spherical body and an edge somewhat inclined out wardly. At a symmetrical position with respect to handle's attachment, an engraved pointed decorative element exists. A strip _like decorative element also rounds about the neck	Haliyehjan , kabud Mosque	
10	A dark _gray hand- Made wide mouth pottery vessel with a water _exit pipe at the edge and a broken vertical handle attached to the body.	Buyeh halimehjan ,	
11	A gray handled pottery vessel		
12	Huge complete pottery vessel in dark gray , with a tall and narrow neck.	Buyeh, Djamshidabad, kabud Mosque	
13	A dark gray pottery vessel	Buyeh, jamshidabad, khorvin	
14	A gray hand _ made cup		
15	A piece of pottery's body with a little decorative handle in black; with five outgrowths.		

Materials form sites in Tukamujan cemetery

REFERENCES

Egami/Fukai/Masuda 1966

N. Egami/S. Fukai/S. Masuda, Dailaman II. The Excavations at Noruzmahale and Khoramrud 1960, Tokyo 1966.

Fahimi/2005

S H/fahimi/A stadiy on the ceramic assemblage from university of Hiroshima soundings at anjirab Archaeological Reports -4 Iranian Center for Archaeological Reserch 2006 p81

Fukai/Matsutani 1982

S. Fukai/T. Matsutani, Halimehjan II. The Excavation at Lameh Zamin, 1978, Tokyo 1982.

Jahani/2006

V/Jahani, New Archeaological studies in Eastern Sefidrud (Dailaman Cultural Zone) In : T. Ohtsu, J.Nokandeh, and K. Yamauchi (eds), *Preliminary Peport of*

the Iran-Japan Joint Archaeological Expedition to Gilan, Fifth Season, 2006, ICHO, Tehran, and MECC, Tokyo. Pp30&40.....

Jhahani/2006

V/Jahani. *Preliminary Peport* The Test Excavations at The Matlakou of the *GuilanFirst, Season,2006 GCHTO Rasht,p1-70*

Kalatbari/2004

M/Kalatbari.Archaeological Investigations in Talash,Guilan-2 Excavation at Vaske & Maryan General Office of Iranian Cultural Heritage Organization of Guilan.2004p273

Kalatbari/2004

M/Kalatbari.Archaeological Investigations in Talash,Guilan-1 Excavation at Maryan & Tandavin General Office of Iranian Cultural Heritage Organization of Guilan.2004

Kambakhshfard/1995

Samadi/1959

H .B.Samadi /Hafreyat Bastanshnasi dar,gharma-k Tamajan Iranian,Jornal,Of archaeological and History,1959 No,1&2,p80-90

Sadrkabir/Hamrang/1996

R.Sadrekabir/B.hamrang. *Preliminary Peport* The Test Excavations at The Boyh *Guilan,First, Season,1996, ICTHO Rasht,p1-35*

RENK DÜNYAMIZ VE TÜRK KÜLTÜRÜNDE RENKLER

OUR COLOUR WORLD AND COLOURS IN TURKISH CULTURE

МИР ЦВЕТА В ТУРЕЦКОЙ КУЛЬТУРЕ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI*

Özet

Renkler, toplumda önemli simgelerdir. Görüşümüze ve dünyamıza, ölçsüz gzellikler sağlayan renklerin Türk kltüründe önemli anlamları bulunuyor.

Yazar makalesinde; gerek günümüzde gerekse eski Türk yaşıyışında renklerin anlamları ve neleri simgelediğini araştırmaktadır. Bu bağlamda, beyaz (ak), kırmızı (al, kızıl), mavi (gök), yeşil, sarı, kara (siyah) renkleri ele alarak incelemektedir.

Anahtar kelimeler: Renk dünyası, Türk kltürü, beyaz, kırmızı, mavi, yeşil, sarı, kara, simge

Abstract

Colors are important symbols in a society. In our opinion, colors add remarkable beauties to the world and they have significant meanings in Turkish culture.

In his article, the author researches meanings of colors and what they symbolize both at our time and also previous lifetime of Turks. Within this context, he takes up and examines the colors of white, red, blue (the sky), green, yellow and black.

Key words: The world of colors, Turkish culture, white, red, blue, green, black, symbol

* Dokuz Eylöl Üniversitesi Buca Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Bölüm Başkanı/TÜRKİYE

Renkler, toplumda önemli simgeler, roller üstlenmek durumundaki görüntülerdir. Bu görüntüler aynı zamanda çevremizin tüm duygu deneyinin bir parçası olduğu kadar, görüş dünyasına ölçsüz güzellikler sağlayan bir katkı maddesidir.

Doğanın gereği tüm canlılar korunmak, ilgi çekmek, diğerlerinden farklılığını göstermek vb. amaçlarla renklendirilmişlerdir. Bu işlevi de önemli ölçüde güneş yerine getirmiştir. Güneş ışınlarının yardımıyla çiçeklerin açtığı, bitkilerin büyüdüğü, meyvelerin olgunlaştığı bilinmektedir. Meyvelerin, çiçeklerin ve yaprakların değişik renklere sahip olmalarının ana nedeni bitkilerin niteliği yanında güneş ışınlarıdır.

İnsanların da ırklarına ve yaşadıkları coğrafi yöreye göre beyaz, sarı, siyah, kahverengi gibi çeşitli ten renklerine sahip oldukları bir gerçektir. Güney yarım kürede yaşayan insanların ten, saç ve göz renklerinin siyah, Kuzey yarım kürede yaşayan insanlarınsa tenlerinin beyaz, gözlerinin mavi ve saçlarının sarı olduğu görülmektedir. Rengin doğadaki egemenliği, hayvanların doğa koşullarından az etkilenmeleri ve baskın olan renge kamufle olabilmeleri için uyum sağladıkları bilinen bir gerçektir.

Canlıların güneş ışığı olmadan yaşamaları olanaksızdır. Kırmızı-mavi-yeşil ışık tayfinin ana renkleridir. Çok sayıdaki renk bu ana renklerden elde edilir. Bu renkler, bizi kendilerine bağımlı kılarlar. Bu renklerin belirli özellikleri insanları iyileştirmek için oldukça önemlidir.

Güneş ışınları bilim dünyasınca kanıtlanmış yedi renge sahiptir. Bunlar mor, lacivert, mavi, yeşil, sarı, turuncu ve kırmızıdır. Bu renklerden yeşil, kırmızı ve sarı renk kompozisyonu Osmanlı sancak renkleri arasında görülen renklerdir. Yeşilin yaşamı, kırmızının gücü, sarının da egemenliği temsil etmeleri nedeniyle Tuğrul Bey'in, Alparslan'ın ve Melikşah'ın ordularında bu üç rengin ön plana çıktığı sancakların yer aldığı bilinmektedir.

Hindistan'da yogo ile ilgilenenler, insan vücudunda tıp bilimindeki hormon bezleri olarak adlandırdığımız yedi çıkma bulunduğuna ve bunların renklerle ilintili olduğuna inanmaktadırlar.

Günlük yaşamımızda, psikolojimiz üzerinde büyük etkisi olan renkler aynı zamanda bedenimizi etkilemekte ve hareketlerimizi sınırlamaktadır. Yaşadığımız yörede giyimimizin ve kullandığımız eşyaların renklerini çevremizdeki baskın renklere uyum sağlayacak tonlarda seçme eğilimindeyizdir. Zamanla asıl anlamlarından uzaklaşmakla birlikte rengin sembolik kullanımının kalıntıları varlığını hissettirmiştir. İnsan ruhsal ve bedensel sağlığını korumak amacıyla ışık ve renklerden yararlanma yollarını aramış, Türk kültür yapısında renkler, belirli anlamlar kazanmış öz anlamının dışında çeşitli amaçlarda kullanılmıştır. Buradan hareketle her rengin ayrı bir rahatsızlığı tedavi etme özelliği olduğu kanısı yaygınlaşmıştır.

Müzikte her notanın ayrı bir tınısı ve frekansı olduğu gibi her rengin de kendine özgü belli bir etki gücü vardır. Renk terapistleri renklerin insan yaşamındaki etki gücüyle ilgili şu önerilerde bulunmuşlardır:

a. Zayıflamak isteyen yemeklerini mavi bir tabakta yemelidir. Mavi iştah kapatıcıdır.

b. Strese kapıldığını ve gerginleştiğini hisseden kişi yeşil Alana çıkmalı, çayır-çimen arasında dolaşmalıdır. Yeşil sakinleştirici ve dengeleyici bir renktir.

c. Kendinde bir ağırlık, tembellik hisseden kişi kahvaltıda portakal renkli meyve yemeli, duşta turuncu renkli şampuan kullanmalı, turuncu havlu ile kurulanmalıdır. Turuncu renk insana canlılık ve zindelik verir.

d. Bir kişinin morali bozursa etrafına sarı renkleri yerleştirmelidir. Sarı dünyanın merkezinin sembolüdür. Bu renk kutsallığına inanılan renklerdenidir.

İnsan psikolojisi olarak turuncu, sarı, kırmızı gibi sıcak renklerin gözde ve ruhta tatlı ve sıcak etkiler bıraktığı, Soğuk renklerin ise yorgunluk ve bitkinlik hali aşladığı görüşü yaygındır.

Yapılan deneylerde, pembe renge odaklanarak bakan kişilerin rahatladıkları, kırmızı, sarı ve turuncu gibi sıcak renklere bakanların tansiyonlarının yükseldiği, nabızın ve solunumun hızlandığı, mavi renge bakanların ise rahatladığı ve huzur bulduğu saptanmıştır.

Araştırmalarda insanların en çok mavi rengi seçtiklerini bunu kırmızı ve yeşil rengin takip ettiği görülmüştür.

Erkekler yeşil, deniz mavisi, turuncu, kırmızı ve mor gibi koyu ve iddialı renkleri tercih ederken, kadınlar açık mavi, açık yeşil, pembe gibi açık ve uçuk renkleri tercih etmektedirler.

İnsanlar renk konusu ile tarih öncesi çağlardan beri ilgilenmişlerdir. Tarih öncesi çağlardan ortaçağa kadar süregelen evrede dinsel anlamdaki törenlere egemen olan renkler beyaz, kırmızı, siyah ve yeşildir. Zaman içinde deneylere dayandırılarak her rengin ayrı bir rahatsızlığı tedavi etme özelliği olduğuna kesin gözüyle bakılmıştır. Kırmızının kronik öksürüklerde, kimi cilt hastalıklarında; turuncunun depresyonlarda; sarının, mide ve bağırsak şikayetlerinde; yeşilin, sinir sistemlerini gevşetmede; mavinin de yüksek tansiyonda olumlu etki yaptığı görüşü hakim olmuştur.

Anadolu Türk kültüründe kuzeydeki denize Kara Deniz, Güneydeki denize Kızıl Deniz, batıdaki denize de Akdeniz deyişleri rengin öz anlamı dışında kullanılışının en güzel örneklerindendir. Burada renkler yön anlamında kullanılmıştır.

Ege denizi aslında Akdeniz'dir. Bugün kullanılan Ege sözü eski Yunancasının bozulmuş biçimidir. Bu denizin adı yüzyıllar boyu Akdeniz ya da Akdeniz'in uzantısı olarak *Adalar Denizi* biçiminde kullanılmıştır. Bu nedenle Akdeniz sözü burada batıdaki deniz anlamındadır. Atatürk'ün, Kurtuluş Savaşında Dumlupınar'dan düşman sökölünce vermiş olduğu "*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir iletir!*" emrinde işaret edilen Güney illeri değil, Batıda yarı Akdeniz'de kıyısı olan İzmir'dir. Zaten bu emirden sonra Türk orduları İzmir'i alana kadar hep batıya yürümüşlerdir.

Orhun yazıtlarında devlet adı genellikle *Türk Kağan* biçiminde geçmektedir. Oysa kitabelerin bir yerinde *Kök Türk* sözüne rastlanır. Buradaki kök gök olarak

bilinen mavi rengin açık tonudur. Bu söz Türk kağanlığının doğu tarafını işaret için kullanılmıştır.

Hun devletinin batıdaki bölümünün adı da *Ak Hunlar* biçiminde geçmektedir. Avrupaya yürüyen Hunlarsa Kuzey Hunlarının devamı oluşları nedeniyle *Kara Hunlar* diye bilinir. Bu konuda Gabain de “*Batı Hunları’nın bir diğer adı Ak Hunlar olup Gazneli Mahmut da, güneydeki Hindistan’a göre kuzeyin hükümdarlığını temsil ettiği için Kara Hun ünvanı ile anılmıştır.*”¹ demektedir.

İnsanın renkler âlemine yönelmesi sarı-yeşil-mavi ve kırmızı olan dört temel mutlak ton sayesinde gerçekleşmiştir. Zaman içinde yer küresinin dört olan yönünü simgeleyen bu renkler hiçbir zaman ışık yoğunluğunun değişmesiyle etkilenmemiştir. Kâinatı oluşturan elementlerin kendi renklerine sahip oldukları görülür. Toprak yeşil, hava sarı, ateş kırmızı su da mavi olarak kabul edilmiştir.

Türklerden, renklerin yön belirten sembolik anlamları konusuna ilk defa dikkatimizi çeken Ziya Gökalp’tir. Ak, kara, gök ve kırmızı dediğimiz (Beyaz, siyah, mavi ve kırmızı) dört renk pek çok coğrafi ad için de kullanılmış, Türk kültüründe yön bildiren kavramlardır. Bunların ötesinde Türk gelenek, görenek ve kültüründe gücü, kuvveti, hakimiyeti işaret etmek için sarı rengin ön plana çıktığı görülmektedir.

Bu konuda Alföldi’nin II. Tarih Kongresinde sunduğu bildiride:

“*Moğol kavimlerinin bayrak direklerinde sallanan beş renkli hamailer (yeşil, beyaz, kırmızı, kara ve sarı) şüphesiz Çinlilerde olduğu gibi onlarda da dört kutbun ve dünyanın merkezinin renklerine tekabül eder. Menşei göçebe olup Çin kaynaklarında hayatını idame ettiren ve gök atlarına beş renkli bir kısarak gönderildiğini ifade eden efsane de, bu fikir çerçevesinde işaret eder. İşte bundan dolayıdır ki, Asya Hunlarının meşhur kralı Mo-Tun’un garp (batı) tarafına (yani esas tarafa) ancak beyaz atlarla; şarka mavi (yani kır) atlarla; şimale yağız (kara) atlarla ve cenuba al atlarla taarruz ettiğini öğreniyoruz. Gyula Nemeth aynı usulü Peçeneklerde tesbit etmiştir. Türk kavimlerinin destanlarında pek sık tasvir edilen muhtelif renkli at sürüleri aynı neviden fikirlerin solmuş akislerinden ibarettir.*”² biçimindeki söylemleri bu görüşümüzü kanıtlayan bilgilerle yüklüdür.

Yine Bahaeddin Ögel’in: *Hun atlı birlikleri (Çin ordusunun çevresinde, şöyle düzenlenerek yer) almışlardı: Beyaz atların hepsi batı yönünde yer almışlardı. Mavi (yani kır) atlar ibe doğuda sıralanmışlardı. Bütün siyah atlar kuzeyde; kırmızı (yani doru veya al) atlar ise güneyde yer almışlardı.*”³ biçimindeki açıklaması renklerin yön kavramı olarak kullanılışının bir başka kanıtıdır.

Araştırmalar Hunlar için doğu yönün sol, batı yönün sağ, Kuzey yönün arka, güney yönün ise ön olarak yorumlandığını göstermektedir. Nuraneye H. Ekrem’in

¹ A. Von Gabain, “*Renklerin Sembolik Anlamları* (Acta Driontalia Hung. T, xv, 1.3.1962, Türkçesi. Semih Tezcan, Türkoloji Dergisi, C.3, DTCF Yay. Ankara, 1968, s. 10113

² A. Alföldi, “*Türklerde Çifte Krallık*”, II. Türk Tarih Kongresi, 20-25 Eylül 1937, İstanbul, 1943, s.507

³ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.6. Ankara, 1984, s.176

Türk Dünyasında Nevruz, İkinci Bilgi Şöleni'nde sunduğu bildiride Gabainden aktararak belirttiğine göre:

“Eski Türkler, dört yönü dört renkle sembolleştirirken, yönlerin her biri birer sembolik hayvan tarafından temsil edilmiştir. Doğu’yu mavi koyun, Batı’yı beyaz köpek, Güney’i kırmızı çaylak, Kuzey’i ise siyah yaban domuzu temsil etmektedir. Çinliler başka bir sınıflama yapmışlardı. Doğu tarafına ejder, Güney tarafına kuş, Batı tarafına beyaz kaplan, Kuzey tarafına da kaplumbağa bakardı. Bu bölümlerin her biri bir renkle temsil edilmekteydi. Orta kısmı sembolleştiren hayvan ise eski Türklerin Kotus (Kut: Mukaddes, Us: Öküz) dedikleri ve Uygur Türklerinin günümüzde de Kotaz dedikleri bir çeşit öküz idi.”⁴

Kültigin yazıtının kaplumbağa biçiminde bir kaideye oturtulmuş olduğu düşünülse Türk kültüründe, renkler ve hayvanlar üzerine ciddi araştırmaların yapılması gereği görülmektedir.

Eski Türklerde dört yönün dört hükümdar tarafından yönetildiği de Orhun yazıtlarında belirtilmektedir. *“Yir Sub adı verilen bu hükümdarlar dört taneydi. Gök Han (Mavi Hükümdar Doğu’da), Kızıl Han (Kırmızı Hükümdar Güney’de), Ak Han (Beyaz Hükümdar Batı’da) ve Kara Han (Kara Hükümdar, Kuzey’de)”⁵ bulunmaktadır.*

Yine her topluluğun yücelttiği ya da sevmediği renkler olduğu gibi, bu renklerin belirttiği yönler de farklılık göstermektedir. Bir toplulukça sevilen ve yüceltilen renkler, bir başka toplumca seilmeyebilir. Örneğin sarı renk; Çin, Tibet gibi toplulukların kültürlerinde en sevilen renk iken Anadolu Türk kültüründe pek önemsenen bir renk değildir. Hatta hastalık sembolü olarak görülmektedir.

İnsanları bir araya getiren, onların ortak değerlerde birleşip bir ulus olmalarına etki eden değerlerin başında renkler gelir. Bayrağımızdaki kırmızı ve beyaz Türk halkını bir bayrak altında toplayan renklerdir. Renklerin değişik anlamlar ifade etmesi ise mitolojiden de kaynaklanmakla birlikte uygarlıkla ilgilidir.

Bu ön açıklamalardan sonra Türk kültüründe önemli bir yeri olan renkleri şöyle irdeleyebiliriz.

1. Beyaz (Ak)

Tüm renklerin toplamını ifade edip renklerin anası olarak bilinen beyazın, Türklerin şamanizm etkisi altında kaldığı dönemden kaynaklanan güçlülük, ululuk ve adalet kavramını içerdği görülmektedir.

Beyaz, halk inanmalarında ve şamanizmde büyüklük, adalet ve güçlülüğü simgeler.

Hem İslam öncesi Ay Tanrıça inancında, hem de Gök Tanrı inancında ak, akılık, beyazlık, ululuk, kutluluk, güçlülük, eşitlik, arılık anlamlarını da içermektedir.

⁴ Nuraniye H. Ekrem, Hunlarda Renk ve Yön Bilgisi, **Türk Dünyasında Nevruz, İkinci Bilgi Şöleni** Bildirileri, Ankere, 1996, s.89

⁵ Celal Esad Arseven, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1987, s.15

Türk şamanizminde Ülgen, hayır ilahı olup ona, *Ak Ayas* ve *parlak Hakan* biçiminde hitap edildiği yine İnan'ın bir yazısında:

*"Tufandan sonra Ülgen, insan yaratmağa girişti. Kardeşi Erlik de (Yer altı ilahı, kötü ruhların ilahı) onun adam yarattığı çiçeğin bir parçasını alarak bir insan yarattı. Ülgen kardeşine darıldı ve onu tel'in ederek, "Senin yarattığın kavim Kara Kavim olsun, Benim yarattığım Ak Kavim şarka, senin yarattığın Kara Kavim garba gider diye ilave etti."*⁶ ifadesi bu rengin Türkler arasında çok eski dönemlerdeki anlamlarını sergilemektedir.

Reşat Genç de: *"Şamanist Türklerin hayır ilâhı Ülgen inanışından kaynaklanarak, devletin başında bulunan diğer üst düzey yöneticilerinin hâkim rengi ve hâkimiyet sembolü, yani sancağı veya bayrağı hâline gelmiş olan ak rengin, Hunlardan sonraki diğer Türk devletlerinde de oldukça rağbet gördüğü anlaşılmaktadır."*

*Bu yüzden eski Türkçe'de 'ak kemik' (ak sünük-ak süyek) deyiminin beyler; 'kara kemik' (kara sünük-kara süyek) deyiminin de avam yani halk anlamında ve epeyce yaygın bir şekilde kullanıldığını görüyoruz."*⁷ Saptaması ile beyaz rengin Türk sosyal yaşamındaki önemini vurgulamaktadır. Yine renklerin başı olan bu rengin temizlik, arılık, büyüklük ve yaşlılık kavramlarını kapsadığı da bilinmektedir. Yaygın olarak kullanılan *alınak* deyimindeki ak sözcüğü Türk kültüründe doğruluk ve yücelik kavramlarını içermektedir.

En eski Türk devleti sayılan Hunlarda beyaz renk, adalet ve güçlülüğün sembolü olmuştur. Beyaz renk Türk kültüründe meşruluğun simgesi olarak da önemli bir işlevi üstlenmiştir. Devletin başına meşru yolla haklı olarak geçen kimseye *meşru yönetici* anlamını verebileceğimiz *Ak-Hun ünvanı* verilmiştir. Meşru yolla devletin başına geçmeyene de *Kara-Hun* denmiştir. Kayıtlardan devlet büyüklerinin savaşlarda beyaz giyindikleri, komutanların askerler arasında seçilmesi için üniformalarının beyaz olduğu, Cengiz Han'ın beyaz elbiseler giyip, beyaz ata bindiği saptanmıştır.

Selçuklular ve Osmanlılardaki beyaz sancak da bu geleneğin bir devamıdır. Yine Dede Korkut'taki "ak alemler" sözü bu bayrağın kutluluk ve görkemliliğinin işaretidir.

Batı Türklerinde *Aksakal* deyimindeki ak sözü yaşlılığı, bilgeliği, büyüklüğü işaret eden bir kavramdır. Anadolu'da da ak sakallı dediğimiz zaman saygın, güvenilir, deneyimli yaşlı kişiler aklımıza gelmektedir.

Türk şamanizminde şamanların kûlahlarının beyaz kuzu derisinden yaptırılması beyaz rengin arılığın, yüceliğin sembolü olmasından kaynaklanmaktadır.

Gelenek ve törelerimizde beyaz, siyah ve kırmızı renklere bağlı inançlar özeldir.

⁶ A. İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, C.1, Ankara, 1987, s.419

⁷ Reşat Genç, **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler**, Ankara, 1997, s.9

Eski Türklerde genç kızlar evlenene kadar kırmızı başörtü takarlardı. Evlendikleri gün ise beyaz giysiler giyerler ve beyaz başörtüsü takarlardı. Günümüzde gelinlik adı altında giyilen giysidir. Kültürümüzde gelin olma işareti beyazdır. Güzelliğin simgesi ise beyaz (ak), siyah(kara ve kırmızı (al) olan üç renktir. Ak gerdan, ak alın, ak bilek, ak boyun; kara saç, kara kaş, kırmızı dudak, al yanak vb sıfatlar da güzellik tanıtılmasında kullanılmıştır.

İnsanoğlu'nun ilkt gıdası olan sütün renginin beyaz oluşu nedeniyle *Anamın sütü gibi helal* deyiminin yanı sıra günlük yaşamda beyaz renkle yapılan benzetmeler ve *Yüzün ağ olsun, ak günler* gibi söylemler hep iyi niyet, saflık ve temizliği işaret eden sözlerdir.

Halen Türkmenlerde *ak* sözcüğünün Türkiye Türkçesinde kullanılan *beyaz* sözcüğü ile aynı anlamı karşıladığı ve Türkiye Türkçesinde olduğu gibi mutluluk, temizlik, arılık, ululuk yaşlılık, tecrübe sevgi anlamlarını içerdiği görülmektedir.

Beyaz renk Türklerin en eski milli ve manevi inançlarından kaynaklanan önemli bir semboldür. Sembol niteliğindeki bu renk âşıkların dilinde ve telinde:

Kokusu Yusuf'un terine benzer

Ak gerdan Erciyes karına benzer

Kazoğlu Âşık Mehmet

Ben güzelden böyle vefa ummazdım

Ak göğsün üstüne kondurdu beni

Karacaoğlu

Benim yârim gelişinden bellidir

Ak elleri deste deste güllüdür

Karacaoğlu

Ak gerdan altında çifte benleri

Sandım kan damlamış karın üstüne

Emrah

gibi söylemlerle sık sık dile getirirken, türkülerde:

İlimon da dağil nar gelsin oy oy

Yandı da yürek kor gelsin oy oy

Yârin beyaz kolları ilimonyâr aman

Amanın sarıldıkça dar gelsin oy oy

Sallan gel de boylarına bakayım ... aman

Ak gerdana beşibirlik takayım ... aman

Beyaz giyme söz olur

Siyah giyme toz olur

Gel beraber kaçalım

Muradımız tez olur

Bolu

Ak taş diye belediğim

Tülbentime doladığım

Anonim

Ben güzelden böyle vefa ummazdım

Ağ göğsün üstüne kondurdu beni

Ağ gelin sürmelim – sen bilin

Anonim - Develi

biçiminde yerli yerinde kullanılmıştır.

İnsan ruhu üzerinde mutlak bir sessizlik etkisi yapan, aynı zamanda tarafsızlığın rengi olan beyazın giyimde kullanımı saflığın, temizliğin ve masumiyetin ifadesidir.

2. Kırmızı (Al, Kızıl)

Halk arasında al ve kızıl adları ile de bilinen kırmızı renk genel kültürümüzde heyecan, kudret ve akıncılığın sembolüdür. Cesaret, hayatta kalma ve hayat verme unsuru olarak bilinen kırmızı kan rengi olup yüzyıllar boyu Tehlikenin ve tahribatın simgesi olmuştur. Trafik ışıklarında *dur* sinyali olarak kullanılması'nın nedeni de budur.

Tarihimizin başlangıcından beri manevi ve milli renk olarak algılanmakta, Türk duygusunu yansıtan milli bir sembol olarak görülmektedir. Rengini kandan alan kırmızı eski çağlarda yaşamın yenilenmesi olarak düşünülmüş, yontma taş ve cilalı taş dönemlerinde gömütlerde bulunan kemiklerin kırmızı renge boyanmış olmasının nedeni buna bağlanmaktadır. Anadolu'nun ana tanrıçası Kibele'nin olduğu gibi İbrahim Peygamber ve Meryem'in de simgesi kırmızıdır.

Hakanların al kaftan giymeleri hakanlık sembolü idi. Bu sembol zamanla anlam değiştirip düğünlerde damada al kaftan giydirmeye ve gelinlere al duvak takma geleneğine dönüşmüş, zamanla bu gelenek de değişime uğrayarak damada siyah elbise giydirilmiş, geline de beyaz duvak ve gelinlik takılır olmuştur. Halen Başkurtlarda sürdürülen damada kızıl cepken giydirilme geleneği, eski kızıl kaftanın kalıntısı olarak görülmektedir.

Kırmızı güneşin doğuşunda ve batışında büründüğü renk olduğu için Türkmenlerce kutsal sayılmıştır. Türklerin eski inançları arasında koruyucu ruh olarak “*Al Ateş*” denilen ateş tanrısına inanılmakta idi.

Eski devirlerden beri Türk hakanlarının al bayrak kullanması ateş kültü ve koruyucu ruh inancına dayanmaktadır. Rusların *Igor* destanında Kıpçak Türklerinin kızıl bayrağından söz edilmesi Türkleri savaşlarda kırmızı bayrak kullanması ko-

nusunda ileri sürülen bilgileri doğrulamaktadır. Kırgızların bayrak yerine aslı *alev* olan *yalav* sözcüğünü kullanması da ateş kültünden kaynaklanmaktadır.

Kaşgarlı Mahmud'un:

Ağdı kızıl bayrak

Toğdı kara toprak

biçimindeki dizeleri Türklerde kızıl bayrağın savaş bayrağı olarak kullanılışını işaret eden belgelerdendir.

Osmanlıların kırmızı bayrağı seçmesi olayı da Reşat Genç tarafından: “*Osman-gazi hazretleri ak sancağı (Anadolu Selçuklu Sultanı'ndan) almadan önce, harb bayrağı için kızıl rengi seçip kabul etmişlerdi. Aşiret mensuplarını kolayca harb bayrağı altına toplayabilmek için onların tab'an meclup oldukları (yani yara-dılışlarından tutkun oldukları) al renkli bayrağın manevi tesiri bulunduğunu takdir etmişlerdi.*”⁸ diye açıklanmaktadır.

Abdülkadir İnan: “Al kelimesinin ateş kültü ile bağlı olduğunu gösteren bir emmare de bütün Türk kavimlerinde yaygın olan Alaslama merasimidir.

Alaslama orta ve doğu Türklerinde ateşle temizleme ve takdis merasimidir.

Anadolu'da da alaslama bir tedavi usulüdür. Bunun için kırk bir tane al renkli keten bezinden, okuya okuya parmağa bir ip yumağı yapılır.

Sonra bu yumak ateşte yakılarak külü tekrar bir al bez üzerine konur ve bununla alazlanır. Al ruhu eski Türk panteonunda kuvvetli, belki hami tanrılardan biri olmuştur.

*Al kelimesinin ateş kültüyle alakası olması bilhassa bu ruhun en eski devirlerde hami ruh, ateş ve ocak ilahesi olduğunu göstermektedir.*⁹

Türk sosyal yaşamında kırmızı renk o kadar geniş yer tutmuştur ki Türk halılarında da genç kızlar kırmızı rengi hakim renk olarak kullanmışlardır. *Türkün gözü alda olur* söylemi de sosyal yaşamda kırmızının etkinliğini vurgulamaktadır.

Al renk ile ilgili geleneklerden günümüzde hamile kadınlarla ilgili *Al bastı* olgusu da aynı kültün devamı konumunda görülmektedir.

Kırmızı renk ile tedavi edilebildiği söylenen bazı hastalıklar olduğu bilinmektedir. Bunlardan astım, felç, bronşit, zatürre, kabızlık ve tüberkülozdur.

Kırmızı titreşimlerin kan basıncını artırıp tansiyonu yükselttiği deneylerle kanıtlanmıştır. Solunum yollarına kırmızı ışık tutulduğunda solunumun hızlandığı ve kırmızı ışığa uzunca bakılınca göz kırpmaların sıklaştığı da kırmızı ışıkla ilgili saptanan bulgular arasındadır. Kırmızı rengi seven insanların dışa dönük ve çok hareketli bir mizaca sahip oldukları da bilinenler arasındadır.¹⁰

⁸ Reşat Genç, a.g.e. s.18

⁹ A. İnan, a.g.e. s.263-264

¹⁰ Rashmi Sharma, Renklerle Terapi (Çev: Elçin Kafalı), İst. 2007, s.32

Anneyi ve çocuğu korumak için lohusaya ve bebeğe kırmızı tül örtülür. Kırmızı altın takılır ve şeker yedirilir. Kırmızı ve beyazın kutsallığına inanıldığından loğusa kadının başına örtülen kırmızı örtü beyaz bir kurdale ile bağlanmaktadır.

Bahaeddin Ögel'in saptamalarına göre:

“Osmanlılarda baş sancaklar veya baş alemler her zaman ak ve al (kızıl-kırmızı) sancaklar olarak kalmıştır. Şüphesiz halkın binlerce yıldan beri sevdiği ve tuttuğu bazı renkler vardır. Bayrak diye ancak onların peşinden giderler ve onların altında ölürler. Anlaşıldığına göre sadece Osmanlılar döneminde değil, çok eski zamanlarda da Türkler kırmızı (al) renge büyük bir değer vermişler ve saygı göstermişlerdir. Bunu bir halk, ordu ve savaş geleneği haline getirmişler ve sembol yapmışlar; ancakbelki de devlet sembolü olan ak ile halk ve ordu geleneğinin sembolü olan al rengi çok eski çağlardan beri yan yana muhafaza etmişlerdir. Altın-Orda bayrağının da beyaz zemin üzerinde kırmızı bir hilal ile al damga taşıması ise, Osmanlı Oğuz – Türkmen geleneği dışında kalan diğer Türk topluluklarında da bir iki rengin birlikte kullanıldığının bir başka işaretidir.”¹¹

Kırmızı ve beyaz rengin birleştirilip ay yıldızlı al bayrak biçiminde ilk kez III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında kalelere çekildiği bilinmektedir.

Osmanlı döneminde ay ve altı ya da sekiz köşeli yıldızı bulunan al bayrağın Abdülmecit zamanına kadar kullanılmış, Abdülmecit'in son dönemlerinde altı ya da sekiz köşeli yıldız beş köşeli yıldızla dönüştürülmüştür.

Cumhuriyet döneminde de 23 Mayıs 1936 tarihli bir yasa ile bugün kullandığımız standartlardaki Türk bayrağına kavuşulmuştur. Dinamizmi ve canlılığı anlatan kırmızı edebiyatımızda bütün türlerin ürünlerinde yer almıştır.

Halk şiirinde:

Doğan aylar gibi doğar görünür

Kırmızılar giyip çıkar salınır

Karacaoğlan

Senin için giyeceğim alları

Irak idi yakın ettin yolları

Dadaloğlu

Nazlı dilber mah yüzünü

Görmedikçe gider miyim

Al yanakta gonca gülü

Dermedikçe gider miyim

Karacaoğlan

Pâyine yüz süren kullar

Demâdem methin ederler

Al yanak üstüne güller

¹¹ Fuad Köprülü, **İslâm Ansiklopedisi**, C.II, s.413

Takan dilber kiminsin sen

Âşık Ömer

Türkülerde de:

Çeper çektim yol açtım

Kırmızı güle dolaştım

Yağma yağmur yel esme

Ben yârime kavuştum

(Amasya türküsü)

Al elmayı daldan al

Daldan alma benden al

.....

(Elazığ türküsü)

Mendilim allanıyor

Allanıp dallanıyor

Yenice bir yar sevdim

Sevdikçe ballanıyor

Anonim)

biçiminde renk simgesi olarak yer almıştır.

3. Mavi (Gök renk)

Renklerin en derini olup Türk kültüründe genellikle *Gök* olarak söylenen bu renk insanlık tarihinde kutsa sayılan göğün ve suyun simgesidir. Zaten Arapça kökenli olan mavi sözcüğünün sözlük anlamı da su rengidir. Bilincin, gerçeğin, uyumun, sakinliğin ve umudun rengidir. Gök rengi sonsuzluğu, türeyişi, emniyeti ve rahatlığı belirleyip huzur veren bir renktir.

Evrensel sempatiyi temsil eden, insanlar tarafından en sevilen, kararlılık, yaratıcılık ve kendini fadeyi simgeleyen bu renk, dostluğun, sadakatin, vefanın, aydınlığın ve temizliğin sembolü olarak görülür. Bu nedenle Atatürk tarafından kurulan şimdiki Eğitim Fakültelerinin, Eğitim Enstitüsü adı ile bilinen 1982'den önceki konumlarında, tümünün simgesi açık ve koyu mavinin yan yana kullanımı idi. Anlamı; bilim gökler kadar engin (açık mavi), denizler kadar derindir (koyu mavi) olarak yorumlanırdı.

Mavinin derinliğinde daima ciddiyetin ve asaletin bulunması bu rengin amblem olarak seçilmesinde önemli bir etkindir.

Gök renginin kullanım alanları oldukça geniştir. Yeşermek anlamında göğermek biçiminde kullanımı en yaygın kullanım alanlarından biridir. Anadolu'da Yeşilirmak bunun bir nevi kanıtıdır. Gök renk yabancılar tarafından *Türk mavis*i turkuaz biçiminde ifade edilmektedir. Mavi, gerçeğin hayale dönüştüğü sonsuz bir yolun rengidir. Bu görünüşten kaynaklanarak kimi insanlar

sevdiklerine uyumaya giderken *mavi rüyalar* der. Muhabbet kuşunun da rengi mavidir.

Mavi rengin tedavi edebildiği bazı hastalıklar da bağırsak düzensizliği, katarakt, su çiçeği, ishal, baş ağrısı, kaşınma ve sarılık olarak sayılabilir.

Mavinin yumuşak tonlarının sinirleri sakinleştirici ve sessizleştirici özelliği nedeniyle suçluların ve zihinsel rahatsızlığı bulunan hastaların odalarında kullanılmaktadır. Ayrıca yüksek ısı altında çalışılması zorunlu olan iş yerlerindeki eşyaların maviye boyandığı da bu gerekçeye bağlıdır. Mavi giyen insanların huzur, barış ve sadelikten hoşlandığı, sadık ve dürüst insanlar olduğu kanısı da yaygındır.

Gök rengi aynı zamanda göğün rengidir. Türkler eskiden Gök Tanrı'ya taptikları için sözcük ululuğun, yüceliğin sembolü olmuştur.

Âşıkların dilinde ve telinde:

Eğer göverüben bostan olursam

Şu halkın diline destan olursam

Pir Sultan Abdal

biçiminde yer alan mavi, türkülerde:

Mavilim kalk gidelim

Feneri yak gidelim mavilim

Bizimle gelen olmaz

Sılayşı terk edelim mavilim

Hacı Taşhan

Keskin

ve

Oğlan mavilim oğlan

Sözüne de kavilim oğlan

Beni sana geçmişler

Yalan aslanım yalan

Anonim

biçiminde renk simgesi olarak kullanılmıştır.

4. Yeşil

Sarı rengin sıcaklığı, mavi rengin sakinlik ve huzurunu bünyesinde barındıran bu renk doğa rengi olup doğada ağaçların, bitkilerin sembolüdür. Aslında gençliğin nişanı olup baharın rengi olarak benimsenirken Hz. Muhammed'in ve Ehl-i beyt'in simgeleri yeşil olduğu için yeşil rengin geleneksel kültürümüzde İslâmiyetin kabulünden sonra din ve imanın simgesi olarak kullanılması ağırlık

kazanmıştır. İslâmiyetle kutsallık kazanan yeşil, Safevi türkmen devletinin bayrağının ana rengi olmuş, Osmanlı sancaklarında uzun süre kullanılmıştır.

Eski Türkçe’de *yaşıl* olarak kullanılan ve *yaş* kökünden türeyen bu sözcük eski kullanımını dış Türklerde halen korumaktadır.

Türklerin yeşille ilgili olarak manevi inanmalarının kökü en eski dini inanmalarından kaynaklanmaktadır.

*“Türk mitolojisine görehayır ilahı Ülgen’in, koruyucu ruh olarak kabul edilen yedi oğlundan birinin adı Yaşıl (yeşil) Kaan idi ve umumiyetle bitkilerin yetişip-büyümesini düzenlediğine inanılırdı. Ayrıca, yeşilliklerin Ülgen inancı ile bağımlı gösteren mitolojik inanmaya göre Ülgen, insan vücudunu yarattıktan sonra Kuday’ın huzuruna kuzgun denilen kuşu göndererek yarattığı insan için can ister. Kuzgun semaya uçar. Canı alıp dönerken yerde bir leş görür. Dayanamayarak leşi yemek için ağzını açar. Gagasındaki can çam ormanına düşerek dağılır. Bundan dolaydır ki çam, ardıc gibi ağaçlar yaz kış canlı kalıp yeşilliklerini muhafaza ederler.”*¹²

Orta Asya bozkırlarında hayvancılıkla geçinen ve konar göçer bir yaşam süren Türk halkı için doğa hayvanlarını beslemenin ve yaşamlarını sürdürmenin ana kaynağı oluşu nedeniyle doğa ve doğanın simgesi yeşilin önemi yadsınamaz. İlkbaharda çimenlerin açık yeşilinden ormanların koyu yeşiline kadar her tonu yatıştırıcı, iyileştirici, huzurlu ve sakinleştiricidir. Bahar yeşili, yeniden yaşamayı, yeniden canlanmayı ve neşeyi temsil etmektedir. Yeşil renkle de tedavi edildiği söylenen bazı hastalıklar bulunmaktadır. Bunlar, başta sinirsel rahatsızlıklar olmak üzere ülser, tifo, karın ağrısı, sıtma ve astımdır.

Yaş sözü bütün Türk kavimlerinde insan ömrü için kullanılan bir sözcüktür. Eski Türkler yaşlarını söylerken örneğin *“Ben kırk yaşarma (yeşerme) gördüm”* Yani doğa yılda bir kez yeşerir, ben kırk kez doğanın yeşermesini görmüşüm. Yani kırk yaşındayım biçiminde yorumlandığı için yaş sözü ömür karşılığında kullanılmaktadır. Edebiyatta canlılığın ve diriliğin simgesi olan yeşil, deyimlerimizde yeşile çalmak, yeşile susamak, yeşillenmek gibi söz ve söz öbekleri biçiminde, halk şiiirinde ise:

Yeşil başlı gövel ördek

Uçar gider göle karşı

Karacaoğlan

Yel esti mi aşka gelir sallanır

Mart ayında yeşillenir ağaçlar

Pir Sultan Abdal

Göllerde oynayan iki yeşil baş

Göllerin safası kazınan gelir

Dadaloğlu

¹² B.Ögel, **Türk Mitolojisi**, s. 272

biçiminde sıkça kullanılmıştır. Türkülerimizde de:

Eğlen turnam eğlen haber sorayım

Yeşil kanadına mektup sarayım

Bahçelere geldi bahar

Yeşil halı serdi bahar

gibi deyişlerle renk simgesi olarak özgün biçimde yer almıştır.

5. Sarı

Temel olarak neşe ve keyif verici bir renk olan sarı, Türk kültüründe yön bildirme açısından dünyanın merkezinin sembolüdür. Aynı zamanda bilgeliği, anlayışı ve yüksek düzeyde sezgisel kavrayışı da açığa çıkarır. Bu renk Türk mitolojisindeki Ülgen’le doğrudan doğruya ilintilidir. Ülgen’in öyle bir sarayı vardır ki bu sarayın kapıları altından olup Ülgen de altın bir taht üzerinde oturmaktadır. Bugün kullanılan sarı da, Osmanlı döneminde sırma sarısı olarak ifade edilen sarı da hep altın sarısı olmuştur.

Altın tonlarındaki sarı, ruhsal kusursuzluğu, huzur ve dinlenmeyi temsil eder. Ögel:

“Kanaatimizce, Ülgen’in altın tahtının sembolü olarak dünyanın merkezinin işareti diye kabul edilmiş olan sarı renk, bu sembol anlamını Türklerin çizmelerinin (edik) rengi olarak da uzun yıllar sürdürmüştür. Zira, bilindiği gibi Türkmenler yüzyıllarca, sarı edik ile kızıl keçeden külah giymişlerdir. Halkımız arasında bugün de çok yaygın olarak kullanılan ‘Sarı Çizmeli Mehmet Ağa’ deyiminin de kaynağı bu tarih ve kültür geleneğimizdir... Türklerde sarı rengin hükümrarlık rengi olarak kullanılmasıyla ilgili tarihi bilgilere baktığımız zaman ise: Meselâ Uygur Türk yazılı belgelerinde ‘sarığ urunggu’ yani sarı bayrak, bir burcun adı olarak geçmektedir.”¹³ demektedir. Sarı renk, Memlük ve Altın Ordusu devletlerinde çok kullanılmış, bayraklarının ana rengi olmuştur.

Sarı renk aynı zamanda güneşin rengi ve simgesidir. Sarı tonlu meyve ve sebzelerin, bağırsaklar için iyileştirici etki yapan ve sinirleri sakinleştiren bir eğilim gösterir. Sarı Hristiyan kültüründe ise kutsallık içerdiği için kiliselerde ve kutsal kişilerin resimlerinde ışık kümesi gibi sarı renk kullanılmaktadır. Sarı renk ile de tedavi edilebildiği söylenen bazı hastalıklar bulunmaktadır. Bunlar arasında böbrek rahatsızlıkları, hazımsızlık, felç, bitkinlik, egzama ile sindirim sistemiyle ilgili bazı hastalıklar sayılabilir.

Türk destanlarında ise sarı renk kötülük ve felaket sembolü olarak görülmüştür. Sarı ejderha Türk masallarında kuşku ve kötü duygular veren bir motiftir. Sarı renk Anadolu kültüründe hastalık sembolü olarak bilinir. Sarı, edebiyatta *sarı beniz*, *sarı yıldız*, *sarı çiçek* gibi söz öbeklerinde yaygın biçimde kullanılırken şiirlerde:

Sarı çiçek sarvan kurmuş naz ilen

¹³ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.VI, s.480

Âşıklar da keman ilen saz ilen

Karacaoğlan

Kır atın sarı donlusu

Yiğidin gözü kanlısı

Dadaloğlu

Sarı saç üstüne sarışın yazma

Yakışır başına kurban olduğum

Huzurî

Örneklerindeki gibi yer almış; bilmecelerimizde ise:

Ayva gibi sarıdır

Elma gibi suludur

(Portakal)

biçiminde kullanılan sarı türkülerimizde de:

Makaram sarı bağlar

Kız söyler gelin ağlar

Selahattin Mazlumoğlu – Diyarbakır

Sarı kurdelem sarı

Dağlara saldım yâri

Fahri Kayahan - Malatya

gibi kendine özgü nameleriyle önemli bir renk simgesi olarak kullanılmıştır.

6. Kara (Siyah)

Dünyanın ilk oluşumu sırasında ortada sadece zifiri karanlığın yani siyah rengin olması nedeniyle bütün renklerin tohumu aynı zamanda başlangıç noktası olarak görülür. Daha sonra diğer renkler kendini göstermiştir Beyaz güneş ışınlarını yansıtıp geri çevirdiği halde siyah tüm renkleri yutar ve bir daha geri göndermez, ölümün karanlığına gömer. Bu nedenle ışığın yokluğunu temsil eden kara sözcüğü, beyazın tersi olup cenazelerde kullanılan kumaşın rengidir.

Kara simgesel olarak suskunluğu, korkuyu, karanlığı kaybı ve yaşamın yokluğunu temsil eder. Türk kültür ve sosyal yaşamında kuzeyin işareti olmuş bir sözcüktür. Kara yel dendiği zaman kuzeyden esen rüzgâr, Kara Deniz dendiği zaman da kuzeydeki deniz anlamları ifade edilmektedir. Hacerül Esved taşının siyah oluşu, Kâbenin üzerine siyah örtü örtülüşü, Roma'nın ilk kurulduğu yedi tepeden biri olan Palatin Dağı üstünde siyah küp şeklinde taş bulunuşu ve bunların birer kutsal obje olarak saygınlık kazanışı siyaha analık, bereket vb. Özellikler kazandırmıştır. Bu özelliğe bağlı olarak Kibele'nin yanı sıra Efes'in Artemis ve Diana'sı, Hindular'ın Kali'si, Mısırlıların İsis'i hep simgesel olarak siyah renkte gösterilmişlerdir. Yine Abbasi bayrağının siyah renkli oluşu ve Abbasi halifelerinin siyah giyinmeyi tercih edişleri de aynı nedene bağlanmaktadır.

Türk mitolojisiinde kara sözü toprak rengi olarak yağız yer anlayışı ile birlikte kullanılmıştır. Türk dilinde kara sözcüğü bir birinden çok farklı anlamları ifade etmektedir. Kara sözcüğü bir yandan denizin dışındaki toprak parçalarını işaret ederken bir yandan da ışıksız, karanlık anlamını içermektedir. Kara gece dendiğı zaman karanlık, ışıksız gece anlamını vermektedir. Kara sözcüğünün uğursuzluk anlamına da kullanıldığı görölmektedir. Kara gün uğursuz gün anlamında kullanılır. Kara bağır da dertli, sıkıntılı gönöl anlamındadır. Kara sözcüğünün büyük karşılığı olarak kullanımına da rastlanmaktadır. Kara orman ucu bucağı belirsiz büyük orman için kullanılır.

İnan; “*Altaylıların akidelerinde ruhlar aru (pâk, temiz, arı) veya kara (habis) zümrelerine ayrılır. Bunlara Tös de denir. Tös denilen bu ruhlardan Karatös grubuna yer altı tanrısı Erlik de dahildir. Altaylılar en ağır ve elemli felaketleri Erlik’in faaliyetıyla alakadar bilirler. Erlik yer altında kara çamurdan yapılmış sarayında oturur. Erlik büyük kara ruh sayılır.*”¹⁴ demektedir.

Anadolu halkının tavrı siyaha karşı sürekli olumsuz olmuştur. Halk inancında karayılan, kara kedi, kara köpek uğursuz olarak nitelendirilir. Kara ağaçtan beşik ve gelin sandığı yapılmaz. Halk şiirinde:

Bana kara diyen dilber

Gözlerin kara değil mi? (Karacaoğlan)

Kara toprak senden üstün olursam

Ben de bu yayladan Şah’a giderim (Pir Sultan Abdal)

Kara bulut gibi göğö ağarsın

Ulu yağmur gibi yere yağarsın

Nerde güzel görsen boynun eğersin

Ekemem kahrını divane gönöl (Deli Boran)

biçiminde kullanılan kara, türkülerimizde:

Karadır kaşların ferman yazdırır

Bu aşk beni diyar diyar gezdirir

biçiminde yer alırken, atasözlerimizde:

Kara haber tez duyulur. Karadan öte renk yoktur. Kara dut yaprak açtı yaz, döktü kıştı. Deyimlerimizde de: *Kara bela, kara bağlamak, kara cahil vb.* ifadelerle kullanılmıştır.

¹⁴ A. İnan, a.g.e.s.404

STUDENTS' RATE OF SATISFACTION FROM ISLAMIC AZAD UNIVERSITY ASTARA BRANCH

AZAD İSLAM ÜNİVERSİTESİNİN ASTARA BÖLÜMÜNDE ÖĞRENCİLERİN MEMNUNLUK SEVİYESİ

УРОВЕНЬ УДОВЛЕТВОРЁННОСТИ СТУДЕНТОВ ОТДЕЛЕНИЯ АСТАРА ИСЛАМСКОГО УНИВЕРСИТЕТА АЗАД

Mahnaz KARGER*

Özet

Bu makalede; üniversitelerin kültürel, sosyal, yönetsel ve öğrenim düzeyi araştırılmaktadır. Araştırma, Azad İslâm Üniversitesinin Astara Bölümündeki öğrenciler arasında yapılmıştır. Krejcie ve Morgan cetvellerinden yararlanarak 351 öğrenci seçilmiş tasviri-ölçme metodu ile incelenmiştir. Soruların güvenirlik düzeyi SPSS programı ile hesaplanmış ve Koronbak derecesi 0/96 olmuştur. Tahlil ve analizlerin sonucu olarak öğrenimden memnunluk düzeyi % 82.9, araştırma % 72.7, kültür % 63.1, ekonomi ve yönetim % 60.2, öğrencilerin seviyesi % 57.8 olarak belirlenmiştir.

Öğrenimden memnuniyetsizlik % 17, araştırma alanından % 27.3, kültür alanından % 36.9, ekonomi ve yönetimden % 39.8, öğrencilerin seviyesinden % 42.2 olarak ortaya çıkmıştır.

Memnuniyet, memnun olmamanın çok üstünde olarak görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Memnuniyet, öğrenci, üniversite, öğrenim, araştırma

Summary

This research work was conducted for the purpose of investigation of students' rate of satisfaction in relation to fields of culture, student body, finance, management, research and education, which are various fields of universities. Respondents were selected from among the students of Islamic Azad University Astara Branch. There were selected 351 students by using Krejcie and Morgan table. There the research method is carried out by descriptive-measuring method. Confidence level of questionnaire is counted by using SPSS program and the

* Islamic Azad University, Astara Branch, Department Of Manacement, Member Of Scientific Council Astara, IRAN

coefficient of Koronbax alpha is obtained as 0/96. Review and analysis of facts were measured by using SPSS program. The analysis of facts shows that capacity of satisfaction from educational field is – 82/9%, from research field – 72/7%, from cultural field - 63/1 %, from financial-management field – 60/2%, and from student body field - 57/8%. Rate of dissatisfaction form educational field was – 17%, from research field – 27/3%, from cultural field – 36/9%, from financial-management field – 39/8%, from student body field – 42/2 %. The more satisfaction was from educational field, while the less satisfaction – form student body field.

Key words: satisfaction, student, university, education, research.

Introduction.

In modern times the higher education environment has turned into an area of greater competitions. And also the students' expectations from centres of higher education are increasing day-by-day. Therefore, the university heads carefully observe a number of cases used in the world of benefit and activities. So, universities start taking serious steps aimed at involving customers and maximizing their satisfaction as the trade institutions.

Assumption of students as customers causes the preference of competition for universities. It assists them in serving the students. The future achievement of educational institutions relates to the creation of difference by way of establishing suitable relations with students. Universities should assist the students in order to succeed in education targets. On the other hand, the continuation of activity of universities refers to existence of students. In case universities loss a certain portion of their students, then they would as well as loose a portion of their budget and confidence. Therefore, the university rectors should focus on and fulfill as best the students' needs as the trade organizations, in order to protect them.

Students are considered one of the leading forces of each society. This force practically has a greater role and importance. Because, as students comprise the educated and thinking brains of each society, they are considered a potential force possessing mechanism of impact on the future development of society. Because the persons working in the areas of industry, science, and politics which are the leading fields of the society, will be selected from among them. And this is an exemplary sample for the extent of importance of their satisfaction.

University activity should be aimed at focusing on the students and obtaining their satisfaction. Students' satisfaction from any branch acts as a criterion for other students to voluntarily choose that branch. Students' satisfaction is considered one of the important coefficients of quality of presentation of services. Paying attention to students' opinions may increase their satisfaction, as well as cause the promotion of events and processes.

Necessity and importance of the research.

Provision of the demands and needs of the students is of great importance. In consideration of the fact that the university budget is provided due to students' scholarships, this matter turns to be much more important. The rapid growth in the number of Universities, and noticeable increase in educational expenses on the base of social changes of the society, force the universities to compete to get the satisfaction of students.

Universities and institutions of higher education are obliged to understand and assess the needs of the students, to bring their services in line with their needs, and consequently to increase their satisfaction by way of presenting quality services.

In modern times individuals are faced with various choices in order to pursue their education. In addition to university's confidence and reputation, a number of factors have impact on students' choices. Including, admission marks in examinations, development of the mode of thinking, improvement of communication skills, graduates' satisfaction from university, the number of working graduates, satisfaction from university services and programs, etc. are considered the major criteria of this activity.

Targets of research.

This research work is aimed at theoretical review of students' rate of satisfaction from Islamic Azad University Astara Branch, presentation of suitable ways out for the university to deliver better services, and improvement of the rate of satisfaction of students for the fields of culture, finance, management, student body, research and education.

The method for carrying out the research.

This research work is a descriptive-measuring-oriented research work. This research work researches the Islamic Azad University students' rate of satisfaction for the university's various sectors. The means for collection of questionnaire information have been realized.

Respondents

Respondents involved in this research work consist of the male and female students of Islamic Azad University Astara Branch. We have selected the 351 students from among the mentioned students randomly by using Krejcie and Morgan table.

Means of measurement and comparison:

There were used the descriptive statistics (frequency) percentage, and the distribution tables of the frequency, SPSS and Excel programs in the direction of facts review and analysis.

Rate of reliability and validity of the questionnaire.

Validity of the questionnaire was measured by the specialists and as well as approved by the university research board. Reliability of the questionnaire was

obtained by using Koronbax alpha method. The full Reliability of the questionnaire was obtained as 0/96.

Result:

According to results obtained while reviewing and analyzing the information related to educational field of the branch, 18/1% of the respondents stated that they were very satisfied, while 38/7% - satisfied, 26/1% partially satisfied, 10/3% dissatisfied and 6/8% very dissatisfied with the activities related to activities pertaining to educational field. Students' entire rate of satisfaction was 82/9%, while rate of dissatisfaction – 17/1%.

According to results obtained while reviewing and analyzing the information related to research field of the branch, 16/8% of the respondents stated that they were very satisfied, while 29/3% - satisfied, 26/6% partially satisfied, 16/9% dissatisfied and 10/4% very dissatisfied with the activities related to activities pertaining to research field. Students' entire rate of satisfaction was 72/7%, while rate of dissatisfaction – 27/3%.

According to results obtained while reviewing and analyzing the information related to finance and management field of the branch, 9/2% of the respondents stated that they were very satisfied, while 25/8% - satisfied, 25/2% partially satisfied, 18/4% dissatisfied and 21/4% very dissatisfied with the activities related to activities pertaining to finance and management field. Students' entire rate of satisfaction was 60/2%, while rate of dissatisfaction – 39/8%.

According to results obtained while reviewing and analyzing the information related to student body field of the branch, 8/4% of the respondents stated that they were very satisfied, while 23/8% - satisfied, 25/6% partially satisfied, 19/6% dissatisfied and 22/6% very dissatisfied with the activities related to activities pertaining to student body field. Students' entire rate of satisfaction was 57/8%, while rate of dissatisfaction – 42/2%.

According to results obtained while reviewing and analyzing the information related to culture field of the branch, 10/4% of the respondents stated that they were very satisfied, while 28/9% - satisfied, 23/8% partially satisfied, 16/1% dissatisfied and 20/9% very dissatisfied with the activities related to activities pertaining to culture field. Students' entire rate of satisfaction was 63/1%, while rate of dissatisfaction – 36/9%.

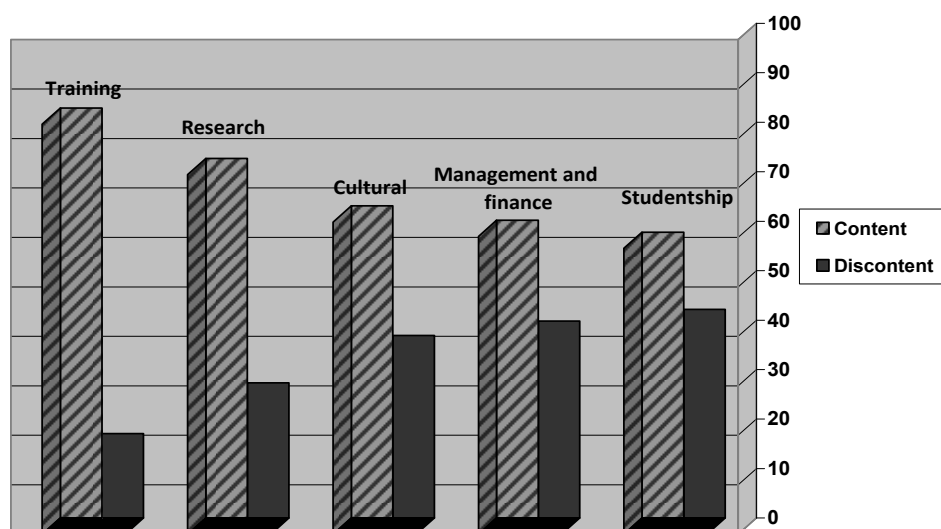

Diagram No.1: percentage of satisfaction of students from various fields of university.

Diagram No.1 shows that students are more satisfied with educational field, and less satisfied with student body field among the various fields of university.

Proposals for improvement of students' rate of satisfaction among the students based on the research facts.

1) To improve the level of information of those who control over organization of educational stages, regulations of examinations, and educational laws.

2) To deliver to students the laws against students copying in the examination hall.

According to our proposals, the team leaders should explain the situation to students by holding meetings.

3) Marks of the lessons should be declared by the teachers within one month from the examination.

4) Multiplication of specialty magazines (in Persian and non-Persian languages) for all the training groups.

5) It is of greater importance to have a copy device for the students to multiply the articles necessary for them within a short-period of time.

6) It is necessary to provide training courses for the controllers to master habits of respecting the applicants.

7) To explain to the newly-admitted students about the importance of submission of student cards while entering the university.

8) To observe strictly the cleanliness of the water closet with the best washing agents.

9) To continually control over the cleanliness of the water closet from view-point of fulfillment of daily hygienic rules.

10) To declare, in the camp for the newly-admitted students, that they have the necessity to receive scholarship in a nongovernment institution.

11) University teacher should explain, in the classes, the necessity to receive the scholarship, by providing obvious evidences, and comparing Islamic Azad University and other domestic or foreign universities.

12) The students' transfer program should be notified to management sector by team leaders at the beginning of each semester.

13) There should be provided courses which explain the rules of conduct with people, for those controlling the financial matters and for heads. Because the student wishes the person serving him/her to be courteous, polite, disciplined, and fully and transparently informed.

14) In order to reduce the cases of students' dissatisfaction from the committee activity, the committee should refrain from any discrimination in its manner of treating the students, in addition to being just and fair.

15) The places of cooking and service places should be continually cleaned.

16) The rules for takeover-handover should be stated in the board of announcements in a transparent and perfect form.

17) There should be provided training courses in order to improve the dormitory heads' relations with students.

18) The number of the camps should be increased for satisfaction of students. The times for camps should be in accordance with calendar holidays. And the selection of the camp location should be worthy and suitable for students, and the travelling cost should be reduced at the same time.

Used literature:

- Araste, Hamidrza, Mehdi Subhaninajad and Rza Humayi, (2008). "Assessment of the condition of Tehran city universities in the period of globalization of students", seasonal magazine for programming and research in higher education.

- Introduction to Islamic Azad University Urmiya Branch.

- Huseyni, Kamaladdin and Gulamrza Siddig Ori and Mohsin Noghani, (2008). "Citizens' satisfaction from the municipality based on needs and capacities" (related research for Mashhar city), collection of articles on organizational development, citizenship and general control, Tehran, Institution for development of humanities and researches.

- Islamic Azad University Central Tehran Branch, 1997.

- Rasulov, Jalal, Seyfi, Mansur, Rashidi, Daryush (2000), recognition of the level of factors and needs influencing the customer satisfaction, banking and economics magazine No.26, Tehran.
- Zarribaf, Mehdi and Farrukh Rushani Barab (2008), presentation of a model in the field of measuring the customer satisfaction and its execution in wheel industry, management seasonal magazine No.12.
- Sohrabi, Babak and Khanlari, Amir (2008) measurement of organizational preparatory level of institutions of higher education in execution of management of relations with students, Tehran: seasonal magazine for programming and research in higher education No.48.
- Coefficient for higher education assessment in the Islamic Republic of Iran (2005), board of scientific and cultural assessment and control of higher Cultural Revolution council.
- Ali, Samad, (2002), customer satisfaction, event No.130.
- Gorchiyani, Nadirguli, Hamidrza Arasta, Peryush Jafari (2004), dictionary on higher education, Tehran, Great Persian Encyclopedia.
- Godarzvand Chegini, Mehrdad (2007), Comprehensive direction towards organizational alteration management for institutions of higher education and universities, p.122, Rasht, Gilan University.
- Mahammadi, Mehrdad (2006), Islamic Azad University Sari Branch.
- Munsif Murtaza (1975), comparison of thinking of country's students, Tehran, Psychological institution.
- Nurun-nisa, Rasul (and others) (2008), comparison of customer satisfaction for recognition of opportunities of improvement in higher education research services, Tehran: magazine for programming and research in higher education, Ministry of Technology, Research and Science, No.2.
- Vahidi, Paridkhud (1986). Higher education indexes in Iran, Tehran: budget and program organization...

ДЕМОГРАФИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ В СИНЬЦЗЯНЕ

ШЫҢЖАНДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ АХУАЛ

XINJIANG'DAKİ DEMOGRAFİK DURUM

DEMOGRAPHIC SITUATION IN XINJIANG

Kulshat Kabdollaevna SMAGULOVA*

Резюме

В данной статье обобщен опыт политики Китая в отношении этнических меньшинств СУАР, в регулировании межнациональных отношений и особенности нынешней демографической ситуации в Синьцзяне.

Ключевые слова: Этнический состав, Миграционный процесс, Демография, Национальная идентичность, Социально-политическое положение.

Özet

Bu makalede; Çin'in Xinjiang bölgesindeki etnik azınlıkların; göç süreçleri, nüfus yapısı, ulusal kimlikleri, sosyo politik durumları ele alınmıştır.

Makalede; Çin'in etnik azınlıklara yönelik politikaları, dinler arası ilişkilerinin neler olduğu, Xinjiang'ın mevcut nüfus durumunu anlatmaktadır.

Anahtar kelimeler: etnik düzenleme, göç, nüfus yapısı, ulusal kimlik, politik durum

Summary

The article is devoted to the experience of China's policy towards ethnic minorities in Xinjiang, the regulation of interfaith relations and features of the current demografic situation in Xinjiang.

Key words: ethnic composition , migration processes, demography, national identity, socio-political situation.

* El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Çağdaş Doğu Dilleri Bölümü/KAZAKISTAN

Қазуу, Халықаралық Қатынастар Факультеті, Қазіргі Шығыс Тілдері Кафедрасы, Ф.Ф.К. Аға Оқытушы

Әрбір этностың тағдырын, ол дамып жатқан саяси формадан бөлуге болмайды. Қытай үшін б.з.д III ғасырдан бастап мұндай форма ретінде орталықтанған империялық мемлекет болды, XX ғасырға дейін оған ешқандай альтернатива болған жоқ және ол ыдыраған кезде, оның территориясында осындай империяның бірнеше кішірейтілген көшірмелері пайда болып, біраз уақыттан кейін, олар қайтадан біріккен державаға орын беріп отырды. Осындай орталықтанған мемлекеттің болуы оны дамыту мен басқарудың дәстүрлі концепцияларының көне заманнан бері қалыптасуы хань (қытай) этносының бірігуінің тұрақты үрдісінің және бөтен этникалық және конфессиялық топтар мен жеке тұлғаларды сәтті ассимиляциялаудың негізгі себептері болып табылады.

Цин әкімшілігі өзінің ықпал ету бағыттарын нысанаға алып, Шыңжанды игерудің тактикасын тез арада анықтап алды. Іс жүзінде бұл тактикада ешқандай да жаңалық болған жоқ, ол тарихи тәжірибе мен аймақтағы әлеуметтік-экономикалық, саяси және этникалық үрдістерді түсінуге негізделген еді. Әулеттер кезеңіндегі сияқты, бұл саясаттың негізі әскери күш, әкімшілік-шенеуніктік аппарат, қалалар мен аймақтың ерекшеліктерін ескеріп осы аймақта тұрып жатқан халықтар арасындағы этносаралық және этнос ішіндегі алауыздық, діни фактор мен жергілікті ру-тайпалық және әлеуметтік басшылықты пайдалану болды. Бірақ бұл аймақтың халықтарының этникалық сана-сезіміне жат қытай мәдениетінің элементтерін күштеп енгізу олардың мәдени ассимиляциясына алып келген жоқ. Жеткілікті түрде дамыған этникалық сана-сезім елдегі саяси жағдай өзгере қалған сәтте, өзіне жат элементтерден бас тартып сепаратизм мәселесін тудырып отырды, бұл мәселе Қытайдың «жаңа» аудандарының тарихи дамуының әрбір сатысында маңызды ерекшеліктерге ие бола отырып, оны бағалау мен қарсы тұрудың әдістерін іздестіргенде өзіне дифференциациялы (бөлек) түрде қарастыруды талап етіп отырды. Цин империясы үстемдік етіп отырған шақта империялық мемлекет жаңа жерлердегі өзінің орнығуын негіздеумен әуреленген жоқ. Оның басты мақсаты: жаңа жерлерді мемлекеттік территория ретінде сақтап қалу және өздерінің жандайшаптары мен әскери жазалау экспедициялардың жәрдемі арқылы олардың орталық үкіметке деген номиналды (сөз жүзіндегі) бағыныштылығын қамтамасыз ету. «Тағыларды (варвар) тағылардың көмегімен бақылау» (Сыроежкин К.Л. 1997: 82.) атты принципті шебер пайдалану арқылы және аймақтың түркі тілдес халықтары арасындағы объективті қарама-қайшылықтарды ескере отырып, цин әкімшілігі өз міндетін сәтті орындаумен болды.

ҚХР тарихшылары өз уақытында хань ұлтынан (қытайлардан) тыс азшылықтарға қатысты Циннің саясатына объективті баға берген. Онда төмендегідей айтылған, мысалы, Шан Юэ басшылығымен Қытай ғалымдарының Цин әулетіндегі билеушілердің жаулап алу жорықтары туралы ұжымдық еңбектерінде: «Әртүрлі ұлттарды жаулап алу өндірістің жойылуына, өндіргіш күштердің құруына, ұлттық езгі мен эксплуатацияға

әкелді. Сонымен қатар әртүрлі ұлттық азшылықтардың рухани және материалды жойылуын тудырды және оларды тоқырау жағдайына душар етті немесе олардың дамуын баяулатты» (Wu Renmin 2001: 149.).

ҚХР бойынша 55 «этникалық азшылық» бар. 1949 жылдан кейін этникалық топтардың саны жөніндегі мәселе бірнеше рет қаралды. 1953 жылы 30 маусым айындағы санақ бойынша 60 этникалық топ өкілдері анықталған жалпы 40 млн. адам, ал 1957 жылғы мәлімет бойынша тек 46 этникалық топ өкілдері ғана көрсетілген. ҚХР-ның құрамындағы этникалық топтарды анықтау күрделі мәселелердің бірі әрі мәліметтер әрқашан да тура келе бермейді (Niu Haizhen 2004: 312.).

Жалпы азшылықтар мәселесі қай кезде болмасын әртүрлі қырынан көрініп әрі өзінің өзектілігімен сабақтасып жатады. Аталмыш тақырыптың негізгі түйіні болып табылатын жалпы Шыңжаңдағы этникалық топтар санының өсу дәрежесін талдауды жөн көрдік.

ШҰАА-дағы халық санының өсу дәрежесі екінші (1964) және үшінші бүкіл қытайлық санақ бойынша салыстырғанда автономиялы аудандағы демографиялық үрдістер мынадай өзгешеліктерімен ерекшеленді: біріншіден, этникалық топтардың саны орта есеппен 4-5 есеге өсті, екіншіден, ірі этностар – ұйғырлар, қазақтар біршама өсті, жылына 2,3%, 3,5% көрсетті, үшіншіден, хань (қытай) этносының саны жоғары дәрежеге көтерілді. Хань (қытай) этносының жан санының жоғарылауы бірнеше себептермен түсіндіріледі (Dong Suzhi 1995: 121.).

Біріншіден, Шыңжаң зертеушілерінің айтуы бойынша 1950-1980 жж. ШҰАА-ға ішкі аудандардан жұмысшы күштердің келуінің сақталуымен түсіндіріледі. Екіншіден, 70 жылдардың ортасына дейінгі халықтардың қоныстануларының теориялық мәселесі болып табылатын «адам көп болған сайын жақсы» деген концепцияның жариялануы. Ең соңында көшіп келушілердің орта жаста болуы біз үшін маңызды болып келетін нағыз осы фактор, ШҰАА-дағы әлеуметтік-саяси үрдістерге, әлеуметтік-таптық структураңың қалыптасуына және Шыңжаңның діни құрылымына үлкен әсерін тигізді.

Алтыншы бесжылдықтың жылдарында (1981-1985) ауданда үлкен өзгеріс болды. 1976 жылдан бастап хань (қытай) этносының арасында жоспарлы бала туу саясаты жүргізілді, осының есебінен хань (қытай) этносының жан саны біршама төмендетілді. 1983 жылы бұл саясат хань емес азшылықтарға да енгізілген бірақ жағымды нәтиже болмады әрі этникалық азшылықтар тарапынан қарсылыққа кездескендіктен ауыстырылды (Guwen 1992: 58.). Көпшілікке мәлім Қытайда бала тууға шек қоятын қатаң демографиялық саясат жүзеге асырылып келеді. Дүниежүзі жұртшылығы бұл саясатқа әртүрлі баға беруде. Біреулер – Қытайдың өз жағдайынан алғанда оны дұрыс саясат десе, енді біреулер гуманизмге, адам құқына қарсы деп сипаттайды. Бір отбасында бірден бала болған күннің өзінде миллиард халық жылына 13 миллиондай баланы дүниеге әкеледі. Ал адам санын көбейту керек болса,

бүгінгі Қытай үшін оның еш қиындығы жоқ. Тек шек қоюды алып тастаса болғаны бір ғана жылдың ішінде 35 миллиондай нәресте өмірге келеді. Сондықтан «бір отбасы - бір бала» саясаты бір жағынан хань (қытай) ұлты үшін дұрыс та шығар деп ойлайсың. Бірақ бұл саясат жергілікті халықтардың болашағына қатер төндіріп, оларды қатты алаңдатып отыр. Демографиялық заңдылықтар бойынша саны аз халықтардың өсімін бір-екі бала қамтамасыз ете алмайды. Үш бала келіп жеткен деңгейді әрең сақтап тұра алады да, тек төртінші баладан өсім басталады. Бұған дейін ханьдықтардан басқа халықтарға қатаң тыйым салуға бармай, тек жауапты қызметтерде отырған партия мүшелерін ғана тәртіпке шақырып келген қытай басшылары кейінгі жылы жергілікті халықтарға да «өлшем» бекітіп берді. Енді іс басында жүрген жергілікті ұлт өкілдері бір-екі баламен, ал басқалары үш баламен шектелуі тиіс. Белгіленген мөлшермен есептеспей, асырып жіберген ата-аналарға түрліше әкімшілік шаралар қолданылады. Құдайдың бергеніне адамның араласуын шектен шыққандық деп санап, отбасын мөлшерлеуге көндікпеген этникалық топтардың наным-сеніміне бұл саясат ауыр соққы болып тиді. Оның үстіне өмір қысқа, бала өлімі көп болуы себепті ханьдықтар мұхитының түбіне біржола шөгіп кету қаупі төнген және ол қауіпке қарсы қоярлық ешқандай амал да, күш те жоқтығын жергілікті халықтар дәл қазір бұрынғы қай кездегіден де терең сезінуде. Дегенмен осы айтылғандарға қарамастан ұйғырлар, қазақтар, монғолдар, өзбектер тұратын аудандарда бұл ынталандырылып отырады. Сондықтан да осы аймақта баласы көп отбасы аз емес, оларға тиісті жағдай жасалған. Адам өміріндегі басты мақсат, әрине байлық емес. Рухани дүние, білімге құштарлық, тіршіліктің тетігін ұғына білуге ұмтылыс, Шыңжаңдағы отбасын ұстап тұрған негізгі тұтқа осы. Отбасының берік болуына мемлекет де мүдделі. Шыңжаңда «Ел отбасымен күшті» дейді (Li Jinxin 2003: 479.).

Бұл жерде енді экономикалық қажеттілік пен өзінің экономикалық мүмкіндіктеріне деген тура көзқарас емес, мүлде басқа міндеттерді орындау қажет болды, оның ішінде қытайлық емес халықтарға қатысты белгілі бір жеңілдетулер мен көнуге тура келді, бұл әуел бастан азаматтық тұлғаның жалпыадамдық құқықтарға қатысып этникалық құқықтардың бірінші дәрежеде болуының элементтерін енгізіп, болашақта бейбіт жолмен тізгіндеуге қиын болатын үміттерді қоздырып отырады.

Автономиялы аудан құрылғаннан бергі жылдар аралығында әкімшілік-аймақтық бөліністе үлкен бір өзгеріс болған жоқ, бірақ ШҰАА-дағы халық санының құрамында және оның этникалық структурасында нақты өзгерістер болды.

Кесте – 1 - 1949-1998 жылдардағы ҚХР ШҰАА халқының этникалық құрылымы (Zhangxun 1998: 7.).

Этнос	1949	1957	1965	1979	1990	1995	1998
Аймақ халқы	4,333	5,580	7,891	12,360	15291,6	16613,5	17473,5
Оның ішінде							
Хань (қытайлар)	292	822	2758	5220	5746,6	6318,1	6741,1
Ұйғырлар	3291	3867	4115	5642	7249,5	7800,0	8139,5
Қазақтар	444	531	524	848	1139,2	1237,7	1287,0
Дүнгендер	126	167	288	548	688,9	747,6	782,0
Монғолдар		536	375	111	142,8	152,8	159,1
Қырғыздар		667	471	106	144,4	157,8	164,1
Сібелер	12	15	18	26	34,2	38,2	39,5
Тәжіктер	14	16	17	24	34,4	38,2	39,6
Өзбектер	12	12	7	7,4	11,4	13,3	13,7
Дағұрлар	2	2	3	4	5,6	6,2	6,4
Татарлар	6	4	2	3,2	4	4,7	4,7
Манжұрлар			12	34,5	16,6	19,9	20,9
Орыстар		20	60,9	0,6	7,5	9,0	9,3

Жалпы бір қарағанда кестеде келтірілген сандық көрсеткіш аймақтағы демографиялық жағдайдың біршама өзгергендігін байқатады. Шыңжаңға ішкі аймақтан келгендіктерімен түсіндірілетін, кейбір этникалық топтардың өсу қарқыны өте жоғары. Әсіресе бұл тенденция хань (қытай) этносы мен дүнген халқының 1955-1980 жылдар аралығында бір жыл ішінде жүз мыңнан аса адамдардың ағылып келгендіктерінен байқалады. Ал енді бұл үрдістің солтүстік Шыңжаңның этникалық жағдайын біршама өзгерткендігін және Шығысты бір шарпып өткендігін, ал Оңтүстік Шыңжаңды мүлдем қозғамағандығын айтып өткеніміз дұрыс. Ірі этникалық топтардың басым бөлігі әдетте белгілі бір аймақта оқшауланған этникалық топтардың құрамында топталатын жағдайы анық. Осыған мысал, 82% ұйғырлар Оңтүстік Шыңжаңда тұрады; 78,6% қазақтар – Солтүстік Шыңжаңның Алтай, Іле және Тарбағатай аймағында; 88,66% қырғыздар – Оңтүстік Шыңжаңда, негізінен Қызылсу-Қырғыз автономиялы облысының маңайында; 99,47% тәжіктер Оңтүстік Шыңжаңда, соның ішінде 62,1% Ташқорған-Тәжік автоном ауданында; 64% Сібелер Іле аймағының Шапшал-Сібе автоном ауданында орналасқан (Li Kangguang 1996: 222.).

Автономиялы аудан бойынша этникалық топтардың осылайша орналасулары ШҰАА-ның басқа да аудандарының дамуына әсерін тигізіп

қана қойған жоқ, сонымен қатар тікелей әлеуметтік-экономикалық жағдайларға әсерін жалғастырып келеді, бұған қоса сепаратистік көңіл-күйдің пайда болуына себепші болады әрі қажетсіз этникааралық шиеленістерге әкеледі, автономиялы ауданның аумағында тұратын тек хань (қытай) этносы емес, тіпті автономиялы ауданның аумағында тұратын азшылықтар арасында да шиеленісті тудыруға себепші болуы мүмкін.

Шыңжаң ҚХР-ның батыс солтүстік шекара өңіріне орналасқан шекара линиясы ұзын, стратегиялық орны ерекше маңызды елдің орнықтылығы мен қауіпсіздігін қорғауда маңызды рөл атқарады. Барлығымызға белгілі аз ұлт аудандарының басым бөлігі мемлекеттің шекара аудандары. Жоғарыда айтылғандардың барлығынан мынадай қорытынды шығаруға болады: аймақтың еңбек ресурстарын құраушы ханьдық емес этникалық топтардың сандық және сапалық жағдайы, этникалық және конфессиялық көптүрлігі бұл ауданның дербес мемлекеттік бірлік ретінде нәтижелі дамуына кепілдік бермейді.

Пайдаланылған Әдебиеттер Тізімі

1. Сыроежкин К.Л. Современный Синьцзян и его место в казахстанско-китайских отношениях. – Алматы: Фонд Евразии, 1997. – С. 82.
2. Wu Renmin. Xibu dakaifa yu minzu wenti. – Beijing: Minzu chubanshe, – 2001. – 149 ye.
3. Niu Haizhen. Qingdai xibei bianjiang Xinjiang diqu minzu zhengce yanjiu. – Lanzhou daxue chubanshe, 2004. – 312 ye.
4. Dong Suzhi. Falui jichu jiaocheng. – Beijing: Gaodeng jiaoyu chubanshe, 1995. – 121 ye.
5. Li Yongshan. Guwen chudu. – Beijing: Beijing yuyuan xueyuan chubanshe, – 1992. – 58 ye.
6. Li Jinxin. Xinjiang zongjiao. - Wulumuqi: Xinjiang renmin chubanshe, - 2003. – 479 ye.
7. Zhangxun. Xinjiangde zongjiao // Minzu tuanjie. – 1998. – № 9. – 7 ye.
8. Li Kangguang. Xinjiang minzu guanxi yanjiu. – Beijing: Xinjiang renmin chubanshe, 1996. – 222 ye.

THE SOSIAL-PSYCHOLOGY ANALYSES OF INNER CONFLICT FACTORS IN THE PROCESS OF COLLECTIVE ACTIVITIES

BİRLİKTE ÇALIŞMA SIRASINDA ÇALIŞAN KİŞİLER ARASINDAKİ MÜNAKAŞALARIN ÇIKIŞINA SEBEB OLAN FAKTÖRLERİN SOSYAL VE PSİKOLOJİK TAHLİLİ

СОЦИАЛЬНЫЙ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, ЯВЛЯЮЩИХСЯ ПРИЧИНОЙ НЕДОПОНИМАНИЙ МЕЖДУ РАБОЧИМИ ВО ВРЕМЯ РАБОТЫ

Hamideh BARZAN*

Özet

Bu makalede; çeşitli kuruluşlarla birlikte çalışan kişiler arasında, çalışma sırasında meydana gelen münakaşa ve çekişmelerin sebepleri araştırılıyor. Bu münakaşalara sebep olan faktörlerin sosyal ve psikolojik tahlili yapılmaktadır. Münakaşayı ortaya çıkaranların ve münakaşaya dahil olanların sebep olduğu faktörler olarak onların psikolojik özellikleri, genleri, öğrenim düzeylerinin rolleri de ortaya konmaktadır. Ayrıca kişiler arasında münakaşaya sebep olan faktörlerin menfi etkilerinin nasıl ortadan kaldırılacağı, bunun için hangi araç ve gereçlere başvurulması gerektiği de ortaya konmaktadır. Böylece bu kuruluşlarda verimliliğin artacağını ifade ederek bazı tavsiyeler verilmektedir.

Anahtar kelimeler: çalışan kişiler, münakaşa, psikolojik bozuntular, fiziksel ve bedensel bozukluklar, öğrenim düzeyi, verimlilik

Abstract

This research studies five inner conflict factors which affect employees' activity and interpersonal relationship in the organizations. It investigates the role of psycho-social factors in performance of employees in Islamic republic of Iran, Gilan. Data obtained from this study is analyzed by using SPSS program. The causes of the inner conflict, each factor's intensity, effect of individual and social

* İslamic Azad University, Astara Branch/IRAN

and psychological factors such as sex and education were studied. Some instructions were proposed to contrast each factor.

Key words: inner conflict, avoidance-avoidance conflict, approach-avoidance conflict, physical and psychological disorders, interrole conflict

Introduction

Conflict is a part of discord caused by the actual or perceived opposition of needs, values and interests .Conflict is the process that results when one person (or a group of people) perceives that another person or group frustrating, or about to frustrate, an important concern. Conflict as a concept can help explain many aspects of social life such as social disagreement, conflicts of interests, and fights between individuals, groups, or organization. (3,s.233; 10,s.271)

A conflict can originate from a variety of sources. Robbins suggests that these sources can be grouped into three general categories: (7,s. 235)

Communication, structural and personal behavior factors.

Some structural factors: Authority relation ships, Common resources, Coal differences, interdependence, jurisdictional ambiguities, specialization, status in consistencies.

Also some personal factors are: Communication barriers, conflict management style, cultural differences, emotions, perception, personalities, skills and abilities, values and ethics. There are many opportunities for misunderstanding to develop in the communication process.

Inner conflicts: When we say a person is in conflict with himself or herself; we are referring to an inner conflict. If all inner conflicts can be represented as opposing forces within the person, or response tendencies of approach and avoidance, then the resolution of these conflicts may proceed in several ways .

A psychological conflict or a situation of indecision where an individual is confronted having to choose between equally desirable alternatives. (1,s.84 ; 9 ,s.363)

Approach-approach conflict is one of the three major types of conflict described by psychologist Kurt Lewin in 1931. It happens when a person has to choose between two desirable outcomes, such as a choice between finishing college and a full-time job offer. This conflict is often the easier to resolve than the two other conflicts, which are avoidance-avoidance conflict and approach-avoidance conflict. (2,s.265)

Avoidance-avoidance conflict involves choosing between undesirable alternatives or outcomes in which a person tends to avoid. For instance, a person who dislikes his job but fears on quitting and unemployment.(6,s.101)

Approach-avoidance conflict is when an individual is indecisive and ambivalent in pursuing a desirable goal that has an undesirable outcome. For

instance, a person wants to do something but fears the consequence it entails. This conflict is often the more difficult to resolve.

Interrole conflict: It occurs when a person have problem to play his role efficiently as a husband and at the same time as an employ in an organization. (5,s.481)

Materials and methods

This descriptive-analytic study was carried out in 3 universities and 5 institutions in Astara and Rasht city of Iran. Questionnaire was answered by 174 employee and managers of 8 mentioned institutions. Questionnaire was based on Dubrin's and researcher- edited and the validity of researcher- edited questionnaire was evaluated by Crobach's Alpha method and was about 86%. In this questionnaire 5 variables were evaluated including: mismatching of employee's job expectance and their attitude and believes, avoidance-avoidance conflict, approach-avoidance conflict, physical and psychological disorders, interrole conflicts. Also we investigated role of sex and education in the high frequent factor of inner conflict. Samples were selected by Cluster and multi-stage sampling. Data were analyzed by SPSS program.

Results

Results showed of the 5 variables, mismatching of employee's job expectance and their attitude and believes in 79 people (45.4%) located in first place, and others placed in order avoidance-avoidance conflict (not being satisfied from the job and at the same time being afraid of unemployment) in 49 people (28%), approach-avoidance conflict (tendency to changing the job and at same time afraid of unemployment) in 41 people (23.6%), physical and psychological disorders as symptom of inner conflict 32 (18.4%) and interrole conflict in 16 people.

Table 1: Inner conflict factors

Factors	low		high	
	frequency	percent	frequency	percent
mismatching of employee's job expectance and their attitude and believes	95	54.5%	79	45.4%
avoidance-avoidance conflict	125	72%	49	28%
approach-avoidance conflict	133	76.4%	41	23.6%

physical and psychological disorders	142	81.6%	32	18.4%
interrole conflicts	158	90%	16	9.2%

In this survey we investigated the role of sex and education in mismatching of employee's job expectance and their attitude and believes, which was the most prominent factor of inner conflict. This factor was high in 56% women and in 41.1% men. Also results revealed, between those who got high score in this factor 46.7% had high education (bachelor and higher) and 42.6% were lower than bachelor.

Table 2: Role of sex and education in mismatching of employee's job expectance and their attitude and believes

Factors	low		high		Total
	frequency	percent	frequency	percent	
men	73	58.9%	51	41.1%	124
women	22	44%	28	56%	50
Bachelor and higher	64	53.3%	56	46.7%	120
Lower than bachelor	31	57.4%	23	42.6%	54

Discussion

Mismatching of employee's job expectance and their attitude and believes has the highest frquency (45.4%) between other factors of inner conflict. The cause lies on the paroxysmal condition between individuals' understanding and their job and life. Occasionally, they don't have enough authorization in dealing with job problems logically. In this condition, they experience inner conflict and consider other people as strangers. In this experiencing of inner conflict, sex and education also affect their behaviors. Comparing men and women, this factor was higher in women because in their job condition in developing countries, they feel a glass ceiling which acts as a barrier for their improvement to higher places such as management. Also comparing high educated individuals (bachelor and higher) to those who were lower than bachelor, mismatching of employee's job expectance and their attitude and believes was higher (46.7%) in the first group. As we know

higher education makes people more sensitive and precise in dealing with different conditions and high educated individuals try to analyze the problems and events with details. (4,s.38) Moreover there is a mismatch between responsibilities and authority in developing countries. The solution can be creating an adjustment between these two in job condition.

REFERENCES

1. Alvani Seyid Mehdi, Zahedi Shamsolsadat. Especial descussion in state management. Payamenur University, 1th edition, 1993, 210 P.
2. Bayramov A. S., Alizade A.A Psychology. Baku. Chinar Publications, 2006, 622 P.
3. Hellriedel, Don Jon W. Slocum, Jr. and Richared W. Woodman, organizational Behavior, Seventh edition, N.Y. West publishing co., 1998.pp 476.
4. Kim S. H. and Smith, R. 14. Revenge and conflict escalation. Negotiation Journal 9: 1993. pp. 37-44.
5. Moghimi Seyid Mohammad. Research aproach to organizations and management. Tehran, Termeh publications, 1th edition, 1998, 320 P.
6. Peterson M. F. Associates Role conflict, Ambiguity and overload: A21-Nation study. Academy of management journal, 1995.pp 98-123
7. Robbins S. P. Managing organizational conflict: A nontraditional approach. Englewood Cliffs, NJ.: Prentice-Hall. 1974.pp 357.
8. Schermerhorn Jr., John R., James G. Hunt and Richard N. Osborn, Managing Organizational Behavior, Fifth Edition, New york: John Wiley and Sons, Inc., 1994.pp- 512
9. Seyedov S.İ. Hamzayev M.A. Psychology. Baku.Nurlan Publications.2007.700 P.
10. Walls Jr. and R. Robert Callister, "Conflict and Its Management", Journal of Management, No. 3, 1995, pp. 517.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ САЛЫСТЫРУ ЖӘНЕ ТЕҢЕУ

COMPARISON AND CONFRONTATION IN THE KAZAKH LANGUAGE

ÇAĞDAŞ KAZAK DİLİNDEKİ KARŞILAŞTIRMA VE BENZETME

Doçent Bakıt AKBUZAUOVA*

Summary

This article comprises researches on comparativeness of the Kazakh language; differences and similarities of the terms comparison, confrontation and figurative comparison in the Kazakh and Russian languages.

Key words: comparison, figurative comparison, metaphor, logical Comparison, associative comparison, comparative sentence, comparative phrase

Резюме

В статье рассматривается компаративность казахского языка, раскрывается соотношение терминов сравнение, сопоставление и образное сравнение в казахском и русском языках.

Ключевые слова: сравнение, образное сравнение, метафора, логическое сравнение, ассоциативное сравнение, сравнительное предложение, сравнительный оборот

Özet

Bu makalede Kazak dilinin karşılaştırmaları incelenmiştir. Ayrıca, Kazak ve Rus dillerindeki karşılaştırma, farklılıklar ve mecazi karşılaştırmalar arasındaki bağıntılar gösterilmiştir.

Anahtar kelime: karşılaştırma, karşılaştırmalı eğitim, metafor, logic karşılaştırma, asososiyon karşılaştırma, karşılaştırmalı cümle, karşılaştırmalı birin.

* El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Çağdaş Doğu Dilleri Bölümü/KAZAKİSTAN
Әл -Фараби Атындағы Қазуу, Доцент, Ф.Ф.К.

Қазақ тіл білімінде салыстыру, теңеу терминдері қатар айтылады.

Салыстыру мен теңеудің бір емес екендігін ажырата білудің мәні зор.

Логикалық және грамматикалық анықтамаларға зер салсақ: *«Екі не одан да көп нәрселер мен құбылыстардың бір бірінен артық кемдігін байқау, салғастыру»* (139 б. 8 том).

«... екі немесе бірнеше құбылысты салыстыру нәтижесінде бірінің екіншісінен артық не кемдігін, үлкен не кішілігін, тіпті бұдан да басқа қасиеттердің сәл ғана айырмашылығын, керек десеңіз, олардың бірдейлігін көрсететін болса, ондай конструкция салыстырма мәнді сөйлем деп бағалануы тиіс» (М.С 204) деп тұжырымдалған.

Ал теңеуге келсек проф.Т. Қоңыров *«Теңеу дегеніміз – ұқсас, ортақ белгілердің негізінде бір затты екінші затқа салыстыру арқылы сипатталушы нәрсенің бейнелілік, көркемдік, эмоционалды-экспрессивтік сапасын күшейтетін, сол нәрсені жаңа қырынан поэтикалық қырынан танытатын әрі стильдік тәсіл, әрі таным құралы»* (Қ. 385) деп жазады.

Байқасақ, таным тұрғысынан алғанда салыстыру артық не кемдікті немесе бірдейлік туралы түсінікті қамтиды.

Жоғарыда айтылған тұжырымдар салыстырудың теңеудің алдында болатын үдеріс екендігін, зат пен құбылысты танып білудің алғашқы сатысы екендігін дәлелдейді. Ал теңеу болса, бұрыннан таныс сапа мен қиетті басқа зат пен құбылыстың бойынан көру, яғни оны басқаша қырынан таныту. Теңеуде субъективтілік басым яғни ол сөйлеушінің көңіл күйіне, образды ойлауына тікелей қатысты психологиялық акт. Салыстыру мен теңеудің бір біріне ұласып жатуының негізгі себебі – олар таза грамматикалық категория емес. Яғни оны таза грамматикалық белгілері арқылы ажыратып жіктеу – күрделі жұмыс. Сондықтан да нақты салыстырудың шекарасы теңеуге ұласып тіпті метафораға айналып кететін тұстарын тек логикалық деңгейде ғана ажыратуға болады.

Салыстыру мен теңеудің логикалық тұрғыдан алғанда екі басқа үдеріс екені басы ашық болғанмен, терминдік тұрғыда ара жігі ажыратылып, нақтылауды қажет етеді. Орыс тілді грамматикада теңеу мен салыстыруды бір терминмен (сравнение) атап, одан әрі оны нақты немесе қарапайым салыстыру және образды салыстыру деп бөледі. Ал қазақ тілінде салыстыру термині орыс тіліндегі (сопоставление) салғастыру терминімен мағыналық жағынан барабар да, ал теңеу сравнение терминінің мағынасын береді. Образды салыстыру қазақ тіліндегі тұрақты теңеулер ұғымымен барабар.

Салыстыру мен теңеудің ерекшелігі стильдік қолданысынан анығырақ байқалады. Салыстыру негізінен ғылыми және ғылыми - көпшілік стильде жиі қолданылса, теңеудің көркем шығарманың, оның ішінде халық ауыз әдебиеті де бар, құралы екені анық.

Салыстыру мен теңеудің ара жігін ажырататын тағы бір шарт – «тек бір тектес заттар мен құбылыстарды салыстыруға болады»; «олар тек маңызды белгілері мен қасиеттері арқылы ғана салыстырылады» (Левит;18). Ал теңеуде біз білетіндей, бір текті емес құбылыстарды ұқсату арқылы жаңа

образдар жасалады, экспрессия бар. Бұл семантикалық, гносеологиялық тұрғыда болса, грамматикалық тұрғыда да салыстыруға негіз болатын заттар мен құбылыстар негізінен бір сөз табынан жасалса, теңеуде ол әр түрлі сөз таптарынан болып келеді. Не олардың ортақ семалары болу керек. Мысалы: 1. *Электронды микроскоп оптикалық микроскоптан қолайлы*» (Қазақ тілінің практикумы); біртекті заттар салыстырылып тұр, маңызды белгісі – қолайлылығы). *Біздің үйлеріміз үлкен, бірақ отбасыларымыз шағын* (Айқын) (ортақ сема). 2. Дауылдай соққан «Сарыарқа» күйі еліміздің еңсесін көтерді (Алматы ақшамы.). Баукеңді өкшелеп келе жатқан *Нарбай* әлгі сұрағын *патефонның бір орында тұрып айналатын сынық табағындай* тағы қайталады. (Ш.А., М.Ш.).

Бірінші сөйлемде күйді дауылға теңесе, келесі сөйлемде адамның әрекетін патефонның сынық табағына теңейді, яғни жаңа образ жасалған.

Алайда тіл білімінде теңеу мен салыстыру компаративтілік ұғымына кіріп, бірге қарастырылады. Орыс тілді грамматикада салыстыруды – нақты салыстыру (собственно сравнение), уподобление (ұқсату), теңеу немесе теңестіру (приравнивание) деп қарастырады, олардың әрқайсысы мағыналық жағынан жіктеліп кете береді. Біздің байқауымызша қазақ тіліндегі компаративтілікті салыстыру және теңеу деп бөліп одан әрі тұлғалық қызметіне әрі мағыналық қызметіне қарай жіктеуге болады. Нақтыласак, теңеудің өзін ұқсату және бірдейлестіру деп бөлуге болады. Ал салыстырмалылықты ұқсата отырып салыстыру, айырмашылығын көрсете салыстыру, теңдестіре отырып салыстыру, шендестіре отырып (қарама-қарсылық) салыстыру, шама, мөлшер белгілері арқылы салыстыру деп жіктеуге болады.

Салыстырудың әсіресе теңеудің тағы бір маңызды белгісі оның психологиялық акт болып табылатындығы. Салыстыру мен теңеудің түрі оны жасаған субъектінің білімі, өмір тәжірибесі, образды ойлау қабілетіне тікелей байланысты. Салыстыру мен теңеу – басқаша айтқанда, трансформация жасау, болмыста алған мағлұмат пен білімді басқа бір зат пен құбылыстың бойынан көре білу, әрі жеткізу, яғни образбен ойлау. Тек нақты заттар, құбылыстар емес абстрактілі – ойлау, сезіну, түйсіну деңгейінде образ жасау. Осыған байланысты салыстырмалық реалды және ирреалды деп қарастырылады.

Сондай-ақ компаративтілік логикалық және ассоциациялық болып бөлінеді (Абсаматов). Логикалық тәсілде ол зат пен құбылыстың бұрыннан белгілі сапа белгілерінің артық, кемдігі, теңдестігі, қарама-қарсылығы, бірдейлігі, шамасын, дәрежесін нақтырақ сипаттайды. Жаңа образ, жаңа пікір жоқ. Бірақ бұрыннан белгілі образбен, шамамен салыстырылады, айырмашылығын көрсетеді. *Мысалы:1)* Сарапшылардың зерттеулері бойынша, соңғы жылдары Франция астанасында жергілікті ұлт өкілдерінен гөрі мигранттардың көбейіп кеткендігі байқалған (Алматы ақшамы). 2) Қазір түрік сериалдарына өздерінен гөрі біз қызығушылық танытып отырмыз (Алматы ақшамы). 3) Ешкімге құны жоқ, тек маған ғана керек екен (М.М.).

Ал ассоциациялық компаративтілікте субъективті пікір актуалданып жаңа образ, жаңа ұғым тудырады. Бірақ екінші салыстыруда тұрақты және уақытша немесе жағдаяттық салыстыру яғни образ болады. Оны алғашқы мысалдардағы қазір және соңғы жылдары деген сөздерден көрсең, соңғы мысалдарда, «аяздағы ғана темірдей» жағдаяттық образын жасап тұр.

1) Абайдың *«Азаматанымы мұхиттағы алып айсберг секілді (Е.Ә); Бұл мысалдағы «алып айсберг» –жаңа образ; Әуын шапта бол шыын беріп, зор сенім артқан адамның айыреттік ітінішін орындай алмағаным жанымды аяздағы темірдей қарды (Ш.А.М.Ш.).*

Ассоциациялық немесе нақты алыстырудың өзі өмірді, қоршаған ортаны танып-білу негізінде жасалады, олар: көру, есту, иіс, дәм сезіну т.б. Мысалы: 1) *Мені бірінші рет көргендей, бәрі маған қарап қалыпты; 2. Аурудың әлсіздігі сонша, төсегінен тұра алмады. (Қазақ тілі практикум).*

Нақты салыстырудың келесі түрі – бұл адамның өмірдегі тәжірибесі, біліміне, түйсінуге негізделіп жасалады. *Дюманың көпке танымал бір романындағыдай, екеуіміздің орнымыз ауысып кеткен жоқ және туа сала тағдыр екі айырмаған (М.М.). Әдепкі тіршілік – ел қатарлы. Тіпті ел қатарынан тәуір.*

Логикалық және ассоциациялық салыстырудың тағы бір айырмашылығы – бұлардың соңғысы өзінің алдынан контексті керек етпейді. Нақты, белгілі фактінің айырмашылығын, ұқсатығын көрсетеді. Мысалы, 1. *Яғни, айна-қатесіз, аумаған сыңарым(М.М.). Ең үлкені – әкем, одан кейін қазір көзі тірі Тоқтарбай ағамыз.(Аңыз адам журналы).*

Ал ассоциациялық салыстыруда көбінесе субъективті пікір болғандықтан, соған иландыру, жасаған образын дәлелдеу мақсатында салыстырушы қысқаша сөйлеммен шектеліп қалмайды. Мысалы: *Бірақ Сүйменқұл Чокморовтай ерік күші таңғаларлықтай мықты, әрі ауыр операцияның өзін шыбын шаққан құрлы көрмей қабылдай алатын адамдарды көрген емеспін (Ш.А; М.Ш.). Жазу... жазу болғанда, сыпыра сілтеген жойдасыз өтірік емес, тоңқаңдай тепеңдеген жайдақ жазуыр да емес. Тіпті, көлденең кісінің өзі сүйсінер, суырыла шапқан сүйріктей тұлпар да емес. Ешкім мініп, түспеген, бас-асау тарпаң, желмен жарыса, қиядан өтіп, құзға салған тағы(М.М.).*

Синтаксистік тұрғыдан салыстыру үш мүшелі құрылым болғандықтан және коммуникативтік қызметінде бөшектеуге келмейтіндіктен жай, жайылма сөйлемдегі, салыстырмалы бағыныңқылы құрмалас сөйлемді салыстырмалық конструкция немесе салыстырмалық құрылым деп қарастыруға болады. Зерттеулерде салыстыру ұштағаны әр түрлі терминдермен беріледі: салыстырылатын объект – компарат; агент, объект, салыстырылатын объект – компарант, референт, эталон; бұдан басқа салыстыру образы, салыстыру көрсеткіші, салыстыру модулі, tertium comparationis, оператор терминдер қолданылады. Біздің қолданысымызда салыстырылатын объект – агент, салыстырылатын объект – референт, салыстыруға негіз болатын объект салыстыру негізі және байланыстырушы –

салыстыру көрсеткіші болып келеді. Бұл терминдер басқалардан гөрі мағыналық жағынан дұрыс келеді деп есептейміз, себебі компарат және компаратор термин болғанмен орыс тілінің жұрнақтары қалып отыр, объект және эталон – бұл жерде салыстыратын объект барлық жағдайда эталон қызметін атқармауы мүмкін, теңеуге келгенмен салыстыруға келмейді, бұл терминдердің сөйлемнің актуалді мүшеленуіне де қатысы бар.

Салыстырмалықты зерттеген ғалымдар, ең алдымен салыстыру объектісіне назар аударып, «салыстыру сапа мен белгінің ғана арақатынасы емес, заттардың ара қатынасы» (Н.И.Греч) деп есептеген. Және оның беретін мағынасы салыстыру және ұқсату деген ортақ пікір қалыптасқан. Бірақ олардың маңызды белгілеріне қарай ара жігін нақты ажыратқан пікір жоқ.

Біздің пайымдауымызша, сөйлемнің ремасы, яғни актуалды мүшесі салыстыру көрсеткіші болған құрылымды салыстырмалы сөйлем деп қарастыруға болады, ал егер ол салыстыру объектісін тек басқа қырынан танытатын, сөйлемнің актуалды мүшесі болмаған қызметінде келсе, ол сөйлемнің стильдік реңкіне образдылық беретін салыстырмалық оралым, семантикалық жағынан теңеу немесе троптың түріне жатады.

Бұл құбылыс – сөйлемдегі сөздің не сөз тіркесінің мағынасына екпін түсіріп, оның интонациялық әсерлілігін арттыру мақсатында қолданылатын стилистикалық инверсия. Функционалдық грамматика тілімен айтқанда сөйлем мүшесінің актуалдануы яғни рема. Қазақ тілінде де айтылу мақсатына қарай предикаттық салыстыру арқылы үнемді жолмен жасалған сөйлемдер, әсіресе өлең мәтіндерінде жиі кездеседі. Мысалы, «Күлгені жылағандай, Жылағаны бірдеме сұрағандай».

Пайдаланылған әдебиет

1. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі.
2. Серғалиев М.С. Синтаксистік зерттеулер. Алматы, 2004 ж.
3. Тұрақты теңеулер сөздігі. Алматы, 2004 ж.
4. Күзекова З.С. Қазақ тілі практикумы. Астана, 2010ж.
5. Ахметжанова З. К., Функционально-семантические поля русского и казахского языков. Алма-Ата, «Наука», 1989 г.
6. Левит И.С. «Сложные сравнительные синтаксические конструкции как элемент функционально-семантического поля сравнения». 2005 г.
7. Абсаматов С. «Структурно-семантические особенности синтаксических единиц со значением сравнения». Тамбов, 1997 г.
8. Павлова В.В. «Сравнительные конструкции в структуре простого предложения». Москва, 2005 г.

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA RUS ÇARLIĞININ GÜNEY KAFKASYA'DA YÜRÜTDÜĞÜ TARIM POLİTİKASININ GELİŞİMİ

AGRARIAN LAW FROM 20 DECEMBER,1912 OR A NEW AGRARIAN REFORM IN SOUTH CAUCASUS

РАЗВИТИЕ АГРОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ, ПРИСЛЕДУЕМОЙ ЦАРСКОЙ РОССИЕЙ НА ЮГЕ КАВКАЗА В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Doç.Dr. Fazil Eynullahoğlu BAXŞELİYEV*

Özet

Makalede; Güney Kafkasya bölgesinde, 20 Aralık 1912 tarihli Tarım Kanunun içeriğinin uygulamalarla nasıl biçimlendiği ve tarımda önemli rol oynamış bulunan Golitsın Kanun Tasarısı'nın nasıl ortaya çıktığı tahlil ediliyor. Kanun tasarısının Rus Devlet Duması'ndan geri çevrildikten kısa bir süre sonra; Kafkasya Genel Valisi tarafından; Güney Kafkasya'da bulunan köylülerle büyük çiftlik sahipleri, toprak ağaları ve işverenler arasındaki geçici mükellifiyetli ilişkilerinin kaldırılması gerekliliği yeniden kondu.

Kafkasya Genel Valisi bunları halklara, valilik emri ve notları olarak bildirdi. Bu notlar ve valilik emirleri birer reform şeklinde 7 yıllık sürede bir-kaç kere değiştirilerek köylüler, toprak ağaları işverenler ve çiftlik sahipleri tarafından benimsendi. Reformlar mükemmelleştirilerek, ihtilâl öncesi ana fikir ve esas yönleriyle değişmezlik kazanmıştır.

Anahtar kelimeler: Tarım kanunu, 20 Aralık 1912 tarihli, Güney Kafkasya, Rus Devlet Duması, reform, Genel Vali Notları

Summary

In the article "Agrarian law from 20 December,1912 or a new agrarian reform in South Caucasus" is analyzed the process of discussion and accepting a new law, about agrarian question. According to a rich statistic, virtual and archive materials are explicated different variants of law project and accepting of law in State Duma (Russian Parliament).Major point of new law and adjunct to it, documents are

* Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN

analyzed plenty. In carried act is pointed the obligation of each sights. It is indicated peasant's debt percent counseling's form and term. Main attention is devoted to compound schedule of ransom price for decimal crop to each radar.

Key words: Agrarian law, 20 December 1912, South Caucasus, State Duma, reform.

14 Mayıs 1870 Tarım Tüvüğü'nün kabul edilmesi asla köylülük sorununun çözümü değildi. İslahat ilanı ve onun uygulamaya başlatılması Kuzey Azerbaycan dahil olmak üzere bölgelerde, taşrada köylü - toprak beyi (büyük çiftlik sahibi-pomeşçik) ilişkilerinde tam belirlilik ve huzur sağlayamadı. Resmi kuruluşlarca köylülerin toprak beylerinden bağımlılığı köylülerin tasarrufunda bulunan toprak parçasının değerini ödetinceye kadar sürecekti ve bu süre içinde köylüler geçici olarak mükellefiyetli bir durumda bulunacaklardı. Bütün bunlara rağmen söz konusu bağımlılık sorunuyla ilgili belirsizlik 20 Aralık 1912 tarihinde yeni bir kanun çıkarılıncaya kadar sürdü (Azerb.2788: 3).

1881 yılında Rusiya'da köylüler tarafından onlara ait toprak parçalarının zorunlu satın alınması gerçekleştirildi ve böylelikle de köylülerin toprak ağaları (büyük çiftlik sahipleri) karşısındaki geçici mükellefiyetli durumuna son verildi. Ne var ki, böyle bir önlem Güney Kafkasya vilayetlerinde alınmadı. Önlem alınacağına asılsız mülahazalar ileri sürerek sorunun çözümünü başka bir zamana ertelediler ve sorun üzerine görüşmeler de durduruldu. Aslında ilgili kuruluşlar bu yönde bir şey yapmakta istekli olmadıklarını açığa vurmuşlardı.

Hatta diyarin kimi yöneticileri üst makamlara gönderdikleri mektuplarda reformdan sonra köylü – toprak ağaları ilişkilerinin yakın zamanda çözülemeyeceğini şöyle temellendirmeye çalışıyorlardı: toprak beyleri – büyük çiftlik sahipleri eski geleneksel işgücünden yoksun bırakıldığında özel işletme ve çiftliklerini yeni kurallar esasında yönetmekle ilgilenmezler. Sözü geçen yöneticilerce köylülere (küçük çiftçilere) verilecek olan toprak parçası karşılığında toprak ağalarının ödeme olarak aldıkları para idaresiz biçimde harcanarak toprak ağalarına başka bir durumu yaşatır ve sonuçta ise başka olan durum hükûmeti çetin sorunlar ile karşı karşıya koyabilir (Avaliani, 1920: 57).

Ne var ki, XX. yüzyılın başlarında oluşmuş bulunan politik ortamda yer alan değişiklik hükümet kuruluşlarını Güney Kafkasya'da köylülük sorununu yeniden ele almak zorunda bırakıyordu. Sorunun çözümüne ait sayıca çok mektuplaşmalarda İç İşleri Bakanlığı bir hayli derecede etkinlik göstermekteydi. İç İşleri Bakanlığı emirname ve bildirişlerinde köylülerin (küçük çiftçilerin) mükellefiyetli ilişkilerini kaldırmak, ayniyatla ödeme (ayniye) yerine parasal verginin uygulanması ve toprak parçalarının zorunlu olarak satın alınması hakkında önerileri, fikirleri defalarca vurgulanmaktaydı.

Söz konusu dönemde köylü (küçük çiftçi) – toprak ağası ilişkilerinde durumun giderek şiddetlenmesi, zaman zaman bu ilişkilerin açık karşıdurma ve silahlı çatışma haddine ulaşması hükümeti toprak ağalarının çıkarlarını ciddi biçimde zedelemekten sorunu en kısa bir süre içinde çözmeye zorlamaktaydı.

Hükûmet kuruluşlarının tutumundaki evrimin nedenini anlamak için Çarlığın Güney Kafkasya’da 14 Mayıs 1870 Tarım Tüzüğü’nün kabulünden sonra küçük çiftçi – toprak ağası ilişkilerini ve bu ilişkilerdeki evrimi çözümlemek gerekir.

14 Mayıs 1870 Tarım reformu Kuzey Azerbaycan dahil olmak üzere Güney Kafkasya vilayetlerinde köylü-toprak ağası ilişkilerinde yeni bir aşamanın başlamasını belirtiyorsa da aslında köylüler (küçük çiftçiler) kastolunduğu gibi, kendilerine ait toprak parçalarının sahibine dönüştürmediler. Rusya’nın merkezi vilayetlerine oranla burada – Güney Kafkasya’da toprağı satınalma fiyatının yüksek düzeyi, küçük çiftçilerin ödeme eylemini başlatması için onlara devletce ödünç verilmemesi ve bütün bunlara rağmen köylülerin ödemeye zorlanmaları, en önemlisi ise hükûmetin yerli üst sosyal tabakanın çıkarlarını zarara sokmamak amacı ve başka nedenler sonucunda Azerbaycan köylüsünün ağalardan, toprak beylerinden bağımlılığı 1912 yılına kadar süregeldi. Bu ise küçük çiftçiler yine de ağalarının yararına olarak eski mükellefiyetlerini yerine yetireceklerdi demekti veya resmi organların sözüyle dersek, “geçici mükellefiyetli durumda kalacaklardı. Böylelikle, Azerbaycan’ın ağa emrindeki köylülerinin büyük çoğunluğu uzun süre yine de topraksız kalmaktaydı” (Azerb387: 2).

Küçük çiftçiler otlak ve çayırılığı, ormanı, bahçelikleri vb.-ı kullanmadan dolayı ağalarına yine de vergiler ödemekteydiler. Böyle bir durum ise Kuzey Azerbaycan köyünde sosyal ortamı gerginleştiren başka bir etken idi. Bütün bu anlatılanların yanında diğer vilayetler ve bölgelerle kıyaslandığında Kuzey Azerbaycan köyünde küçük çiftçilerin en az toprak parçasına sahip olması (Semin,1911: 112) Azerbaycan köyünde karşıdurmayı keskinleştirerek yetkili makamları telaşa düşürüyordu.

Yüzyılın ilk yıllarında biçimlenen önerilerin genelleştirilmesi esasında yenilik ortaya koyuldu; Haziran 1904’te Kafkasya diyarındaki sivil yönetimin genel başkanına bağlı Kurulda sözü geçen mesele üzerine görüşmeler başlandı. Bu ise şimdi sorunun çözümünü hızlandırmak için, değil yerli yönetici kuruluşlar, üst yönetici kuruluşlar girişimde bulunuyor demekti.

İşte bu sebebden dolayı küçük çiftçilerin kurtulmalık ameliyatının hızlandırılması üzerine yürütülen işler bir sonuca bağlanmamış ve bu durum aslında 1905 yılında Kafkasya’nın yeni Genel valisi görevine başlayana kadar değişmiyor gibiydi. Böylelikle, söz konusu dönemde tarım – köylü sorunu üzerine yürütülen işlere ait derlenmiş malzame 20 Aralık 1912 Tarım Kanunun içeriğinin biçimlenmesinde önemli rol oynamış bulunan Golitsın tasarısı’nın ortaya çıkmasına yol açtı (Semin,1911: 110).

Tarih literatüründe “Golitsın tasarısı” denilen belge Güney Kafkasya’da tarım sorununun çözümünde ilk ciddi adım sayılacaktır. Tasarıda ilk kez Güney Kafkasya vilayetlerinde ağalara bağımlı köylülere devletce mali yardım gösterilmesini şart koşarak onların kendilerine ait toprak parçasını zorunlu olarak satınalmaları göz önünde bulunduruluyordu. Eskiden ağaya bağımlı köylüler şimdi ağalarına toprak parçasının bedelini ödedikten sonra geçici mükellefiyetli durumdan azat oluyorlardı. İlk bakıştan çekici görünen bu savın ardısıra tasarıda köylülerin her yıl devletten aldıkları kredi karşılığında ağır yıllık kurtulmalık parasının yüzdelerini ödemesi hakkında ayrıca sav da ileri sürülmüktü. Büyük ihtiyaçları, çetin mali durumu yaşayan bağımlı köylülerin kurtulmalık parasının yıllık yüzdelerini ödemesini göz önünde bulundurarak soyguncu nitelik taşıyan Kanun aynı zamanda sömürgeci hükûmetin yerli toprak ağaları ve diğer toprak sahipleri ile ilişkilerinde denge oluşturmak amacını bir daha gözler önüne sergilemekteydi (Semin,1911: 109-110).

Ama Golitsın tasarısı üzerine değişik makamlarda bir kaç kez görüşmeler yapılsa da tasarı resmi olarak onaylanmadı. Rusya’da birinci Rus devriminin başlamasından dolayı merkezi vilayetlerin ardı sıra Kuzey Azerbaycan dahil ulusal uçlarda küçük çiftçi – toprak ağası ilişkilerinde gerginlik artmasaydı Golitsın tasarısının gerçekleştirilmesi bir kaç yıllar gecikebilirdi.

Bu bağlamda devrimin tam başlangıcında Kafkasya Genel başkanı görevinin kaldırılmasından ve 1883’ten itibaren kaldırılmış bulunan Kafkasya Genel valiliğinin yeniden kurulmasından sonra baş gösteren olaylar aslında köylünün bağımlı ilişkileriyle ilgili yeni değişiklikler dönemine adım atılmasına yol açtı.

Yeni göreve atanmış bulunan Genel vali kont Vorontsov-Daşkov da kırsal kesimde durumu inceledikten sonra geçici mükellefiyetli durumu en yakın zamanda kaldırılmasının gerekliliği düşüncesini benimsemeli oldu. Genel vali 22 Kasım 1905 tarihinde İç İşleri Bakanı P.Durnova yazdığı mektupta şimdiye kadar ödeme ameliyesini yürütmekte olan köylülerin 1 Ocak 1907 tarihinden itibaren ödemeden tam azat edilmesini öneriyordu (11- sayfa 131).

Genel valinin öneri ve fikirleri eklenmiş bulunan tasarının yeni variantı 22 Kasım 1905 tarihinde Bakanlar Kabine'sine sunuldu ve Kabine’de küçük aralıklarla 3 defa tartışıldı (Semin,1911: 139).

Bakanlar Kabinesi tasarı üzerine tartışmalardan sonra onun esas ilkelerini kabul ettiğini belirterek dikkati şu noktaya yöneltti: Güney Kafkasya’da yeni tarım reformuna denk tutulan ödeme ameliyesi başlatılırken köylü mükellefiyetlerinin yerine parasal verginin uygulanması 14 Mayıs 1970 reformu sırasında yürürlüklü bulunan fiyatlara dayandırılmalıdır. Bakanlar Kabinesi’ndeki görüşmeler sırasında sık sık vurgulanan fikirlerden biri şöyleydi; işte şu ilke köylülerin geçici mükellefiyetli durumunun tam kaldırılması ve toprak parçalarının köylülerin mülkiyetine dönüşmesi sürecini kanun yoluyla hızlandırmak için elverişli dayanak oluştururdu. Şunu da söylemek gerekir ki, imperator II Nikola’nın kendisi de 21 Ekim 1906 gününde Bakanlar Kabine'sinin sorunla ilgili tutumunu beğendiğini

belirtmiş ve bundan sonra Kabine'yi en kısa bir süre içinde Güney Kafkasya'da bağımlı köylü ilişkilerini yasal yoldan kaldırılmasını hızlandırmak ile görevlendirmişti.

Genel vali Defterhanesi'nde (Kalemi'nde) bu yönde belirli işler görüldükten sonra hazırlanmış olan yeni önerilerin özünü Güney Kafkasya vilayetlerinde büyük çiftlik sahibine – toprak ağalarına bağlı köylülerin ağa toprakları hesabına, hem de bedelini ödmeden toprak parçasına sahip olmalarını sağlamak oluştuyordu (Rusiya,821: 31).

Ne var ki Güney Kafkasya vilayetlerinde köylülere (küçük çiftçilere) ağa toprakları hesabına toprak parçası verilmesine ilişkin tezin gerçekleştirilmesini Genel valinin kendisi ve onun yanında İç İşleri Bakanlığı tasarımı hazırlamazdan bir hayli önce hala olanaksız saymışlardı. Şundan dolayı Genel valinin ekleri ve önerileri üzerine hazırlanmış ikinci tasarıda kimi tezler değiştirilmişti.

Bütün hazırlık ve örgütleme işleri görüldükten sonra tasarı 19 Aralık 1908 gününde tartışılmak üzere Devlet Dumasına (Çarlık Rusyası'ndaki parlamento), gönderildi ve ilk önce Kanun'u şöyle adlandırmak öngörülüyordu: “Güney Kafkasya diyarında köylülerin büyük çiftlik sahiplerine geçici mükellefiyetli ilişkilerinin kaldırılması” (Semin,1911: 148).

Fakat 1908 yılında Devlet Duması'nda siyasal güçlerin oranı tasarıya karşı oldu ve bu yüzden tartışmalar sırasında tasarı oy çoğunluğunu kazanamadığından kabul edilmedi

Görülüyor ki, Güney Kafkasya'da tarım – köylü reformunun sona erdirilmesi konusu üzerine tartışmalar Rusya Devlet Duması'nda da sürdürülmekteydi. Duma'nın üyelerinden mürekkep bir grupun imzaladığı ve Aralık 1908 tarihinde tartışılmak için sunulmuş kanun tasarısı bu yönde görülmüş işlerden birisi, hem de en radikal nitelikli idi (Gürc.13: 50).

Kanun tasarısı Devlet Duması'ndan geri çevrildikten az bir süre sonra Kafkasya Genel valisi Güney Kafkasya'da köylülerin büyük çiftlik sahiplerine – toprak ağalarına ve işverenlere geçici mükellefiyetli ilişkilerinin kaldırılmasının gerekliliğini yeniden ortaya koydu (Veliev,2009: 32-33). Dolayısıyla 1909 yılının başlarında Devlet Duması'nda tasarı üzerine yeni tartışmaların başlanmasına hız verildi. Tasarı Nisan-Mayıs 1909 tarihlerinde Genel valiye bağlı Kurulda 3 kez, Ekim-Aralık 1910 tarihlerinde ise İç İşleri Bakanlığı'nın katıldığı özel toplantıda daha birkaç defa tartışıldı.

Mart 1911'de Bakanlar Kabinesi Güney Kafkasya'da geçici mükellefiyetli ilişkilerin kaldırılması hakkında Kanun tasarısını esasen beğendi. En sonda kanun tasarısı 24 Eylül 1911 tarihinde Kafkasya Genel valisince ek mektupla Devlet Duması'na gönderildi. Sadece bundan sonra kanun tasarısı 20 Aralık 1912 tarihinde Devlet Duması'nda onaylanarak yürürlüğe girdi (Azerb.2788: 63).

Yeni atanmış Genel vali kont Vorontsov-Daşkov çalışmalarının ilk günlerinde devletin ve toplumun esas dayanağı sanılan büyük çiftlik sahiplerinin-toprak

ağalarının yararına hizmet edeceğini belirterek aslında Çarlığın Müslüman yüksek tabakanın temsilcileriyle dayanışma siyasetini sergiliyordu. Aynı zamanda bölgede oluşmuş durumdan çok rahatsızlık duyduğunu, özellikle köylülerin toprak yetersizliği ve iktisadi durum çetinliği gibi meselelerini “Kendibaşına (Keyfi) çözmek” niyetlerinin kabul olunamaz olduğunu vurgulamaktaydı (Gürc.2539:1). Öte yandan ise Genel vali Güney Kafkasya’da geçici mükellefiyetli ilişkilerin bundan sonra da yürürlükte kalmasının gelecekte bölgede köylülerin silahlı ayaklanmalarını hızlandıracığından sakındığını da saklayamamıştı (Semin,1911: 130).

Böylece Genel vali, görevine başlamasının tam ilk yılında tarım-köylü sorununu çözmeyin gerekliliğini benimsedi ve kendisinden önce yürütülmüş işleri genelleyerek 22 Kasım 1905’te “Güney Kafkasya’da Köylülük sorununa düzen vermek hakkında notlar”ını ileri sürdü (Ququşvili,1955: 11).

Tarih literatüründe, özellikle XX yüzyılın başlarında yazılmış eserlerde “Genel vali Notları”nın devrimsel önem taşımasından bahsedilmekte ve “Notlar”ın az kalsın 20 Aralık 1912 Kanunu ile aynı düzeyde yer aldığını belirtilmektedir. Bu tezi benimseyen O.Seminin (Semin,1911: 22) ve İ..Segalın (Seğal,1912: 95-98) tutumlarının sonralar Güney Kafkasya’da tarım ilişkilerinin gelişmesi sorunu üzere en verimli araştırmacılardan biri olan S.L.Avaliani tarafından benimsenilmesi de söz konusu fikrin gerçeğe çok yakın bulunduğunu bi daha daha saptamaktaydı (Avaliani,1920: 87).

Kanaattımızca “Genel vali Notları”nı söz konusu kanun tasarısıyla özdeşirenlerin veya onları eşit sayanların tutumları daha inandırıcı görülmektedir. Gerçek şu ki, “Notlar” 7 yıl süresinde birkaç kere değişik makamlarca tartışmalar sırasında epeyce mükemmelleştirilmiş, kimi tezler “Notlar”dan çıkarılmış, metine birtakım çok önemli konular eklenmiş, ama bunlara rağmen bütün hallerde “Notlar”ın ana fikri ve yönleri hemen hemen değişmez kalmıştır. “Notlar”ın ilk variantının 20 Aralık 912 Kanunu ile (Azerb.2788: 12-29) ciddi biçimde karşılaştırılması fikrimizi bir daha saptamaktadır.

“Notlar”ın özünün çok kısa bir süre içinde kimi değişikliklere uğraması ise zaten imparatorlukta devrimsel ortamda oluşmuş çetin toplumsal-siyasi durumdan ileri geliyordu (Avaliani,1920: 32). Şöyle ki, “Notlar”ın ortaya çıktığı ilk yılda imparatorlukta devrimin yükselen bir çizgi üzere geliştiği bir durumda söz konusu bölgede Güney Kafkasya köylülerine merkezi vilayetlerdekine oranla daha çok taviz verilmesi olağan idi. Söz gelişi, “Notlar”ın meydana geldiği sırada Güney Kafkasya’da, hatta en az miktarda olan toprak parçasının kurtulmalık ödenilmesi bedelinde özel mülkiyete dönüşmesinden sonra köylülerin yıllık ödeme yüzdeleri vermek olanakları yok denecek kadar az idi. İşte bundan dolayı “Notlar”da Güney Kafkasya’nın 5 vilâyetinde büyük çiftlik sahiplerinin mülklerinde oturan köylülerin kurtulmalık parasını ödemekten azat edilmesi öngörülmüştü (Semin,1911: 106-110). Fakat 1906 yılının başlarından itibaren devrimin inmesine egemen sınıflarda

kesin bir kanaat oluştuktan sonra “Notlar”da ilk bakışta bir kadar radikal izlenimi uyandıran kimi tezlerden vazgeçildi.

Ama bundan önce “Notlar”ın metninde köylüye ait toprak parçasının karşılığında büyük çiftlik sahiplerine ödenilecek paranın kaynağının belirlenmesi için önerilerin gösterilmesi olumlu hal idi. “Notlar”da 1 Ocak 1906 tarihinden itibaren Güney Kafkasya vilayetlerinde Devlet Tarım Bankası şubelerinin açılması ve bu şubeler aracılığıyla devletce toprak ağalarına köylülerin mülkiyetine dönüşecek olan toprak parçalarının bedeli olarak paranın ödenilmesi önerilmişti. Bu ise geçen yüzyılın sonlarında devlet görevlilerinin oluşturduğu bir grubun köylülere toprak parçalarını satın alabilmeleri için kredi açmak önerisinin yeniden gündeme gelmesi demektir (Azerb.1253: 57-58). Ne var ki, şimdi köylülerin toprak parçalarını sadece kendilerince satın alınması hakkında Golitsın tasarısındaki fikirler yeniden “Notlar”a yansımış oldu.

15 Ağustos 1906 gününde Bakanlar Kabinesi’nde Genel vali “Notlar”ı kabul edilmedi. Fakat Rus devriminin son bulmasından sonra merkezî vilâyetlerde, bu arada ulusal uçlarda eski köylü- bağımlı ilişkilerinin özünde değişmezliğin kalması da artık olanaksız idi. 9 Kasım 1906 tarihinde Stolipin’in tarım reformunun gerçekleştirilmesi Çarlık hükûmetinin tutumunu belirtmekle beraber (Gürc.2542: 20), hem de Genel vali “Notlar”ında ileri sürülmüş esas hedeflere ulaşmanın gerekliliğini bir daha kanıtlamaktaydı.

Rus devriminin sona ermesinden sonra Güney Kafkasya’da köylü-tarım reformunu tamamlamanın gerekliliği artık bölgede Genel valinin yanında birtakım görevlileri de (yönetici kuruluşlarda çalışmakta olan) ciddi biçimde düşündürmekteydi. 1912 tarihli tarım kanunu öngününde söz konusu görevlilerin reform üzerine değişik öneriler sunmaları ve kendi fikirlerini ilgili makamlara ulaştırmaları da buradan ileri gelmekteydi.

Ama Çarlığın Güney Kafkasya dahil olmak üzere ulusal uçlarda tarım ilişkilerindeki kendisine özgü egemen durumunu sağlamak siyasetine sadık kalan Duma üyeleri çoğunluğunun söz konusu kanun tasarısına karşı çıkması (Gürc.2542: 149) Genel Vali tasarısının konumunu sağlamlaştırdı ve bundan böyle bütün esas çalışmalar 20 Aralık 1912 kanunun ilanına dek Genel vali tasarısının mükemmelleştirilmesine yöneltildi.

KAYNAKLAR

1. Azerbaycan Respublikası Merkezi Devlet Arşivi. Belge no 2788, liste 1, dosya 71.
2. Azerbaycan Respublikası Merkezi Devlet Tarih Arşivi. Belge no 387, liste 1, dosya 300.
3. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Tarih Enstitünün İlmi Arşivi. Envanter no 1253.

4. Avaliani, S.L. Krestyanskiy vopros v Zakavkazye. IV., İzdatelstvo Tbilisskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Tiflis, 1920, 225 s..
5. Veliyev, T.T. XX. Asır Azərbaycan Tarihi. II. cilt. Təhsil nəşriyyatı, Bakı, 2009, 560 s
6. Guguşvili P.V. Selskoye hozyaystvo i agrarnıye otnoşeniya v Zakavkazye na rubeje XIX.-XX. vv., İzdatelstvo Akademiy Nauk Gruzinskoy SSR., Tbilisi. 1955, 698 s.
7. Gürcistan Merkezi Devlet Tarih Arşivi. Belge no 13, liste 7, dosya 2539.
8. Gürcistan Merkezi Devlet Tarih Arşivi. Belge no 13, liste 7, dosya 2539.
9. Rusya Devlet Merkezi Tarih Arşivi. Belge no 821, liste 139, dosya 65.
10. Segal. İ.L. Krestyanskoye zemlevladieniye v Zakavkazye. Tipografiya K.P.Kozlovskogo., Tiflis, 1912, 154 s
- Semin. O. Velikaya godovşina: Agrarnıy vopros i krestyanskaya (krepostnaya) reforma na Kavkaz. İzdatelstvo “Vsyā Rossiya”. Kiyev 1911, 166 s

SUSTAINABLE FORESTRY AND ECOSYSTEM MANAGEMENT WITH A LOOK AT TWO CONCEPTS

ORMANCILIK VE EKOLOJİK SİSTEM FAALİYETLERİNİN YÖNETİLMESİNDE BULUNAN İKİ ANLAYIŞIN TAHLİLİ

АНАЛИЗ ДВУХ ПОНЯТИЙ В РУКОВОДСТВЕ МЕРОПРИЯТИЙ В СИСТЕМЕ ЛЕСОВОДСТВА И ЭКОЛОГИИ

Payam HAMİDİ* - Gita EİNOLLAHİ - Mir Mahmood HOSSEİNİ*****

Özet

Yaşadığımız dünyada başka alanlarda olduğu gibi, ormancılık alanında da sorunlar bulunmaktadır. Son yıllar istismara uğramış ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalan ormancılık faaliyetlerine özen göstermek gerekiyor. Ormancılık işkolunda siyasetin amacı ve düzeyi, çağdaş uyum şartlarına uygun olmak ve dünyada gelişen değişikliklere ayak uydurmak zorundadır. Ormanların korunması, yaşaması için çeşitli organizasyonlar tarafından yönetme ve ekolojik sistemle ilgili anlayışlar, anlaşmalar geliştiriliyor. Araştırmada; bu anlayışların genel ve farklı tarafları inceleniyor; sonuç olarak bazı tavsiyeler ortaya konuyor.

Anahtar kelimeler: ormancılık, sürekli gelişme, ekosistem, yönetme

Abstract

In our current situation we live in a world that is changing permanently. The forestry sector like other sectors of the trend is no exception. So that the forestry sector in recent years has been faced with new problems and should be broader social issues and needs in relation to protection and exploitation of forests and different needs to be considered. Therefore, planning and integration of forestry policy objectives and level of activity required for current conditions and future

* Department Of Geography, Parsabad Moghan Branch, Islamic Azad University, Parsabad Moghan, IRAN

** Young Resercherse Cloub, Parsabad Moghan Branch, Islamic Azad University, Parsabad Moghan, IRAN

*** Department Of Geography, Parsabad Moghan Branch, Islamic Azad University, Parsabad Moghan, IRAN

needs in response to changes and trends should consider the following shows) 1375 (In this paper two concepts of sustainable management and ecosystem if What separately by different institutions and organizations are established and applied Yet the common points and differences between them, while there are references to it and finally the required results and analysis and recommendations are presented.

Key words: forestry, sustainable development, ecosystem ,management,

Introduction:

Sustainable Forestry Management Forestry his classical roots and by some international organizations such as FAO's support and has been promoted, while maintaining ecosystem management by the Convention on Biological Diversity as a framework has been accepted. Forests and forestry in the long history of Iran. A level Iranian forest around 5 / 7 percent nationally, covers mainly "in the Caspian region and the Zagros and in limited coastal areas in southern and central Iran is also found. Enduring historical record in sustainable forestry over the surface unit two centuries of. Sustainable Forestry unit area on two principles of continuous and permanent removal and harvesting is based economy. Forestry experts and managers found that after many years of experience, though may be a forestry plan to achieve sustainable forestry at national level but due to increased demand for agricultural products and forestry industry is endangered. (Ahmad, 1379). But should note that sustainable forestry with many obstacles and problems such as lack of cooperation between countries and the international community, financial resources, technology transfer suitable environment, nonproliferation cooperation, and fair share in forest income poverty and inequality in the end is facing. (Saberyan, 1380)

Sustainable Forestry

Forest degradation, deforestation, biodiversity loss and forest health, jeopardize the economic and social sustainable development in the world is challenged. Therefore in 1992 the Rio Conference on the issue of sustainable forestry for sustainable forest management at the national level was raised ((Cannon, HC, Peart, RP and Lighton, L., 1998. In addition, sustainable forest management at the national levels the measures should protection of health of forests against air pollution, pests and diseases and others do. Although the implementation of "Forest Principles" are not mandatory and the law, but last years experience has placed many countries in the goals, "Forest Principles" actions done have. (Qbash Ghasemi, 1381) result of these efforts in recent years led to changes in forest policy and legislation, changes in organizational structure forestry sector, forestry and conservation strategies prepared in different countries is forest. Global conventions related to the type's forestry issues have been established. But that should be the

sustainable forestry with many obstacles and problems such as lack of cooperation between countries and international financial resources, transfer of appropriate technology environment, good governance on forests, non-proliferation cooperation, equitable division of revenue forest and finally facing poverty and inequality. So stable at the national level with the seven criteria that maintain the conditions to reach the criteria of sustainable forest management are ensured.

These criteria include:

- 1 - area of forests and forest resources
- 2- biodiversity
- 3 - forest health and survival
- 4- the role of productive forest resources
- 5 - forest resources protection roles
- 6 - the role of socio - economic forest resources
- 7 - legal framework, policy and organizational

Ecosystem management

Biodiversity Convention and the main three objectives such as maintaining long-term biodiversity, sustainable use of biodiversity and equitable share of the proceeds go from the use of genetic resources; biodiversity is (Arez, M. and Zayed, A. 1996). In 1995 a conference in Jakarta Convention members decided to preserve biodiversity ecosystem management context must be considered, but the definition of ecosystem management was not present at this conference. But in 1998 the original definition of a meeting of Malawi and a series of ecosystem management principles (about 12 primaries) principles that Malawi is known by the relevant experts were prepared and published. Search especially in 2000 during a meeting with member states Convention Co Anatomy of a biodiversity ecosystem management, the twelve principles and five operational manual was prepared and presented. Ecosystem management in the USA and theorize it has to manage ecosystems (forest, pasture, sea, etc.) appropriate and useful to know (Baker, ME and Barnes, BV, 2004) in 1998, this type of management was developed for the forestry sector and in accordance with the ecosystem approach in forest management should consider the following points to Barnes, BV, 1999))

- 1 - emphasizes long-term sustainability of resource management for two
- 2- to maintain and enhance biodiversity
- 3 - thinking in the next four broad time and space
- 4 - Integrating the planning system
- 5 - consistent and updated forest management plans
- 6 - Due to the complexity and the relationships between ecosystems
- 7 - accept people as part of ecosystems

Brief comparison of two concepts

Jngdary two concepts of sustainable ecosystem management, although separately by different institutions and organizations are established and used, however, but also points in common and their differences are highlighted and compared notes between the two concepts are:

1. Both the concept as long-term objective, management, conservation and sustainable utilization of renewable natural resources to consider.

2. Both separately with the concept for its "principles" are

3. Common principles between the two concepts are more than they are different principles

4. Chapter two concepts in the field of joint sovereignty over the forest, the sense of duty, participation, stained to pay, social justice between generations, protect the structure and function of ecosystems, sustainable use of resources and multi-purpose, environmental impact assessment and utilization protected areas is taking.

5. Conceptual differences between Jngdary sustainable ecosystem management and related activities and part Frabkhshy and equitable division of revenue are in this case. Sustainable forestry activities in forestry sector, but the emphasis in the management and ecosystem management Frabkhshy fair share of income is given more attention. (Mirzaei, 1376)

Conclusion:

- Sustainable forest management can be as a means of use of ecosystem approach noted. Meanwhile Abraz·hay such as sustainable forest management criteria and indicators of sustainable forest management, national forest programs, forest, forest certification programs as models and tools used for implementation of ecosystem management will done.

- Ecosystem management should obtain better results, short and long term goals for their regions and have different issues

According to evaluate and compare two concepts can be concluded that both the concept of environmental sustainability, social and economic present and future generations in natural resource management focus and believe. Sustainable forest management of forest ecosystems, but ecosystem management in maintaining biodiversity as ANOVA ecosystems has Pydar development. In future, these two concepts can be close to each other, resulting in the conservation and sustainable management of forest resources on forest management plans,

National and international levels will be.

1. reform of the utilization of natural resources (resource base of production) and inhibiting factors of instability Resources

2. Promoting the sustainable management of popular participation (planning, implementation, monitoring and evaluation) of forests and rangelands

3. coordination between executive agencies affecting collection areas of natural resources and the systematic application of integrated management of the country's natural resources

4. acts preparatory to determine the views of forest and pasture user principal fields in the country's development process

5. Create and promote national determination to protect and restore the country's natural resources

6. Improved Protection, Rehabilitation and development of forest ecosystems

SOURCES AND REFERENCES:

1 - Ahmadi, Shahram 0.1379; effect of forest exploitation on biodiversity, M.Sc. Thesis University of Agricultural Sciences and Natural Resources Gorgan

2 - Qbash Ghasemi, Farhad 1381, evaluation of qualitative and quantitative mass planting in the natural forests Fndqlvy Ardebil, M.Sc. Thesis, Tarbiat Modarres University, Faculty of Natural Resources and Marine Sciences

3 - Saberian, Gh. R.. 1380. Degree of correlation with the topographic factors in vegetation Zyrhvzh Grmsr White Plains (city of Semnan), Master Thesis significant pasture, Mazandaran University,

4 - Mirzaei, H.. 1376. Effect of forest canopy on pasture Zyrashkvb in West Oak Forest (Kermanshah), research from 0.49 to 55: Construction, 35

5 - Mjnvnyan, Henrik 0.1375 biodiversity as a key resource for development, Environmental Quarterly, Year VIII, No. II Pages 7-2

6 - Arez, M. and Zayed, A. 1996. Effect of environment factors on the flora of alluvial fans southern Sina, Journal of Arid Environment, 32:431-443.

7 - Barnes, B.V., 1998. Forest ecology, John Wiley and Sons, Inc., 773 pp.

8 - Cannon, H.C., Peart, R.P. and Lighton, L., 1998. Tree species diversity in commercially logged Bornean Rainforest, Science, 281: 1366-1368 ..

TOURIST ATTRACTIONS OF THE CITY (Case Study: City of Pars Abad)

TURİSTLERİN ŞEHRE ÇEKİLMESİ (Sosyolojik Araştırma:Pars Abad Şhiri)

НАПЛИВ ТУРИСТОВ В ГОРОД (Социалогическое исследование: Город Парс Абад)

Mir Mohammad HOSSEİNİ* - Gita EİNOLLAHİ
Mir Mahmood HOSSEİNİ*****

Özet

İran'ın kuzeyinin turizminin gelişmesi süreci içinde Pars Abad Mugan şehri önemli bir yere sahiptir. Bu bölgenin kazanç kaynaklarının başında turizmin geniş imkânları olmasına rağmen; bu bölgenin tanıtılması ve gelişmesine karşı olan ülkeler ve şahıslar, Pars Abad'da işsizliği benimseyerek ve onların sosyal durumlarını aşağı düzeylerde tutarak, burada turizmin gelişmesine ve başarı kazanmasına mani olmaktadır.

Bu araştırma; turizmin gelişmesi için arazinin turist çekici tarihî yerlerine dikkat çekmekte ve bu konuda planlı hareket etmenin önemli olduğuna ilişkin düşünceler ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu planlamada iç ve dış turistlerin önemli rol oynayabileceği de hesaplanmaktadır. Sağlam prensiplere dayanan bu planlamanın devlet organlarına sunulmasını da hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: turizm, turizme çekme, turistik şehir, turizm planlaması

Abstract

Pars Abad Moghan in the history of tourism development in the north has a special place. But even though this region many tourism capabilities and can be as a source for income and regional country and people, reduce poverty and

* Department of Geography, parsabad moghan Branch, Islamic Azad University, parsabad moghan, IRAN

** Young Reserche Club, parsabad moghan Branch, Islamic Azad University, parsabad moghan, IRAN

*** Department of Geography, parsabad moghan Branch, Islamic Azad University, parsabad moghan, IRAN

unemployment, the reality is that the tourism industry and tourism in the region failed to gain much success. Considering the importance and its place in development planning, this paper will be on the most important natural and historical tourist attractions in the area attract domestic and foreign tourists can play a major role should, and introduced the planning authorities to correct and principled to draw on this.

Key words: tourism, tourist attractions, tourism city

Introduction:

Many attractions and facilities primarily to serve the citizens have been developed, but tourists use these facilities can continue to help them. Furthermore, port cities, may enter and exit the country or region to be tourists, and become a base for tourists visiting the area travel to that city. Major tourist attractions attract tourists or tourism is creating an atmosphere (Ross Weil, Roger, 1379). PARSABAD the city due to tourist attractions with proper planning and infrastructure investment and measures to create accounts in this new space paying fields. More resources trying to deal with major city attractions.

About geographical location and city:

Pars Abad in Ardebil city in the distance of 220 km and 430 km north of Ardabil, Tabriz and is located 790 kilometers from Tehran. The city's 47 degrees and 54 minutes longitude and 39 degrees 39 minutes latitude is under average height of the sea level about 44 meters is from the north to the river Aras and Azerbaijan to the south Bylh ride, from West City Aslanduz and Azerbaijan and East Azerbaijan also is limited. (Ahad Ghasemi, 1376)

Resources and important tourist attraction city:

Hill rare

Rare hills of ancient and historic hill city of Pars Abad and location is crowned Nadir Shah Afshar (Touring Site - Tourism - Iran - Tour). This is located in Aslanduz. Rare hill (Nader) Nader huge hill in the southwestern town Aslanduz Mltqay Aras River Valley and is located 30 meters tall and the hill area about 1500 meters and 120 meters in length and the width is about 100 meters.

Old cemeteries

Everywhere in the area of Moghan Plain, the vast cemeteries and often attributed to the first millennium BC. M is the most exposed to trafficking, rape and drilling can be placed. Aslandvz cemeteries near Avtran falcon, Quli Bigelow, Akhgy, Gdayylv, flowers and hills Krar fact, related to the first millennium BC, is

an ancient cemeteries in the range of mountains and rivers and the sun and the eastbound Sunrise is.

Castle Oltan

Oltan Aras River near Castle is located in the old neighborhood Oltan village is located. The castle in the area of 320 squares Hzarmtr is built. Composition of the castle remained a stronghold of the association it will. The first Castle was created by the Parthian and the 12th century AH is used.

Moghan Mill Dam

This type of diversion dam with movable body part is concrete and earth. Moghan main channel and large area of the dam originated during and after the 32 km route, Ghaffari Taha Shahid Town Lake water that feed.

Aras

Prabtryn Aras River and the northern most region of the Azerbaijan to the West Jolfa PARSABAD Taha (Ardebil province) during the Iran-Azerbaijan border flows. Aras in the Azerbaijani language "Araz" allegedly after distances, eventually doing the Caspian Sea. Aras actually two separate branches, one of Armenia and Turkey and other mountains of Ararat, and is fed at Zanganeh in northwest sides of the border of Iran and Azerbaijan and Turkey are overlapped. Thereafter, the local name of Aras River to Mars Hill, as the two countries border Iran and Azerbaijan finds along.

Lake City

Review of scientific talent and capabilities and expertise into Lake City and its sphere of expertise Environmentalists walkway outside the writer, but dreams of having a lush nature and a beautiful promenade along the lake sometimes is something for every friendly and pleasant nature is inevitable.

In winter migratory birds brought it on birds and habitat of animals and plants is also a natural attraction for the region is considered. Therefore, the organization is worthy environmental area, the appropriate protective measures (such as birds, swan, and duck and none) done and over before the unique species have to take care of future generations in between initiated.

Aras River near forests and planted orchards and animal husbandry industry and Moghan

Studied in the range of hills in the Aras river margins plane is seen as a nursery company also planted gardens and fruit industry and animal husbandry as the broadest and most complete Moghan gardening project in modern Middle East is designed by experts with supply seedlings of various institutions in France 54 to 56

years using a drip irrigation system in four parts hectares 3000 hectares have been constructed.

Handicrafts and Bower and heap tribes Fast Download II (Shahsavan)

Tribal areas as a cultural heritage, including special features such as local habits, customs related to nomads, the type of housing, music, local language and moral values are spiritual (Saghaei, M., 1386) What about the tribes is mentioned is Moghan nature of this class of people who clean, hospitable, intimate, innocent, hardworking, and are consistent with the skin dried \$and burned at the foot of the mountains and plains area and sheep for their survival, and struggle with the violent nature. Moghan nomads and villagers in the region of Ardebil province, Nafisi, kilims, carpets Jajim and produce logs that role and the body beautiful on the more regional nature and lifestyle of a tribe they are inspired

Conclusion:

Pars Abad Moghan at the end of the country located in Ardebil province and the public thought, the natural and historic attractions is very good. Since most natural and historic attractions located in the border areas so planning principles and to act in bringing the capabilities of regional tourism should miniature work of local and country to be this way may also on economic development and job creation, social and cultural area to be added?

Suggestions:

- Sustainable exploitation of natural tourist attractions and the surrounding Pars Abad
- Planning for tourism attractions and cultural and historic architecture and the surrounding Pars Abad
- Enhance the quality of tourism services and facilities in and around Pars Abad
- Beautification of spaces, streets and city squares and parks
- Preparation and implementation of tourism master plan in addition to short-term plans - long term and more quickly take advantage of existing potential
- Attract public and private investments in order to use natural and human resources area.
- Improved access to transport and city tourism sites
- Create Information Center and advertising and the poles of the spectacular tourist Pars Abad

moghan Mill Dam Castle Oltan

Lake City Aras River

Town Lake

SOURCES

- 1 - Ross Weil, Roger, Tourism Management Principles, Strategies and translated the works of David Izadi Mohammad Arab, Tehran, Cultural Studies, Second Edition, 1379
- 2 - Ahad, Qasemi, Negin Taha Azerbaijan, 1376
- 3 - Saghaei, M., tribal tourism, geographical space, Year VIII, No. 17, 1379

KUYUMCULUK (SARRAFLIK) SANATININ AZERBAIJAN MİLLİ GİYİMİNİN OLUŞMASINDAKİ ROLÜ

THE ROLE OF JEWELLERY ART INFORMING OF AZERBAIJAN NATIONAL CLOTHES

РОЛЬ ЮВЕЛИРНОГО ИСКУССТВА В ФОРМИРОВАНИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО КОСТЮМА

Sevil SADIXOVA*

Özet

Makalede sarraflık sanatının Azerbaycan milli giyiminin formalaşmasındaki rolü araştırılmaktadır. Kaydolanmaktadır ki, Azerbaycan milli giyiminin formalaşması bilavasita dekoratif tatbiki sanatın o cümleden sarraflık sanatının inkişaf seviyesinden ibaret olmasıdır. Makalede milli giyimlerde istifade olunan kuyumculuk nümunelerinin türlerinin bedii tertibatı tahlil edilmiştir.

Anahtar sözler: Zergerlik (sarraflık), milli giyim, kolbağı (künye), kolye, küpe.

Summary

In this article the role , played by jewelleries in Azerbaijan national clothes. is researched. It's also pointed out , that forming of azerbaijan national clothes was closely connected with using of decoration and depended on level of jewellery art. The main place in article consisits of decorative design of jewelleries used in Azerbaijan national clothes.

Key words: jewellery, national clothes, bracelete, ear rings, belt.

Azerbaycan milli giyiminin oluşumu, formalaşması doğrudan dekoratif-tatbiki sanatın inkişaf seviyesi ile alakadar ve bağlıdır. Bunsuz giyimin hazırlanması mümkün değildir. Dekoratif sanat örnekleri seviyesine yükselen parça üretimi, sanat inşa etme, kuyumculuk gibi sanat çiçeklenmeleri debin

* Azerbaycan Devlet Medeniyyet ve İncəsənət Universiteti, Sənətşünaslıq namizedi, doçent /AZERBAIJAN

(modanın) gelişimini tetiklemiş ve ustaları güzel giyim takımları hazırlamaya sevk etmiştir.

Takım elbisesinin silueti ve (bir şeyin yalnız kenar çizgileri ile tek renk olarak beliren görüntüsü -gölgesi) onun dekoratif variyeti ipek parçalarının akıcılığına hara (ipek kumaş elbise), tirme (ipek ve ya yünden yapılan kumaş) mehmer (kadife) parçalarının güzel sanat eserlerinde estetik yolun özelliklerine tabi olurdu. Neticede libaslarda yumuşak gırçınlar ve ya dakik kaydolmuş hatlar emele gelirdi.

Giyim destesinin dekoratif halli parçaların estetik özelliklerinin uyuşması (mehmer, atlas, nazik ipek, hez) güzel renk uyumluluğu pileli, boncuklu ipek saplı dikimlerin geniş istifadesini emele getirdi. Bu devrin esas giyim çeşidi XVIII asırda müeyyen olmuştur. Siluet forması, aksesuarları bu devirde bir çok kez değiştirilerek nihayet XIX asırda tam olarak tasdik edilmiştir.

Kadın giyiminin silueti ve forması dakik nisbetlede (mensubiyeti ilişki, bağlılık) tabii omur hattı ile omba (çanak kemiğinin arka üst kısmı) kemiğinin genişlenmesi ile karakterize olunur. Siluet üst giyim tertibatının simetrik olarak yerleştirilmesi tumanın (kadın eteği) gırçınları ile kayd olunur.

Kostüm ince belli dar liftten, çok katlı etekden yukarıdan aşağıya doğru enlenen koldan, köyneğin (gömleğin) nazik ipeği ile örtülen derin dekoltenen ibaret idi.

Müslüman kadının simasına melahatlık veren ipek kelağayılar (çeşitli renkli, etrafı püsküllerle süslü ipek baş örtüsü) tekrar olunmaz güzelliği ile seçilmiş taçlara ve arakçılara güzel ilave idiler. Giyim gurubu kadının maddi refahını aynı zamanda onun toplumdaki ağırlığını, yerini aks ettiren sarraflık bezekleri ile tamamlanırdı ki, bunların tasvirleri ve tahlilleri olmadan ananevi giyimin tam olarak karakteristik özelliğini vermek mümkünsüzdür.

Bilindiği gibi bezekler de halkın ulusal zevk ve gelenekleri daha net ortaya çıkmaktadır. Kuyumculuk süsleri giyim orkestrasının içinde şekillerin ve debin gelişme temayülleri ile beraber değişirler. Bu ve ya diğer süs türlerinin yerleştirilmesi etkili kesik yerlerini ifade ederek giyimin çokta munasip olmayan müstehsel yerlerini örterdi.

Kuyumculuk mamulatlarının (ürünlerinin) hazırlanmasında altından ve gümüşten istifade olunurdu. Taş-kaş kısmında pırlanta, elmas, zümrüt, firuze, mirvari, yakut gibi taşlar işlenilirdi. Sarraflık mamulatlarının istihsal merkezlerini Azerbaycanın Bakü, Gence, Şamahı, Şeki, Nahçıvan, Şuşa, Salyan şehirleri teşkil ederdi. Yerli sarraflar ahaliyi kuyumculuk mamulatlarının bütün türleri ile tanıştırır ve temin ederlerdi. Azerbaycan kadınları bunun gibi bezekleri çok sever, onlardan külli miktarda istifade ederlerdi. Bu ve ya diğer kadın bezekleri lel-cevahiratdan (renkli kıymetli taş) ibaret olan takım adlanırdı. Buraya muhtelif türlü baş ve boyun bezekleri, yüzükler, küpeler ve kol bağları (künyeler, bilerzikler) ait idiler.

Asırlar boyu insanın güzelliğine hizmet eden onun dünyasını süsleyen zerziverin (far, süs, zinet, güzellik, aksesuar) esas kütesini kadın ziynetleri teşkil etmiştir. Yaka bezekleri ananevi ziynet istihsalatında hususi bir yere sahip ve malik olmuştur. Bu tip ziynetlerin cüzi bir kısmı hususi ile halis muhlis

cevahiratdan (mirvari ve inci düzümlerinden) ibaret asılmalı-askılı hissesi (eşrefli, bacaklı, imperial çervon- Rusyada beş ve ya on rublelik altın para) yakalıklar, zeberced (zümrüte benzeyen kıymetli taş), sinebend (kadınların göyüslerine taktıkları altın gümüş takı, bezek, yaka gülü) pilek hebbe (emberce, koza, düğme, melih ve ya sürme) ise bendleme (özen göstermeden dikmek, yarım yamalak bağlamak vs.) ziynetler gurubuna dahil idi. Üst elbiselerin yakalarına düzülmüş altın hebbe, kozadan düğmeler ise dekoratif bezek maksadı ile birlikte hemde emelli vazife taşımaktaydı.

Libaslarla bend edilen ziynetlerin tipik növü (türü) eteklik olmuştur. Eteklik hem sikke (eşrefli, bacaklı, imperial çervon) hemde altın ve gümüşten kesme (pileli eteklik) olmakla muhtelif tiplere ayrılırlar. Buna ilave olarak geçmişte kibar kadınlar arasında mücevheratdan düzeltilmiş, yapılmış eteklik türüne (mirvari eteklik) de tesadüf olunurdu.

Kadın ziynetlerinin arasında baş bezekleri (cığcığa –gelin olan kızların saçına takılan yıldızlı, parlak teller, gelin teli) üstünlük teşkil ederdi. Müeyyen manada sosyal mensubiyetin göstericilerine çevrilmiş baş ziynetlerin Azerbaycanda muhtelif tiplerine tesadüf edilirdi. Mahalli kuyumculuk merkezlerine «dinge» (Kazak), «cıqqa» (Gence, Muğan) vs. adlanan tac zamanımıza kadar gelip ulaşmış baş bezeklerinin en arkaik türlerinden olmuştur. Kibar (aristokrat, asilzade) kadınların aynı zamanda tüccar ehli arasında debde olan taçlar esasen toy-düğün, nişan ziyneti sayılırdı.

Bununla beraber vakti ile taç hakimiyet remzi gibi, hükümdar libasının zaruri unsuruna çevrilmiştir. Dairevi formada sağlam sağnağa (çember, kasnak) malik çelengi hatırlatan bu ziynet tipinin bedii mahiyyetini nazara alan başlıca nakış unsurları onun ön hissesinde toplatılırdı.

Kuyumculuk sanatında ziynetlerin bezek dekorunun ön plana çekilme ananesi sonralar da baş bezeğinin «alınlık», «başlık», «gabaglıg» (Batı Azerbaycan), «cütqabağı», «gelintacı» (Şirvan-Abşeron), «garabatdag» (Nahçıvan), «araşgın» (Ordubad), «tesekgabağı» vs. gibi istilahlar geniş yayılmış hususi türün ortaya çıkması ile neticelenmiştir. Taştan farklı olarak bu ziynet türü alnın üstünü kısmen gicgahların (kafanın kulaklardan alın kemiğine kadar olan yan kısmı) arka kenarlarını ahate ederdi.

Alınlık (gabaglıg) çoğukez ayrı-ayrı kuyumculuk merkezlerinde «pileli», «pereh» (pereng), gülperek, kesme adlanan muhtelif bedii dekora malik mürekkep ziynet unsurlarından, bazen ise sadece kenarına metal kulp bendlenmiş (takılmış, dizilmiş) asmalı altın ve ya gümüş sikkelerden tertiblenirdi. «Pilek alınlık» yahut «eşrefi gabaglıg» bu gibi örnekler parlak misallerdendir.

Küpe ve tuna gibi eşanlamlı istilahlarla temsil edilen kulak süslerinin (aksesuarlarını) çok geniş çeşitleri (üçdüğme, beşdüğme, kırkdüğme, satılık, şarliya (balonlu), buta, bademi, hilal, ay-yıldız, haydari, piyalezeng vb.) oluşmuştu.

Küpeler sadece bayram süsü değil, kızların ve kadınların vacip gündelik süsleri hesap olunurdu ve koruyucu mahiyet taşırlardı. Küpeler en sade formadan başlayarak çoğu zaman omuza kadar sallanan mürekkep ve ağır askıntılarla techiz olunmuş muhtelif varyantlarda imal olunurdu.

Azerbaycanın herbir bölgesi kendine özgü küpe forması ile seçilirdi. Halka küpeler mine dizme tekniğinde kullanılmıştır. Üç düğme üslubunun riayet olduğu küpe forması deneverle (taneleri olan ve taneleri bir-birinden farklı olan, bir-birine karışmayan taneler) örtülmüş mamulatin aşağı hissesinin üçte birini ayıran ve onu renkli mine ile temin edilen nebati ornamentle dolduran koro ile bölünmüştür. Küpenin aşağı kenarı aynı zamanda küçük halkalarla bir-birini tamamlayan piramit şekline benzeyen taneciklerle bezetilmiştir.

«Piyalezeng» adlanan ve iki elementden çevrilmiş zeng (zil) yahud piyale şeklinde (küpenin adı da buradandır) tasvir olan muhtelif türlü şelaleli küpeler mine yerleştirme tekniğinde kullanılırdı. Bir-birinin altında yerleşen ve git-gide ölçüleri artan bu tür elementlerden teşkil olunmuş küpe modelleri (kompozisyonları) kadın bedenini hatırlatmaktadır. Doğrudan da burada dekoratif cehetden yeniden manalandırılmış insan figürü, ihtimaldir ki, ilkin ilah, ana figürü gibi görünür. Yukarıdaki en küçük detay başı andırır. Bir o kadar da sine gelir ve etekle tamamlanır.

Kelağayının (çeşitli renkli etrafı püsküllü ipek baş örtüsü) altında sezilen ve nazlı gamzeli hanımların kendi rakiplerini kısıktırarak şekilde gösterdikleri süs, kadının tüm giyimi ile çox güzel uyum sağlardı. Küpenin aşağı yarısı uzun katlı eteğin ihtişamlı biçimlerini adeta tekrar eder, onun üstünde sallanan altın asmalar yürüyüş zamanı hareketle gelir ve kadının göğsünü kaplayan silsile göğüs süsleri ile ortak ilişki kuruyor ayrıca nihayet süsü tamamlayan kubbecik duvaklı arakçına benzemektedir. Böylece küpeler kendi biçimleri ve minenin dolgun parlak renkleri ile XVIII-XIX yüzyıllarda Azerbaycan kadınının giyim kolleksiyonunun silüetini ve rengarenkliğini tekrarlamaktadır.

Boyun süsleri metal (genellikle altın) ve kıymetli taşlardan (inci-mercan, kehribar vb.) olmak üzere iki aşamada yapılmıştır. Boncuk boyun bağlarının hazırlanması ile doğrudan cavahir sazlar (kıymetli taşları şekillendiren ustalar) uğraşmışlardır. «Şedde» denilen inciler kolye 9-10 sıralı topa boncuktan ibaret olup bir çift arpa ve ya hil ile (zencefil göllerden tropik bir bitki) tamamlanırdı.

Altın boyun bağlarının (kolyelerinin) biçim yapı ve desen özelliklerine göre birbirinden seçilen çeşitli tipleri: hemayıl, heykel ayperek (karah), hil, arpa (Bakü), çeçik (Nahçıvan), hirtdeklik (hırhaklık) (Gence, Nahçıvan), mejdiye (mecidiye) (salyanı) olarak yayılmıştır. Çok nadiren ortasına bir adet, ağ yöntemi ile işlenilmiş «el» salınan hil kolye farklı olarak arpa boyunbağının (kolyesinin) ortasına «aralık» denilen özel süs unsuru ile takılırdı. Geometrik ve astral motiflerle tertip olunmuş aralığına «ay-yıldız», «güneş» («Şems»), «baklava», «gütte» («kubbe») vb. türleri yaygındır.

Azerbaycan hanımlarının imaret adlandırdıkları kuyumculuk garniturunda, koruyucu rolünde görev alan boyun takıları hususen ehemiyet taşımaktadır. Forma muhtelifliği ve dekor zenginliği böyle mamulatları sanat eserine çevirirdi. Onların bir çokları için umumi rol taşıyan unsur, her birisinin gümüş gilafla (kuran, dua kabı) teşhir olunmalarıdır ve içerilerine sihirli manna veren eşyalar – dualar, minyatür ölçülerde Kuran (Kurani-Kerim kabı buradandır), efsunlar, nezir (sadaka) vermek için paralar ve diğer eşyalar yerleştirirdiler. Glaflar adeten düz, dikidörtgen, üçgen ve silindirik biçimlerde hazırlanır ve dekoratif bezedilmelerle

üstünkörü altı oyulmuş basmanakış ve ya şebekeli nebati geometrik desen üzerinde kullanıyorlardı.

Bezeğin dini mahiyetinin artırılması için aynı bir mamulat genellikle iki farklı biçimli glaf silsilesinden istifade olunurdu: diktortgen, üçgen ve ya prizmatik üçgen, diktortgen üçgen, genellikle maili haflarla aşağıdan yukarıya yerleştirdiler. Bu alametleri birbirine zincir vasıtası ile birleştirerek renkli camdan montajlar (birleştirici, montaj vs.) basmanakış abartılı pileli sıraları ve ya küçük taneciklerle takdir olunmuş asmalarla zengin bir şekilde işlemekteydiler. Böyle amulet (koruyucu mahiyyet) «habları» hususen slindirik ve üçgen biçimde olanlar görünmektedir ki, kteik (koruyucu, artımlı mahiyyet taşıyan) ve fallık (evlenmiş kadının dünyaya çocuk getirmesi için takılan dua kabının büyü tesirine inanma geleneği) remzlerle (sembollerle) bağlıydılar. Onlar Yakın ve Orta Şarkda (Orta Doğuda) geniş şekilde yayılmışlardı.

Azerbaycan arazisinde böyle biçimlerin, formaların gelişme tarihi – antik çağ, Alban ve sonraki aşamalarda izlenmektedir. Görünmektedir ki, bu ayinlerin kalıntıları XVIII-XIX asırlarda saklanırdılar. Her halde kadınlar çok evlatlarının olması ve doğumu kolaylaştırması için boğaz, göyüs (meme) ve ya elin altına hatta bazen baldıra takarlardı.

Ağır ziynetler sırasına dahil olan bel bezekleri: Altın (zer) kemer, mine ve ya gül bağı, saltoka, tekbend kadim istihsal (üretim) tarihine malik olup, teknoloji bakımından büyük inkişaf yolu geçmiştir. Altın ve gümüş belbağları menşey itibarı ile tunc kemerdən nehet etmiştir (oluşturmuşur). Asırlar boyu kılnc ve hançer asmakla bağlı fili görev taşıyan kemer dekoratif süs aracına çevrildikten sonra ziynet tipi gibi kadın giyim kompleksine dahil olmuştur. Kayış ve Kuşakdan seçilmek için kuyumcular arasında metal çoğu zaman «Kembend» adlanırdı.

Bezek unsurları bir-birine hususi köprü vasıtası ile bağlanan altın gümüş körpülü kemerdən farklı olarak «tekbend» normal olarak geçirmə yöntemi ile kayış üzerine düzülürdü. Bunlardan farklı olarak gül belbağı koyu renkli (sürmeyi, yeşil, zoğalı (kızılıcık), siyah) mehmere (kadifeye) dikilmiş altın kesmelerden oluşan elementlerdi.

Kemerlerin bezedilmesinde mineden de istifade olunurdu. O, kadın kemerlerinin yalnız tokalarını değil, hemde halkalarını da örterdi. Onu teşkil eden detayların figürlü halka ve dekoratif tokaların çeşitli formları (biçimleri) ile farklılık gösteren bu tür kemerler tokaların merkezine geçirilerek yapıştırılan halkaya geçirilmiş ince hançerler bezedilirdi.

Kemerlerin bütün detayları kabarık formalı mavi, yeşil, sarı, kırmızı kaş ile bezedilmiş nebati ornamentle (süs ve ya bezek) örtülürdü. Ürünlerin dekoratif tertibatının formal plastik tamamlanması kompozisyonların ekseriyyetinde halı satırlarıdır. Tasvir bezeğin sathı boyunca uzanıp gider ve bazen rengarenk, ışıklı, nakışlıdır. Bu ışık selinin nereden ve nereye doğru hareket ettiğini anlamak mümkün olmaz. Onda bir kör tabiiilik vardır ve tabiatın her hangi bir canlı organı hadisesine çevrilir. Bu gibi kemerler esasen Baküde üretilir, Bakü sarraf mine sazlarının (ustalarının) muhtelif sergilerde iştirakı barede malumatlar da bunu sübut eder.

Kemerlerin tertibatında iki tür şebekeden istifade olunurdu: aynalı şebeke ve kabarık şebeke. Halı ornament prensibine esaslanan aynalı şebeke metalin üzerine yayılır, onu hiç bir yerde kırmaz sanki ayrıca bir dekoratif satih yaratılırdı.

Tasvirde ilk bakışta ayrı-ayrı elementler ve nakışlar derhal anlaşılmaz, yalnız ihtişamlı kütle akınının ritmik hareketi görünmekte olup, set vurarak gül açan, yüzen bahçeye benzemiştir. Görüntünün bu hareket etme duygusu çok önemlidir. O, hem dekorun musiki ifadesini hem de onun sihirli hayalilik değişkenliğini belirler- Kabarık şebeke Azerbaycan ustalarının kuyumculuk tekniğinin en yüksek başarısıdır. O yassı şebekeden ornementin her burumu mamulatin sathına koyulmayarak farklılık gösterir onun üzerinde yücelir. O yassı konus (koni) şeklinde yerleştirilen simin (telin) git-gide daralan burumu ile tamamlanır.

Neticede kubbecik şeklinde tasvir olunan, uçları şebeke tekniği ile sık bağlı ve dekoratif motifin tamamlayıcı elementi olan iri deneverle biten hacimli biçimler ortaya çıkmıştır. Parlak deneverler şebeke nakışının dik spirallerini canlandırır ve başka bedii vasıtalı, nikbin ahenkli bir hal doğururdu. Kemerlerin bedii ifadeliliği gümüşün sönük parıltısının güzelliğinde ışık-gölge oyunlu şebeke nakışının plastiğindendir. Böyle kabarık kemerler Gence-Nahçıvan ve Kubaçi bölgeleri için karakterikdir.

Şebeke tekniğinde ortaya çıkarılmış kemerler arasında «sallama» kadın kemerleri dikkati celb eder. Onlar öz adını tokadan ve onun cenahlarından asılan uzun zincirlerden ve onlara bend (yaslanmış) ay-yıldız formalı madalyonlardan alınmışlardır.

Genel olarak şebekeli girde medalyonlardan oluşan ve birbirine halkalarla birleştirilmiş kemer kendi formuna göre hattı şekillendiren benzer asma öğelerle, elementlerle bezedilmiştir. Üç terkip hisseden ibaret olan bu asma bezekler öz uzunluklarına göre merkezdekileri tamamlar.

Kemerin hazırlandığı ince şebeke (ağ) hava gibi hafif bedii hal yaratırdı. Çok renkli gümüş mamulalarının güzelliğini «ay-yıldız»ların ve girde medalyonlarının merkezinde parlak lekeler gibi alışıp-yanan firuze ve yakutlar tamamlayarak göze çarpmıştır. Kemer, esas motifi «ay-yıldız» madalyonu olan boyun altı (boğaz altı) hemayil ile bir ahenk teşkil ederdi.

Dizilmiş boncuklar ve saġnag taşlardan ibaret kol bilerzikleri gümüş ve altın küre şekilli (görüntülü) boncuklarla nöbetleşen mercan, akik, kırmızı akik, mirvari ve hal-hal olan boncuklar «göz boncukları»ndan yapılırlardı. Bazen küçük kızlar ve çocukların bileğe taktıkları iki-üç sıra minnacık boncuklar dizerdiler ve bununla renk, forma muhtelifliğine göre çok güzel bezek eşyaları ortaya çıkardı. Hatta nazardan, kötü kuvvetlerden korunmaları için körpelere (bebeklere) de kolbağları (künyeler) takarlardı.

Kolbağlarını (künyeleri) teşkil eden dahili öğeler ve aralarında en çok yayılmış olanları: köprü, hasırı ve hingeli (xingeli) olan dekoratif tertibatın rengarenkliği ile göz kamaştırırdılar. En ifadeli kabarık nakışlar, basma (tıklama) tekniğinde işlenmiş hasırı elementlerden, öğelerden meydana gelirdiler. Kol, bilek ve parmak bezekleri uygulama makamına göre bir-birine yakın olsalar da, tipoloji cihetten birbirlerinden hayli farklılık gösterirler. Ekser hallerde lel-

cevahirle bezetilmiş altın ve gümüşten hazırlanan bazubende göre erkek süsü gibi sınırlı dairede işlenmiştir. Bunun karşılığında kolbağı künye bilezik ve yüzük daha kitlesel seciye taşıdır. Özellikle hasırı, gül, encame (kapı pencere menteşesi şekilli) burma bilerzikler daha çok moda olmuştur. Mehr (Nikah esnasında damadın geline verdiği para ve ya mal) muhabbet semvolü ehd-peyman (adak) belirtisi olarak ortaya çıkmış yüzüklerin taşı ve kaşsız olmakla her iki tipi geniş yayılmıştır. Firuze, yakut, mücevher, billur, akik, kehribar başlı yüzükler özellikle cevahir ustalığının oluşumundan sonra geniş yayılmıştı.

Hatircemlik (nişan yüzüğü, bir işin başarıya ulaşmasından duyulan rahatlık – emin olma) nişan yüzüğü sayılan Hatem (halka) tek kebinli aile ilişkilerinin oluşumundan sonra modaya düşmüştür. Geçmişte geyikli (beşik kertmesi) erkek ve kız arasında gelecek nikah ilişkileri önceden beh gibi kız evine konulmuş hatem aracılığı resmileştirilirdi. Eyremce denilen kaşsız yüzüğü bazen erkekler de parmaklarında gezdirirdiler. Geçen yüzyılın ustalarının yaratıcılık arama ve araştırmalarının maharetle ifade edilmesi muasır estetik fikirlerin belirtilerini içeren yirminci yüzyılın evvellerinin kuyumculuk sanatında kendi parlak tecessümünü bulmuştur.

EDEBİYAT

1. Efendiyev R.S.Azerbaycanın maddi medeniyet nümuneleri. Bakü, 1960.
2. Esedova S.D. XIX –XX asırlarda Azerbaycanda zergerlik (sarraflık) (güzel sanatları) incesanatı. Bakü, Elm, 1978, 96 s.
3. Seyfettin Altaylı. Az-türkcesi sözlüğü. III cilt ist. 1994 s. 1046 MEB yayınları

ALPU İLÇESİ MERKEZ AĞIZLARININ BİRBİRLERİYLE ETKİLEŞİMİ

AN INTERACTIVE ANALYSIS AMONG THE DIALECTS OF ALPU TOWN

ВЗАИМОВЛИЯНИЕ ЦЕНТРАЛЬНЫХ ДИАЛЕКТОВ РАЙОНА АЛПУ

Doç. Dr. Canan İLERİ*

Özet

Anadolu birçok uygarlıkları barındıran bereketli topraklara sahiptir. Bu özelliği ile tarih boyunca pek çok ulusun yurdu olmuştur. Türklerin her boyundan oymaklar Anadolu'yu yurt edinmişlerdir. Oğuzların 24 boyundan da “Alka Evli” boyu dışındaki 23’ünden dönem dönem Anadolu’ya oymaklar halinde göç edenler olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa’da toprak kaybetmeye başladı.

Eskişehir Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. yüzyıldaki toprak kaybıyla başlayan göçlerden etkilendi. Devlet eliyle Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Karaçay, Kırım ve Kafkas göçmeni Türkler ile Kafkas haklarından Çerkesler, Gürcüler; Avrupa halklarından Arnavutlar, Boşnaklar ve Pomaklar yerleştirilmişlerdir. Osmanlının ekonomi politikasında Anadolu toprakları hayvancılığa, Avrupa toprakları tarıma ayrılmıştır. Avrupa ovalarında tarımla uğraşan bu göçmenler için Porsuk ve kollarının bereketli alivyonlarından oluşan Eskişehir ovaları çok uygundur. Göçmenler için Eskişehir’de oluşturulan köylerin sayısı belki de en çoğu Alpu ilçesi sınırları içinde kalmaktadır; çünkü Alpu da ovadır.

Alpu’da farklı olan son yarım yüzyılda, Mihaliççik’taki baraj inşaatı nedeniyle toprakları sular altında kalan Çalkaya/Ermenek ve Süleler köylülerinin de Alpu ilçe merkezine yerleşmesidir. Alpu, ilçe merkezi olduktan sonra hane sayısı az olmakla birlikte Doğu Anadolu, Konya, Kırşehir ve Afyon’un Emirdağ ilçesinden de epey göç almıştır. Bu durumda Alpu’daki ağızların ses özellikleri gelecek yıllarda daha da çeşitleneceğe benzemektedir. Alpu ilçesi ağızlarındaki çok renklilik bu yüzden- dir. Kısaca ölçünlü Türkiye Türkçesine göre Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarındaki farklılıkların nedeni göçler ile farklı boy ya da soyların ağız bölgesine yerleşmesidir. Benzerlikler ise yarım yüzyılı aşkın birlikte yaşama ile açıklanabilir.

* Yakın Doğu Üniversitesi/KKTC

Leylâ Karahan'a göre Eskişehir ağzı, Türkiye Türkçesi ağızları sınıflamasında Batı grubu ağızlarının birinci alt grubunda ve onun birinci alt kolunda yer alır.

Anadolu ağızlarının alt gruplarını belirleyen fonetik, morfolojik özelliklerin çoğu fonetiktir. Bu nedenle konusu Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarındaki etkileşim olan çalışmada ağızlar arası etkileşim, ses olaylarına dayandırılmaktadır.

Bu çalışmada Canan İleri'nin 2009 yılında yayınladığı Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızları adlı eserindeki metinlerden yararlanılmıştır. Metinlerde ses olayları incelenerek benzeşenler ayrılıp çalışmada malzeme olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak:

Türkçenin gelişim süreci içinde, sesler arası ilişkilere bağlı olarak ünlü, ünsüz değişimlerinde etkileşim yoluyla benzerlikler vardır.

Türkçenin gelişim süreci içinde, sesler arası ilişkilere bağlı olarak bu uyum bozulmalarında benzerlikler vardır.

Alpu merkez ağızlarında görülen ünlü değişimlerinin nedeni ünlüler arası benzeşmedir. Alpu merkez ağızlarında:

Anahtar sözcükler: Alpu ilçesi merkez ağızları, sesler, ses olayları, uyum, etkileşim.

Abstract

Anatolia has been the cradle of many civilizations and the homeland of various clans from all the Turkic tribes. Several clans from the 24 Oghuz tribes – except for “Alka Evli” – immigrated to Anatolia at different times¹. Ottoman Empire started lost some of its territories in the 19th century.

Eskişehir was one of the affected cities, by the migration waves which started when the Ottoman Empire lost some of its territories in the 19th century. Turkish migrants from Bulgaria, Romania, Greece, Karachay, Crimea and Caucasus; the Georgian and Circassian migrants from the Caucasus; as well as the Albanian, Bosniak and Pomak migrants from Europe were settled in Eskişehir by the state. According to the economy policies of the Ottoman system, the Anatolian territory was allocated for animal husbandry, while the European lands were dedicated to agricultural cultivation. For these migrants, who used to make a living on agriculture in the plains of Europe, the plains of Eskişehir, made of alluvial deposits, were the right place to settle down.

Many of the immigrant groups, which came to Eskişehir were settled down in Alpu. In the last half century, also they bought land, in central Alpu, to the residents of the villages Çalkaya/Ermenek and Süleler, in order to relocate them, due to the dam construction project in Mihallıççık, another town of Eskişehir. We owe the colorful nature of the dialects of the Alpu town to all of these different migration waves. Alpu, which has a population of either five thousand or six thousand people, has six regional accents. After Alpu became a central town, a

¹ Faruk Sümer, Oğuzlar, Ana Yayınları, 1965, s. 211-213.

considerable amount of emigration, although small in numbers when taken as households, took place also from Eastern Anatolia, Konya, Kırşehir and the Emirdağ district of Afyon. Thus, it seems that the language characteristics of Alpu will become even more diverse in the coming years. However, besides this diversification of the dialects in the town center of Alpu, another thing that occurs is the interaction among these dialects.

According to Leyla Karahan, in the classification of the Anatolian Turkish Dialects, the dialect of Eskişehir is categorized as in the first sub-group of the Western Dialects Group, as well as in the first branch of this peculiar sub-group. Karahan also states that most of the phonetic and morphological properties which determine the sub-groups of the Anatolian dialects are based on phonetic². Therefore, in this study, which focuses mainly on the interaction among the dialects of Eskişehir's Alpu town, this interaction is based on the phonetics.

This study makes use of the texts in Cananİleri's work entitled "Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızları", which was published in 2009. Phonological phonemoin the texts have beenanalysed and those that seem to be similar have been used in this study.

As a result:

Within the process of the evolution of the Turkish language, changes in vowels and consonants show similarities as a result of interactions between phonemes.

The factor that leads to vowel changes in Alpu central dialects is the assimilation among vowels. In Alpu central dialects, assimilations occur when:

Key words: the dialects of the Alpu town center, phonetics, vocals, harmony, interaction.

0. Giriş

Leylâ Karahan'a göre Eskişehir ağzı, Türkiye Türkçesi ağızları sınıflamasında Batı grubu ağızlarının birinci alt grubunda ve onun birinci alt kolunda yer alır³. Leylâ Karahan "Anadolu ağızlarının alt gruplarını belirleyen özelliklerin çoğunun fonetik olduğu" kabul eder. Morfolojik özelliklerin büyük çoğunluğu da ses değişmelerine dayandığı için morfofonemiktir⁴. Çalışmada Leylâ Karahan'ın bu görüşünden yola çıkılmıştır.

Anadolu birçok uygarlıkları barındıran bereketli topraklara sahiptir. Bu özelliği ile tarih boyunca pek çok ulusun yurdu olmuştur. Türklerin her boyundan oymaklar Anadolu'yu yurt edinmişlerdir. Oğuzların 24 boyundan da "Alka Evli" boyu dışın-

² Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996, s. 116-179.

³ Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996, s. 116.

⁴ age, s. 179.

daki 23'ünden dönem dönem Anadolu'ya oymaklar halinde göç edenler olmuştur⁵. 20. yüzyılın başlarında Avrupa'daki karışıklıklar yüzünden Anadolu'ya göçler yoğunlaşmıştır. Bir yandan Rus baskısına dayanamayan Kırım'daki Türkler, bir yandan geleceklerini güvencede göremeyen Kafkas halkları ve aralarında pek çok Kafkas Türkü Anadolu'ya gelirken bir yandan da Osmanlı Avrupa'da toprak kaybetmeye başlayınca yabancı topraklarda kalma korkusuyla daha önce Avrupa'da fethedilen topraklara yerleştirilen Türkler, Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında Oğuz boylarının, Kırım, Kafkas, Balkanlardan göçen Türklerin hatta Türk dışındaki Arnavut, Boşnak, Çerkez, Ermeni, Gürcü, Pomak, Rum, Yahudi gibi azınlıkların etkisi vardır; çünkü insan konuşan, iletişim kuran varlıktır. İnsan iletişim kurarken hem karşısındaki insanı/ları etkiler hem de karşısındaki insandan/lardan etkilenir. Bu yüzden Türkiye Türkçesi ağızları çalışmaları çok önemlidir. Bu çalışmalarda artık ağızlara etki eden Türk dışındaki Arnavut, Boşnak, Çerkez, Ermeni, Gürcü, Pomak, Rum, Yahudi gibi azınlık dillerinin etkileri de ayrı bir inceleme konusu olmalıdır.

Eskişehir göç alma yönünden yukarıda çizilen tablonun dışında değildir. Eskişehir genelinde ve Alpu'da etnik grupların ve dillerinin hala kolayca sezilebilecek gibi ayrı olması göçler tarihinin çok yeni olmasıyla açıklanabilir. En erken Rumeli göçü "Doksan Üç Harbi" sonrası (1877-78) yani on dokuzuncu yüzyıl sonudur. Onu yirminci yüzyıl ortasındaki (1950 yıllarındaki) göçler izler. Son göç dalgası yirminci yüzyıl sonundadır (1989).

Devlet eliyle Eskişehir topraklarına Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Karacay, Kırım ve Kafkas göçmeni Türkler ile Kafkas haklarından Çerkesler, Gürcüler; Avrupa halklarından Arnavutlar, Boşnaklar ve Pomaklar yerleştirilmişlerdir. Osmanlının ekonomi politikasında Anadolu toprakları hayvancılığa, Avrupa toprakları tarıma ayrılmıştır. Avrupa ovalarında tarımla uğraşan bu göçmenler için Porsuk ve kollarının bereketli alivyonlarından oluşan Eskişehir ovaları çok uygundur. Göçmenler için Eskişehir'de oluşturulan köylerin sayıca belki de en çoğu Alpu ilçesi sınırları içinde kalmaktadır; çünkü Alpu da ovadır.

Alpu'da farklı olan son yarım yüzyılda, Mihaliçcik'taki baraj inşaatı nedeniyle toprakları sular altında kalan Çalkaya/Ermenek ve Süleler köylülerinin de Alpu ilçe merkezine yerleşmesidir. Alpu, ilçe merkezi olduktan sonra hane sayısı az olmakla birlikte Doğu Anadolu, Konya, Kırşehir ve Afyon'un Emirdağ ilçesinden de epey göç almıştır. Bu durumda Alpu'daki ağızların ses özellikleri gelecek yıllarda daha da çeşitleneceğe benzemektedir. Alpu ilçesi ağızlarındaki çok renklilik bu yüzden dir.

Alpu'ya ilk göçün üzerinden henüz bir yüzyıl geçmiştir. Bu sürenin ilk yarısında her toplum kendi içinde kapalı yaşamıştır. Evlilikler soy içidir. Okuryazar oranı düşüktür. Alpu önceleri köydür. 1955'te bucak olmuş ama elektiriğe kavuşması 1970'lere kalmıştır. Elektiriğin olmaması demek evlere o dönemdeki yayın aracı radyonun ulaşmaması demektir. Gazette ve dergi gibi süreli yayınların köye düzenli ulaşımı da yoktur.

⁵ Faruk Sümer, Oğuzlar, Ana Yayınları, 1965, s. 211-213.

20. yüzyılın son çeyreğinde, 19.06.1987’de, ilçe olan Alpu yirmi üç yıldır yeniden yapılanmaya çalışmaktadır. Bu yapılanma sürecinde esnaf ve memur sayısında artış olmuştur. İlçedeki lise ve dengi okullara ilçe gençlerinin yanında çevre köylerdeki gençler de devam etmektedir. Alpu gençleri ilçe dışına, çalışmaya ya da üniversitede okumaya gitmektedir. Gençlerin evlilikleri artık soy içi ile sınırlı değildir.

Bu sosyal hareketlilik ilçedeki ağızları da etkilemiştir. Ağız özelliklerini en iyi koruyanlar yerli ve göçmenlerden yaşı ellinin üstünde olanlardır. Karşı Kurban Işıkdak da ağız özelliklerini korumuştur. Yörük ağzı yerli ağızını andırmakta fakat vurgu ayrılığı sezilmektedir. Bu çalışmadaki metinlerden yalnız biri Yörük ağzı örneğidir. Diğer Yörükler derlemecilerle görüşmeyi kabul etmemişlerdir. İleride Yörük köylerinden yapılan derlemeler ile bu ağız çalışmasının desteklenmesi gerekir.

Kısaca ölçünlü Türkiye Türkçesine göre Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarındaki farklılıkların nedeni göçler ile farklı boy ya da soyların ağız bölgesine yerleşmesidir. Benzerlikler ise yarım yüzyılı aşkın birlikte yaşama ile açıklanabilir.

0.1. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızları

Beş altı bin nüfuslu Alpu ilçesi merkezinde Yerli/Manav, Yörük, Göçmen/Muhacir, Tatar, Çivril Göçmenleri ve Doğu Anadolu Kars Ağızı olmak üzere altı dil adacığı hâlâ seziilebilir ölçüde bulunmaktadır. Bu çalışmada, sayıları az olduğu için, Konya, Kırşehir ve Afyon’un Emirdağ ilçesinden göçmenlerden ses kaydı yapılmamıştır.

Alpu ilçesinde her ağız adacığı sakinleri birbirine komşu oturur. Bu yüzden ağız adacıkları metinler incelendikten sonra belirlenmemiştir. Mahallelere göre ağız adacıklarının dağılımı aşağıdaki gibi zaten bellidir.

0.1.1. Çivril Göçmenlerinin Ağızı: Zeynep Korkmaz, Çivril ağızını kısmen Uşak ağızıyla birlikte Dinar ağız bölgesine sokar⁶. Tarih belgelerine göre Çivril Türklerini Oğuzların Kınık boyundan sayan Leyla Karahan⁷, Denizli ağızını 1. ağız gruplarının 3. Alt grubuna, Batı grubu ağızlarına koyar. Fakat Alpu’daki Çivril göçmenleri Kırım’dan Köstence’ye Köstence’den Çokurova’ya, Çukurova’dan Çivril’e gelenlerdir; dilleri de Kırım Tatarcasıdır. Kırım Tatarları Oğuz boylarından değildir.

Çivril göçmenleri “dilce” dedikleri ve Kırım Tatar Ağızı ile büyük benzerlik gösteren ağızı yalnız kendi aralarında konuşmaktadırlar. Çocuklar da bu dile hakim fakat çocuk hepsi yabancıların yanında, kendi aralarında bile ölçünlü Türkiye Türkçesini kullanmaktalar; ağızlarını yabancıların olmadığı ortamda kullanmaktalar. Tatar Türkçesini bir tür “gizli dil” saymaktalar.

0.1.2. Doğu Anadolu Kars Ağızı: Alpu ilçe merkezinde Kars’tan gelen bir grup insan yaşamaktadır. Ağız özelliklerini koruyan bu insanlar hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Ahmet Bican Ercilasun Doğu Anadolu ağızlarını sınıflamış ve bu

⁶ Zeynep Korkmaz, Güney-Batı Anadolu Ağızları, Ankara, 1994, s. 92.

⁷ Leyla Karahan, age, s. 1, 3, 114.

ağızların ayırıcı özelliklerini incelemiştir⁸. Leylâ Karahan Kars ağzını I. ana ağız gruplarının 1. alt grubu olan Doğu Grubu ağızları içine sokmuştur. Doğu ağızlarındaki benzeşmelerin gerileyici benzeşme olduğunu belirtmiştir.

Adı geçen çalışmada Doğu Anadolu Kars ağzından bir örnek vardır. Diğer görüşmeciler konuşmayı Kabul etmemişlerdir.

0.1.3. Göçmen Ağzı: Osmanlı Avrupa’da toprak kaybetmeye başladıktan sonra fetik döneminde Avrupa’ya yerleştirilen Türklerden Anadolu’ya geri göçler başlamıştır. Geri göçlerin yanı sıra Osmanlı fetihlerinden önce Avrupa’ya göçen Türklerden de Anadolu’ya göçler vardır. Bu göçler nedeniyle Anadolu’da Rumeli ağızları görülür. Eskişehir ve Alpu ilçesi de Rumeli’den çok göç almıştır. Alpu ilçe merkezindeki Göçmen ağzı, Rumeli ağızları özelliklerini gösterir.

0.1.4. Kırım Tatarlarının Ağzı: Avrupa’daki karışıklıklar Kırım Türklerini de yurtlarından etmiştir. Kötü koşullardan kaçan Kırım Türkleri Anadolu’ya göçerler. Bu yüzden kuzey Türkçelerinden sayılan Kırım Tatar Türkçesi Anadolu’da görülür. Eskişehir ve Alpu ilçesi de Kırım ve Romanya üzerinden çok Tatar göçü almıştır. Alpu’daki Kırım Tatarları ağız özelliklerinin kimilerini korur.

0.1.5. Yerli Ağzı: Eskişehir ağzını temsil eden ağızdır. Eskişehir Türkmenleri “Suyun ötesi Türktür.” belirlemesini yaparlar⁹. Türkmenler, Türk’ü “Yerli” anlamında kullanırlar. Eskişehir Türkmenlerine göre Ağaçhisar, Başören Bozan, Büğdüz, Çalkaya (Ermenek), Dereköy, Özdenk, Süleler, Yalım kaya köylerinin halkı Türk’tür, yani yerlidir. Alpu ilçesinde de Kocasu’nun ötesinde yani kuzeyinde Yerliler (Manavlar) oturur. Alpu Yerlileri kendilerini Oğuzların Kayı Boyu Boz Han soyundan sayarlar.

Sarıyer Barajı inşaatı nedeniyle toprakları sular altında kalan Mihalıççık ilçesinin Çalkaya/Ermenek ve Süleler köylülerinden Alpu ilçesi merkezine göçen sakinler de Yerlidir (Manavdır). Ağızları yerli ağzıdır.

0.1.6. Yörük Ağzı: Eskişehir ağzını temsil eden ikinci ağızdır. Eskişehir Yörükleri önceleri yazın yaylalarda, kışın kışlaklarda yaşarlarken sonraları kimi gruplar kışlaklarına yerleşmiş kimi gruplar da yaylalarına yerleşmiştir. Söz gelimi Mihalıççık ilçesinde Belen yayla, Cilbirt kışaktır. Şimdi her ikisi de köydür. Alpu ilçe merkezi için böyle bir durum olmamakla birlikte çevre Yörük köylerinden göç aldığı için ilçe merkezinde Yörük ağzı da vardır.

Bu çalışmada Alpu ilçesi merkezindeki ağızlar için kısaltmalar kullanılacaktır:

ÇGA : Çivril Göçmenlerinin Ağzı

DAKA : Doğu Anadolu Kars Ağzı

GA : Göçmen Ağzı

KTA : Kırım Tatarlarının Ağzı

YeA : Yerli Ağzı

YöA : Yörük Ağzı

⁸ Ahmet Bican Ercilasun, “Doğu Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması” Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’nun Hatırasına Armağan, Ankara, 1985, s. 219-223.

⁹ “su” ile belirtilmek istenen Porsuk Nehri’dir. Alpulular Porsuk Nehri’ne Kocasu der.

Bu çalışmada Canan İleri'nin 2009 yılında yayınladığı Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızları adlı eserindeki metinlerden yararlanılmıştır. Metinlerde ses olayları incelenerek benzeşenler ayrılıp çalışmada malzeme olarak kullanılmıştır. Her ses olayı için önce genel bilgi verilmiş sonra Alpu ilçesi merkez ağızlarından örnekler sıralanmıştır. Her olayın en az iki ağızda benzeşmesine dikkat edilmiştir. Örneğin yanına, ilçedeki ağızların yukarıda verilen kısaltmaları ile metin ve satır numaraları yazılmıştır. Söz gelimi “ül “oğul” 6.170 KTA” örneğindeki ül “oğul” sözcüğünün Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızları adlı eserin 6. metninin 170. satırından alındığını ve 6. Metnin Kırım Tatar Ağzına ait olduğunu göstermektedir.

Çalışmada ses olayları için 9 başlık açılarak alt başlıklarla birlikte toplam 65 ses olayında benzerlik belirlenmiştir. Sonuç bölümünde benzeşen ses olayları sıralanarak ses olayına uğramış sözcükler bir tabloda gösterilmiştir. Bu tablodaki benzeşmeler sayılarak her ağız için ayrı ayrı etkileşim tablosu çıkarıldıktan sonra elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

Örneklerde ağız özelliklerinin yansıtılması amacıyla çeviri yazı kullanılmıştır.

Metinlerde Kullanılan Çeviriyazı Çizelgesi

Ç. Yazı	Karşıladığı Ses	Ç. Yazı	Karşıladığı Ses	Ç. Yazı	Karşıladığı Ses
â	ince a	ö	uzun ö	ğ	arka damak g'si
ā	uzun a	í	kısa ve ı~i arası	h	arka damak h'si
ē	uzun e	ó	kısa ve o~ö arası	ķ	arka damak k'si
è	kapalı e	ù	kısa ve u~ü arası	ñ	geniz n'si
î	uzun i	ū	uzun u		
ō	uzun o	ü	uzun ü		

1. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ses Olayları Etkileşimi

Türkçe yapı bakımından bitişken dillerdendir. Bu yüzden sözcükler üzerine yapım ya da çekim ekleri getirilirken birtakım ses olayları ortaya çıkar. Türkçedeki ses olaylarının başlıca nedenlerinden biri ses uyumlarıdır. Türkçe için ses olaylarını ses uyumları, uyum bozulmaları, benzeşme, benzeşmezlik, ses değişimleri, ses türemeleri (hece türemeleri, ses türemesinin bir başka yönü olan ikizleşme), ses kısaltmaları, ses düşmeleri (ses düşmesinin bir başka yönü olan ikizliğin tekleşmesi, hece kaynaşması, hece yutumu), yer değiştirme olmak üzere dokuz başlık altında toplamak mümkündür. Görüldüğü gibi her ses olayının bir de karşıtı vardır; benzeşmenin karşıtı benzeşmezlik, ses türemesinin karşıtı ses düşmesi gibi. Her ses olayı ünlüler ve ünsüzlerde ayrı ayrı incelenir. Sözcükte ses olayının yeri de önemlidir. Ses olayı sözcüğün başında, içinde ya da sonunda olabilir.

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde görülmeyen pek çok ses olayını Türkiye Türkçesi ağızlarında bulmak mümkündür. Türkiye Türkçesi ağızlarının alt gruplarını be-

lirleyen özelliklerin çoğu ses olaylarıdır¹⁰. Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarındaki ses olaylarındaki benzerlikler 60-70 yıldır birlikte yaşamının sonucunda birbirlerinden etkilenmenin ürünüdür.

Bu çalışmada Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarındaki ses olaylarında birbirlerinden etkileşim sonucu ortaya çıkan benzerlikler üzerinde durulacaktır. Ölçünlü Türkiye Türkçesiyle örtüşen benzerlikler ele alınmayacaktır. Ancak örneklemelerde metinlere bağlı kalındığı için tüm ağızlar için benzerlik örnekleri göstermek mümkün olmamıştır.

1.1.Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ses Uyumu Etkileşimi

Türkçe çok kurallı ve bu kuralları sıkı sıkıya uygulayan bir dildir. Türkçenin en bilinen kuralları ses uyumları ile ilgili olanlardır. Türkiye Türkçesinde üç türlü ses uyumu vardır:

- Ünlü-ünlü uyumu
- Ünsüz-ünsüz uyumu
- Ünlü-ünsüz uyumu

Bu uyumlar arası benzerlikler, olması gerekendir, etkileşimden sayılmaz. Türkiye Türkçesi ağızlarında, uyuma aykırı alıntı sözcüklerdeki uyumsuzluklar da Türkçe ses uyumları kurallarına uydurulur. Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarında Türkçe ses uyumlarına aykırı yabancı sözcükleri Türkçe ses uyumları kurallarına uydurmada benzerlikler vardır ve bu benzerliklerin kimileri etkileşim sonucundadır.

1.1.1. Ünlü-Ünlü Uyumu

Türkçede birden çok heceli sözcüklerde bir hecenin ünlüsü kendinden önceki hecenin ünlüsünün kalın ya da ince ve düz ya da yuvarlak olmasına göre belirlenir. Genellikle sözcük kök ya da gövdelerine getirilen eklerin ünlüleri de bu kurala uydurulur. Bu durum sonucu Türkçede ünlüler arasında kalınlık-incelik uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumu olmak üzere iki türlü uyum vardır.

1.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu: Türkçede /a/, /ı/, /o/, /u/ ünlüleri kalındır. Kalınlık uyumuna göre bir hecenin ünlüsü, kendinden önceki hecenin ünlüsü kalın ise kalın olur. Türkçede /e/, /i/, /ö/, /ü/ ünlüleri incedir. İncelik uyumuna göre bir hecenin ünlüsü, kendinden önceki hecenin ünlüsü ince ise ince olur. Türkçede /o/ ve /ö/ ünlülerinin ilk hece dışında kullanılmadıklarını da unutmamak gerekir.

Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarında birden çok heceli alıntı sözcüklerde kalınlık uyumuna aykırı olanlar kalınlık uyumuna uydurulur: fabrika (< İtl. fabrika) “fabrika” 4.42 GA, vucut (< Ar. vucud) “vücut” 14.127 YöA, zuval (< Ar. zeval) 12.224 YeA gibi.

Kalınlık uyumuna uydurulmuş alıntı sözcükler arasında etkileşim de vardır:

nışan 2.83 ÇGA¹¹, 5.35 GA, 6.60 KTA, 13.18 YeA gibi.

vakit (< Ar. vakit) “vakit” 1.127 ÇGA, 11.145 YeA, 14.76 YöA gibi.

¹⁰ Karahan, age, s. 179.

¹¹ Bu çalışmadaki örneklerin ilk rakamı metin numarasını ikincisi satır numarasını göstermektedir. Söz gelimi örnekteki 2 örneğin “2. Metin”den alındığını, 83 örneğin “metnin 83’üncü satırı”nda olduğunu göstermektedir.

1.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu:Türkçede /a/,/e/,/i/,/ı/ ünlüleri düzdür. Düzlük uyumuna göre bir hecenin ünlüsü, kendinden önceki hecenin ünlüsü düz ise düz olur. Türkçede /o/,/ö/,/u/,/ü/ ünlüleri yuvarlaktır. Yuvarlaklık uyumuna göre bir hecenin ünlüsü, kendinden önceki hecenin ünlüsü yuvarlak ise ya düz geniş ya da dar yuvarlak olur. Türkçede /o/ ve /ö/ ünlülerinin ilk hece dışında kullanılmadıklarını da unutmamak gerekir.

Ancak ölçünlü Türkiye Türkçesinde /b/,/m/,/v/ ünsüzlerinin yanındaki yuvarlak ünsüzler hâlâ korunur. Bu yüzden “kabuk, yağmur, tavuk” gibi düzlük uyumuna aykırı kullanımlar vardır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında düzlük uyumu daha sağlamdır. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde uyum dışı olan “kabuk, yağmur, tavuk” gibi sözcükler ağızlarda düzlük uyumuna uydurularak “kabık, yağmır, tavık”a dönüştürülür. Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarında da düzlük uyumunun uygulandığı olur. Bu kullanımda ağızlar arası etkileşim görülür:

avlı “havlu” 5.34 GA, avlı “avlu” 12.214 YeA gibi.

gâvır “gâvur” 12.222 YeA, 14.112 YöA gibi.

hamır (< Ar. hamir) “hamur, börek” 5.96 GA, 12.157 YeA gibi.

kamır “hamur” 1.328 ÇGA, 6.27 KTA gibi.

yavrı 2.169 ÇGA, 4.29 GA, 9.02 YeA, 14.02 YöA gibi.

1.1.2. Ünsüz-Ünsüz Uyumu

Ünsüzler arası uyum bir sözcükteki yan yana iki ünsüzde aranır. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde ünsüzler arası uyum titreşimlerine göre bir ünsüzün tonsuz (ötüm-süz), tonlu (ötümlü) ve akıcı olması özelliklerine bağlıdır. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde bu uyum çok sağlamdır. Sözcük içinde ya da sonunda yanyana iki ünsüzden ilki tonsuz (ötümsüz) ünsüz ise yanındaki ünsüz tonsuz (ötümsüz) ya da akıcı ünsüz olur. Sözcük içinde ya da sonunda yanyana iki ünsüzden ilki tonlu (ötümlü) ünsüz ise yanındaki ünsüz tonlu (ötümlü) ya da akıcı ünsüz olur. Fakat sözcük içinde ya da sonunda yanyana iki ünsüzden ilki akıcı ünsüz ise yanındaki ünsüz tonsuz (ötümsüz), tonlu (ötümlü) ya da akıcı ünsüz olabilir. Bu kural alıntı sözcüklere de uygulanır.

Akıcı ünsüzler titreşimlerine göre tonludurlar (ötümlüdürler). Ancak bunların tonsuz (ötümsüz) karşılıkları yoktur. Söz gelimi tonlu (ötümlü) /b/ ünsüzünün tonsuz (ötümsüz) karşılığı boğumlanma noktası /b/ye çok yakın olan fakat oluşurken ses tellerini titreştirmeyen /p/ ünsüzüdür. Akıcı ünsüzlerin hem boğumlanma noktası kendine çok yakın tonsuz (ötümsüz) bir karşılığı yoktur hem kapantılarına göre sızıcı ünsüzlerdir hem de akıcı ünsüz oluşurken kullanılan hava diğer sızıcılardan daha geniş bir yoldan çıkar.

Yalnız ölçünlü Türkiye Türkçesindeki “sohbet” gibi kimi alıntı sözcüklerde ünsüz-ünsüz uyumuna aykırı kullanımlar vardır. Bu sözcükteki yanyana /hb/ ünsüzlerinden /h/ tonsuz (ötümsüz), /b/ tonlu (ötümlü) olduğu için ünsüz-ünsüz uyumuna aykırıdır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında ünsüz-ünsüz uyumu pek uygulanmaz ama kimi alıntı sözcüklerdeki uyumsuzluk da düzeltilir sohbet>sohpet olur. Ancak Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarından oluşturulan metinlerde bu özellikte bir örneğe rastlanmadı.

1.1.3. Ünlü-Ünsüz Uyumu

Türkiye Türkçesinde /g/,/ğ/,/h/,/k/,/l/ ünsüzleri ince ünlülerle ön damakta, kalın ünlülerle arka damakta boğumlanır. “gülmek”, “öğle”, “her”, “kişi”, “el”deki /g/,/ğ/,/h/,/k/,/l/ ünsüzleri ince ünlülerle kullanıldığı için ön damakta boğumlanmıştır. “garip”, “yağmur”, “halı”, “kadın”, “al”daki /g/,/ğ/,/h/,/k/,/l/ ünsüzleri kalın ünlülerle kullanıldığı için arka damakta boğumlanmıştır. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde bu kural sıkı sıkıya uygulanır. Bu kurala uymayan sözcükler Türkçe değil, alıntıdır: “kâgir”, “lâmba” gibi.

Türkiye Türkçesi ağızlarında bu uyum da sağlamdır. Ağızlarda “kâgir”, “lâmba” gibi sözcükler “kagir”, “lamba” olarak “kalın k”, “kalın l” ile söylenir. Aynı sağlamlık Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarında da görülür. Bu uyumda ağızlar arasında etkileşim vardır:

hakat (< Ar. hakikat [-de]) 3.81 DAKA, hakıgatda 10.45 YeA gibi.

gabıl (< Ar. gabl [-ü]) “kabul” 3.61 GA, gabul 13.133 YeA gibi.

1.2. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Uyum Bozulmaları Etkileşimi

Türkçe ses uyumu kuralları olan ve bu kuralları sıkı sıkıya uygulayan bir dildir. Ancak her kuralın, türlü nedenlere bağlı kural dışı kullanılmaları da vardır. Dil bu kez de söyleyiş kolaylığı için ünlüler arası, ünsüzler arası ya da ünlülerle ünsüzler arasındaki uyumu bozar. Alpu ilçesi merkez ağızlarındaki kimi uyum benzeşmezlikleri ortaktır.

1.2.1. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ünlü-Ünlü Uyumu-nun Bozulmasında Etkileşim:

Türkiye Türkçesinde birden çok heceli sözcüklerde bir hecenin ünlüsü kendinden önceki hecenin ünlüsünün kalın ya da ince ve düz ya da yuvarlak olmasına göre belirlenir. Genellikle sözcük kök ya da gövdelerine getirilen eklerin ünlüleri de bu kurala uydurulur. Bu durum sonucu Türkçede ünlüler arasında kalınlık-incelik uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumu olmak üzere iki türlü uyum vardır. Türkçenin gelişim süreci içinde kimi sözcüklerde sesler arası ilişkilere bağlı olarak bu uyumlarda bozulmalar olur.

Kalınlık-incelik uyumu kimi durumlarda bozulabilir. Kalınlık-incelik uyumu-nun bozulması olayı, ünlüleri kalın olan en az iki heceli bir sözcükteki ünlülerden birinin incelenmesi ya da ünlüleri ince olan en az iki heceli bir sözcükteki ünlülerden birinin kalınlaşması olayıdır. Kalınlık incelik uyumunun bozulmasının iki nedeni vardır.

- Kalınlık incelik uyumuna aykırı olan kimi ekler vardır: -ken, -ki, -yor gibi
- Birden fazla heceli sözcüklerde, inceltici ünsüzlerin etkisiyle, hecelerden birinin ünlüsü ince olabilir: anne, kardeş gibi.

1.2.1.1. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Kalınlık-İncelik Uyumunun Bozulması: Türkiye Türkçesi ağızlarında kalınlık-incelik uyumu daha sağlamdır. Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarındaki ünlü-ünlü uyumları Türkçenin genel ünlü uyumu kurallarıyla çelişmez. /-ki/, /-ken/ gibi ölçünlü Türkiye Türkçesinde uyum dışı olan eklerde bile kalınlık-incelik uyumuna uyulur.

-kı : úoridordaki 4.303 GA gibi.

-ku : yusuf'un ku 12.207 YeA gibi.

-kü : önkü'ün kü 10.40 YeA gibi.

-kan: yap'ın kan pek_iyisin 11.81 YeA, öopladırkan 13.107 YeA gibi.

Ancak yine de alanda belirlenen kimi sözcüklerde uyum bozulmaları vardır. Yukarıda sözü edilen ve uyum bozan iki neden Alpu ilçesi merkez ağızlarında da görülür. Kimi benzeşmezliklerde ağızlar birbirini etkiler.

- Kalınlık-incelik uyumuna aykırı olan ekler:

-ken: isim ünurken 1.357 ÇGA gibi.

-ki : dikiliyi sanki 4.142 GA, beş yaşındaki 11.85 YeA, angara'daki 12.118 YeA gibi.

-yor: yiyolar 1.174 ÇGA, söylüyom 3.93 DAKA, veriyom 4.360 GA, düşüyom 6.113 KTA, yiyoruz 10.68 YeA, çıkarıyoru 14.58 YöA gibi.

- Birden fazla heceli sözcüklerde, inceltici ünsüzlerin etkisiyle, hecelerden birinin ünlüsünün incelenmesi:

anne (ana>anne) 1.361 ÇGA, 3.63 DAKA, 4.75 GA, 6.103 KTA, 13.93 YeA, 14.112 YöA gibi.

kardeş 1.375 ÇGA, 4.109 GA, 6.167 KTA, gardeş 9.74 YeA gibi.

1.2.1.2. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması: Genel Türkçede düzlük yuvarlaklık uyumu yoktur. Türkiye Türkçesinde son zamanlarda İstanbul ağzının etkisiyle ortaya çıkmış bir uyumdur. Bu uyum gereği birden çok heceli sözcüklerde bir hecenin ünlüsü kendinden önceki hecenin ünlüsünün düz ya da yuvarlak olmasına göre de belirlenir. Düzlük-yuvarlaklık uyumu kendi içinde düzlük uyumu ve yuvarlaklık uyumu olmak üzere ikiye ayrılır. Bu uyum için de benzerlik olması gerektirir. Ancak kimi nedenlerle uyum bozulmaları ve bu bozulmalarda ilçe ağızları arasında etkileşim görülmektedir.

1.2.1.2.1. Düzlük Uyumunun Bozulması: Düzlük uyumunun bozulması olayı, ünlüleri düz olan en az iki heceli bir sözcükteki ünlülerden birinin yuvarlaklaşmasıdır. Düz bir ünlü yanındaki yuvarlaklaştırıcı /b/,/m/,/p/,/v/ ünsüzlerin etkisiyle yuvarlaklaşabilir. Alpu ilçesi merkez ağızlarında bu uyum bozulmasında ağızlar arası etkileşim görülmüştür. /a/-/ı>/a/-/u/ değişiminde /ı/ ünlüsünün yuvarlaklaşarak “u” olmasıyla düzlük uyumu bozulmuştur:

/a/-/ı>/a/-/u/: awur 1.30 ÇGA, 6.141 KTA; cavlu'uman “yağlıkla/mendille” 2.155 ÇGA, 6.36 KTA gibi.

Bu uyumsuzluk ilçe adında da vardır. Alpu 1.68 ÇGA, 5.172 GA, 11.67 YeA gibi.

diyo “diyor” 1.116 ÇGA, 3.58 DAKA, 4.294 GA, 7.84 KTA, 12.131 YeA gibi
şimdiki zaman çekim ekinin bulunduğu kullanımlar Türkiye Türkçesiyle benzerlik gösterir.

1.2.1.2.2. Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması: /o/,/ö/,/u/,/ü/ ünlüleri yuvarlaklıktır. Bir hecenin ünlüsü, kendinden önceki hecenin ünlüsü yuvarlak ise ya dar yuvarlak ya da düz geniş ünlü olur. Türkçede ünlüler arasındaki bu uyuma yuvarlaklık uyumu denir. Ünlüsü yuvarlak olan bir heceden sonra düz, dar ya da

yuvarlak geniş ünlülü bir hece gelirse yuvarlaklık uyumu bozulur: bunı, burı, şurı, orı gibi.

Alpu merkez ağızlarında /u/-/a/>/u/-/ı/ değişiminde /a/ ünlüsünün daralarak /ı/ olmasıyla yuvarlaklık uyumu bozulmuştur: /u/-/a/>/u/-/ı/: burı 4.105 GA, 9.47 YeA gibi.

Alpu merkez ağızlarında /ö/-/i/>/ö/-/i/ değişiminde /e/ ünlüsünün daralarak /i/ olmasıyla yuvarlaklık uyumu bozulmuştur: /ö/-/i/>/ö/-/i/: söli 3.33 DAKA, söli 5.137 GA, süyli 1.238 ÇGA gibi.

1.2.1.2.3. Düz Sıradan Yuvarlak Sıraya Geçme Etkileşimi: /b/, /m/, /v/ ünsüzlerinin etkisiyle yuvarlaklaşma olurken kimi sözcükler de düz sıradan yuvarlak sıraya geçerler. Bu geçişlerde Alpu merkez ağızları arası etkileşim vardır:

/a/-/a/>/o/-/a/: baba>boba 2.258 ÇGA, 5.167 GA, 12.113 YeA gibi.

/a/-/a/>/u/-/a/: baba>buba 4.75 GA, 11.68 YeA gibi.

1.2.2. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ünsüz-Ünsüz Uyumunun Bozulmasında Etkileşim

Ünsüz uyumsuzluğu olan her olay aynı zamanda bir tür aykırılışmadır. Dil bu kez de söyleyiş kolaylığı için ya benzeşmeyi ya ikizliği bozar. Ünsüz benzeşmezliğinde tonsuz (ötümsüz) ünsüzden sonra tonlu (ötümlü) ünsüzlerin kullanıldığı olur:

/çd/: geçdim 12.322 YeA, açdım 14.37 YöA gibi.

/kg/: dakga (< dakka < dakika) 3.77 DAKA, 13.189 YeA gibi.

/pd/: yapıd 4.26 GA, 12.301 YeA gibi.

/sg/: esgi 3.49 DAKA, 13.103 YeA gibi.

/şd/: işde 3.06 DAKA, 9.76 YeA, 14.150 YöA gibi.

/şg/: başga 3.14 DAKA, 10.58 YeA,

/tc/: aytcaz 2.81 ÇGA, aytcaúsın 7.22 KTA gibi.

1.2.3. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulmasında Etkileşim

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde /g/, /ğ/, /h/, /k/, /l/ ünsüzlerinin birer ön damakta boğumlananı birer de arka damakta boğumlananı vardır. Bunlardan ön damakta boğumlananlar ince ünlülerle, arka damakta oluşanlar kalın ünlülerle kullanılır. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde ünlü-ünsüz uyumu kuralı sıkı sıkıya uygulanır. Bu kurala uymayan sözcükler Türkçe değil, alıntıdır: “kâgır”, “kilo”, “hâl”, “lâmba” gibi.

Türkiye Türkçesi ağızlarında yabancı sözcüklerdeki bu uyumsuzluk giderilir: kâgır>kagir, lâmba>lamba olur. Alpu merkez ağızlarında ise bir yandan yabancı sözcüklerdeki ünlü-ünsüz uyumsuzluğu giderilir: kâgır>kagir, lâmba>lamba olur. Diğer yandan Türkçe kimi sözcüklerdeki ünlü-ünsüz uyumu bozulur: tâllâ (< tarla) 11.211 YeA gibi.

1.3. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ses Değişimleri Etkileşimi

Ses değişmesi, bir dilin gelişim sürecinde türlü nedenlere bağlı olarak bir sesin yerini başka bir sese bırakması olayıdır. Değişimin en bilinen nedeni dilde en az çaba eğilimidir¹². Ses değişimleri ünlüler arasında ve ünsüzler arasında olabilir.

1.3.1. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağzlarında Ünlü Değişimleri Etkileşimi

Ünlü değişimi her hangi bir nedenle bir ünlünün, yerini başka bir ünlüye bırakması olayıdır. Ünlü değişimleri, değişim sonucu ortaya çıkan yeni ünlünün özelliği ile anılır: ünlü kalınlaşması, ünlü incilmesi, ünlü daralması, ünlü genişlemesi, ünlü düzleşmesi, ünlü yuvarlaklaşması. Kimi ünlü değişimlerinde ise tür atlaması olmaz. Ünlü yerini, kendi türünden başka bir ünlüye bırakır. Bunlara türüne göre kalın ünlüler arası değişme, ince ünlüler arası değişme; dar ünlüler arası değişme, geniş ünlüler arası değişme; düz ünlüler arası değişme ve yuvarlak ünlüler arası değişme denir.

Türkçedeki ses olaylarının karşıtlarının bulunması, ünlü değişimleri için de geçerlidir. Ünlü olayları söz konusu olduğunda bu karşıtlık; ünlü kalınlaşmasının yanında ünlü incilmesi, ünlü genişlemesinin yanında ünlü daralması, ünlü yuvarlaklaşmasının yanında ünlü düzleşmesi biçimindedir. Kimi ünlü değişimleri de bir sözcüğün ince sıradan kalın sıraya, kalın sıradan ince sıraya; geniş sıradan dar sıraya, dar sıradan geniş sıraya; düz sıradan yuvarlak sıraya, yuvarlak sıradan düz sıraya geçmelerine neden olur.

Alpu merkez ağzlarında görülen ünlü değişimlerinin nedeni ünlüler arası benzeşmedir. Ağzlar arası etkileşimle bir sözcük bu ağzların en az ikisinde aynı ünlü değişimiyle kullanılır. Metinlerde geniş ünlülerin daralması, dar ünlülerin genişlemesi, geniş sıradan dar sıraya geçme; düz ünlülerin yuvarlaklaşması, yuvarlak ünlülerin düzleşmesi olaylarındaki benzeşmeler için örnekler bulundu.

1.3.1.1. **Kalınlaşma:** Çivril göçmenlerinin ağzı ile Kırım Tatar ağzında ince ünlülerden /i/, /ö/, /ü/ genellikle ince ile kalın arasında söylenir. Bu durum ağzların kendi içinde ayrı bir uyum yaratır:

/i/ > /i/ : anı “hani” 1.303 ÇGA, 6.77 KTA; bile “böyle” 2.180 ÇGA, 6.215 KTA gibi.

/i/ > /ö/ : bóle “böyle” 2.153 ÇGA, 8.116 KTA; dört 1.165 ÇGA, 6.78 KTA gibi.

/i/ > /ü/ : büyük 1.03 ÇGA, 8.118 KTA gibi.

1.3.1.2. **Geniş Ünlülerin Daralması:** Alpu merkez ağzlarında /a/ > /ı/, /a/ > /u/, e > i, /e/ > /i/, /o/ > /u/ ünlü daralmalarında etkileşim görüldü:

/a/ > /ı/ : buriya 4.105 GA, buriyı 11.99 YeA; orı 12.11 YeA gibi.

/a/ > /u/ : buba 4.75 GA, 12.307 YeA; burdu 11.77 YeA, 14.41 YöA; soru “sonra” 2.442 ÇGA, 3.22 DAKA gibi.

/e/ > /i/ : domatis 1.326 ÇGA, 4.291 GA, 8.16 KTA gibi.

/o/ > /u/ : u (gösterme sıfatı) 1.28 ÇGA, 3.09 DAKA, 5.119 GA, 14.150 YöA gibi.

¹² Berke Vardar ve diğerleri, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1998, s. 179.

1.3.1.3. Dar Ünlülerin Genişlemesi: Alpu merkez ağızlarında /ü/ > /ö/ ünlü genişlemesinde etkileşim görüldü:

/ü/ > /ö/ : hökümet 12.342 YeA, 14.56 YöA gibi.

1.3.1.4. Geniş Sıradan Dar Sıraya Geçme: Alpu merkez ağızlarında /e/ > /i/ ünlü daralmasında “şey” sözcüğü geniş sıradan dar sıraya geçmiştir.

/e/ > /i/ : şey 2.258 ÇGA, 8.10 KTA, 13.181 YeA, 14.136 YöA gibi.

1.3.1.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması: Alpu merkez ağızlarında /a/ > /o/, /a/ > /u/ ünlü yuvarlaklaşmalarında etkileşim görüldü. Bu değişme ile sözcükler hem de düz sıradan yuvarlak sıraya geçmiş oldu.

/a/ > /o/ : boba 1.356 ÇGA, 4.155 GA, 12.113 YeA gibi.

/a/ > /ı/ : buba 4.75 GA, 12.307 YeA gibi.

1.3.1.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi: Alpu merkez ağızlarında /u/ > /ı/, /ü/ > /i/ ünlü düzleşmelerinde etkileşim görüldü.

/u/ > /ı/ : yavım 2.169 ÇGA (Tatar Türkçesinde “yavır” denmez “bala” denir.), 3.12 DAKA, 4.284 GA, 12.210 YeA, 14.02 YöA; davıl 3.18 DAKA, 14.94 YöA, yımırta 4.207 GA, 12.172 YeA gibi.

/ü/ > /i/ : kiyev “güvey” 1.200 ÇGA, 8.68 KTA gibi.

Örneklere göre Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızları, ünlü değişimleri bakımından çok zengindir. Ünlü değişimlerinde Çivril göçmenlerinin ağız ile Tatar göçmenlerinin ağızlarındaki kimi ünlüler ve ünlü olayları benzeşmektedir. Aynı şekilde Yerli ağız ile Yörük ağızındaki kimi ünlüler ve ünlü olayları benzeşir. Göçmenlerin ağız ile Doğu Anadolu Kars ağızının her ikisinin de kendilerine özgü ses değişimleri vardır. Ancak Göçmen ağızında sözcük başı “h” ünsüzünün söylenmemesi ve “h” ile başlayan sözcüklerin onun önündeki ünlü ile başlatılması Çivril göçmenlerinin ağız ile Tatar göçmenlerinin ağızlarının ortak özelliğidir.

1.3.1.7. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Uzun Ünlü Etkileşimi: “uzun ünlü”, söyleyiş süresi normalden uzun olan ünlüdür. Türkiye Türkçesinde uzun ünlü yoktur, fakat Eski Türkçede uzun ünlüler vardı. Ağızlarda bu uzunlukların kimileri yaşamaktadır. Alpu ilçesi merkez ağızlarında asıl uzun ünlülü birkaç sözcük yaşamaktadır. Bunların dışında kimi ünlü uzamaları ses düşmelerine bağlı olarak bulunabilir. Örnekler metinlere bağlı kalınarak ağızlar arasında yaygın ve ortak kullanılanlardan seçilmiştir.

Alpu ilçesi merkez ağızlarında asıl uzun ünlüler azdır: Metinlerde /ā/ uzun ünlüsü için āl- 11.38 YeA, 14.51 YöA; āltın 13.28 YeA, 14.68 YöA örnekleri bulundu.

Alpu ilçesi merkez ağızlarında ses olayları sonucu uzamış ünlüler vardır. Bu ünlüsü uzamış sözcükler etkileşim sonucu kimi ağızlarda ortak olarak görülür:

1.3.1.7.1. Uzun a /ā/: aār “ağır” 12.107 YeA, 4.108 GA; ābi 2.301 ÇGA (Tatarlar “ağabey” demez, “aka” der.), 12.206 YeA; āla- 2.164 ÇGA (Tatarlar “ağlamak” demez, “cılamak” der.), 4.259 GA; allā “Allah” 1.07 ÇGA, 7.33 KTA, 10.34 YeA; aşşā 3.21 DAKA; aşā 12.107 YeA; tā “daha” 4.35 GA, 14.25 YöA; vā 5.25

GA, 11.44 YeA, 14.44 YöA; mā (var) 14.157 YeA; vallā 1.101 ÇGA, 4.222 GA, 11.81 YeA gibi.

1.3.1.7.2. Uzun e /ē/: bölē 4.173 GA, 6.14 KTA; dē- 2.145 ÇGA, 4.20 GA; gēl- 4.325 GA, gēlin 14.144 YöA; nērde 3.17 DAKA, 4.236 GA, 14.95 YöA; ölē 4.101 GA, 6.14 KTA, ölē 5.215 GA, 9.64 YeA; şe 5.214 GA, 10.122 YeA; vē- 4.180 GA, 11.04 YeA gibi. Örneklere bakılırsa ses düşmesi olmayanlarda ünlü uzunluğunun nedeni vurgulamadır.

1.3.1.7.3. Uzun i /i/: bilezimizi 5.38 GA, bilezini (onun) 11.73 YeA; i “iyi” 1.212 ÇGA (Tatarlar “iyi” demez, “aruv” der.), 3.50 DAKA, 12.124 YeA; şı “şey” 1.212 ÇGA, 3.50 DAKA, 12.79 YeA; tabi 4.144 GA, 9.40 YeA gibi.

1.3.1.7.4. /diği/>/di/: Hece kaynaşması çok görülen benzerliklerdir: bilmedi “bilmediği” 11.239 YeA, geldi “geldiği” 3.74 DAKA (Bu kaynaşma /diği/>/di/, /duğu/>/dū/, /düğü/>/dū/ için de geçerlidir.)

1.3.1.7.5. Uzun /ō/: olan “oğlan” 3.25 DAKA, 14.173 YöA; ölüm “oğlum” 5.59 GA, 14.51 YöA; yō “yok” 7.123 KTA, 10.119 YeA, 14.14 YöA gibi.

1.3.1.7.6. Uzun /ö/: dörd 10.64 YeA, 14.67 YöA; öle 3.35 DAKA, 5.215 GA, 9.64 YeA; öl- 4.63 GA, 10.55 YeA; kö “köy” 10.18 YeA, 14.41 YöA gibi.

1.3.1.7.7. Uzun /ū/: būda “buğday” 2.241 ÇGA, 4.138 GA; çocū “çocuğu” 2.367 ÇGA, 3.61 DAKA, 4.111 GA, 12.07 YeA; oldū “olduğu” 4.337 GA, 10.128 YeA, 14.26 YöA; ūraş- 5.65 GA, 12.134 YeA gibi.

1.3.1.7.8. Uzun /ü/: dūn “dügün” 4.100 GA, 12.116 YeA gibi.

Örnekler incelendiğinde Alpu ilçesi merkez ağızlarında kimi yabancı sözcüklerdeki uzun ünlüler korunurken kimi Türkçe sözcüklerdeki ünlülerin de uzatıldığı görülür. Türkçe sözcüklerdeki uzunluğun nedeni asli uzunluktan, ses olaylarından ya da vurgudan kaynaklanmaktadır. Alpu ilçesi merkez ağızlarında ünlü uzamalarının yaygın nedeni ise ünsüz düşmeleri sonucunda ortaya çıkan ünlü kaynaşmalarıdır.

1.3.2. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ünsüz Değişimleri Etkileşimi

Türkiye Türkçesinde ünsüz değişimleri çok zengindir. Ünsüz değişimi her hangi bir nedenle bir ünsüzün yerini başka bir ünsüze bırakması olayıdır. Ünsüzler dört özelliğine göre türlerine ayrılır. Bunlar ünsüzlerin boğumlanma noktaları, titreşimleri, engelleri ve oluşum yollarıdır. Ünsüz değişimleri değişim sonucu ortaya çıkan yeni ünsüzün alt türlerdeki özelliğine göre yeniden adlandırılır.

Ünsüzler; boğumlanma noktalarına göre dudak ünsüzleri, diş-dudak ünsüzleri, diş ünsüzleri, diş-damak ünsüzleri, ön damak ünsüzleri, art damak ünsüzleri ve gırtlak ünsüzü olmak üzere yedi alt türe ayrılır. Boğumlanma noktalarına göre ünsüz olayları da bu türlere bağlı olarak dudaksılaşma, diş-dudaksılaşma, dişsilleşme, diş-damaksılaşma, ön damaksılaşma, art damaksılaşma ve gırtlaksılaşma adlarını alır. Ayrıca ünsüz değişimleri; dudaksılar arası, diş-dudaksılar arası, diş ünsüzleri arası, diş-damaksılar arası, ön damaksılar arası ve arka damaksılar arası ünsüz değişimleri olarak kendi aralarında da ortaya çıkar.

Ünsüzler; ses tellerinin titreşimine göre tonlu (ötümlü) ünsüzler ve tonsuz (ötümsüz) ünsüzler olmak üzere başlıca iki alt türe ayrılır. Tonlu (ötümlü) ünsüzlerin bir bölümünün tonsuz (ötümsüz) karşılıkları vardır. Tonsuz (ötümsüz) karşılığı olmayan tonlu (ötümlü) ünsüzlere akıcı ünsüzler denir. Bunların çıkarılışı sırasında, boğumlanma noktasının çevresinde havanın çıkması için geniş bir yol olur. Bu yüzden ses tellerinin titreşimlerine göre ünsüz değişimleri tonlulaşma (ötümlüleşme), tonsuzlaşma (ötümsüzleşme), akıcılaşma adlarını alır. Ayrıca tonlular (ötümlüler) arası ünsüz değişimleri, tonsuzlar (ötümsüzler) arası ünsüz değişimleri, akıcılar arası ünsüz değişimleri vardır.

Ünsüzler; ses yolu üzerindeki engeline göre boğumlanma sürecinde kapantısı tam olan ünsüzler ve kapantısı tam olmayan ünsüzler olmak üzere iki türdür. Bunlardan kapantısı tam olan ünsüzlere süreksiz ünsüzler denir ve kapantısı tam olmayan ünsüzlere sürekli ünsüzler denir. “süreksiz” yerine “patlayıcı” ve “sürekli” yerine “sızıcı” terimleri de kullanılır. Engellerine göre ünsüz değişimleri süreklileşme (sızıcılılaşma) ve süreksizleşme (patlayıcılaşma) adlarını alır. Ayrıca sürekliler (sızıcılar) arası ünsüz değişimleri, süreksizler (patlayıcılar) arası ünsüz değişimleri vardır.

Ünsüzler; oluşum yollarına göre ağız ünsüzleri ve geniz ünsüzleri olmak üzere başlıca iki alt türe ayrılır. Oluşum yollarına göre ünsüz değişimleri ağızsılaşma, genzelleşme adlarını alır. Ayrıca ağızsılar arası ünsüz değişimleri, genzeller arası ünsüz değişimleri vardır.

Bu bölümde Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarında ünsüz değişimlerinin benzerlikler incelenecektir. Alpu merkez ağızlarında görülen ünsüz değişimlerinin nedeni ünsüzler arası benzeşmedir. Ağızlar arası etkileşimle bir sözcük bu ağızların en az ikisinde aynı ünsüz değişimiyle kullanılır.

1.3.2.1. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Boğumlanma Noktalarına göre Ünsüz Değişimleri Etkileşimi: Bu bölümde Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarındaki ünsüz değişimleri etkileşimi, üst bilgede belirtildiği gibi, boğumlanma noktalarına göre ünsüz türlerine bağlı olarak incelenecektir.

1.3.2.1.1. Dudaksılaşma: Dudak ünsüzleri /b/, /m/, /p/ dir. Dudaksılaşma, bir sözcükteki ünsüzlerden birinin, yerini bir dudak ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /f/ > /p/, /v/ > /m/ ünsüzlerinin dudaksılaşmalarında etkileşim görüldü:

/f/ > /p/ : apta “hafta” 1.51 ÇGA, 7.103 KTA gibi.

/v/ > /m/ : mar “var” 11.12 YeA, 14.142 YöA gibi.

1.3.2.1.2. Dudaksılar Arası Değişme: Dudaksılar arası değişme; dudak ünsüzleri /b/, /m/, /p/ den birinin, yerini bir başka dudak ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /b/ > /p/, /b/ > /m/, /p/ > /b/ dudaksı ünsüzleri arasında etkileşim görüldü:

/b/ > /p/ : pit- “bit-” 1.311 ÇGA, Pit- 3.08 DAKA; pin- 4.335 GA, 13.104 YeA gibi.

/b/ > /m/ : maga “bana” 1.44 ÇGA, 6.141 KTA; maña 2.380 ÇGA, 6.195 KTA; mına 1.89 ÇGA, 6.69 KTA gibi.

/p>/b/ : yab- 4.140 GA, 12.114 YeA gibi.

1.3.2.1.3. Diş-Dudaksılaşma: Diş-dudak ünsüzleri /f/,/v/,/w/dir. Diş-dudaksılaşma; bir sözcükteki ünsüzlerden birinin, yerini bir diş-dudak ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /ğ>/v/ ünsüzünün diş-dudaksılaşmasında etkileşim görüldü:

/ğ>/v/ : cuvurt “yoğurt” 2.32 ÇGA, yovurt 12.169 YeA gibi.

1.3.2.1.4. Diş-Dudaksılar Arasında Değişme: Diş-dudak ünsüzleri /f/,/v/,/w/den birinin, yerini bir başka diş-dudak ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /f>/v/, /v>/w/ diş-dudaksı ünsüzleri arasında etkileşim görüldü:

/f>/v/ : tarav 3.17 DAKA, 13.192 YeA gibi.

/v>/w/ : walla 3.16 DAKA, 7.123 KTA; war 2.355 ÇGA, 3.36 DAKA, 5.115 GA, 7.05 KTA; kiyew “kiyev/güveyi” 2.143 ÇGA, 8.76 KTA; yaw 2.03 ÇGA, 3.53 DAKA, 7.154 KTA, 12.120 YeA gibi.

1.3.2.1.5. Dişsilleşme: Diş ünsüzleri /d/,/n/,/s/,/t/,/z/dir. Dişsilleşme; bir sözcükteki ünsüzlerden birinin, yerini bir diş ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /m>/n/ ünsüz değişiminde dişsilleşme etkileşimi görüldü:

/m>/n/ : şinci 1.188 ÇGA, 11.191 YeA; şindi 2.344 ÇGA, 3.38 DAKA, 4.215 GA, 9.62 YeA gibi.

1.3.2.1.6. Dişsiler Arasında Değişme: Diş ünsüzleri /d/,/n/,/s/,/t/,/z/den birinin, yerini bir başka diş ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /s>/z/, /t>/d/, /z>/s/ ünsüzlerinde dişsiler arası etkileşim görüldü:

/s>/z/ : herkez 4.348 GA, 8.111 KTA, 12.216 YeA gibi.

/t>/d/ : dad 12.129 YeA, datlı 2.24 ÇGA; dak- 4.103 GA, 11.115 YeA; daş 3.96 DAKA, 13.165 YeA, işde 3.06 DAKA, 10.101 YeA, 14.150 YöA; damad 2.149 ÇGA, 4.323 GA, 8.74 KTA gibi.

/z>/s/ : yüssük 5.3 GA, 13.28 YeA; biS “biz” 2.299 ÇGA, 3.32 DAKA, 5.64 GA, 10.29 YeA; gıs 1.09 ÇGA, 5.206 GA, 14.102 YöA, úS 2.78 ÇGA, 4.39 GA, 14.77 YöA gibi.

1.3.2.1.7. Diş-Damaksılaşma: Diş-damak ünsüzleri /c/,/ç/,/j/,/ş/dir. Diş-damaksılaşma; bir sözcükteki ünsüzlerden birinin, yerini bir diş-damak ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /d>/c/, /y>/c/ ünsüzlerinin diş-damaksılaşması olaylarında etkileşim görüldü:

/d>/c/ : şimci 11.53 YeA, şinci 1.188 ÇGA, 10.68 YeA gibi.

/y>/c/ : cavluúman “yağlık ile” 2.155 ÇGA, 6.180 KTA; cavun 1.76 ÇGA, 7.80 KTA gibi.

1.3.2.1.8. Diş-Damaksılar Arasında Değişme: Diş-damak ünsüzleri /c/,/ç/,/j/,/ş/den birinin, yerini bir başka diş-damak ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /ç>/ş/ ünsüzlerinde diş-damaksılar arası etkileşim görüldü:

/ç/>/ş/ : aş mı “aç mı” 2.246 ÇGA, 6.19 KTA, 10.60 YeA; bírúaş 2.445 ÇGA, biúaş 5.52 GA, úaş “kaç” 1.48 ÇGA, 6.45 KTA; úş “üç” 1.250 ÇGA, 3.17 DAKA, 4.201 GA, 6.76 KTA, 10.27 YeA, 14.66 YöA gibi.

1.3.2.1.9. Ön Damaksılaşma: Ön damak ünsüzleri /g/,/ğ/,/k/,/l/,/r/, /y/dir. Ön damaksılaşma; bir sözcükteki ünsüzlerden birinin, yerini bir ön damak ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /ğ/>/y/, /ñ/>/y/, /y/>/l/, /v/>/y/ ünsüzlerinin ön damaksılaşmalarında etkileşim görüldü:

/ğ/>/y/ : bayla- 2.155 ÇGA, 6.177 KTA, 12.81 YeA gibi.

/ñ/>/y/ : göyün “gönül” 5.192 GA, 14.111 YöA gibi.

/y/>/l/ : fasulle 5.14 GA, fasille 2.262 ÇGA gibi.

/v/>/y/ : üy “ev” 2.178 ÇGA, 6.204 KTA gibi.

1.3.2.1.10. Ön Damaksılar Arasında Değişme: Ön damak ünsüzleri /g/,/k/,/l/,/r/,/y/den birinin, yerini bir başka ön damak ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /g/>/ğ/, /k/>/g/ ünsüzleri arasında ön damaksılar arası etkileşim görüldü:

/k/>/g/ : asger 2.04 ÇGA, 13.106 YeA; esgiden 3.49 DAKA, 13.106 YeA; eşgişer “Eskişehir” 13.15 YeA gibi.

1.3.2.1.11. Art Damaksılaşma: Art damak ünsüzleri /g/,/ğ/,/ó/,/ú/,/ñ/dir. Art damaksılaşma; bir sözcükteki ünsüzlerden birinin, yerini bir art damak ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /g/>/ğ/ art damaksılaşmasında etkileşim görüldü:

/g/>/ğ/ : bugün “bugün” 2.382 ÇGA, 11.55 YeA gibi.

1.3.2.1.12. Art Damaksılar Arasında Değişme: Art damak ünsüzleri /g/,/ğ/,/ó/,/ú/,/ñ/den birinin, yerini bir başka art damak ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında ú>g, ú>h ünsüzleri arasında art damaksılar arası etkileşim görüldü:

ú>g : bag- “bak-” 1.253 ÇGA, 13.55 YeA; başga 3.14 DAKA, 10.58 YeA; dağıl- 2.446 ÇGA, 12.26 YeA; gız 1.09 ÇGA, 3.23 DAKA, 4.351 GA, 12.238 YeA, 14.41 YöA; gadar “kadar” 8.13 KTA, 11.64 YeA; gafa 3.107 DAKA, 11.50 YeA; goy- 3.37 DAKA, 11.18 YeA, 14.172 YöA; guzum 9.02 YeA, 14.26 YöA; yog 2.288 ÇGA, 6.54 KTA, 12.10 YeA, 14.06 YöA gibi.

k>h : ahşam 3.23 DAKA, 11.224 YeA gibi.

1.3.2.1.13. Gırtlaksılaşma: Gırtlak ünsüzü /h/dir. Bir sözcükteki ünsüzlerden birinin, yerini /h/ ünsüzüyle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /ş/>/h/ ünsüzünde gırtlaksılaşma etkileşimi görüldü:

/ş/>/h/: hindi “şimdi” 3.10 DAKA, 12.244 YeA gibi.

1.3.2.2. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ses Tellerinin Titreşimine göre Ünsüz Değişmeleri Etkileşimi: Bu bölümde Alpu ilçesi merkez ağızlarında ünsüzlerin, ses tellerini titreştirip titreştirmemesi özelliğine göre birbirleriyle değişimi ve ağızlar arası etkileşimi incelenecektir. Tonlulaşma (ötümlüleşme), tonsuzlaşma (ötümsüzleşme) ve akıcılılaşma ile bunların kendi aralarındaki değişimler olmak üzere altı türlü ses olayı ayrı ayrı ele alınacaktır.

1.3.2.2.1. Tonlulaşma (Ötümlüleşme): Tonlu (ötümlü) ünsüzler, oluşumları sürecinde ses tellerini titreştiren /b/,/c/,/d/,/g/,/ğ/,/j/,/v/,/z/ ünsüzleridir. Tonlulaşma (ötümlüleşme) bir sözcükteki ünsüzlerden birinin, yerini tonlu (ötümlü) bir ünsüzle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /k/ > /g/, ú > g, /s/ > /z/, /t/ > /d/ ünsüzlerinin tonlulaşmasında (ötümlüleşmesinde) etkileşim görüldü:

/k/ > /g/ : esgiden 3.49 DAKA, 13.106 YeA gibi.

/ú/ > /g/: gaú- 3.23 DAKA, 12.336 YeA; gırú 5.249 GA, 10.41 YeA; gız 2.13 ÇGA, 3.23 DAKA, 4.351 GA, 12.104 YeA, 14.26 YöA; goy- 3.37 DAKA, 13.148 YeA; goyun 1.31 ÇGA, 12.153 YeA; yog 1.286 ÇGA, 3.46 DAKA, 6.60 KTA, 13.41 YeA, 14.06 YöA gibi.

/s/ > /z/ : herkez 4.348 GA, 8.111 KTA, 12.216 YeA gibi.

/t/ > /d/ : damad 2.149 ÇGA, 4.323 GA, 8.74 KTA gibi.

1.3.2.2.2. Tonlular (Ötümlüler) Arası Değişme: Tonlu (ötümlü) ünsüz olan /b/,/c/,/d/,/g/,/ğ/, /j/,/v/,/z/den birinin, yerini bir başka tonlu (ötümlü) ünsüzle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /v/ > /w/ ünsüzleri arasında tonlular arası etkileşim görüldü:

/v/ > /w/ : war 2.355 ÇGA, 3.36 DAKA, 5.115 GA, 7.05 KTA; yaw 2.03 ÇGA, 3.53 DAKA, 7.154 KTA, 12.120 YeA gibi.

1.3.2.2.3. Tonsuzlaşma (Ötümsüzleşme): Tonsuz (ötümsüz) ünsüzler, oluşumları sürecinde ses tellerini titreştirmeyen /ç/,/f/,/h/,/h/,/k/,/k/,/p/,/s/,/ş/,/t/ ünsüzleridir. Tonsuzlaşma (ötümsüzleşme) bir sözcükteki ünsüzlerden birinin, yerini tonsuz (ötümsüz) bir ünsüzle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /j/ > /ş/, /z/ > /s/ ünsüzlerinin tonsuzlaşmasında (ötümsüzleşmesinde) etkileşim görüldü:

/j/ > /ş/ : baraş 4.167 GA, 14.52 YöA gibi.

/z/ > /s/ : yüssük 5.3 GA, 13.28 YeA; biS “biz” 2.299 ÇGA, 3.32 DAKA, 5.64 GA, 10.29 YeA; gıs 1.09 ÇGA, 5.206 GA, 14.102 YöA, úS 2.78 ÇGA, 4.39 GA, 14.77 YöA; saten “zaten” 10.80 YeA, sate “zaten” 14.26 YöA gibi.

1.3.2.2.4. Tonsuzlar (Ötümsüzler) Arası Değişme: Tonsuz (ötümsüz) ünsüz olan /ç/,/f/,/h/,/h/,/k/, /k/,/p/,/s/,/ş/,/t/den birinin, yerini bir başka tonsuz (ötümsüz) ünsüzle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /ç/ > /ş/, /ş/ > /h/, k > h, /z/ > /s/ ünsüzleri arasında tonsuzlar (ötümsüz) arası etkileşim görüldü:

/ç/ > /ş/ : geş- 2.216 ÇGA, 3.93 DAKA, 7.145 KTA, 12.294 YeA; üş “üç” 1.250 ÇGA, 3.17 DAKA, 4.201 GA, 6.76 KTA, 12.161 YeA, 14.66 YöA gibi.

/ş/ > /h/ : hindi “şimdi” 3.10 ÇGA, 12.199 YeA; hinci 11.62 YeA gibi.

1.3.2.2.5. Akıcılaşma: Akıcı ünsüzler /l/,/m/,/n/,/r/,/y/dır. Akıcı ünsüzler de oluşumları sürecinde ses tellerini titreştirirler yani tonludurlar (ötümlüdürler), ancak bunların tonsuz (ötümsüz) karşılıkları yoktur. Akıcı ünsüzlerin hem boğumlanma noktası kendine çok yakın tonsuz (ötümsüz) bir karşılığı yoktur hem de kapantılarına göre sızıcı ünsüzlerdir. Oluşurken kullanılan hava geniş bir yoldan çıkar. Akıcı ünsüzler /l/,/m/,/n/,/r/,/y/dır. Akıcılaşma bir sözcükteki ünsüzlerden birinin, yerini akıcı bir ünsüzle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /b/ > /m/, /v/ > /y/, /ğ/ > /y/ ünsüzlerinin akıcılaşmasında etkileşim görüldü:

/b>/m/ : benim 1.44 ÇGA, 6.207 KTA gibi.

/v>/y/ : üy “ev” 2.178 ÇGA, 6.204 KTA gibi.

/ğ>/y/ : bayla- 2.155 ÇGA, 6.177 KTA, 12.81 YeA gibi.

1.3.2.2.6. Akıcılar Arası Değişme: Akıcı ünsüz olan /l/, /m/, /n/, /r/, /y/ den birinin, yerini bir başka akıcı ünsüzle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /l>/n/, /m>/n/, /y>/n/ ünsüzleri arasında akıcılar arası etkileşim görüldü:

/l>/n/ : onnarı 3.49 DAKA, 4.76 GA, 10.110 YeA, 14.65 YöA gibi.

/m>/n/ : şimdi 1.211 ÇGA, 3.38 DAKA, 5.113 GA, 8.73 KTA, 10.87 YeA gibi.

/y>/n/ : dünna 3.61 DAKA, 11.14 YeA gibi.

1.3.2.3. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ses Yolundaki Engele göre Ünsüz Etkileşimi: Gerçekte çoğu ünsüzlerin boğumlanma noktalarında kapantı vardır yani ünsüz boğumlanırken ağız boşluğundaki boğumlanma noktasında değme, kapanma vardır. Ancak kimi ünsüzler boğumlanırken boğumlanma noktasında kapantı olmakla birlikte sesin çıkmasını sağlayacak aralıklar, boşluklar kalır. Oluşum sürecinde kapantısı tam olan ünsüzlere “süreksiz (patlayıcı) ünsüzler”, kapantısı tam olmayan ünsüzlere “sürekli (sızıcı) ünsüzler” denir. Ünsüzler arası olaylarda kimi zaman sürekli (sızıcı) ünsüzün yerini süreksiz (patlayıcı) ünsüze ya da süreksiz (patlayıcı) ünsüzün yerini sürekli (sızıcı) ünsüze bıraktığı olur. Kimi ünsüz değişimleri sürekliler (sızıcılar) arasında kimi ünsüz değişimleri de süreksizler (patlayıcılar) arasındadır. Alpu ilçesi merkez ağızlarında kapantı özelliğine bağlı olarak ünsüzler arası etkileşim vardır.

1.3.2.3.1. Süreklileşme (Sızıcılaşıma): Sürekli (sızıcı) ünsüzler /f/, /ğ/, /h/, /ó/, /j/, /l/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /s/, /ş/, /v/, /y/, /z/ dir. Süreklileşme (sızıcılaşıma); sözcükteki süreksiz (patlayıcı) ünsüzlerden birinin, yerini sürekli (sızıcı) bir ünsüzle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /b>/m/, /ç>/ş/, ú>ó ünsüzlerinin süreklileşmesinde (sızıcılaşımasında) etkileşim görüldü:

/b>/m/ : benim “benim” 1.50 ÇGA, 6.207 KTA; mına 1.89 ÇGA, 6.69 KTA gibi.

/ç>/ş/ : úaş “kaç” 2.445 ÇGA, 5.52 GA, 6.45 KTA; üş “üç” 1.250 ÇGA, 3.17 DAKA, 4.201 GA, 6.76 KTA, 11.78 YeA, 14.142 YöA gibi.

/ú>/ó/ : yoó 3.81 DAKA, 6.138 KTA gibi.

1.3.2.3.2. Sürekliler (Sızıcılar) Arası Değişme: Sürekli (sızıcı) ünsüz /f/, /ğ/, /h/, /ó/, /j/, /l/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /s/, /ş/, /v/, /y/, /z/ den birinin, yerini bir başka sürekli (sızıcı) ünsüzle değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /f>/v/, /ğ>/v/, /j>/ş/, /l>/n/, /m>/n/, /s>/z/, /ş>/h/, /v>/y/, /y>/l/, /z>/s/ ünsüzleri arasında sürekliler (sızıcılar) arası etkileşim görüldü:

/f>/v/ : tarav 3.17 DAKA, 13.192 YeA gibi.

/ğ>/v/ : cuvurt “yoğurt” 2.311 ÇGA, yovurt 12.169 YeA; düvün “dügün” 2.304 ÇGA, 12.65 YeA gibi.

/j>/ş/ : baras 4.167 GA, 14.53 YöA gibi.

/l>/n/ : onna “onlar” 4.116 GA, 10.88 YeA, onnar 3.49 DAKA, 5.28 GA, 9.69 YeA, 14.77 YöA gibi.

/m/ > /n/ : şindi 2.344 ÇGA, 3.39 DAKA, 10.87 YeA gibi.
/s/ > /z/ : herkez 4.348 GA, 8.111 KTA, 12.216 YeA, erkez 8.111 KTA gibi.
/ş/ > /h/ : hindi “şimdi” 3.10 DAKA, 12.50 YeA gibi.
/v/ > /y/ : üy “ev” 2.178 ÇGA, 6.204 KTA gibi.
/y/ > /l/ : fasille 2.262 ÇGA, fasulle 5.14 GA gibi.
/z/ > /s/ : biS 2.299 ÇGA, 3.17 DAKA, 5.64 GA, 10.129 YeA; gıs 1.09 ÇGA, 4.299 GA, 14.02 YöA; yüssük 5.37 GA, 13.28 YeA gibi.

1.3.2.3.3. Süreksizleşme (Patlayıcılaşma): Süreksiz (patlayıcı) ünsüzler /b/, /c/, /ç/, /d/, /g/, /g/, /k/, /k/, /p/, /t/ dir. Süreksizleşme (patlayıcılaşma); bir sözcükteki sürekli (sızııcı) ünsüzlerden birinin, yerini süreksiz (patlayıcı) bir ünsüzle değiştirmesi olayıdır. Alpu ilçesi merkez ağızlarında /f/ > /p/, /y/ > /c/ ünsüzlerinin süreksizleşmesinde (patlayıcılaşmasında) etkileşim görüldü:

/f/ > /p/ : apta 1.51 ÇGA, 7.103 KTA gibi.
/y/ > /c/ : cat- cavluúman “yağlık ile” 2.155 ÇGA, 6.180 KTA; cavun “yağmur” 1.76 ÇGA, 7.80 KTA gibi.

1.3.2.3.4. Süreksizler (Patlayıcılar) Arası Değişme: Süreksiz (patlayıcı) ünsüz olan /b/, /c/, /ç/, /d/, /g/, /g/, /k/, /k/, /p/, /t/ ünsüzlerinden birinin, yerini bir başka süreksiz (patlayıcı) ünsüzle değiştirmesi olayıdır. Alpu ilçesi merkez ağızlarında /b/ > /p/, /d/ > /c/, /k/ > /g/, ú > g ünsüzleri arasında süreksizler (patlayıcılar) arası etkileşim görüldü:

/b/ > /p/ : pít- “bit-” 1.311 ÇGA, 3.08 DAKA gibi.
/d/ > /c/ : şimci 11.53 YeA, şinci 1.188 ÇGA, 10.68 YeA gibi.
/k/ > /g/ : asger 2.04 ÇGA, 13.106 YeA; esgiden 3.49 DAKA, 13.106 YeA gibi.

/ú/ > /g/ : gadar 3.22 DAKA, 8.18 KTA, 11.156 YeA; gaú- 3.23 DAKA, 12.336 YeA; goy- 3.37 DAKA, 11.18 YeA, 14.172 YöA; goyun 1.31 ÇGA, 12.153 YeA; gız 1.09 ÇGA, 3.23 DAKA, 4.351 GA, 12.238 YeA, 14.41 YöA; yog 1.286 ÇGA, 3.46 DAKA, 6.60 KTA, 13.41 YeA, 14.06 YöA gibi.

1.3.2.4. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Havanın Çıkış Yoluna göre Oluşan Ünsüzlerin Etkileşimi: Ünsüzler oluşurken çıkarılan hava için kullanılan yol, ağız yolu ve geniz yoludur. /m/, /n/, /ñ/ ünsüzleri geniz yolunda oluşur. Bunlara geniz ünsüzleri denir. Diğer ünsüzler ağız yolunda oluşur. Onlara ağız ünsüzleri denir. Ünsüzler arası olaylarda kimi zaman geniz ünsüzünün yerini ağız ünsüzüne ya da ağız ünsüzünün yerini geniz ünsüzüne bıraktığı olur. Kimi ünsüz değişimleri ağız ünsüzleri arasında kimi ünsüz değişimleri de geniz ünsüzleri arasındadır. Alpu ilçesi merkez ağızlarında oluşum yoluna bağlı olarak ünsüzler arası etkileşim vardır.

1.3.2.4.1. Ağızsılaşma: Ağız ünsüzleri b/, /c/, /ç/, /d/, /f/, /g/, /g/, /ğ/, /h/, /h/, /j/, /k/, /l/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /v/, /y/, /z/ dir. Ağızsılaşma olayı, geniz ünsüzü olan /m/, /n/, /ñ/ ünsüzlerinden birinin, yerini ağız ünsüzlerinden biri ile değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /ñ/ > /y/ ünsüzü ağızsılaşmasında etkileşim görüldü:

/ñ/ > /y/ : göynü (< gönlü < göñülü) 5.192 GA, 14.111 YöA gibi.

1.3.2.4.2. Ağız Ünsüzleri Arası Değişme: Bir ağız ünsüzünün yerini bir başka ağız ünsüzü ile değiştirmesi olayıdır. Bilinen ünsüz değişmelerinin çoğu ağız ünsüzleri arasında olmaktadır. Alpu merkez ağızlarında da örneği çoktur ancak burada /f/ > /v/, /ğ/ > /v/, /j/ > /ş/ gibi birkaç örnekle yetinilecektir.:

/f/ > /v/ : tarav 3.17 DAKA, 13.192 YeA gibi.

/ğ/ > /v/ : cuvurt “yoğurt” 2.311 ÇGA, yovurt 12.169 YeA; düvün “dügün” 2.304 ÇGA, 12.65 YeA gibi.

/j/ > /ş/ : baraş 4.167 GA, 14.53 YöA gibi.

1.3.2.4.3. Genizsileşme: Geniz ünsüzleri /m/, /n/, /ñ/ dir. Genizsileşme olayı ağız ünsüzlerinden birinin yerini geniz ünsüzü olan /m/, /n/, /ñ/ ünsüzlerinden biri ile değiştirmesi olayıdır. Alpu merkez ağızlarında /b/ > /m/, /l/ > /n/, /v/ > /m/ ünsüzlerinin genizsileşmelerinde etkileşim görüldü:

/b/ > /m/ : maga “bana” 1.44 ÇGA, 6.142 KTA, mağa “bana” 2.38 KTA, maña 6.195 KTA, mením “benim” 1.44 ÇGA, 6.207 KTA, menmen (benimle) 6.154 KTA; monu 8.27 KTA, mında 1.297 ÇGA, 6.33 KTA gibi.

/l/ > /n/ : abisinnen 4.319 GA, abimnen 6.168 KTA, onnar 3.49 DAKA, onna 4.106 GA, 10.88 YeA; 10.88 YeA, onnarı 14.131 YöA gibi.

/v/ > /m/ : ma “var” 11.122 YeA, 14.157 YöA gibi.

1.3.2.4.4. Geniz Ünsüzleri Arası Değişme: Türkiye Türkçesindeki geniz ünsüzleri /m/, /n/, /ñ/ nin kendi arasındaki değişimidir. Örneği azdır. Alpu merkez ağızlarında /m/ > /n/ değişiminde geniz ünsüzleri arası etkileşim görüldü:

/m/ > /n/ : şindi 2.344 ÇGA, 3.38 DAKA, 4.215 GA, 9.62 YeA gibi.

1.4. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ses Türemesi Etkileşimi

“Bir sözcüğün kökeninde bulunmayan bir sesin, zamanla bu sözcükte yer alması¹³” olayına ses türemesi denir. Türeyen ses ünlü ya da ünsüz olabilir. Ses türemesi sözcüğün başında, ortasında ya da sonunda olur. Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarında ünlü ya da ünsüz türemesine bağlı birkaç etkileşim görülür. Ağızlarda ses düşmesi olayları ses türemesi olaylarından daha çoktur, ses türemeleri sınırlı sayıdadır.

1.4.1. Ünlü Türemesi

Söyleyişi kolaylaştırmak için bir sözcükte bir ünlünün ortaya çıkmasıdır: işi “şey” 11.191 YeA, işey 12.47 YeA gibi.

1.4.2. Ünsüz Türemesi

Söyleyişi kolaylaştırmak için bir sözcükte bir ünsüzün ortaya çıkmasıdır: duva 4.10 GA, 8.117 KTA gibi.

1.4.3. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Hece Türemesi Etkileşimi: Bir sözcükteki ünlü türemesi aynı zamanda hece de türetir. Mehmet Hengirmen terimi “hece bölünü¹⁴” olarak verir. Sonu iki ünsüz ile biten Arapça sözcüklere getirilen ünlüleri örnekler: emir (< emr), fikir (< fikr), hüküm (< hükm) gibi. Söylenmesi güç ya da sık kullanılan sözcükler ağızlarda hece eklenerek söylenir. Hece türetmesi, tüm Alpu ilçesi merkez ağızlarında vardır.

¹³. Berke Vardar ve diğerleri, age, s. 321.

Mehmet Hengirmen, Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1999, s. 181.

¹⁴ age, s. 201.

Hece türetme nedenlerinin en yaygını Türkçede sözcük başında kullanılmayan ünsüzlerin önünde ünlü türetilmesidir:

İşi “şey” 11.191 YeA, işey 12.47 YeA (örnekleri aynı zamanda hece türetmesi için de örnektir.)

1.4.4. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ses Türemesinin Bir Başka Yönü Olan İkizleşme Etkileşimi

İkizlik sözcükte yan yana iki ünlü ya da sözcük kökünde aynı ünsüzden yan yana iki tane bulunması olayıdır. Türkçe sözcük köklerinde ikiz ünlü de ikiz ünsüz de yoktur. İçinde ikiz ünlü bulunan ait, kuaför, saat, müdafaa gibi sözcük kökleri de Türkçe değildir. Yine “anne, elli (50)” gibi birkaç kural dışı örnek dışında içinde ikiz ünsüz bulunan “iddia, iffet, milli, kuvvet” gibi sözcükler de Türkçe değil başka bir dilden alıntıdır. Ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında ses olaylarına bağlı olarak ünlü ve ünsüz ikizleşmeleri görülür. İkizleşmeler bir tür ses türemesidir.

1.4.4.1. Ünlü İkizleşmesi: Türkçede ünlü ikizleşmesinin başlıca nedeni ünsüz erimeleridir: aat “ağıt” 2.164 ÇGA, baaratın 6.37 KTA gibi. Eskişehir ili Alpu İlçesi Merkez ağızlarında ünsüz düşmesine bağlı birkaç ikizleşme etkileşimi görülür:

/ğ/>ø : deil “değil” 2.02 ÇGA, 5.233 GA, 7.83 KTA, 12.53 YeA; diil “değil” 2.251 ÇGA, 4.341 GA; dou 2.247 ÇGA, 3.79 DAKA; düün 4.97 GA, 13.18 YeA, souú 5.102 GA, 10.60 YeA; yourT 3.320 DAKA, 4.186 GA, 13.36 YeA gibi.

/h/>ø : şeir 4.33 GA, 7.113 KTA, 12.144 YeA; ziin 7.79 KTA, zein 11.07 YeA gibi.

/h/>ø : taa “daha” 2.23 ÇGA, 4.14 GA, 6.111 KTA, 13.09 YeA, 14.41 gibi.

1.4.4.2. Ünsüz İkizleşmesi: Ünsüz ikizleşmesinin başlıca nedeni, ilk hecesi açık sözcüklerde bu açıklığın zamanla kendinden sonraki hecenin başındaki ünsüz ile kapatılmasıdır. Alpu ilçesi merkez ağızlarında ünsüz ikizleşmesi yaygın değildir. Metinlerde görülen birkaç ikizleşmeden biri ölçünlü Türkiye Türkçesindeki genel kullanımıyla “ana>anne” ünsüz ikizlemesidir. 1966 yılında ayrıldığım Alpu’da o zamanki genel kullanım “ana” idi; biz memur çocuklarından başka “anne” diyen yoktu. Köylü arkadaşlardan biri “anne” dediğinde diğer köylüler kendisiyle alay ederlerdi. Bu çalışmada ise 75 yaşındaki Yerli konuşmacı Emine Erdoğan 9.49 ile ve 76 yaşındaki Yörük konuşmacı bile “anne” 14.112 demektedirler:

/n/>/nn/: anne “ana” 1.25 ÇGA, 4.75 GA, 6.01 KTA, 9.49 YeA, 14.112 YöA gibi.

/s/>/ss/ : yüssük 5.37 GA, 13.28 YeA gibi.

/ş/>/şş/ : maşşallah 6.146 KTA, 12.207 YeA gibi.

Ağızlardaki ünsüz ikizleşmesinin bir başka nedeni yan yana gelen iki ünsüzden birinin zamanla diğerini kendine benzetmesidir: yannız (< yalnız) 4.149 GA gibi. Alpu ilçesi merkez ağızlarında bu türde ünsüz ikizleşmesi ve bu türde ünsüz ikizleşmesinde ağızlar arası etkileşim görülür:

/ly/>/ll/ : fasille 2.241 ÇGA, 5.12 GA gibi.

/ny/>/nn/ : dünna 3.61 DAKA, 11.14 YeA gibi.

Yine ağızlardaki ünsüz ikizleşmesinin bir başka nedeni vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesidir. Alpu ilçesi merkez ağızlarında bu türde ünsüz ikizleşmesi ve bu türde ünsüz ikizleşmesinde ağızlar arası etkileşim görülür:

aşşa “aşağı” 3.21 DAKA, 10.29 YeA gibi.

1.5.Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ses Kısalmaları Etkileşimi

Sesler boğumlanırken ve çıkarılırken bir zaman geçer. Ünlülerin boğumlanma ve çıkarılma süresi ünsüzlere göre daha uzundur. Ön ünlülerin çıkarılma süresi art ünlülerin çıkarılma süresinden daha uzundur, çünkü ön üsüz boğumlanana kadar akciğerlerden gelen havanın geçtiği yol daha uzundur. Ünsüzlerin çıkarılma süresi ünlülerin çıkarılma süresinden daha kısadır. Süreksiz (patlayıcı) ünsüzlerin çıkarılma süresi sürekli (sızıcı) ünsüzlerin çıkarılma süresinden daha kısadır¹⁵. Türkiye Türkçesinde bütün ünlüler normal kısalıktadır, uzun ünlü yoktur. Yalnız /ı/ ünlüsü normalden biraz kısadır.

1.5.1. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ünlü Kısalmaları Etkileşimi

Alpu ilçesi merkez ağızlarında Çivril Göçmenleri ile Kırım Tatarlarının ağızlarında /ı/ ile /i/ arası /i/ ünlüsü, /o/ ile /ö/ arası /ó/ ünlüsü ve /u/ ile /ü/ arası /ü/ ünlüsü kullanılır. Bu ünlüler normalden kısa söylenir.

/i/ : anı “hani” 1.303 ÇGA, 6.77 KTA; bí “bir” 7.114 KTA gibi.

/ó/ : bóle “böyle” 2.153 ÇGA, 8.116 KTA; dórt 1.165 ÇGA, 6.78 KTA gibi.

/ü/ : bùyük 1.03 ÇGA, 8.118 KTA gibi.

1.6.Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ses Düşmesi Etkileşimi

Ses düşmesi “bir ses ya da ses öbeğinin sözcük başında, içinde ya da sonunda söylenmez olması¹⁶” olarak tanımlanır. Ünlü sesler de ünsüz sesler de düşebilir. Nedeni ses olayları ve vurgusuzluktur.

1.6.1. Ünlü Düşmesi

Sözcükteki bir ünlünün türlü nedenlerle söylenmez olmasıdır. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde ünlü düşmesi nedenlerinden biri Türkçede orta hecenin vurgusuz olmasıdır. Alpu ilçesi merkez ağızlarında /a/, /e/, /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlülerinin düşmesine bağlı ağızlar arası etkileşim görülür:

/a/>ø: abi 2.74 ÇGA, 4.319 GA, 6.100 KTA, maş “maaş” 1.301 ÇGA, 10.68 YeA; palı 1.119 ÇGA, 10.96 YeA; ratsız 3.91 DAKA, 12.136 YeA gibi.

/e/>ø: nerde 3.14 DAKA, 4.236 GA, 7.123 KTA, 9.31 YeA, 14.93 YöA gibi.

/ı/>ø: ar “ağır” 1.183 ÇGA, 4.108 GA; aşşa 3.21 DAKA, 10.29 YeA; oca “ocağı” 5.221 GA, 12.104 YeA gibi.

/i/>ø: de “değil” 1.106 ÇGA, 9.03 YeA; eskişer “Eskişehir” 1.241 ÇGA, 11.29 YeA gibi.

¹⁵ Berke Vardar ve diğerleri, age.

¹⁶ age.

/o/>ø: ul “oğul” 1.353 ÇGA, 3.23 DAKA, 4.41 GA, 6.170 KTA, 11.214 YeA, 14.51 YöA gibi.

/ü/>ø: dün “dügün” 4.100 GA, 12.116 YeA gibi.

1.6.2. Ünsüz Düşmesi

Sözcükteki bir ünsüzün türlü nedenlerle söylenmez olmasıdır. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde ünsüz düşmelerinin örnekleri vardır.

Nedenlerden biri /-cIK/,-cUK/ yapım eki sonu /-K/ ile biten sözcüklere getirilirken sözcüğün sonundaki /-K/ ünsüzünün düşmesidir:

küçük+cük>küçücük

ufak+cık>ufacık

Nedenlerden diğeri /-cAK/ yapım eki sonu /-K/ ile biten sözcüklere getirilirken sözcüğün sonundaki /-K/ ünsüzünün düşmesidir:

çabuk+cak>çabucak

büyük+cek>büyücek

Ağızlarda ünsüz düşmeleri daha çoktur.

/ğ/>ø: deil “değil” 2.02 ÇGA, 5.233 GA, 7.83 KTA, 12.53 YeA; diil “değil” 2.251 ÇGA, 4.341 GA; dou 2.247 ÇGA, 3.79 DAKA; souú 5.102 GA, 10.60 YeA; yourT 3.320 DAKA, 4.186 GA gibi.

/h/>ø: anı “hani” 1.303 ÇGA, 6.77 KTA; aydí: haydi 2.195 ÇGA, 6.83 KTA şeir 4.33 GA, 7.113 KTA, 12.144 YeA; da “daha” 1.200 ÇGA, 4.10 GA, 6.103 KTA, 10.26 YeA, 14.131 YöA; palı 2.55 ÇGA, 10.96 YeA; 8.79 KTA gibi.

/r/>ø: onna 4.187 GA, 10.88 YeA, diyo 1.116 ÇGA, 3.58 DAKA, 4.294 GA, 7.84 KTA, 12.131 YeA gibi.

/v/>ø: eveli “evveli” 4.116 GA, 8.57 KTA, 10.30 YeA gibi.

/y/>ø: bile “böyle” 2.180 ÇGA, 6.215 KTA; bóle “böyle” 2.153 ÇGA, 8.116 KTA gibi.

1.6.3. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Ses Düşmesinin Bir Başka Yönü Olan İkizliğin Tekleşmesi Etkileşimi

Türkiye Türkçesi ağızlarında ikizleşmenin tersi olarak alıntı sözcüklerdeki ikiz ünlü ya da ikiz ünsüzlerden biri düşürülebilir. Eskişehir ili Alpu İlçesi Merkez ağızlarında ünlü ikizliğinin ve ünsüz ikizliğinin tekleşmesine bağlı birkaç etkileşim görülür.

1.6.3.1. Ünlü İkizliğinin Tekleşmesi: Türkçe sözcüklerde ikiz ünlü yoktur. Ağızlarda alıntı sözcüklerde bulunan yan yana iki ünlüden biri düşürülür. Alpu İlçesi Merkez ağızlarında bir sözcükte ikiz ünlünün tekleşmesinde benzeşme görülür:

/aa/>/a/ : maaş>maş 1.301 ÇGA, 10.68 YeA; sat “saat” 5.205 GA, 7.104 KTA gibi.

1.6.3.2. Ünsüz İkizliğinin Tekleşmesi: Türkçe sözcük köklerinde ikiz ünsüz yoktur. Ağızlarda alıntı sözcüklerde bulunan ikiz ünsüzden biri düşürülür. Alpu

İlçesi Merkez ağızlarında bir sözcükte ikiz ünsüzün tekleşmesinde benzeşme görülür:

/vv/>/v/ : eveli “evveli” 4.116 GA, 8.57 KTA, 10.30 YeA gibi.

1.6.4. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Hece Kaynaşması Etkileşimi

Hece kaynaşması olayı yan yana iki hecede olur. Türkiye Türkçesi ağızlarında ünlülerin arasındaki /g/,/ğ/,/k/,/h/,/k/,/t/,/v/,/y/ eriyerek yok olur. Üst üste gelen ünlülerden güçlü olanı diğerini etkisi altına alarak kendine benzetir, böylece ünlü ikizleşmesi oluşur. Sonra bu ikiz ünlü tekleşir. Bu da iki hecenin kaynaşmasına neden olur. Kaynaşan hecelerin ünlüleri genellikle uzar. Zeynep Korkmaz bu olayı, benzer sesleri taşıyan iki hecenin kaynaşması olarak açıklar¹⁷.

Alpu ilçesi merkez ağızlarında hece kaynaşması olayı açıklamalardaki gibi yan yana iki hecede olur. Bu özellikte de ağızlar arasında etkileşim vardır:

ağabey>ağabi+si+ile ağabisiyle>ağabisinne>ağabisinnen>abisinnen 4.319 GA, abimnen 6.168 KTA gibi.

daha>daa>da “daha” 1.200 ÇGA, 4.10 GA, 6.103 KTA gibi.

değil>deil>deel>dee>de “değil” 1.106 ÇGA, 9.03 YeA gibi.

düğün>düün>dün “düğün” 4.97 GA, 13.18 YeA gibi.

pahalı>palı 2.55 ÇGA, 10.96 YeA gibi.

rahatsız>raatsız>ratsız 3.91 DAKA, 12.136 YeA gibi.

oğul>uğul>uul>ul “oğul” 1.353 ÇGA, 3.23 DAKA, 4.41 GA, 6.170 KTA, 11.214 YeA, 14.51 YöA gibi.

1.6.5. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Hece Yutumu Etkileşimi

Ölçünlü Türkçede hece yutumu yoktur. Hece yutumunda ünlü ve ünsüz düşmesi vardır. Mehmet Hengirmen hece yutumunu “Sözcüklerde bazı seslerin atılması sonucunda sözcükte hece azalmasına yol açan ses olayı¹⁸” olarak tanımlarken Erdoğan Boz “Bir kelime içindeki hecelerden ikisi boğumlanma nitelikleri bakımından birbirine benzer ya da eşit ise biri atlanarak diğeri söylenir. Bu olaya hece yutumu denir” diye tanımlar. Hece yutumunu hece kaynaşmasından “Hece yutumunda ünlü uzaması yoktur.” diyerek ayırır¹⁹.

Konuşmada en az çaba harcama kuralına göre günlük dilde hece yutulabilir. Hece yutumu bir hecenin tümüyle düşmesi olayıdır, Sözcükte yutulan heceden hiçbir iz kalmaz. Ölçünlü Türkçede yapıyı bozmamaya özen gösterilir fakat dilin tarihi gelişmesi içinde konuşma dili özellikleri de yazıya geçer, kalıcı bir özellik olur. Bugünkü bildirme eki -dır/-dir/-dur/-dür, -tır/-tir/-tur/-tür eki, turur>-tur hece yutumu sonucu ortaya çıkmıştır. Şimdiki zaman eki -yor için de aynı bilgi

¹⁷. Ömer Demircan, Türkçenin Seldizimi, İstanbul, 1996, s. 95.

Ahmet Günşen, Kırşehir ve Yöresi Ağızları, Ankara, 2000, 79

Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992, s. 79.

¹⁸Mehmet Hengirmen, age.

¹⁹. krş. Erdoğan Boz, Afyon Merkez Ağızı, Afyon, 2002, s. 73.

verilebilir: yori-r>yorir>-yor değişimiyle ortaya çıkmıştır. Bu ekin hâlâ ünlü uyumuna uymadığına bakılarak daha yeni dönemlerde eklediği düşünülebilir²⁰.

Alpu ilçesi merkez ağızlarında hece yutumunda da ağızlar arası etkileşim vardır:

daha>daa>da “daha” 2.188 ÇGA, 4.209 GA, 6.111 KTA, 12.145 YeA gibi.

taha>taa>ta “daha” 1.308 ÇGA, 8.79 KTA, 10.26 YeA, 14.131 YöA gibi.

valla (< Ar. v‘allahi) “vallahı” 2.110 ÇGA, 4.222 GA, 6.201 KTA, 13.115YeA; walla 3.16 DAKA gibi.

1.7. Eskişehir İli Alpu İlçesi Merkez Ağızlarında Yer Değiştirme Etkileşimi

Özel Gökşen’e göre yer değiştirme (metatez), karşılıklı yönlü zıtlılaşmadır²¹, Yani yer değiştiren iki sesin zıtlılaşmaya uygun olması gerekir. Tuncer Gülensoy’a göre yer değiştirme, bir birine yakın seslerin boğumlanma noktalarının kolaydan zora doğru sıralanmasıdır. Yer değiştirmede yer değiştiren seslerin birbirine yakınlığı bakımından “yakın yer değiştirme” ve “uzak yer değiştirme” olmak üzere iki türlü yer değiştirme vardır²². Ömer Demircan ise yer değiştirmenin sesletimi kolaylaştırdığını belirtir²³.

Yer değiştirmenin, ünlü yer değiştirmesi ve ünsüz yer değiştirmesi olmak üzere iki türü vardır. Ünlü yer değiştirmeleri daha azdır. Metinlerde ünlü yer değiştirmesi örneğine rastlanmadı. Alpu ilçesi merkez ağızlarında etkileşim anlamında ünsüz yer değiştirmeleri de sayıca çok azdır:

/lv/ > /vl/ : evla “helva” 1.81 ÇGA, 5.97 GA gibi.

2. Sonuç

Eskişehir ağızı, Anadolu Ağızları sınıflamasında Batı Grubu ağızlarının birinci alt grubunun birinci alt kolunda yer alır. Leylâ Karahan “Anadolu ağızlarının alt gruplarını belirleyen özelliklerin çoğunun fonetik olduğu”nu kabul eder. Morfolojik özelliklerin büyük çoğunluğu da ses değişimlerine dayandığı için morfofonemiktir. Çalışmada Leylâ Karahan’ın bu görüşünden yola çıkılmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında Oğuz boylarının, Kırım, Kafkas, Balkan Göçmenlerinin hatta Türk dışındaki Arnavut, Boşnak, Çerkez, Ermeni, Gürcü, Pomak, Rum, Yahudi gibi azınlıkların bile etkisi vardır; çünkü insan konuşan, iletişim kuran varlıktır. İletişim kurarken hem karşısındaki insanı/ları etkiler hem de karşısındaki insandan/lardan etkilenir. Bu yüzden Türkiye Türkçesi ağızları çalışmaları çok önemlidir.

Ölçünlü Türkiye Türkçesine göre Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarındaki farklılıkların, nedenlerinden biri göçler ile farklı boy ya da soyların ağız bölgesine yerleşmesidir. Benzerlikler de yüzyılı aşkın birlikte yaşama ile açıklanabilir.

²⁰ Daha fazla bilgi için: Tuncer Gülensoy, “Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki”, TKA, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’nun Hatırasına Armağan, Ankara, 1985, s. 282-295.

²¹ Özel Gökşen, Zıtlılaşma, İstanbul Üniversitesi Mezuniyet tezi, 1966.

²² Tuncer Gülensoy, Kütahya ve Yöresi Ağızları, Ankara 1988, s. 69-70.

²³ Ömer Demircan, age, s. 95.

Beş altı bin nüfuslu Alpu ilçesi merkezinde Yerli (Manav), Yörük, Göçmen (Muhacir), Tatar, Çivril Göçmenleri ve Doğu Anadolu Ağzı olmak üzere altı dil adacığı hâlâ sezilebilir ölçüde bulunmaktadır.

Türkçe yapı bakımından bitişken dillerdendir. Bu yüzden sözcükler üzerine yapım ya da çekim ekleri getirilirken birtakım ses olayları ortaya çıkar. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde görülmeyen pek çok ses olayını Türkiye Türkçesi ağızlarında bulmak mümkündür. Bu çalışmada ses olayları için 7 başlık altında 67 ses olayında benzerlik belirlenmiştir.

Sonuç olarak:

- Eskişehir ili Alpu ilçesi merkez ağızlarında Türkçe ses uyumlarına aykırı yabancı sözcükleri Türkçe ses uyumları kurallarına uydurmada;

- Türkçenin gelişim süreci içinde, sesler arası ilişkilere bağlı olarak ünlü, ünsüz değişmelerinde;

- Türkçenin gelişim süreci içinde, sesler arası ilişkilere bağlı olarak bu uyum bozulmalarında;

- Alıntı sözcüklerin incelik kalınlık uyumuna uydurulmasında,
- Alıntı sözcüklerin ünlü-ünsüz uyumuna uydurulmasında,
- Ünlü uyumlarının bozulmasında,
- Sözcüğün düz sıradan yuvarlak sıraya geçmesinde,
- Alıntı sözcüklerin ünsüz-ünsüz uyumuna uydurulmasında,
- Ünsüz uyumlarının bozulmasında;
- /a/>/ı/, /a/>/u/, e>í, /e/>/i/, /o/>/u/ ünlü daralmalarında,
- /ö/>/ü/ ünlü genişlemesinde,
- /e/>/i/ geniş sıradan dar sıraya geçmesinde,
- /a/>/o/, /a/>/u/ ünlü yuvarlaklaşmalarında,
- /u/>/ı/, /ü/>/i/ ünlü düzleşmelerinde,
- Ses olayları sonucu uzamış ünlülerde;
- /f/>/p/, /v/>/m/ ünsüzlerinin dudaksılaşmalarında,
- /b/>/p/, /b/>/m/, /p/>/b/ dudaksı ünsüzleri arasındaki değişmelerde,
- /f/>/v/, /v/>/w/ diş-dudaksı ünsüzleri arasındaki değişmelerde,
- /ğ/>/v/ ünsüzünün diş-dudaksılaşmasında,
- /m/>/n/ dişilleşmesinde,
- /s/>/z/, /t/>/d/, /z/>/s/ ünsüzlerinde dişiler arasındaki değişmelerde,
- /d/>/c/, /y/>/ç/ ünsüzlerinin diş-damaksılaşmalarında,
- /ç/>/ş/ diş-damaksıları arasındaki değişmede,
- /ğ/>/y/, /ñ/>/y/, /y/>/ı/, /v/>/y/ ünsüzlerinin ön damaksılaşmasında,
- /k/>/g/ ünsüzleri arasındaki ön damaksılar arası değişmede,
- /g/>/ğ/ art damaksılaşmasında,
- /ú/>/g/, /ú/>/h/ art damak ünsüzleri arasındaki değişmelerde,
- /ş/>/h/ gırtlaksılaşmasında;
- /k/>/g/, /k/>/g/, /s/>/z/, /t/>/d/ tonlulaşmalarında (ötümlüleştirmelerinde),

- /v/ > /w/ tonlu (ötümlü) ünsüzleri arasındaki değişmelerde,
- /j/ > /ş/, /z/ > /s/ ünsüzlerinin tonsuzlaşmasında (ötümsüzleşmesinde),
- /ç/ > /ş/, /ş/ > /h/, k > h, /z/ > /s/ tonsuz (ötümsüz) ünsüzler arasındaki değişmelerde,

- /b/ > /m/, /v/ > /y/, /ğ/ > /y/ ünsüzlerinin akıcılaşmasında,
- /l/ > /n/, /m/ > /n/, /y/ > /n/ akıcı ünsüzler arasındaki değişmelerde;
- /b/ > /m/, /ç/ > /ş/, ú > ó ünsüzlerinin süreklileşmesinde (sızıcılılaşmasında),
- /f/ > /v/, /ğ/ > /v/, /j/ > /ş/, /l/ > /n/, /m/ > /n/, /s/ > /z/, /ş/ > /h/, /v/ > /y/, /y/ > /l/, /z/ > /s/ sürekli (sızıcılı) ünsüzler arasındaki değişmelerde,

- /f/ > /p/, /y/ > /c/ ünsüzlerinin süreksizleşmesinde (patlayıcılaşmasında),
- /b/ > /p/, /d/ > /c/, /k/ > /g/, /ú/ > /g/ süreksizleri (patlayıcıları) arasındaki değişmelerde;

- /ñ/ > /y/ ünsüzü ağızsılaşmasında,
- /f/ > /v/, /ğ/ > /v/, /j/ > /ş/ ağız ünsüzleri arasındaki değişmelerde,
- /b/ > /m/, /l/ > /n/, /v/ > /m/ ünsüzlerinin genizsileşmelerinde,
- /m/ > /n/ ünsüzünde ağızsılar arası;
- sözcük başında /i/ ünlüsünün türetilmesinde,
- sözcük ortasında /v/ ünsüzünün türetilmesinde,
- sözcük başında, ortasında, sonunda hece türetilmesinde,
- /ğ/, /h/, /h/ ünsüzlerinin düşmesine bağlı ünlü ikizleşmelerinde,
- /n/ > /nn/, /s/ > /ss/, /ş/ > /şş/ ünsüz ikizleşmelerinde;
- Çivril Göçmenleri ile Kırım Tatarlarının ağızlarında /ı/ ile /i/ arası /i/ ünlüsü, /o/ ile /ö/ arası /ó/ ünlüsü ve /u/ ile /ü/ arası /ü/ ünlü kısaltmalarında;

- /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ü/ ünlülerinin düşmesinde,
- /ğ/, /h/, /r/, /v/, /y/ ünsüzlerinin düşmesinde,
- /aa/ > /a/ ünlü ikizliğinin tekleşmesinde,
- /vv/ > /v/ ünsüz ikizliğinin tekleşmesine;
- ünlüler arasındaki /ğ/ ve /h/ ünsüzlerinin erimesiyle ortaya çıkan hece kaynaşmasında;

- da “daha”, ta “daha” ve valla “vallahi” sözcüklerindeki hece yutumunda etkileşim görülmüştür.

Yukarıdaki etkileşimler bir tabloya yerleştirildiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkar.

Çivril göçmenleri ilçede yerlilerden sonra en kalabalık toplum. “dilce” dedikleri ve Kırım Tatar ağızı ile büyük benzerlik gösteren ağız yalnız kendi aralarında konuşmaktadırlar. Bu derleme anında kendilerinden çok rica edildiği için “gizli dil”leriyle konuşmuşlardır. Çivril Göçmenleri ağızlarına hakim görünmekte. Kırım Tatar Türkçesiyle örtüşen sözcükler etkileşmeden öte aynıya yakın olmalarından kaynaklanmaktadır. Etkileştiği en yoğun ağız Yerli/Manav ağızıdır. Onu Göçmen ağızı izlemektedir.

Doğu Anadolu Kars Göçmenleri yaklaşık otuz-otuzbeş yıldır ilçede yaşayan küçük bir toplumdur. Doğu Anadolu Kars Göçmeni ağız özelliklerini oldukça korumaktalar. Etkileştiği en yoğun ağız Yerli/Manav ağızıdır. Onu yakından izleyen bir ağız yoktur.

Göçmenler, yerlilerden sonra ilçeye en eski yerleşen toplumdur. Ancak gençler eğitim, eğitim sonrası tayin olma ve iş bulma nedenleriyle ilçeden göçtüğü için ilçede yaşlı nüfus daha çoktur. Etkileştiği en yoğun ağız Yerli/Manav ağızıdır. Onu yakından izleyen bir ağız yoktur. Çivril Göçmenleri ve Kırım Tatar ağızlarıyla aralarında orta derecede etkileşim görülmektedir.

Kırım Tatar ağızı işlerliğini yitirmiş durumdadır. Üçüncü kuşak bu ağızı hiç bilmiyor, anlamıyor da. Orta yaşlılar Kırım Tatar ağızına hakim değil ama anlıyor, biraz da konuşuyor. Yaşı 50-60'ın üzerindekiiler ancak bir araya geldiklerinde ve yanlarında yabancı olmadığında bu ağız kullanıyorlar. Kırım Tatarları kendi ağız özelliklerine artık hakim değiller. Çivril Göçmenleri ağızıyla örtüşen sözcükler etkileşmeden öte aynıya yakın olmalarından kaynaklanmaktadır. Göçmen ve Yerli/Manav ağızlarıyla aralarında orta derecede ve aynı ölçüde etkileşim görülmektedir.

Tablodaki toplamlara göre ölçünlü Türkiye Türkçesi dışında Yerli/Manav ağızı diğer ağızlara oranla özelliklerini daha çok korumaktadır. Diğer ağızlara etkisi en fazla olan ağızdır. Kendine en yakın ağız Yörük ağızıdır. Bu araştırmada Yörük sakinler görüşmeyi reddettiği için ancak bir metin derlendiğinden benzeşme sayısı 39 çıkmıştır.

Yörükler ilçeye 1960'larda göçürüldükleri ve diğerlerine göre Doğu Anadolu Kars Göçmenlerinden sonra en küçük toplum oldukları için ağız özelliklerini korumaktalar. Ancak henüz diğer ağızlar üzerinde etkileri yoktur.

Yararlanılan Kaynaklar

BOZ Erdoğan **Afyon Merkez Ağızı**, Afyon, 2002.

DEMİRCAN Ömer, **Türkçenin Sessizimi**, İstanbul, 1996.

ERCİLASUN Ahmet Bican, **“Doğu Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması”** Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan, Ankara, 1985, s. 219-223.

GÖKŞEN Özel, **Zıtlasma**, İstanbul Üniversitesi Mezuniyet tezi, 1966.

GÜLENSOY Tuncer, **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, Ankara 1988, s. 69-70.

GÜLENSOY Tuncer, **“Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki”**, TKA, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan, Ankara, 1985, s. 282-295.

GÜNŞEN Ahmet, **Kırşehir ve Yöresi Ağızları**, Ankara, 2000.

HENGİRMEN Mehmet, **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 1999.

KARAHAN Leyla, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

KORKMAZ Zeynep, **Güney-Batı Anadolu Ağızları**, Ankara, 1994.

SÜMER Faruk, **Oğuzlar, Ana Yayınları**, 1965.

VARDAR Berke ve diğerleri, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1998.